

Allmänna Sektionen

Teol.
Sv.
Tidskr.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100177 9364

KULT OCH KONST

TIDSKRIFT

FÖR

HYMNOLOGI, KYRKOMUSIK, KYRKLIG BILDANDE KONST
SAMT LITURGISKA FRÅGOR I ALLMÄNHET

ORGAN FÖR SÄLLSKAPEN

KYRKOSÅNGENS VÄNNER OCH PARAMENTIKENS VÄNNER

1907

FÖR REDAKTIONEN:

RICHARD NORÉN, PROST.
HUFVUDREDAKTÖR OCH UTGIFVARE

JOHNNY ROOSVÄL, DOCENT,
REDAKTÖR FÖR BILDANDE KYRKLIG KONST.

HERMAN PALM, TEOL. KAND., PASTOR.

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET, P. A. NORSTEDT & SÖNER

1908

76 07

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>Brising, H.</i> : Den helige Hieronymus (illustr.)	177
<i>Curman, Sigurd</i> : Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag (illustr.)	
Oktober—december 1906	48
Januari—mars 1907	155
April—juni 1907	231
Juli—september 1907	310
» » De kungliga grafvårdarna i Strängnäs (illustr.)	305
<i>Fredlund, Erik</i> : Behöfver vårt högmässoritual reformeras? I. Några inledande tankar och principuttalanden	292
<i>Holmström, O.</i> : Kyrkosång och församlingslif	188
<i>Lampa, Sven</i> : Versarterna i Olaus Petris psalmbok (forts.)	12
» » D:o (slut)	219
<i>Möller, Carl</i> : Några ord rörande Christine kyrka i Falun (illustr.)	265
<i>Norén, Richard</i> : Kyrkopsalmen och den andliga visan	29
» » Tvenne hymnologiska 300-årsminnen (Paul Gerhardt och Johan Rist; med deras porträtt)	88
<i>Norlind, Tobias</i> : Musiken i Västerås under 1600-talet	97
» » Tillägg till uppsatsen: Svenska kyrkosångböcker före 1697	96
<i>Romdahl, Axel</i> : Bibeln i Rembrandts bilder (illustr.)	1
<i>Sirén, Osvald</i> : Målningar af Orcagna och hans bröder Nardo och Jacopo (illustr.)	111
<i>Wählin, Th.</i> : Valleberga kyrka (illustr.)	198
<i>Aarsbo, Jens</i> : Dietrich Buxtehude 1707—9 maj—1907 (illustr.)	212
<i>Ålander, Wilhelm</i> : Hvilka åtgärder kunna och böra vidtagas, på det att »Kyrkosångens Vänners» verksamhet må blifva ännu mera fruktbringande?	142
<i>Östgren, Nils</i> : Om orgelns användning vid gudstjänsten. Med anledning af prosten Frans Blix' artikel i ämnet	164

Anmälningar och recensioner.

A. Utförligare.

<i>Th. E.</i> ; EDVARD EVERS: Tillägg till 1819 års psalmbok (slut från föreg. årg.)	78
<i>Weibull, Lauritz</i> : Studier i Lunds domkyrkas historia. Ett genmäle	244
<i>Wieselgren, O.</i> , Samfundet Sankt Eriks årsbok 1906	169
<i>Wählin, Th.</i> ; LAURITZ WEIBULL: Studier i Lunds domkyrkas historia	60

B. Kortare.

Roosval, Johnny:

OTTO JANSE: Medeltidsminnen från Östergötland	171
ANDREAS AUBERT: Die malerische Dekoration der San Francesco Kirche in Assisi	171
OSVALD SIRÉN: Giotto	172
FÖRNVÄNNEN, meddelanden från K. vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien	173
ERNST SAUERMAN: Die mittelalterlichen Taufsteine der Provinz Schleswig-Holstein	263
OTTO RYDBECK: »Kung Hans» och »Drottning Christine», två bildstenar från Kjöbenhavns slott	264
THORILD WULFF: Indisk arkitektur	264

Smärre meddelanden.

Den nya skruden för biskopen i Lule stift, sid. 176. — Världens äldsta orgel (direktör C. F. Hennerberg), sid. 262. — Hieronymus'-framställningar (dr Valentiner), sid. 323.

Sällskapet Kyrkosångens Vänner.

(Särskildt tillägg till 4:e häftet.)

- A. Redogörelse för dess verksamhet år 1906.
- B. Från Centralkommitténs sammanträde den 31 juli 1907 i Jönköping.
- C. Centralkommitténs frågor och erinringar.
- D. Litteratur: I. Böcker. II. Tidskrifter.

Konsthistoriskt Orts- och Sakregister

till *Kult och Konst*

årgångarna 1905, 1906 och 1907.

(Här äro de ortsnamn förtecknade, som förekomma i uppsatser eller notiser af konsthistoriskt innehåll. De kursiverade siffrorna hänvisa till illustration).

- Aachen** (Tyskland): domens restaurering I, 141.
Acklinga: orgelfasad stadf. II, 287.
Aix-en-Provence: katedralens restaurering II, 248.
Alingsås: stadf. III, 240.
Allerum: stadf. III, 57.
Almby: dekorering stadf. II, 290.
Almundsryd: stadf. III, 239.
Amiens: katedralen I, 36.
Anga: orgel III, 263.
Arboga: stadskyrkan, väggmålningar II, 145.
Arlés (Frankrike): amfiteaterns restaurering II, 247.
Askeby kloster: pietà-grupp II, 137.
Assisi (Italien): S. Francesco, fresker III, 171.
Barfva: stadf. I, 118.
Barlingbo: nytt papptak stadf. II, 287.
Berga: förslag till reparation stadf. II, 226.
Berlin: Marinus van Roymesvale, Hieronymus III, 179.
Biskopkulla: altarprydnad I, 84, 85.
Bjärträ: restaureringsförslag stadf. II, 289.
Björby se *Sörestad och Björby*.
Björke: stadf. III, 319.
Björkskog: inre restaurering stadf. II, 228.
Bomhus: nybyggnad stadf. II, 288.
Bro: stadf. II, 286.
Bältinge: altarprydnad I, 88.
altarskåp I, 90.
Canterbury (England): katedral I, 40, 41, 42, 43.
Dale: altartafla stadf. II, 227.
Dankwarderode (Braunschweig): borgens restaurering II, 243, 244.
Danmark (Upland): altarskåp I, 96.
altarprydnad I, 96, 97.
Dingtuna: kalkmålningar I, 117.
Dref: anslag till underhåll III, 57.
Dresden: Rembrandt Manos offer III, 6.
Edebo: altarskåp I, 76.
Ekeby: stadf. I, 119.
Ely (England): katedral I, 41.
Erentuna: predikstol I, 93.
Etelhem: orgel III, 263.
Faaborg (Jylland): altarskåp III, 210.
Falun: Christine kyrkas restaurering III, 265.
Fituna gård: där fordom förvarad Karl Knutssonsstatyett II, 230 ff.
Flen: stadf. III, 162.
Florens: Sita Maria Novella, Strozzialtarverket III, 115.
Andrea Orcagna, Madonna III, 119.
Andrea Orcagna, Den hel. andes utgjutande III, 121.
Sita Maria Novella, fresker III, 126, 128.
Florens: Nardo di Cione, Treenigheten och helgon III, 133.
Nardo di Cione, Madonna och helgon III, 135.
S. Croce, triptykon III, 138.
Frankfurt a. M.: Rembrandt, Simsons bländande III, 4.
Freiberg (Sachsen): Goldene Pforte II, 259.
Fru Alstad: stadf. I, 119.
läktare II, 298.
Fröjered: altartafla stadf. III, 242.
Fröshult: predikstol I, 78.
altarprydnad I, 80.
Fundbo: altarskåp II, 273, 274.
Färlöf: parament I, 139, 140.
sidoaltarnisch III, 205.
Gamla Upsala: altarprydnad I, 40.
Genua: Hieronymus-framställning III, 185, 323.
Gideå: stadf. III, 48.
ny tornhuf stadf. III, 235.
Giresta: predikstol I, 81, 82.
altarprydnad I, 83.
Codegård: stadf. II, 289.
Gotland: byggnadskonst I, 47.
Grang (Norge): träskulptur II, 11.
Gripsholm: Karl Knutssonstatyetten II, 230 ff.
Grums: glasmålningar stadf. III, 159.
Gräsö: altarskåp I, 76.
Grönby: kalkmålningar II, 298.
Gumlösa: stadf. I, 120.
sidoaltarnisch III, 205.
Gustafsberg: stadf. III, 53, 54.
Gärnhem: restaurering stadf. III, 240.

- Göteborg:** Vasakyrkans inredning stadf. III, 240, 241.
Landala kapell, ny sakristia stadf. III, 315.
- Haga:** nytt tegeltak stadf. II, 228.
- Hammar:** ny tornhuf stadf. III, 160.
- Hamra:** stadf. III, 161.
- Hannas:** exteriör III, 155.
korets exteriör III, 156.
tornet III, 157.
dopfunt III, 158.
restaureringsförslag afslaget III, 159.
dörr III, 161.
- Harplinge:** stadf. III, 233.
- Heda:** mariabild II, 136.
- Heidelberg:** Otto Heinrichsbau II, 244, 245.
- Helsingfors:** pristäfvan för kyrka II, 299.
- Herslöv:** förändringar utan tillstånd III, 242.
- Hessleholm:** grafkapell stadf. II, 287.
- Hildesheim:** dopfunt II, 255.
S. Michael III, 76.
- Himmeta:** stadf. II, 294.
- Hofterup:** medeltida tegelstensaltare stadf. II, 223.
- Horg** (Norge): träskulptur II, 10, 11.
- Husby-Erlinghundra:** altarprydnad I, 78.
altarskåp I, 78.
förfelad restaurering I, 78.
- Husby-Långhundra:** altarprydnad I, 94.
- Hvitträsk by:** kapell, nybyggnad stadf. II, 127.
- Håsjö:** ny träkyrkas byggande bifallet II, 127.
- Häfverö:** stadf. I, 121.
- Hällestad:** stadf. III, 156.
- Högsjö:** inredning stadf. III, 312.
- Högstena:** stadf. III, 162, 163.
- Ifvetofta:** stadf. III, 55, 56.
- Ingarö:** stadf. III, 156.
- Jukkasjärvi:** stadf. III, 318, 319.
- Jät:** ny kyrka stadf. III, 322.
- Kaga:** stadf. II, 290.
- Kalfsvik:** stadf. III, 313.
- Kalmar:** slottets restaurering II, 271.
- Kassel:** Rembrandt, Jakobs välsignelse III, 6.
- Klädesholmen:** ny orgelfasad, stadf. II, 227.
- Kolbäck:** stadf. II, 238.
- Konstantinopel:** evangelisk kyrka I, 77.
- Krogsred:** stadf. III, 160.
- Kräklingbo:** stadf. III, 320, 321.
- Kumla:** kalkmålningar I, 117.
- Källero:** orgelfasad stadf. II, 127.
- Källna:** ny orgelläktare stadf. II, 287.
- Köln:** museum för kyrklig konst II, 299.
- Köpenhamn:** två bildstenar från slottet III, 264.
- Lincoln:** katedral I, 38, 40.
- Linde:** korportal, restaurering af målningar m. m. stadf. II, 126.
restaureringsplaner II, 296.
- Linköping:** domkyrka I, 34 ff. I, 40 (norra portalen), I, 44 (interiör), I, 45 (exteriör).
- Lisieux** (Normandie): katedral I, 41.
- London:** Antonello da Messina, Hieronymus III, 181.
Nardo och Andrea di Cione, Tre helgon III, 123.
Nardo di Cione, Marias kröning III, 130.
Jacopo di Cione, Madonna III, 139.
- Lund:** domkyrka I, 47.
reparationsförslag stadf. II, 221.
stadf. III, 57.
domkyrkans historia III, 60 ff., III, 68.
plan af kryptan III, 244 ff.
- Lybeck:** Buxtehudes orgel III, 213.
- Lyngsjö:** dopfunt I, 42.
- Långared:** stadf. III, 232, 233.
- Långemåla:** stadf. II, 289.
- Läby:** predikstol I, 86.
kyrkans förfall II, 240, 273, 295.
- Lärtinge:** ny inredning m. m. stadf. II, 224.
- Luleå:** ny biskopsskrud III, 174, 175, 176.
- Madrid:** Pereda, Hieronymus III, 186.
- Markim:** altare, predikstol I, 92.
- Metz:** domen, ornament II, 241.
restaurering II, 249 ff., II, 250, 251 (västfasaden före och efter restaureringen) II, 252, 253 (sydfasaden), II, 257 (detalj från västportalens förhall).
- Milano:** Tizian, Hieronymus III, 180.
Ribera, Hieronymus III, 187.
domens restaurering II, 257, 258, 259.
- Mjölby:** stadf. III, 57.
- Mosviken** (Norge): träskulptur II, 6, 8, 9.
- München:** Nardo di Cione, två altarflyglar III, 132.
- Norra Strö:** stadf. III, 317.
- Norbärke:** glasmålningar stadf. III, 158.
grafkapell stadf. III, 314.
- Norrköping:** kulturhistorisk utställning II, 134 ff.
- Norrlanda:** orgel III, 262.
- Norum:** dopfunt I, 135.
- Ockelbo:** nyuppförande stadf. II, 225, 226.
inredning stadf. III, 317.
- Odensåker:** orgelläktare stadf. II, 287.
- Orange** (Frankrike): triumfbåge II, 246.

- Petersburg:** Rembrandt, Isaks offring III, 3.
Rembrandt, Den förlorade sonen III, 7.
- Piteå:** ny träkyrkas byggande bifallet II, 129.
- Poitiers:** S:te Radégonde II, 259.
- Ramsåsa:** altarprydnad stadf. III, 322.
- Rasbo:** orgelfasad, altardekoration I, 90.
- Resele:** ny orgelfasad stadf. II, 227.
- Reslöf:** stadf. II, 291, 292, 293.
- Ribe (Danmark):** »Kathoveddörren» III, 72, 255.
- Ripon (England):** katedral I, 39, 40, 41.
- Risinge:** nytt grafkapell stadf. II, 128.
- Robertsfors:** altarduk II, 80.
- Rochester (England):** katedral I, 41.
- Rom:** Chiesa del Gesù, S. Ignazioaltaret I, 89.
S. Cecilia, freskomålning II, 267.
- Rydaholm:** stadf. II, 291, III, 239.
- Rådmansö:** restaurering stadf. I, 121.
ändringar i förslaget stadf. II, 227.
- Rök:** Maria Magdalenabild II, 137.
- Saint Philibert de Grandlieu (Poitou):** ödekyrka II, 247, 248.
- Salem:** nytt grafkapell stadf. II, 224.
- Salisbury:** katedral I, 35, 36, 38, 41.
- Saltvik (Åland):** S:t Görans tafla II, 21 ff., 22.
- S:t Johannes (Östergötland):** ny kyrka II, 298.
- Seem (Jylland):** altarskåp III, 210.
- Sens (Frankrike):** I, 41.
- Sigtuna:** stadskyrka, altarprydnad I, 94.
stadf. I, 122.
ärkebiskopsgrafvarv III, 173.
- Skallsjö:** stadf. III, 49.
- Skara:** domkyrka I, 48.
- Skepphult:** orgelfasad stadf. III, 236.
- Skepptuna:** bild af Tomas å Becket I, 42.
stadf. II, 289.
- Skifvarp:** restaurering utan tillstånd II, 129, 229.
kalkmålningar spolieerade II, 130.
restaureringsförslag stadf. II, 131.
anslag till restaurering III, 51.
- Skurup:** stadf. II, 126.
- Skånella:** altarskåp I, 96.
altarprydnad I, 96.
romanska arkitekturfragment I, 131.
- Skärkind:** stadf. III, 319, 320.
- Sköllersta:** spåntak III, 156.
- Sköne:** stadf. III, 236.
- Slöta:** stadf. II, 289.
- Smögen:** stadf. I, 123.
- Sollefteå:** stadf. II, 226.
- Sollerö:** stadf. I, 124.
- Solna:** dopfunt II, 203.
altare, predikstol II, 204.
- Sorunda:** mariabild II, 232.
- Speler:** domkyrka III, 65 ff. III, 68. III, 248 ff. III, 261.
- Spånga:** stadf. I, 124.
- Stavanger (Norge):** kyrka I, 48.
- Stenberg:** stadf. II, 287.
- Stockholm:** Hjorthagens kapell, ritningar stadf. II, 224, 225.
Maria kyrka, altarprydnad II, 205.
Hedvig Eleonora kyrka, altarprydnad I, 85.
Klara kyrka, altarskåp I, 76.
stadf. I, 125.
dekorering III, 51, 52.
Storkyrkan, predikstol I, 80.
stadf. I, 125. III, 157.
S. Göransgruppen II, 22, 23.
II, 69 ff. III, 158, 169.
Hagalunds kyrka II, 25, 26, 34.
Matteuskyrkan II, 27. III, 242.
Oskarskyrkan II, 25, 29.
Stefanskapellet II, 25.
Dufbo kapell II, 25.
Liljeholmens kapell II, 25.
Sofiakyrkan II, 25, 29.
mässhakar II, 140 ff.
Stockholmsutställningen i Konstakademien II, 69 ff.
Johannes grafkapell stadf. II, 126.
Gußtaf Vasakyrkan stadf. II, 132, 229.
Riddarholmskyrkan, trofeernas flyttning II, 266, 271.
Kungsholmens kapell, stadf. III, 236, 237.
Krematorium stadf. III, 233.
Jakobs kyrka III, 271, 272, 283, 285, 286, 287.
- Stora Hammar:** III, 205.
- Stora Aby:** altarskåp II, 138, 139.
- Strassburg (Elsass):** Münster, Ecclesias och Synagogas statyer II, 175, 176.
- Strå:** stadf. III, 310.
- Strängnäs:** domkyrkan de kungliga och fursliga grafmonumenten III, 231, 232, 305, 309.
grafkapell stadf. III, 234.
- Sundre:** orgel III, 262.
- Svarteborg:** äldre takmålningars bibehållande, ny dekorering m. m. stadf. II, 128.
- Söderby:** predikstol II, 205.
- Södra Härene:** ny kyrka stadf. III, 313, 314.
- Sörestad och Björby:** ny dekorering m. m. stadf. II, 127.
- Tengene:** ritningar till ny kyrka kasserade III, 233.
- Tensta:** restaurering II, 240.
- Tiarp:** stadf. II, 294.
- Tillinge:** stadf. I, 26.

- Tjustrup** (Själland): III, 218.
Torsås: stadf. III, 310.
Torup: stadf. II, 225.
Tranemo: stadf. III, 312.
Trankil: stadf. III, 237.
Trehörna: korsfästelsegrupp II, 139.
Trondhjem: domkyrka I, 47, 48.
 stenskulptur II, 4, 5.
Tuna: fasadornering I, 111.
Tveta: stadf. II, 286.
Tyresö: predikstol II, 205.

Ufvered: stadf. III, 155.
Ullånger: stadf. III, 58.
Upsala: domkyrkan, altarprydnad I, 85.
 dopfont I, 90, 91.
 värmeledning stadf. II, 127.
 Maria Magdalenastaty II, 138.
 Synagogas staty II, 174 ff.
 relief framst. judesuggan II, 179 ff.
 utställningslokal för textilföremål stadf. III, 161.
Trefaldighetskyrkan, restaurering I, 109 ff. I, 110, 113.
 kalkmålningar I, 114 ff.
 stadf. I, 126.
 S. Pers kyrka I, 114.
 Vårfrukyrkan I, 114.
Uråsa: plåttak stadf. III, 159.

Vadstena: klosterkyrkan, altarskåp ur Bormans verkstad II, 105 ff.
 Karl Knutsson statyett II, 231.
Valdshult: stadf. II, 294.
Vallby: stadf. III, 54, 55.
Valleberga: stadf. III, 52, 53, 237.
 beskrifning af kyrkan III, 198 ff.
Vallkärra: restaurering stadf. II, 221, 222, III, 240.
Vallstena: stadf. II, 225.
Vanstad: stadf. II, 222.
Vassunda: predikstol I, 76.
 altarprydnad I, 94.
Veberöd: stadf. III, 240.
Veckholm: stadf. III, 162.
Venedig: restaureringsarbeten i S. Marco I, 1, 4—7, i S. Maria gloriosa dei Frari I, 8—19, i SS. Giovanni e Paolo I, 21—24, i S. Francesco della vigne I, 24, i S. Niccolo dei Mendicoli, i Cà d'oro I, 27, 29, i Dogepalatset I, 28, 29, i kampanilen I, 1, 32, 33.
Verum: stadf. II, 288.
Vessige: stadf. III, 58.
Vestre Gausdal (Norge): träskulptur II, 2, 3, 5.
Villberga: restaurering stadf. III, 315.
Vintrosa: stadf. II, 129, III, 59.
Vireda: stadf. III, 323.
Visby: domkyrkan II, 298.
 förslag till dekorerings af koret II, 298.
 stadf. III, 311, 312.
Vånga: stadf. III, 316.
Väckelsång: stadf. II, 228.
Vänge: altarprydnad I, 91.
 restaurering I, 92.
Västerhejde: stadf. III, 49.
Västervik: nya stadskyrkan, parament II, 77, 78, 79.
 gamla kyrkan II, 298.
Västra Nöbbelöf: förändring utan tillstånd II, 131.
 romanska målningar spolierade II, 132.
V. Skreflinge: ny altartafla stadf. II, 223.
V. Tunhem: stadf. III, 234, 235.

Wien: Quinten Metsys(?), Hieronymus III, 178.
Winchester: katedral I, 40.
Worcester: katedral I, 37.

Yngsjö Åhus förs.): kapell stadf. I, 127.
Ytter Hogdal: restaurering stadf. III, 161.
Ytter Selö: stadf. III, 237, 238.
Å: altarskåp II, 13 ff. II, 17.
Åhus: restaurering II, 298.
Åsele: exteriör och interiör II, 125.

Älfvalen: stadf. I, 118.
Ångersjö kapell: nybyggnad vägrad III, 312.

Öckerö: ny inredning stadf. II, 289.
Öfver Enhörna: altarskåp II, 232.
Öfver Hogdal: stadf. III, 156.
Öjaby: restaurering stadf. III, 316.
Önnestad: stadf. III, 49, 50, 162, 232.
Ör: stadf. III, 240.
Öregrund: altarskåp I, 76.
Örnsköldsvik: nybyggnad stadf. II, 287.
Österplana: stadf. III, 238.
Österunda: predikstol I, 87.
Östra Ljungby: stadf. III, 158.

Bibeln i Rembrandts bilder.

Af **Axel L. Romdahl.**

Liksom bibeln i stort sedt under medeltiden varit en tillyckat bok för mängden af människor, var också konsten främmande för den. Den religiösa konsten var ej bibliskt berättande utan rituellt symbolisk, tolk för skolastikernas tankar och för mystikernas visioner, en hymn, ej en predikan. Och denna karaktär behöll den i hufvudsak alltjämt i Italien. Norr om Alpena åter blefvo förhållandena andra under det skede, som såg reformationen födas. De religiösa konstverk, som förut sett dagen, hade trots all realism i uppfattning och behandling ägt en kyrklig prägel, en liturgisk bestämmelse, att trona bakom altarens rökelsemoln och vaxljuslågor såsom målet för åkallandes ögon, och stått under bannet af tusenåra traditioner. Föregångna af träsnitt och kopparstick med fromma ämnen, komma under början af 1500-talet målningar med motiv ur den heliga historien att smycka väggarna i förnäma gemak och borgerliga kammare. Dessa bilder äro ej till för att skådas i extatisk bön och i helgens högtid utan för att nogsamt granskas och begrundas under hvardagarnas rastestunder. Underhållning, ej uppbyggelse är hufvudsyftet. De oetiska bibliska ämnena torde nästan vara vanligare än de etiska. I det Gamla testamentet letade man reda på våldsamma, groteska och obscena episoder, som tillfredsställde tidens böjelser. Ej sällan fick bibeln blott gifva en förevändning till konstverket och anknyta det till betraktarnes redan befintliga föreställningsvärld. Den spelade då för den nordeuropeiska borgerliga publiken samma roll som den antika mytologien och Ovidii Metamorfoser för humanistkulturen. Då italienarne motivera en kvinnlig modellbild med etiketten Danae, Venus, Io eller Diana, använda nederländerne i stället namnen Potifars hustru, Batseba och Susanna, och likaså utbytes landskapsstaffaget i »Acis och Galatea», »Meleager och Atalanta» mot »Flykten till Egypten», »Tobias och ängeln», »Johannes i öknen».

Men framför allt är riktningen ett uttryck för lusten att berätta, att skildra tillvaron konkret och detaljrikt. Skulle detta gå för sig, måste man afstå från hvarje försök till etnografisk exakthet i den art vi känna från t. ex. Horace Vernet och andra 1800-talets Orientmålare, hvarför man saknade alla förutsättningar, och i stället gå vidare på den anakronismens väg föregångarne under 1400-talet inslagit. Man tog alltså sitt parti och lät händelserna i sin helhet utspelas på 1500-talet under nordiskt luftstreck. De heliga personerna få behålla sina mantlar och sida kläder, eljest bära alla tidens dräkter, munkens, borgarens, soldatens och bondens. Det betlehemitiska barnamordet försiggår i en flamländsk by med snö på marken och taken, Golgata är en afträtsplats med stegel och hjul ett stycke utom en stad med röda murar och gröna kyrkspiror.

Detta sätt att berätta bibeln är ömsom till skada, ömsom till gagn för dess innehåll. Ibland medför det obestriddigen ett neddragande, ett trivialt betonande af oväsentligheter och yttre, mekaniska moment, äfven om samtiden ej fann något stötande i hvad vi finna gränsa till blasfemi. Andra gånger åter ställa oss dessa skildringar på ett särskildt gripande vis nära det som förtäljes, stegra dess allmängiltighet och samtidigt dess giltighet för individen. Det sista är i synnerhet händelsen med det Nya testamentets liknelser, som nu mera än förut bli föremål för framställning. En hel ny grupp af motiv upptogs äfven ur Gamla testamentet, hvarifrån man under medeltiden blott framletat prototyper till Kristi återlösningsverksamhet. Nu få dess skildringar ur patriarkernas historia en särskild innebörd för de germanska folken med deras djupa känsla för hem och ätt.

Det är som fortsättare af detta »profana» bibelmåleri och som dess fullkomnande afslutare vi ha att betrakta Rembrandt. Ingen konstnär har väl skapat en större mängd af bilder ur bibeln än han. Vi ha ej blott att räkna med målningarna utan också med de knappast mindre viktiga raderingarna. Vi återfinna hos honom åtskilliga af de drag, som nyss anförts till kännetecknande af den föregående icke kyrkliga bibelframställningen. Hans bilder äro sålunda i intet fall andaktsbilder. Till nakna kvinnofigurer nyttjar han namn som Susanna och Bathseba, stundom blott lösligt åsatta utan motivering i skildringen. Rembrandt använder till sina bibliska berättelser drag ur sin samtids lif. Men dels väljer han för sina syften ett område af den verklighet han hade kring sig, hvilket hade en speciell etnografisk frändskap med ämnet. I omedelbart grannskap kring hans hus rörde sig det amsterdamska judekvarterets brokiga vimmel af israelitiska

typer, än höljda i pittoreska lumpor, än i pälsbräm och tunga talarer, än illslugt plirande, lifligt pratsamma, än orientaliskt värdiga, inåtvända och allvarliga. Där lekte i rännstenarna modeller till Isak och David, där gestikulerade i gathörnen urbilderna till hans fariséer och skriftlärd, och där knöt slutligen konstnären själf en nära vänskap med representanter för judisk själsadel och intelligens, med läkaren Efraim Bonus och rabbinen Manasse ben Israel. Rembrandt blef Judafolkets enastående sympatiske återgifvare. Ett hänvisande till honom kan vara tillräckligt svar på antisemitisk smutskastning.

Dels detta väljande af ett om än nära liggande dock exotiskt verklighetsområde för lån af elementen till bibelskildringarna, dels också en viss förkärlek för anbringandet af enstaka pittoreskt fantastiska detaljer, vapen, smycken och dräktdelar skänker dessa bilder en prägel på en gång verklig och överklig, när och

fjärran, som också förstärkes af ljusspel och färgbehandling och är af högsta gagn för stämningen, stegrar fantasien och väcker aningen.

Den antydda yttre apparaten blir emellertid allt mindre framträdande hos Rembrandt, ju längre han når på sin bana. Slutligen kastar han alla oväsentliga, tyngande och värdelösa bisaker för att stiga och fördjupa sig i rymder af ren och tidlös mänsklighet, i allas vårt

Fig. 1. *Isaks offring. Eremitaget. Petersburg.*

högsta och innersta, inför hvilket hvarje sken och yta är intighet. I hans tidiga produktion är i allmänhet det yttre af särskild vikt. Hans öga, radernål och pensél dröja bokstafligt vid »hull och hår», och händelserna äro sedda från sin utvärtes sida med aktgifvande på deras mekaniska förlopp och ögonblickliga tillfällighet. Mången gång blir brutaliteten oss rent pinsam. Så i Simsons bländande (Städelsches Institut i Frankfurt a. M.), där ju våldsdådet är målningens hela och enda innehåll, skildradt skoningslöst starkt och påtagligt. Men det gäller äfven om bilder, där ädelt själsligt uttryck varit möjligt, såsom

Fig. 2. *Isaks offring. Bartsch 35.*

Isaks offring i Eremitagegalleriet i S:t Petersburg. Känslolös som en gammal slaktare har Abraham lagt en grof hand öfver sonens hufvud, mindre för att hölja hans ögon än för att bereda knifven ett godt snitt öfver strupen, och hans uttryck, då ängeln hejdar handen, är en nästan förebrående bestörtning. Att han mot sin vilja släpper dolken vid det oväntade greppet om handleden bidrar ytterligare till den krassa verkan. I en radering af år 1655 (Bartsch 35) hardenmogne och pröfvade mästaren visat en helt annan, innerlig och djup uppfattning af samma ämne. Gossen knäböjer där i gripande,

manligt modig undergifvenhet öfver faderns sköte, patriarkens drag röja en tro utan gränser, en smärta utan mått och den fasansfulla spänningens förvirrade utlösning inför det ej fullt fattade nådebudskapet. Ängeln kommer ej bullersamt befallande med en tom italiensk gest utan smyger sig intill Abraham bakifrån med lugn, tröstande kärleksfullhet, hviskar i hans öra och fattar mildt hans händer. Och ljuset gjutes öfverflödande ned ur öppnad himmel, ett medel för andlig förklaring, ej ett föremål för måleriska experiment som i ungdomstaflan. Den anförda parallellen är ägnad att belysa förhållandet mellan bibelskildringen hos den tidige och den sene Rembrandt. Men orättvist vore att ej erkänna, det äfven den förre skänkt oss innehållsrika

och allvarliga tolkningar ur denna ämneskrets. Där äro att minnas exempelvis de två målningarna »Judas' ånger» och »Kristus i Emmaus» (den förra i Collection Martinet, den senare i Coll. André, båda i Paris). I den ena skakar oss hufvudfigurens hopplösa förtviflan och den pinsamma vämjelse, vi trots medkänslan ändock erfara inför hans gemena förbryartyp. I den andra gör den endast som silhuett mot ljuset gifna Kristusgestaltens underbara och gåtfulla höghet ett starkt intryck. Dock, för den, som utan att ha några rent konsthistoriska studiesyften vill gripas af Rembrandts bibelförtäljning, är det rådligast att med förbigående af ungdomsalstringen rikta uppmärksamheten på de fullmogna skapelserna från de tre senare årtiondena i konstnärens lif. Dessa äro redan så många och så växlande i sin rikedom af uttryck och känsla, att man står villrådig och osäker, då det gäller att göra ett urval. En begränsning, om än vid, af vår betraktelse vinna vi genom att företaga den ur synpunkten att häfda Rembrandt såsom innerlighetens målare framför andra och lämna å sido hans skärpa i karakteriserandet äfven af det fränstotande och osympatiska samt bortse från de formella problem, som i de olika framställningarna upptagits till lösning.

Innerlighet, anse vi icke denna odefinierbara sjäsegenskap som germanernas stamklenod, en skatt bevarad i folklynnets djup, skimrande fram mellan skrofliga branter med mångfaldig och dock lika glans i lust och sorg, i ljust gyllenrödt eller djupt purpur just så som Rembrandts färger ur dunklet? Italiens konst har tolkat tillvaron och lifvet med mäktigt patos, svindlande majestät, gifvit uttryck åt viljans, varde-ordets ofattbara och obegränsade makt. Dess skådeplats är världens oändlighet. Men den germanska konstens kärna är innerligheten. I denna konst är skådebanan likavisst oändligheten, men ej universums utan hjärtats. Utvärtes sedt sker intet stort, sker åtminstone intet på ett stort sätt. Det går blott en ström från hjärta till hjärta. I huru många af Rembrandts bilder kan icke innehållet fattas samman med de orden? Måhända de flesta af hans bibliska motiv handla om familjen, om förhållandet mellan dess medlemmar, man och hustru, föräldrar och barn. — Där är Manoas offer (Domareboken 13). Makarne, som genom Herrens ängel blifvit lofvade ett barn, ha gjort ett brännoffer och förena sig invid altaret i bön, medan det himmelska budet sväfvar uppåt ur lågan. De båda människorna tala hvar för sig med sin Gud på olika sätt, mannen mäktigt bevekande, kvinnan lugnt förtröstande, men utan att vara medvetna där-om äro de hvarandra nära, dragas samman och bedja gemensamt.

Fig. 3. *Manoas offer. Dresden.*

Ett gammalt par för-
enadt ej blott inbör-
des utan också med
Herren och litande till
hans nåd möta vi äf-
venledes i Rembrandts
flerfaldiga bilder ur
Tobias' bok. Hemmet
under Guds beskärm
var en tanke, som ej
var främmande för
hans folk och tid.
Bönen har konstnären
tagit till ämne andra
gångar, såsom i en ra-
dering (Bartsch 41)
med konung David

knäböjande vid sin bädd. Hvilken skillnad mellan denna bild och de otaliga bedjande stiftare, som ceremoniellt likgiltiga fullgöra den kyrkliga etikettens kraf på italienska och flamländska altaren.

Förhållandet mellan släktleden, mellan föräldrar och barn utgör innehållet i ej få af konstnärens verk. Isaks offring har redan om-
talats. En af Rembrandts yppersta målningar är Jakobs välsignelse (1 Mos. 48) i Kassels galleri, signerad 1656. Med svårighet har den döende rest sig från sitt läger, famlande läggas hans händer på barnens hufvuden, Josef söker leda dem — det är välsignelsens gång från släkte till släkte, trohetsförbundet mellan den som går, de som äro och de som komma. Det är tyst, den gamle talar med slocknande stämma, vemodigt andaktsfulla blicka Josef och hans hustru, den äldre gossen böjer ödmjukt sitt hufvud, den yngre förstår ej fatta hvad som sker. Kvällsljuset slocknar, mildt och varmt. Fadersförhållandet, vare sig

Fig. 4. *Jakobs välsignelse. Kassel.*

det fattas himmelskt eller jordiskt, har väl ingenstädes framställts djupare och innerligare än i liknelsen om den förlorade sonen. Den bjöd just ett ämne för Rembrandt. Han har behandlat det i en tidig radering (Bartsch. 91, 1636) och i en sen tafla i Eremitaget. Den senare hör till mästarens högst skattade verk. Fadern, till åren kommen och blind, står framåtlutad öfver sonen, som i slitna paltor och med härjade drag gömmer sig vid hans hjärta och under hans trefvande armar. Några tjänare eller vänner äro i närheten, följande det som sker med den andakt, som i livvets högsta ögonblick kväfver ordet och förlamar steget. Målningens färgställning med skiftande, liksom frågande gröna toner

Fig. 5. *Förlorade sonen. Eremitaget. Petersburg.*

rundt om det strålande röda i faderns gestalt har den själfulle och djupt inträngande Rembrandtstolken Karl Neumann velat tyda som symbolisk för den snyftande bönen om tillgift och för nådens öfverflödande fullhet. »Här», säger han, »har formen ingen själfständig egenvillig betydelse mer; den leker ej och dekorerar ej, och uttrycket gör inga omvägar. Form och innehåll äro ett, tanken har efter sina kraf och utan omsvep byggt sitt hölje; den lyser genom utan att hämmas eller störas, och hvad som eljest för oss sönderfaller i motsatsen af kropp och själ, form och innehåll har här återfunnit sin ursprungliga gudomliga enhet. Detta är Rembrandts sista ord. Det högsta förändligandet lyckas honom i uttryckandet af nåden.»

Rembrandts Kristus. I många bilder är han sin moders son, människosonen. Som en liten värlös varelse ligger han lindad på stallets strå. Ur bäddens täcken vänder sig Maria matt och svag efter födseln och betraktar honom med tungsint ömhet. Josef läser vid ett flämtande ljus ur bönboken och ser häpen på herdarne, som nalkas, vägledda af en lykta. Mer rörande mänskligt än i denna radering (Bartsch 46, 1652) har sällan, om någonsin, julevangeliet blifvit förkunnadt af konsten. Uppfattningen är enahanda, omedelbart enkel och innerlig i en framställning som grafläggningen (rade-

ring. Bartsch. 86, omkr. 1654). Den döde sänkes varsamt i sin grift, den sörjande modern är medelpunkten i en krets af vänner. Mörker breder sig rundt om, lyktskenet fladdrar oroligt. Det är i den djupaste natten, och tystnaden ensam talar. Men Rembrandt har också visat oss Kristus vid sin gärning, predikaren och läkaren (raderingarna »Hundert-guldenblatt» Bartsch 74, omkr. 1650, och Kristi predikan Bartsch 67, omkr. 1652). En oansenlig man utan stil och hållning i

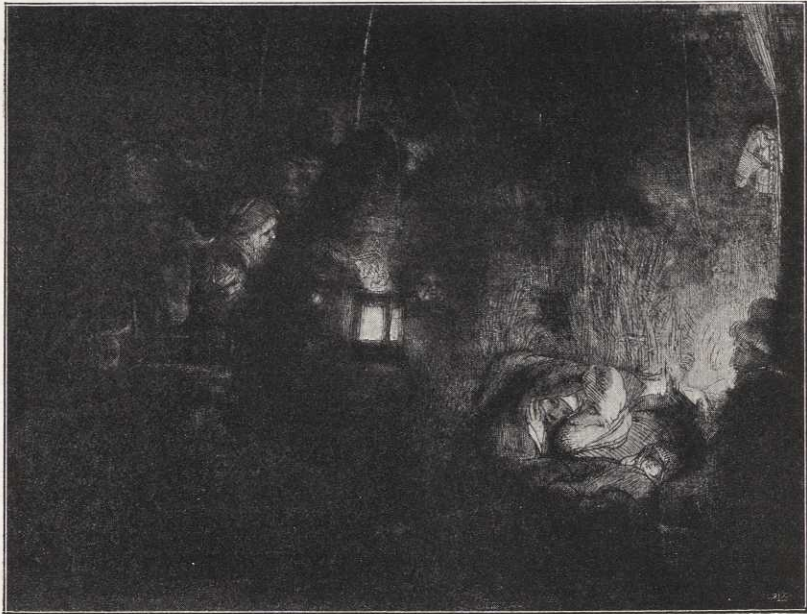

Fig. 6. *Herdarnes tillbedjan. Bartsch 46.*

utseende och sätt, utan ritual och former i sin förkunnelse, med ett anlete utan skönhet men lysande af vishet och mildt allvar. Han står som blickarnes fästpunkt, ett mål för hånet och det öfverlägsna tviflet å ena sidan, den troende bönen och det mottagande lyssnandet å den andra. Det är mästaren, hjälparen, vägvisaren. Men också Golgatas hjälte, världsförsonaren, har Rembrandt fattat. Först och sist i den mäktiga radering, som brukar kallas »De tre korsen» (Bartsch 78, 1654). Mörkret har hvilat öfver Hufvuds-kalleplatsen, tungt och skräckfullt. Men med ens remna rymderna, ljuset faller ned i bländande floder än mera fasansfullt, blottande lidandets och orätfärdighetens

öfvermått, anklagande och dömande. Förfärade flykta åskådarne inför denna plötsliga syn. Kristus ger upp anden, höfvitsmannen har stigit af sin häst och knäfaller inför korset. Maria har fallit vanmäktig i sina vänners armar, lärjungar och kvinnor klaga i bitter sorg. Det är berättelsen i Lukas-evangeliets 23 kap. 46—49 verser, som tagits till utgångspunkt för skildringen. Det är dramats högsta ögonblick, kulminationens och omslagets, frälsningens och domens i åskådlig, skakande framställning. Ett senare tillstånd af samma radering ger ett helt förändradt intryck. Konstnären har låtit skuggorna åter svepa sig kring Golgata, låtit ljuset förtunnas till ett månskenslikt skimmer, ändrat detaljerna till större enkelhet och öppnat väg för aningen, för andakten i stället för att betvinga oss med ögonblickets starka patos.

Så ha vi betraktat några af Rembrandts bibliska bilder, ett ringa fåtal af en rik mångfald. Vi ha sett dem uteslutande ur det själsliga innehållets synpunkt utan att inlåta oss på de medel, med hvilka uttrycket blifvit nådt, och de formellt konstnärliga uppgifter, som uppställts och lösts. Dessa frågor, huru fängslande de i sig må vara, äga dock mindre direkt samband med det ämne dessa rader behandlat, än en annan, den om Rembrandts egen personliga ställning till religion och religiösa samfund.

Vi veta — för att ingå på den frågan —, att konstnären var mennonit. Men af hvad vi känna om honom förstå vi, att han ej anslöt sig till sekten i alla dess punkter, i dess asketiska världsflykt, dess motvilja mot vapen och strid. Det måtte då ha varit i en hufvudpunkt han var mennonit af hela sin håg, i det ifriga bibelläsandet. Bibeln var en medelpunkt för hans tro och lif, hans kunskap och

Fig. 7. *Grafläggningen.* Bartsch 86.

hans konst. I dess luftstreck var han lika hemma som i Hollands, dess lif fattade han med samma verklighetssinne som den dagliga omgifningen. Och han delade ej sin uppskattning för de olika böckerna efter den reformerta kyrkans förordningar. Han har ej minst inträngande och varmt skildrat Apokryfernas berättelser. Hos honom var religionen ej konfessionellt bunden, han umgicks som vän med både kalvinistiska, arminianska, mennonitiska och judiska lärare och

Fig. 8. *Kristi predikan. Bartsch 67.*

teologer. Och förenadt med subjektivismen spåras — som ofta är händelsen — ett drag af mystik röjande sig i ämnesvalet allt emellan, då han behandlar syner och uppenbarelser i synnerhet ur Daniels bok, och framför allt i sättet att se och skapa. En jämförelse, som Karl Neumann uppställer mellan honom och Jakob Böhme, den tyske drömmaren med sin lära om ljusets och mörkrets strid, synes slående utan att kunna göra anspråk på att innehålla historisk sanning. Att göra Rembrandts bibliska bilder till ett uttryck för protestantismen är sålunda oriktigt, om vi med protestantism mena en bekännelse eller kyrka. Och de kunna aldrig bli föredömen för en kyrklig

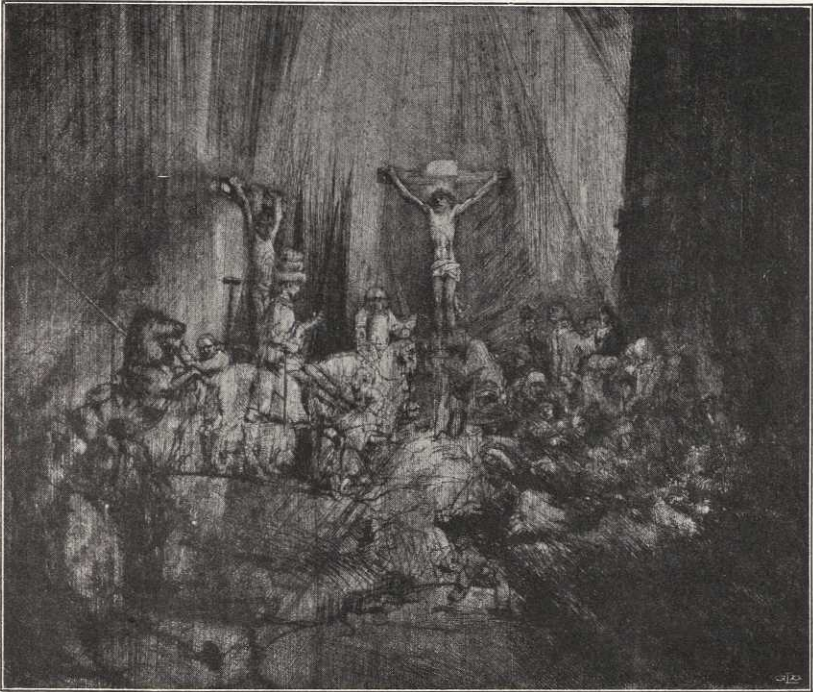

Fig. 9. *De tre korsen.* Bartsch 78, II.

konst. De kunna öfver hufvud dess bättre aldrig efterbildas i det, som är deras kärna. De äro en mans djupt personliga tolkningar af de syner, hans benådade ögon skådat vid läsningen af böckernas bok. De äro religiösa, ej på grund af ämnena, men så som all konst är religiös, som ser med hjärtat och till hjärtat.

Versarterna i Olaus Petris psalmbok (1536).

Af **Sven Lampa**.

(Forts. från sid. 173 årg. 1906.)

Det återstår att taga i betraktande de 5 af Olaus Petris psalmer med hymnernas versmått, som mer eller mindre förändrade fått plats i Nya psalmboken. Psalmen Kom helge ande herre god (N. psb. nr 133) utgår ursprungligen från den latinska hymnen *Veni creator* (hvilken är dels rimmande, dels icke), men närmast från Luthers tyska öfversättning*, hvars versbildning dock icke upptagits. Luther genomför rimflätningen a b a b och har sträng stafvelseräkning, men icke konsekvent jambiskt schema. En särskild konstform har han åstadkommit genom att låta sista versen alltid få 7 stafvelser, således en sänkning mindre än det vanliga: ◡ — ◡ — | — ◡ — eller ◡ — — | ◡ — ◡ —. Olaus Petri bibehåller sin vanliga versbildning. I fråga om versschemat märkes, att blott en strof (nr 5) är rent jambisk, och att endast en öfverskjutande stafvelse förekommer: *vtäff* i strof 6. Särskildt anmärkningsvärdt är ett rim: *läriungar: tungor*, alltså ett kvinnligt rim (något orent) i 8-stafvingen. (Detta är något som under den följande tiden hos vissa diktare, t. ex. Messenius, fick stor betydelse.) I senare psalmböcker undergick psalmen endast mindre förändringar i fråga om ordformer och stafvelseantal, tills Wallin för N. psb. företog sin bearbetning, som i det hela är synnerligen pietetsfull, och där endast sista strofen erhållit en mera betydande omgestaltning. I öfrigt har han blott vidtagit de ändringar, som ett nytt språkbruk och en utbildad verskonst gjort nödvändiga. Ett par brott mot det strängt jambiska schemat ha fått stå kvar, visande att rytmiseringen kan tåla inkongruenser:

och vär med oss i råd och dåd (str. 1, v. 4);

ditt ljus tänd i vårt mörka sinn' (str. 3, v. 1).

Orena rim äro borttagna, endast ett har fått stå kvar: *tusenfald: utvald*.

* Se Beckman s. 356.

Direkt från latinets utgår psalmen Nw är kommen wor påsca frögd (N. psb. n:r 104), i det den återger hymnen Ad coenam agni något förändrad.¹ Rörande versen är endast att märka, att sista strofen har dels en 7-stafving, dels en 9-stafving. I det hela är versen rätt oregelbunden, hvilket bidragit till att Wallins omarbetning af psalmen blifvit ganska genomgripande. I den helt omändrade sista strofen har man ett exempel på, huru föga Wallin afsåg att låta den rytmiska periodindelningen vara orubbad af meningsinnehållet.

Psalmen Sell är then man som fructar gud (N. psb. n:r 339) är en öfversättning af Luthers psalm Wol dem, der in Gottes furchte steht och har samma versmått som denna (a a b b). Liksom Luther har Olaus Petri i några fall (3 gånger) en öfverskjutande stafvelse. I Franzéns ombildning af denna psalm är att märka, hurusom den så godt som nygjorda sista strofen är föga haltfull äfven till sin form.

Samma ursprung har psalmen Tesse äre the tiyo bwd (N. psb. n:r 142), som är Luthers Dis sind die heiligen zehen Gebot. I denna framträder tydligt Luthers kraftiga rytm bildning, ofta icke jambisk och stundom med öfverskjutande stafvelser; 4:e versraden har alltid 7 stafvelser, vanligen efter typen $\cup - \cup - | - \cup -$. Versen har hos Olaus Petri stundom ojämn gång, och i åtskilliga fall (5 gånger) förekomma öfverskjutande stafvelser. I 4:e versraden ha 2 gånger efter Luthers föredöme inträdt 7 stafvelser, så i strof 1:

Uppå thet berg Sinai.

I G. psb. äro dessa 7-stafvingar ändrade till 8-stafvingar. Wallins bearbetning af psalmen är genomgripande, äfven med ändring i viss mån af versslaget, i det att i stället för det gamla omkvädet *Kyrieleyson* tillagts ett annat, något växlande.

Slutligen finnes hymnversen i psalmen Verldenes frelsare kom här (N. psb. n:r 58), som är öfversättning af Ambrosii förut nämnda hymn Veni redemptor.² Denna fanns öfversatt till tyskan såväl af Luther som tidigare.³ Olaus Petris vers, som här är utan undantag stafvelseräknande och stundom visar en rätt ojämn gång, har ännu i G. psb. icke undergått någon metrisk ändring. I strof 3 är att märka rimmet *skina: sina*. Genom Åström-Wallins omarbetning

¹ Se Beckman s. 294.

² Se Beckman s. 178.

³ Beckman anför s. 177 första strofen ur en öfversättning från medeltiden, med rimflätningen a a b b och alltid 8 stafvelser. Luthers öfversättning, som delvis är rent trokeisk, visar särskildt i afseende på rimmen en mindre noggrann formgifning än den hos honom vanliga.

har psalmen i N. psb. fått trokeisk vers (regelbunden 7-stafving) med schemat — ◡ — ◡ — ◡ — ◡ —.*

Af den föregående undersökningen har framgått, att om Olaus Petri närmast utgår från Luthers versbildning äfven i hymnversen, han dock icke upptagit dennes omväxlande, stundom konstrika bildningar. Olaus Petri genomför en enda versart, den mest regelbundna (schemat aabb), han tenderar starkt till stafvelseräkning, stundom äfven till jambiskt schema, men har ofta nog ojämn meter. Vid en jämförelse med samma psalmer, sådana de förekomma i Gamla psalmboken, finner man, att de i det närmaste öfverensstämna med Olaus Petris text, men att vissa ändringar förefinnas, som antingen vidtagits af de efter O. P. följande psalmboksredaktörerna — en del redan af Laurentius Petri (1567) — eller som först i Gamla psalmboken tillkommit. Hänsynen till stafvelseantalet är i det hela mindre än hos Olaus Petri; jambiskt schema åsyftas icke, men ofta förbättring af en alltför inkongruent rytm. Med Wallin genomföres en fullt modern dräkt för dessa psalmer. Då detta (i olika grad som vi sett) verkat till ändring af innehållet, har ej sällan retorisk prakt fått ersätta den gamla innerligheten. Äfven den, som räknar något sådant för en skada, måste dock erkänna, att mycket ofta den otypliga formen kräfde förbättring i detta versslag med dess enkla, begränsade schema, som kräfver en fast jambisk gäng. Oafsedt enstaka inkongruenser synes det tillåta blott en enda större frihet, nämligen versens början utan upptakt (således typen — ◡ ◡ —), hvarpå i det föregående flera exempel gifvits.

Versslaget tillkommer i öfvervägande grad den kyrkliga diktningen (i Nya psalmboken finnas omkring 30 psalmer af detta slag). I vår profana diktning har det blifvit mindre användt. Dock kunna bland dem, som därå diktat, nämnas Nicander (Mitt lif, min sång, min död), Böttiger (Emmas stjärna) och framför allt Runeberg (Kysse, Tjänsteflickan), hos hvilken dess användande otvifvelaktigt står i samband icke blott med hans enkla, klara formbildning i allmänhet utan äfven med hans kärlek till psalmdiktningen.

3. Versslag med vanlig period (septenarvers).

Bland Olaus Petris psalmer bilda de hittills behandlade en alldeles afgränsad grupp, i synnerhet som deras versslag, hymnversen, af

* Jfr en från midten af 1600-talet anträffad öfversättning från den svenska texten till latin med detta versslag (Beckman s. 177).

honom fått en strängt enhetlig form. Deras enkla strofbyggnad med jämna perioder erhåller aldrig någon modifikation på sådant sätt, som vi t. ex. sett hos Luther, och särskildt saknas den form, som genom växlande rim i perioderna (a b a b) närmar versslaget till en mera genomförd strofbildning. Emellertid finnes en psalm, som står såsom förmedling mellan hymnversens grupp och den grupp, som vi nu gå att behandla, och i hvilken psalm man finner just den nu omnämnda arten af period (dubbelperiod). Det är den redan i äldsta psalmboken förekommande Forbarma tich gud offuer mich (G. psb. n:r 60), efter Hegenwalts tyska original. Första strofen lyder:

Forbarma tich gud offuer mich,
for tijn stora barmhertigheet,
Och for then nådh som är j tich,
tagh bortt mijn oretferdigheet,
twå aff mijn synd och gör mich reen,
ty mijn brist iach wel kenna kan,
moot tich haffuer iach syndat alleen,
at tijn ord skola bliffua sann.

I regel består strofen af två dubbelperioder (alltså a b a b c d c d), där såväl udda som jämna rader utgöras af fulla manliga verser. Det jambiska schemat fordrar 8 stafvelser i hvar rad, något som äfven är ganska noggrant iakttaget. Endast 3 gånger göres undantag (i den äldre texten 2 gånger), och då genom ett öfverskjutande *ē*. Däremot inträder högst sällan verkligen jambisk rytm i versen, hvars gång i det hela är rätt ojämn (i G. psb. är den på flera ställen förbättrad). Särskildt intressant är den omständigheten, att på några ställen kvinnlig kadens uppträder i st. f. den manliga. Hit torde man knappast kunna räkna början af strof 2, där rimmen *aflåt: elskåt* snarare få anses bero på oriktig betoning och äfven i G. psb. förändrats. Men däremot båda afdelningarna i strof 4, af hvilka den sista lyder:

O herre mijne helses gud,
frelsa mich frå synder mina,
mijn tunga scal epter titt budh,
forkunna rettwiso tina.

Härvid har man först och främst att märka, att tydligen med stafvelseräkande afsikt de 8 stafvelserna i versen äro bibehållna. Detta gör, att versen oaktadt en yttre likhet ännu måste hållas isär från den, som i vår äldre strofiska diktning är den mest utbredda af

alla, den vers som är konstituerad af hvad jag i det föregående kallat den vanliga perioden. Det var i och med denna vi först mötte en period- och strofbildning i egentligaste mening, genom mot-sättningen mellan fulla och tänjda verser (de senare enligt schemat med 7 stafvelser). Emellertid måste i själfva verket äfven de nyss anförda jämna versraderna vid ett föredragande, som bortser från schemat, läsas såsom tänjda, med en öfverskjutande sänkingsstafvelse inne i versen. — Psalmens versslag i dess regelbundna form är högtidligt, men något tungt. Jag har mig ej bekant, att det i vår litteratur erhållit någon större användning (finnes hos Karlfeldt), oaktadt den spridning som denna art af dubbelperiod haft i medeltidsdikningen.

Trots en viss formell likhet i anordningen har således denna för sig själf stående psalm ingen egentlig gemenskap med den stora grupp psalmer, som nu skall behandlas, och inom hvilken man finner särskildt ett i psalmdikningen ofta användt versslag. Hvad som här bestämmer versformen är den vanliga perioden (uppträdande såsom *dubbelperiod*). Då denna, såsom redan framhållits, under medeltiden var det viktigaste strofbildande elementet och ofta möter såväl i folkvisa som konstdikt, kan jag rörande dess art hänvisa till hvad förut sid. 164 och 165 blifvit framställt.

I några psalmer består strofen af 2 dubbelperioder. Så i psalmen O Herre gud tijn helga ord (G. psb. n:r 222), hvars första strof lyder:

O Herre gud tijn helga ord,
haffua förgäten leghat,
och til ey litit sielamord,
lenge wordit förteghat,
vp war kommit j samma stadh,
menniskio tant och ära,
then scrifften oss förkasta badh,
och widh gudz ord oss nära.

Af denna framgår, att det jambiska schemat endast i viss mån kommer till synes, under det att stafvelseräkningen noggrannare blifvit iakttagen. Emellertid är den i psalmens fortsättning ej alltid bevarad. De af schemat fordrade 8 stafvelserna i udda verser (fulla) och 7 stafvelserna i jämna (tänjda) äro i några fall öfverskridna, vanligen genom en tillkommen sänkning med $\check{}$. Endast en gång förekomma 2 öfverskjutande stafvelser, nämligen i strof 4, vers 5:

hans helligä ord j liwsët igen,

och en gång är en sänkning borttagen, strof 6, vers 3:

at man haffuer mörkret kært.

På grund af att stafvelseräkningen så pass mycket fått göra sig gällande, blir metern allt som oftast knagglig. Några gånger har också G. psb. ändring, såsom i de båda anförda raderna.

En växling i stafvelseantal af samma art visar psalmen Enom konning tectes thet så (G. psb. n:r 212), där dock oregelbundenheter oftare förekomma, för en och annan rad i strofen utgörande nära hälften af förekommande fall. På samma sätt förhåller sig psalmen Om en rijk man her siunge wij (G. psb. n:r 204). Äfven i dessa är dock den stafvelseräkande principen öfvervägande och på grund däraf metern stundom knagglig (ej sällan förbättrad i G. psb.). Såsom exempel på rätt god rytm i en strof med ofta rubbadt stafvelseantal kan anföras ur den förra strof 4:

See på herrans barmhertigheet,
then han her nw bewijste,
han lät sich ey wara swårt eller leedt,
at han then summo miste,
han gaff alt til och lät honom gå,
sin wilia til honom wende,
men hin tencte ther ljtit vppå,
at honom thz godha hende.

En utbildning af nu angifna strofform visa några psalmer, hvori till de två dubbelperioderna läggas en eller två verser med olika rim-anordning. I psalmen Gud ware oss barmhertig och mild (N. psb. n:r 402, efter Luther) fogas till den sista tånjda versen en liknande, som rimmar därmed i 2 strofer, men icke i den 3:e, där strofbildningen i öfrigt är oregelbunden på grund af manlig kadens i st. f. kvinnlig. Psalmens rytm är i det hela kraftig och därtill ganska växlande, beroende på att å vissa ställen stafvelseräkningen rätt noga iakttages (strof 2), medan den å andra blifvit alldeles upphäfd genom en eller två öfvertaliga sänkingsstafvelser. Emellertid öfverträffas denna psalm i rytmiskt afseende af en annan med samma strofform, nämligen den härliga psalm — antagligen original af Olaus Petri —, som finnes i N. psb. under n:r 21: O Fader wor barmhertig och godh. I denna finna vi en i viss mån ny sida af Olaus Petris verskonst. Här är stafvelseräkningen så godt som fullständigt bruten; de flesta verserna ha en öfverskjutande stafvelse, och psalmen står således helt nära den vers, som kunde kallas 9-stafvingens vers (med 9 stafvelser i

udda rader, 8 i jämna). I den tidigaste redaktionen (psalmen finnes nämligen i äldsta psalmboken) ha ännu flera verser en öfverskjutande stafvelse, så att endast ett par rader ha det för 8-stafvingen normala antalet. Betoningen är förträfflig, de 4 höjningarna väl utpräglade. Enformighet undviktes genom växling i sänkningarna, stundom finnas verser utan upptakt. Första strofen har följande form:

O Fader wor barmhertig och godh,
 som oss wille til tich kalla,
 och stenkia oss med Christi blod,
 som borttagher synder alla,
 lät komma til oss tit helga ord,
 tin wilia kan thet forklara,
 som skapat haffuer himmel och iord,
 thet må wor ledhare wara,
 at wij ey wille fara.

Sista strofens första vers har förändrats från sin ursprungliga, kraftiga form:

O tu gode helge ande kom

till den mindre goda:

O tu helige ande kom.

Det är den dubbla upptakten: *Ö ñ* som afskräckt och ersatts af en upptaktslös inledning af versen.

Detta Olaus Petris metriska mästerverk, oberoende af förebild med direkt gifvet schema, har genom Wallins omarbetning blifvit ändradt, hvarvid i enlighet med tidens kraf den »hoppande» takten blifvit utbytt mot jämn takt, visserligen i det hela på ett lyckadt och särdeles pietetsfullt sätt. Endast ett par mera genomgående ändringar äro vidtagna, särskildt framkallade af behofvet att undgå några i originalet förekommande orena rim. I Wallins formfulländade vers är det endast en sak, som kan föranleda anmärkning: versafdelningen i senare delen af strof 2. Genom att jämsides med Wallins bearbetning läsa psalmen, sådan den med några ändringar ännu förekommer i G. psb., får man den bästa uppfattning af skiljaktigheten mellan en utmärkt äldre och yngre versbildning — man må sedan föredraga den ena eller andra.

Närmast i samband med versmåttet i denna psalm står det, som förekommer i psalmen Gud warder liknat widh en man (G. psb. n:r 206), dock med den olikhet i strofbyggnaden, att den sista raden är icke rimmande, något som ger strofen en mindre fulländad, ganska

tung form. Hvad versens beskaffenhet beträffar, är olikheten rätt stor: i hufvudsak förekommer regelmässigt stafvelseantal, men ofta nog är det brutet, hvarigenom versen blir ojämn. I G. psb. äro ock flera förbättringar vidtagna. Ett tydligt exempel på, huru den naturliga rytmen segrat öfver ett stafvelseräknande jambiskt schema, framvisar förra afdelningen i strof 7, som, läst med s. k. koriamber i versbörjan, ger en kraftig och målande rytm:

Dantza och quädha hörer iach,
 pijpor och harpor lydha,
 her står glädhin alt vp j taak,
 hwad mon thet alt betydha.

En väsentligen ny strofform finna vi hos en hel grupp af psalmer, hvilka framvisa en versbildning, som med förkärlek användts i psalmdiktningen, hos oss naturligtvis efter tysk förebild. Strofens förra del består af en vanlig dubbelperiod, senare delen däremot af två fulla verser med manlig kadens, hvartill sluter sig en tänjd vers, som är orimmad (alltså en utvidgad period, se sid. 165). Vi kunna först taga i betraktande en originalpsalm af Olaus Petri, förekommande i äldsta samlingen samt i N. psb. under nr: 49: O Jesu Christ som mandom togh. Denna är särdeles regelbunden, såväl i fråga om stafvelseantal som den tydligt framträdande jambiska gången i versen. Första strofen lyder:

O Jesu Christ som mandom togh,
 j rene iungfru liffue,
 kerleken han tich ther til drogh,
 wort håp wille tu bliffua,
 tu sågh wor synd och stora nödh,
 at oss stod fore en ewig dödh,
 heluetit stodh oss öpet.

I denna strof förekommer ett undantag från stafvelseräkningen: öfverskjutande sänkning med *e* i *forē en*; ett sådant fall till förekommer i psalmen. Likaledes är här ett brott mot det jambiska schemat: *wille tu*, hvilket ju mycket lätt kunnat ändras genom omflyttning. Några orena rim äro i den tidigaste texten rena på grund af andra språkformer, så t. ex. *liffue: bliffue*. Lyckligtvis är den i N. psb. föreliggande redaktionen af psalmen mera pietetsfull — tack vare Wallins ingripande — än den ursprungligen tedde sig i Adlerbeths bearbetning (jfr Beckman s. 145 f.). Endast tredje strofen har underkastats en väl stark omändring och är ännu icke i metriskt afseende fullt

lyckad. I öfrigt har man inskränkt sig till de ändringar, som synts krävas dels af språkbruket, hvarvid dock en del gamla vändningar fått kvarstå, dels af omsorgen att få en jämn jambisk gång, hvilket här icke beredde några större svårigheter.

På liknande metrisk ståndpunkt befinna sig två andra psalmer med detta versslag. Olaus Petris originalpsalm O Herre gud aff himmelrijck (G. psb. n:r 31), förekommande i äldsta samlingen, har en enda öfverskjutande stafvelse. Den i N. psb. under n:r 182 upptagna Af diwpsens nödh ropar iach til tich visar 2 öfverskjutande stafvelser, hvarjämte den jambiska gången något oftare är bruten. Originalet af Luther är fullständigt stafvelseräknande. I bearbetningen för N. psb. borttog Fant alla ålderdomliga vändningar, af hvilka dock några genom Wallin återställdes.* I metriskt hänseende intressant är ändringen af psalmens sista versrad:

honom skee prijs och ära,
numera lydande:

Gud vare pris och ära.

Vid undersökning af den psalm, som under n:r 46 upptagits i N. psb.: Hwar man må nw wel glädia sich, finner man, att den till en stor del öfverensstämmer med de föregående: ofta är stafvelseräkning iakttagen, ofta framträder rent jambisk meter (såsom i strof 1). Men å andra sidan är stafvelseräkningen ofta bruten genom en, någon gång två öfverskjutande stafvelser. Jämför t. ex. olikheten mellan förra och senare afdelningen i strof 7:

Han foor ock vp til fadren igen,
ifrå thenna werldzens lijffue,
ther wil han wara min mester alleen
och mich sin anda giffua,
then j mijn nödh scal trösta mich
och lära mich at kenna sich
och mich j sanningh ledha.

Luthers originalpsalm är på en gång stafvelseräknande och fullständigt jambisk; Olaus Petris öfversättning är således ganska afvikande från denna. Den Forssell-Wallinska bearbetningen har flera förtjänster. Dock kan påpekas en omflyttning i första strofen (af orden *oss nw*), hvilken menligt inverkar på de rytmska förhållandena i hela perioden.

* Se Beckman s. 484.

Ännu mera omväxling i stafvelseantal visar psalmen Gud aff sinne barmhertigheet, hvilken under n:r 144 finnes i N. psb., en fri öfversättning af Sperati tyska original. Detta, som är grundadt på en folkmelodi, har en synnerligen god versbildning med utpräglad jambisk gång (endast med fri behandling af *ē*). Däremot är versen i Olaus Petris redaktion ganska ojämn, såsom ännu kan ses af den stundom ändrade formen i G. psb. Fallen med öfverskjutande sänkningar (stundom 2 stafvelser) utgöra åtminstone halfva antalet, utan att dock accentueringen alltid vunnit därpå. I N. psb. har bearbetningen nödvändigtvis måst blifva på flera ställen genomgripande. Att ännu så mycket af det gamla finnes kvar, måste vi tillräkna Wallin, som ej lät Ödmanns omarbetning bli gällande.* Mindre lycklig ter sig i den nya formen förra delen af strof 2.

Samma ojämnhet i versen, om än icke alltid lika växlande stafvelseantal, finna vi i några återstående psalmer med denna strofform, nämligen dels psalmen Vtan herren faller oss til (G. psb. n:r 96), dels de 3 sammanhängande psalmerna af Hetzer Lat thet icke förtryta tich (G. psb. n:r 48), Then onde wactar ther nogh vppå (G. psb. n:r 49), Gör wel och lät alt ondt bestå (G. psb. n:r 50), af hvilka vissa delar bilda n:r 232 i N. psb. Hvad som särskildt är att märka om dessa senare är, att Olaus Petri ändrat det tyska originalets strofform, såsom mera sällsynt (den består af 2 dubbelperioder, den senare med inrim) till nu förevarande strof, den näst hymnstrofen vanligaste af alla. De tyska psalmerna visa god stafvelseräknande rytm. Olaus Petris text har för N. psb. undergått fullständig omarbetning af Adlerbeth i gustaviansk stil.

En psalm med denna strofform återstår, hvilken kan föras till de stafvelseräknande, ehuru den uppvisar vissa egendomligheter. Det är Then som wil en Christen heta (G. psb. n:r 2), original af Olaus Petri och oförändrad förekommande i hans äldsta samling. De två första verserna i strofens senare afdelning ha i vida öfvervägande fall en eller två öfverskjutande stafvelser och härvid i 2 verser kvinnlig kadens i st. f. manlig, en gång med ett orent inrim (strof 4):

Tu scalt ey stiela Ey falsk tygh bära.

Ännu på ett annat ställe förekommer kvinnlig kadens i st. f. manlig, nämligen i första strofens förra afdelning; här äro dock de 8 stafvelserna bevarade. Genom allt detta blir rytmen ganska ojämn.

I nära samband med den nu behandlade strofformen ha vi att sätta den, som förekommer i psalmen Wor gud är oss een weldigh

* Se Beckman s. 393.

borg, visserligen något annorlunda, än den visar sig i nr 124 i N. psb. Luthers original är strängt stafvelseräkande, med utbildad konstform och dock på få undantag när med en förträfflig, öfvervägande jambisk rytm. Strofens förra afdelning är en vanlig dubbelperiod; den senare afdelningen har en form, som är något svår att fastställa. Först komma 3 verser (raderna 5—7), som vanligen anses ha trokeisk rytm,* därefter en stypad vers och slutligen en vanlig tänjd vers. T. ex. ur strof 1:

Der alt böse feind
Mit ernst ers itzt meint,
Gros macht und viel list
Sein grausam rüstung ist,
Auff erd ist nicht seins gleichen.

Som synes, passar det trokeiska skemat — ◡ — ◡ — föga för de tre första verserna, då det åtminstone för två af dem medför en fördärfvad betoning, som man vid den i öfrigt goda rytmen ej gärna vill antaga. Däremot få de en verklig betoning, om man antager ett schema ◡ — ◡ — ◡ —, och detsamma inträffar i största antalet af förekommande fall. Huru denna fråga än skall bedömas, har emellertid Olaus Petri här vidtagit en betydande förändring och förenkling, fastän den icke blifvit fullt konsekvent genomförd. Första strofen lyder:

Wor gud är oss een weldigh borg,
han är wor sköld och weria,
han hielper oss aff nödh och sorg,
som oss wil her besueria,
wor fiende besk,
är oss så hesk,
på mact och list,
haffuer han ey brist,
på iorden är ey hans lijke.

Se vi på de ifrågavarande tre versraderna, finna vi, att de väl låta mäta sig efter skemat ◡ — ◡ — (*fiende* läses efter tidens bruk helst tvåstafvig). De äro alltså vanliga halvverser, som tillsammans med den likartade 8:e raden bilda två helverser med inrim. Här af framgår, huru nära Olaus Petri anslutit denna strofform till den vanligast förekommande. På nu angifna sätt äro äfven de två följande stroforna att uppfatta, under det att sista strofen visar annan form

* Så enligt Rosenberg (*Nordboernes Aandsliv* III, 161), som anser de svenska översättningarna återgifva detta.

(knappast äro trokéer afsedda). Med undantag för denna strof har Olaus Petri god rytm i psalmen, men icke alltid jambisk gång, i det ofta en, stundom två stafvelser äro öfverskjutande. I Wallins bearbetning har metern i strofens andra del ytterligare förändrats: raderna 5 och 6 äro trokeiska, den ena full (— ∪ — ∪ — ∪ —), den andra stympad (— ∪ — ∪ —), raderna 7 och 8 äro jambiska stympade verser (∪ — ∪ — ∪ —), således en anordning som står ganska långt såväl från Luthers som från Olaus Petris formgifning.

I en psalm har den vanliga dubbelperioden blifvit kombinerad med 2 utvidgade perioder, nämligen i Een iungfru födde itt barn j dagh, nr 60 i N. psb. Psalmens uppslag är en latinsk sång Dies est lætitiæ, som dock med undantag för ett par rader har trokeiskt versmått. Olaus Petris redaktion hvilar delvis på en tysk bearbetning, som gifvit närmaste förebild till metern.* Denna står ganska långt från stafvelseräkning, i det stafvelsernas antal växlar mellan 7 och 11; således förekomma ända till 3 öfverskjutande sänkingsstafvelser. Senare afdelningen af den metriskt förträffliga första strofen lyder:

wore icke thz barn til werlden födt,
 tå skulle hwar man ewinneliga dödt,
 nw ärom wij frelste alle,
 loffuat ware tu Jesu Christ,
 som oss haffuer frelst aff dieffuulsens list,
 mz pino och dödzens galla.

Något ojämn på grund af inträngande stafvelseräkning (och delvis ändrad i G. psb.) är rytmen i motsvarande del af andra strofen:

iach budhar idher stor glädhi oc gammen,
 som skeer allo folkena sammen,
 them som haffua gudz anda,
 j dagh föddes Jesus Christus,
 han är herren j Daudiz hws,
 han frelser aff dödzens wända.

I ingen annan psalm har folkvisetonen fått göra sig gällande så som i denna. Det är tydligen med känsla häraf, som Wallin vid sin bearbetning icke låtit förmå sig att sätta hela strofen i jämn rytm. I strofens förra del, den vanliga dubbelperioden, har han tilldelat udda rader 9 eller 10 stafvelser, jämna rader 8 eller 9, hvarigenom alltid bli en eller två öfverskjutande sänkingsstafvelser; senare delen

* Se Beckman s. 191.

af strofen har däremot jämn jambisk gång.* Då i strof 2 Olaus Petri har kvinnlig kadens i st. f. manlig (*gammen: sammen*), har Wallin ändrat detta. Däremot ha dess bättre åtskilliga andra gamla vändningar fått kvarstå, äfven det numera onöjaktiga rimmet *højdenne: iordenne*.

I samband med nu undersökta psalmer bör äfven nämnas psalmen En riker man (G. psb. 205), hvars versform närmast hör hit: strofen består af 3 perioder med inrim. Såsom medeltidspalm är den redan omnämnd på ett par ställen (Kult och Konst 1906, sid. 166 och 167), till hvilka jag hänvisar. Här må endast nämnas, att de ändringar i Ericus Olais text, som Olaus Petri vidtagit, äro jämförelsevis få, stundom gjorda för meningens skull, stundom för språkformen eller versen. Detsamma gäller om formen i G. psb. i förhållande till Olaus Petris redaktion.

Det är hufvudmassan af våra äldsta egentliga psalmer, som i denna afdelning blifvit undersökta, de som till grundläggande versmått ha septenaren, hvilken vi redan funnit äga djupa rötter i medeltids poesien, med anslutning såväl till folkvisa som konstdigt. Och det är här, som de metriskas tendenserna hos Olaus Petri klarast kunna komma till uttryck. Att han icke diktat efter enhetliga principer, är tydligt. Han befinner sig i allmänhet långt från de tyska mönstrens utbildade vers, särskildt Luthers på en gång kraftiga och regelrätta. Hans sträfvan att böja det motsträfviga svenska språket under versens fordringar har mången gång varit mindre lyckosam. Men då han i sina bästa psalmer, mer eller mindre påverkad af vår äldre diktning, låter en rytm framträda, som stundom är mera »jämn» men vanligen ganska »fri» (dock ej med folkvisans nästan obegränsade frihet), då intager han en ståndpunkt, som är på en gång nationell och metriskt väl berättigad, och hvars konsekventa utbildning i en senare tid kunde ledt till utmärkta resultat.

Hvad de särskilda formerna beträffar, finna vi, att det egentligen är på två sätt som septenarverserna sammanslutas till strofer: dels genom upprepning af den vanliga dubbelperioden, stundom med tilläggande af någon versrad, dels genom en dubbelperiod, tillökad med en utvidgad period. Sistnämnda versslag intager inom psalmdiktningen en framskjuten ställning; i profana sånger är den däremot ovanlig. — Då i modern diktning septenarstrofen (dubbelperioden)

* Jfr Beckmans karakteristiska yttrande (s. 192): »Kärleken till den gamla sångens toner har lockat fram ur den annars så korrekta Wallinska pennan åtskilliga prosodiska missljud uti första hälften af alla 3 str.»

användts, har man infört antingen jämn jambisk gång eller ock konsekvent »blandad» vers, d. v. s. med regelbundet öfverskjutande sänkingsstafvelser (vanligen en eller två). Med 8-stafvingens vers finnes i senare fallet ej längre något samband.

4. Öfriga regelbundna versarter.

A. *Tillhörande 8-stafvingens vers.* Betydligt sällsyntare än förut behandlade versarter äro de, i hvilka strofen bildas af tänjda och stympade verser. Bland Olaus Petris psalmer finnes endast en af sådant slag. Det är psalmen Christus then rette herren, densamma som n:r 50 i N. psb. Den finnes redan i äldsta psalmboken, men där begynnande: Herre Christ gudz faders ende son. Denna inledningsrad (tyvärr det enda som finnes kvar af den äldre redaktionen) är frapperande: sådan den föreligger, passar den nämligen ej till versslaget. Går man till psalmens tyska original (troligen af A. Knöpken),¹ hvilket fått det något orättvisa vitsordet, att dess poetiska form är »ganska enfaldig»,² finner man följande begynnelsestrof:

Herr Christ, der eynig Gottes son,
Vatters inn ewigkeyt,
Aus seym hertzen entsprossen,
Gleich wie geschriben steht:
Er ist der morgensterne
Sein glentze streckt er ferne
Für andern sternen klar.

Dubbelperioden (de 4 första verserna) är den stafvelseräknande men ej alltid jambiska diktens svagaste parti i metriskt afseende. I den svenska öfversättningen framträdde det onöjaktiga i första radens kadens ännu starkare (en full vers inträdde i stället för tänjd), och hela versraden blef därför senare af Olaus Petri alldeles ombildad. Första strofen lyder:

Christus then rette herren,
gudz son j ewigheet,
aff fadren är vprunnen
som scrifften seya weet,
han är then morgon stierna,
som oss kan lysa och werna,
ifrå alt mörkers qwal.

¹ Enligt Beckman (s. 150) påverkadt af en ambrosiansk hymn: *Conditor alme siderum*.

² Se Beckman s. 151.

I strofen ingår dels en dubbelperiod, dels en utvidgad period af tänjda och stympade verser. Olaus Petris öfversättning, som ofta är rätt afvikande från originalet, visar en god meter, där dock schemat stundom brytes genom en öfverskjutande sänkingsstafvelse eller genom uraktlåtande af jambisk form. I G. psb. finnas en del ändringar, som afse bättre rytm. Psalmen har i N. psb. undergått en rätt genomgripande bearbetning af Åström, hvars andliga diktning här visar sig mera till sin fördel än i andra fall. Beckman anmärker ett par meterfel, hvilka dock knappast böra som sådana bedömas, utan tvärtom äro af god retorisk verkan: *Ljūs i dñn sanning, Lif äf dñn kärlek* i strof 3.

Förekomsten af versslag med denna art är i våra äldsta psalmer anmärkningsvärdt ringa. En strof, som senare blir vanlig, är den som bildas af två dubbelperioder; jag kan här påminna om psalmen Jag lyfter mina händer. I profan poesi är sistnämnda form som bekant en af de allmännaste, förekommande i fru Lenngrens »Pojkarna», Tegnér's »Karl den tolfte», för att endast taga ett par exempel. Renässanstidens visor förete många prof på detta slags versarter. Så finner man dem ej sällan i vår äldsta visbok, Harald Olufssons, på olika sätt bildande strofer (dock i regel med dubbelperiod). Ännu kvarlefver en och annan svensk folkmelodi (t. ex. den som numera är mest känd i samband med norska ord: »Når morgenröden luer») med alldeles samma rytmiska bildning som den psalm, hvarmed vi nu sysselsatt oss.

B. *Trokeisk vers*. Att tala om trokeiska versslag i vår äldsta diktning låter sig icke göra, lika litet som om jambiska: det var af oväsentlig betydelse, om versbörjan var stark eller svag. Däremot ha vi sett, att i de viktigaste utifrån komna diktformerna jambiskt schema var rådande; trokeisk gång i versen förekommer sällan och arbetar sig endast småningom in. Bland svenska medeltidsdikter är det, oafsedt ett par obetydliga rim, endast en som kan sägas ha trokeisk rytm, och äfven den icke fullt konsekvent.¹ I Olaus Petris psalmer finna vi trokéerna helt sällan och vanligen i förening med andra verstyper. Blott en psalm visar ett mera genomfördt trokeiskt versslag, det är psalmen Jesus Christus är wor helsa, som i N. psb. upptages under n:r 152. Den utgår från en psalm af Luther, som säges vara grundad på en latinsk sång af Huss.² Metern i denna sistnämnda är tydligen trokeisk med 4 höjningar och kvinnlig kadens och således med 8 stafvelser i versen. I två strofer (den 1:a och

¹ Se Nordiska studier s. 409.

² Jfr Beckman s. 409.

3:e) äro de båda sista verserna svåra att mäta, kanske äro de delvis jambiska med manlig kadens. De första stroferna lyda

Jesus Christus, nostra salus,
Quod reclamatum omnis malus,
Nobis in sui memoriam
Dedit hanc panis hostiam.

O quam sanctus panis iste!
Tu solus es, Jesu Christe,
Caro, cibus, sacramentum,
Quo non majus est inventum.

I den tyska psalmen är metern såtillvida ändrad, som endast första versparet i strofen får behålla schemat — ◡ — ◡ — ◡ — ◡, under det andra versparet får manlig kadens, rad 3 med 7 stafvelser, rad 4 med 8. Versens gång är tämligen ojämn, och ofta är läsning efter shemat icke möjlig. Sista raden torde ej kunna uppfattas såsom en jambisk 8-stafving, utan i allmänhet såsom en trokeisk vers med en öfverskjutande sänkingsstafvelse. En särskild egenhet visar äfven strof 1 i sitt första verspar:

Ihesus Christus, vnser Heiland,
Der von vns den Gottes zorn wand,
Durch das bitter leiden sein
Half er vns aus der hellen pein.

Olaus Petri följer Luther i fråga om första versparets beskaffenhet, däremot ger han i andra versparet vanligen åt båda raderna 8-stafviga manliga verser, som i allmänhet ej ha jambisk gång. Så i strof 1:

Jesus Christus är wor helsa,
som oss alla wille frelsa,
med sijn pino och bittra dödh,
frelste han oss aff dödzens nödh.

Vid sin bearbetning för N. psb. har Wallin gått så till väga, att han efter det första, kvinnliga versparet infört ett manligt, där förra versen har 7 stafvelser och är trokeisk, men andra versen har 8 stafvelser och är jambisk (jfr Luther), något som åt diktarten ger på en gång en viss förkonstling och enformighet.

Numera torde de trokeiska versarterna kunna såsom lika betydande ställa sig vid sidan af de jambiska. Huru annorlunda förhållandet var i vår äldre diktning, visas icke blott af psalmerna utan

äfven af andra strofiska dikter. I Harald Olufssons visbok förekommer endast en sång med trokeisk versform, och ännu Vivallius har i sin rika poetiska alstring likaledes endast en dikt af detta slag.

Med denna psalm har jag avslutat redogörelsen för de i Olaus Petris psalmbok förekommande versslagen med mera enhetlig och regelbunden bildning. Emellertid finnas äfven några psalmer med blandade och stundom oregelmässiga former; då nästan alla af dem förekomma i vår nuvarande psalmbok och särskildt därför kunna påräkna intresse, skola de i en följande undersökning behandlas.

Kyrkopsalmen och den andliga visan.

Ur ett fritt hållet, stenografiskt upptecknad och sedan öfversedt samt något kompletteradt föredrag vid 9:e allm. sv.-lutherska prästkonferensen i Stockholm 1906.

Af Richard Norén.

När det gäller den andliga sången, *den evangeliskt lutherska menighetens sång*, kunde det synas, som om vi vore inne på ett område, där alla borde kunna enas i frid och kärlek och sjunga af hjärtans lust med endräkt och glädje. Det är dock icke så lyckligt, att meningarna på detta område i våra dagar gå åt samma håll. Tvärtom råder äfven här mycken meningsskiljaktighet, ja, som jag befarar, ganska mycken oklarhet och tanklöshet i fråga om hvad som bör förstås med *egentlig kyrkosång* och med *annan andlig sång* samt *i hvilket förhållande de stå till hvarandra*. Det är ganska djupgående frågor, som härvidlag behöfde klargöras, för att man skall kunna insätta *den andliga visan* på sin rätta plats och sätta den *i rätt förhållande till kyrkopsalmen*. Sådant skulle kräfvat längre tid, än som här kunnat blifva mig beskärd. Frågans vikt manar mig dock att med styrelsens begifvande hufvudsakligen taga ämnet från denna synpunkt, och jag skall därför våga försöket att åtminstone framställa några vägledande tankar.

Till en början vill jag erinra därom, att benämningarna »*psalm*» och »*koralt*»* hafva på grund af de säregna och visst icke alltid

* »*Psalm*» är i kyrkosångens historia egentligen en terminus technicus för någon af de gammaltestamentliga 150 sångerna i »*Psaltaren*». Fritt skapade kulturella sånger benämndes i den äldre kyrkan »*hymner*». Inom Tysklands evang. kyrka benämnas hvad vi kalla »*kyrkopsalmer*» helt enkelt: »*deutsche evangelische Kirchenlieder*» (= kyrkovisor). Endast i Nordens ev. kyrka användes benämningen »*psalmer*» (Salme). Hvad vi kalla »*psalmbok*» kalla tyskarne »*Gesangbuch*». Dock kallades våra första psalmer efter reformationen: »*Svenske songer eller Wijsor*» (jfr 1536 års sv. psalmbok). — »*Koralt*» är i kyrkosångens historia terminus technicus för *den gamla liturgiska sången* quand même, eller den s. k. »*gregorianska sången*», emedan den utfördes af klerikala kören (»*Choren*») i koret. Denna kallas i Tyskland ännu i dag: »*der gregorianische Choral*», medan hvad vi kalla *koralt* där vanligen kallas »*Weise*» l. »*Melodie*».

korrekta föreställningar, som man vid dem bundit, icke så litet varit orsaken till, att man kommit att ställa *psalmsången* och *den andliga vissången* snarast *mot* hvarandra såsom *rena motsatser* eller åtminstone såsom *väsentligen olikartade*.

Historiskt och mera rent formellt taget råder emellertid icke någon sådan motsats mellan kyrkopsalmen och den andliga visan. Och detta är förhållandet såväl med afseende på *orden* som med afseende på *musiken, melodierna*.

För att uppvisa detta skall jag bedja att få taga min utgångspunkt hos Luther och reformationen, som väsentligen skapat den andliga folksången, menighetssången, såväl inom som utom kulten.

Då Luther, efter »svärmeandarnes», »Zwickauprofeternas», gräsliga framfart i Wittenbergs kyrkor, 1523 var sysselsatt med utarbetandet af en evangeliskt reformerad gudstjänstordning, kände han djupt behovet af att församlingen måtte få enkla, folkliga andliga sånger, som voro lämpliga och värdiga att sjungas både inom och utom kulten. SjälF var han dock ännu omedveten om, att han i högsta grad ägde både skaldens och musikerns sångargåfva här för. Det behöfdes en utomordentlig Guds skickelse, en särskildt märklig händelse för att bringa honom till medvetenhet om denna hans gåfva.

Och den kom vid midsommartiden 1523. Tvenne unga augustiner munkar, som omfattat den lutherska reformationen, blefvo på ett upprörande sätt brända å bål på torget i staden Bryssel. Det var underrättelsen härom, som behöfdes för att sätta Luthers rikt poetiska själslif i dallring. Vi äro nu för tiden sådana räddhågade pessimister. Ja, det är sant, men sådan var icke Luther. Underrättelsen om reformationens blodsdop gjorde honom icke, såsom vi skulle vara benägna att tro, djupt nedslagen. Tvärtom. När det stundom såg som svårast ut, då kunde han känna sig i tron upplyftad, då sjunger han Herrens lof. Han såg nämligen i dessa martyrs trosfrimodiga död liksom reformationens gudomliga vigning, ett bekräftande af densamma som ett Guds eget verk. Och han kom i den mest jublande stämning.

I denna stämning är det, som han fattar pennan och skrifer sin första andliga sång, »*Visan om de båda martyrerna i Bryssel*». Form och innehåll, ord och ton gifva sig här omedelbart. Från barndomen väl förtrogen med den medeltida både världsliga och andliga folkvisan finner han lätt både den poetiska och den musikaliska formen. När han ville skriva den nämnda sången såsom en

visa för folket, tog han den gamla, då allmänt kända och gängse folkvisan eller »balladen» till mönster. Han skref den i enkla, strofiskt byggda verser, 9 rader i hvarje strof. Själf skapade han tro- ligen ock den glada, härliga melodien därtill. Den är en fullständig balladmelodi, som antagligen samtidigt med orden runnit upp i hans inre.* Ja, den är en äkta balladvisa, denna visa om de båda marty- rerna i Bryssel. (Jfr den svenska öfversättningen af P. A. SONDÉN i »Luthers skrifter i urval».)

Detta är den lutherska psalmsångens första begynnelse. Denna sång är ju dock icke någon egentlig kyrkopsalm, icke någon sång lämplig att sjungas vid gudstjänsterna, och därtill var den ej heller afsedd. Redan förut, medan Luther höll på med öfversättningen af psaltaren samt hade kommit till den 96:e psalmens början: »*Sjungen till Herrens ära en ny sång; sjungen till Herrens ära, lofven hans namn, förkunnen ifrån dag till dag glädjebudskapet om hans fräls- ning*», hade han djupt gripits af denna maning och skref till sina vänner och bekanta, att de skulle själfva hjälpa honom härmed eller leta fram personer med poetisk begåfning, som vore skickade härtill. Men ingen hördes af. Nu, sedan Luther blifvit medveten om sin egen sångargåfva, känner hela hans själ ett djupt behof att följa den citerade psaltarsångens gudomliga maning att sjunga, sjunga om frälsningens storverk, sjunga glädjebudskapet om allt hvad evange- lium innehåller. Icke långt efter, sedan han sjungit visan om de båda martyrerna i Bryssel, griper Luther åter i strängarna. Och så sjunger han *sin första evangeliska församlingssång*, hvad vi kalla *psalm*. Det är den mästerliga sången: »*Nun freut euch, lieben Christen g'mein*», hvilken, tryckt som flygblad, snart i hundratusen- tals exemplar spreds och sjöngs i hela Tyskland och, öfversatt till andra språk, snart äfven i andra länder. Vi kunna knappast göra oss en föreställning om den jublande glädje, hvarmed det efter evangelium hungrande folket mottog denna sång samt af hvilken mäktig betydelse den var för reformationens spridande.

Allt från reformationens första tid hafva vi den äfven på sven- ska. Den är också införd i vår psalmbok och har där n:r 46: »*Hvar man må nu väl gjädja sig, Här är stor fröjd å färde*».

* Se melodien till psalmen 380 i vår svenska psalmbok, sådan den i ursprung- lig form är återställd under n:r 85 i K. S. V:s koralbok. Se ock »*Kyrkosången 1904*», sid. 20—49, där en utförligare historisk skildring lämnas öfver reformationstide- hvarfvets musikaliska fysionomi, Luther som musiker och som den evangeliska kyrko- sångens fader (rekvireras i bokhandeln fr. Schultz, Uppsala).

Om man närmare gifver akt på beskaffenheten af denna sång, så skall man snart finna, att *den är typisk för hela den lutherska psalmsången*. Rent formellt taget är den byggd på folkvisan såsom mönster såväl till text som till melodi. Och den har detta egenomliga drag ur folkvisan, balladen, att jämte det rent *lyriska* elementet ligger där ock ett annat, ett *episkt* element. Det är något som skildras, som framställes berättelsevis (jfr psalmen, särskildt 4:e, 5:e, 6:e och 7:e stroferna). Men på samma gång har sångaren där utsjungit sitt eget inre lifs allra djupaste erfarenheter. Jag hinner icke i dag, eljest skulle jag gärna vilja gå igenom denna sång för att visa, huru mästerligt koncipierad den är, med en sådan drastisk åskådlighet, att man tycker sig nästan se hela det förlopp, som skildras. Hela frälsningshistorien, hela evangeliet finnes där sammanträngdt i några få strofer. Varen goda och själfva läsen psalmen uppmärksamt!

Med denna sång var signalen gifven och isen bruten. Nu sjunger det oafåtligt inom Luther. Han kan icke annat än gång på gång gripa pennan och dikta. Nu sjunger han i rask följd den ena sången efter den andra. Det var vid midsommartiden 1523 han skref sin första sång, och redan 1524 hade han skrivit ej mindre än 24 af sina odödliga psalmer. Ytterligare flera tillkommo senare.

Dessa Luthers sänger blefvo typiska mönster för alla reformationens andliga sånger. Efter hand framträdde allt flere andra benådade andliga sångare. Då de i likhet med Luther begynte besjunga det evangelium, som gripit dem så djupt, uppfyllde hela deras själ och framlockade deras jubel, togo de alla Luthers sänger till mönster. Huru mycket än antalet sänger ökades, och hvilka olika ämnen de besjöngo, så voro de dock hvarandra däruti lika, att de alla voro *andliga visor, andliga folkvisor både i poetiskt och musikaliskt hänseende, både till ord och melodi*. Luther hade gått före och visat vägen. Ville man få folket att sjunga, ville man, att församlingen skulle kunna omedelbart stämma in och följa med i sången, så hade man att ansluta sig till och följa folkvisans typ. Det låg i öppen dag.

Och det blef vägen, äfven när det gällde melodierna. När Luther sökte en lämplig melodi till sin första psalm: »Hvar man må nu väl fröjda sig», så tog han melodien till en då känd världslig folkvisa om »blomman på den vida heden», ombildade och förenklade den efter sin egen sant musikaliska känsla, så att den blef en förträfflig, glad och jublande melodi. Vi sjunga icke så allmänt 46

på den melodien, men den förtjänar att blifva den psalmens uteslutande egna, emedan psalmen just med denna härliga melodi är *den lutherska reformationens första evangeliska kultsång*.

Nu skall jag icke upptaga tiden med att föra mina åhörare längre fram i den andliga sångens, den evangeliska kyrkosångens intressanta och uppbyggliga historia. Blott några flyktiga erinringar och antydningar.

Redan under reformationstidehvarvet uppstodo snart, såväl i Tyskland som i andra länder, äfven i Sverige, många högt begåfvade och rikt benådade andliga sångare, hvilkas sånger ännu i dag räknas till vår kyrkas yppersta. Antalet evangelisk-lutherska sånger, byggda efter den andliga folkvisans mönster, växte efter hand till hundraden och tusenden. Af hvilken utomordentligt stor betydelse de voro redan i reformationens historia, känna vi. Reformationens papistiska motståndare klagade öfver, att Luther gjorde flera till kättare genom sina sånger än genom sina predikningar och skrifter. Att de för väckande, närande och fostrande af ett sant kristendoms-lif i församlingen voro af ofantlig betydelse äfven under långa därpå följande tider, det känna vi ock. Hvilken mäktig tröst och hugsvalelse skänkte de icke under trettioåriga krigets alla gräsligheter! Huru väcktes och främjades icke under ortodoxismens och pietismens tid bland menigheten ett innerligare och varmare tros-lif just genom såväl de gamla som de senare tillkomna andliga sångerna! Och sedan under den s. k. upplysningens och neologiens tidehvarf, huru blefvo de icke alltjämt grönskande ängar och friska källor, dit den tidens här och där spridda, undangömda fromma kunde i stillhet draga sig undan och hämta andlig näring och vederkvickelse!

Under de nämnda tidsskedena tillkommo, som sagdt, en mängd nya andliga sånger. Men det var dock framför allt till de gamla kärnsalmerna, till dem som stammade från Luther och hans samtida eller som buros af samma anda, som man alltid åter och åter gick tillbaka för att ur dem hämta kärna och must eller för att få mönster för sin sång. Det var dessa oförlikneliga, andekraftiga sånger, som alltid utgjorde grundstocken i hela den evangelisk-lutherska sångskatten.

De nya sånger, som tillkommo under senare tider, särskildt under pietismens och herrnhutismens dagar, liknade icke fullt de gamla lutherska kärnsångerna, det är sant. Åtskilliga af dem äro dock onekligen ganska andrika och sköna. Men både innehåll och form förändrades och försvagades allt mer. De blefvo allt mera

starkt subjektiva, sentimentalt känslösamma samt mera typiska för den tid, hvarunder de uppkommo. Pietister och herrnhutare, i hvilkas privata sammankomster den andliga sången ymnigt idkades, producerade andliga sånger massvis och ofta till melodier, som alls icke ägde samma gedigna, höga musikaliska värde som de gamla. Så skall ensamt grefve ZINZENDORF hafva diktat icke mindre än 2,000 (!) andliga sånger. Den andliga visan i numera vanlig bemärkelse och i dess mera utpräglade åtskillnad från den gamla äkta kyrkopsalmen hade gjort sitt inträde på församlingslifvets område. Rationalismens förståndsmässiga moralsånger, som oftast voro blottade på allt djupare kristligt innehåll, all varmare religiös känsla och poetisk lyftning, drefvo den tidens allt mer glesnade fromma att nästan uteslutande söka sin uppbyggelse i pietismens och herrnhutismens andliga visor med deras högt uppskrufvade känslösvall.

Oafsedt nu antydda skiljaktigheter voro dock de olika tidehvarfvens psalmer och sånger hvarandra lika däruti, att de alla voro afsedda att vara och äfven voro *evangeliska folksånger, andliga sånger efter folkvisans typ både till ord och melodi*. Däraf härörde icke minst det mäktiga inflytande, de utöfvade på samtidens kristendomslif. Till denna deras betydelse kunna vi sluta af det oerhördt stora antal, dessa andliga sånger nått redan på 1700-talet. Vid midten af sistnämnda århundrade beräknades de af en flitig samlare till omkring 50,000. Nutida statistiska undersökningar beräkna antalet »*deutsche evangel. Kirchenlieder*» (således blott *tyska* kyrkosånger) till omkring 100,000 (säger etthundratusen!) och de till dem hörande *melodierna* till omkring 10,000 (säger tiotusen!).* Vi kunna lätt förstå, att en så oerhörd alstring skulle varit en fullkomlig omöjlighet, om icke den andliga sången lefvat på allas läppar, älskats och öfvats *så*, som fallet var i dessa äldre tider, om den icke sjungits *så*, som man sjöng under denna sångens blomstringtid (framför allt 1500- och 1600-talen). En sådan sångens, den allmänna äkta *folksångens* tid har aldrig förr varit och har ej heller sedan kommit åter i kyrkan.

Därtill kommer, att denna andliga sång icke blott var en uppfostrande makt i församlingslifvet. Den blef äfven af en storartad betydelse i kulturellt hänseende för de grenar af den *sköna konsten*, som

* Det stora samlingsverket: »*Die Melodien der evangelischen deutschen Kirchenlieder, aus den Quellen geschöpft und mitgeteilt*» von JOHANNES ZAHN, hvilket verk var frukten af 40 års forskningar och samlande, omfattar bortåt 10,000 melodier, varianter inberäknade.

omfatta *poesien* och *musiken*, särskildt för den lyriska visans utveckling i historien. Härpå kan jag nu icke närmare ingå, men visst är, att den gamla andliga sången inom den evangelisk-lutherska kyrkan var en sannskyldig kulturell stormakt på sin tid.

* * *

Af det redan sagda framgår ju, att den evangeliska andliga sången till sin grundton icke är annat än andlig visa. Rent formellt sedt hör den i allmänhet taget till *lyriken*, speciellt den gren däraf, som man kallar *den sångartade lyriken*. Inom lyrikern sjunger det. Han vill sjunga ut sitt lifs inre erfarenhet och sina djupare känslöstämningar. Det ligger någonting *rent personligt* häri, det är sant. Det han sjunger blir en bekännelse af hvad han själf i sitt innersta upplefvat, af tankar, känslor och stämningar. Äfven psalmen och den andliga visan höra till denna sångartade lyrik, den religiösa. Äfven denna består icke uti något annat, än att sångaren sjunger ut hvad som rör sig i hans själ, icke blott känslor och stämningar utan ock hvad som stått lefvande, åskådligt och kraftigt för honom på den inre erfarenhetens väg, hvad han själf upplefvat. Detta framställer han i sången, som därför bör präglas af personlig sanning. Men då en troende kristen så sjunger ut sitt lifs innersta upplevelser, blir det framför allt trons högsta föremål och historiska lifsgrund, som han besjunger: Jesus Kristus och evangeliet om honom. Det är *det historiska evangeliet om Kristus*, som, personligen i tron tillägnadt, af honom omsättes i lyrisk sång och som framför allt framställes. Därför blir den äkta evangeliska sången alltid mer eller mindre *episkt*-lyrisk. Det är detta, som man kallat *det objektiva draget* i den ursprungliga psalmen från reformationstidehvarvet. Detta är nog något att fästa afseende vid, något som icke får saknas. Men öfver hufvud taget är den evangeliska psalmen eller sången rent lyrisk och måste vara det.

Men emedan den är *sång*, så är den poetiska lyriken här nära förbunden med *den musikaliska lyriken*. Till denna höra melodierna till våra psalmer och sånger. Den lilla visartade melodien har sitt bestämda knappa omfång. De lyriska texterna måste vara delade i strofer på 4, 5, 6, 7, 8 eller flera rimmade versrader. Inom detta begränsade område måste äfven melodierna röra sig, och det så att det icke blir alltför många musikaliska motiv, som läggas in i dem. Visan älskar tvärtom ett repeterande af något visst hufvudmotiv:

den vid våra psalm- och sångmelodier vanliga »reprise» eller omtagningen. Det ligger någonting, musikaliskt taget, mycket enkelt häri, men det måste på samma gång vara någonting inom sig slutet och helgjutet. Hvarje ädel lyrisk sång, äfven om den är än så enkel, är ett litet konstverk. Så är äfven förhållandet med den evangeliska psalmen eller sången i dess bättre, gedignare form, och det både till text och melodi. Äfven den gamla äkta psalmmelodien, »koralen», är i dess ursprunglighet ett sant konstverk, som numera svårligen kan göras efter.

Man bör emellertid noga gifva akt på melodierna från den tiden, just *i deras ursprungliga, sant folkmässiga form*. Man har sagt, att de äro så gamla och omöjliga, att de tillhöra en numera öfvervunnen musikalisk ståndpunkt, och dem kan man då inte sjunga numera, åtminstone icke i *den* formen. Detta är ett fullkomligt misstag. Just i den formen har Luther och hela den lutherska kyrkan i minst 250 år sjungit dem. Ja, i våra mera undangömda bygder har man sjungit dem så ända intill våra dagar. De äro sköna äkta folkmelodier, fyllda af anda och lif, rytmiskt lif, och alltså fullständigt åtskilda från all den enformiga, jämntjocka släpighet, som man i senare tider ansett böra höra till och kallas »evangelisk-luthersk koral». Jag har här till min djupa smärta hört, huru flertalet präster sjunga sina psalmer. Om Luther vore här och hörde det, skulle han rifva sig i håret af grämlse. Han skulle aldrig tänkt sig, att evangelisk jubelsång skulle kunna låta så släpande, drönande och bölande, som den nu ofta låter. Det är något alldeles gräsligt för den, som tagit kännedom om den ursprungliga, äkta evangeliska jubelsången. Det är beklagligt, att man så litet känner den och att man mångstädes ännu reser sådana hinder emot ett återgående till den ursprungliga rytmiska sången. Man säger: »Då komma vi ju in på den andliga visan, och koralen får väl ändå lof att vara något annat än en andlig visa.» Ja, visserligen är den genom sin egendomlighet något annat än de moderna melodierna till våra andliga visor. Det finns i dessa gamla melodier ett underbart något, som förlänar dem en säregen musikalisk gedigenhet och helgd. Det härrör däraf, att de äro, som man har sagt, födda och fostrade i den gammalkyrkliga gregorianska sångens sköte. Detta gör, att ju mera man får sjunga dem just så, som fäderna och Luther ville hafva dem och sjöngo dem, desto ädlare, skönare, kraftigare och dyrbarare blifva de. Luther var en kärnsund tysk, en man af folket, som visste huru folket ville sjunga. Aldrig skulle den evangeliska sången så eröfrat

folket, om den sjungits på det sätt, som man här i landet ännu ofta sjunger sina psalmer. Det är då säkert.

* * *

Vilja vi nu söka något klargöra *förhållandet mellan kyrkopsalmen och den andliga visan*, så torde af hvad redan är sagdt framgå, att om man tar frågan *mera rent formellt*, så är i själfva verket ingen väsentlig åtskillnad mellan kyrkopsalmen och den andliga visan, vare sig i afseende på text eller melodi. Men *reellt* — eller om man så vill, *materiellt* — är det däremot en bestämd åtskillnad, och den skillnaden ligger egentligen i *kvaliteten*, eller så att säga *digniteten*. Jämför man dem med hänsyn härtill, då stiger den gamla äkta kyrkopsalmen högt, men den andliga visan sjunker och sjunker alltmera, ju närmare man kommer vår tid, och blir allt tarfligare och banalare, medan idealet för all evangelisk andlig sång ändå blir Luthers och de stora psalmsångarnes från den evangeliska kyrkosångens glansperiod samt de från den tiden härstammande melodierna.

Jag måste nu söka något närmare klargöra *de väsentliga egenkaperna hos kyrkopsalmen* för att därigenom påvisa, hvarutinman den måste skilja sig från den andliga sången eller visan. Tiden är kort, och jag borde kanske icke inlåta mig på denna djupgående och svårlösta uppgift. Jag skall dock tillåta mig, göra ett försök, om det också måste bli mycket ofullständigt. För att finna en auktoritativ utgångspunkt ansluter jag mig härvid till den i kyrkosångens historia betydelsefulla *evangelisk-lutherska konferensen i Eisenach* vid midten af förra århundradet. * Det gällde att träffa ett mindre men mönstergillt urval af 150 gamla lutherska kärnpsalmer, afsedt att utgöra *grundstocken för en allmän tysk evangelisk »Gesangbuch»* (psalmbok med tillhörande melodier). En kommission af sakkunniga nedsattes, och dess förslag blef senare af konferensen antaget. I den berättelse, kommissionens ordförande, ministerialrådet d:r BÄHR, till

* Den officiella benämningen på denna kyrko-konferens (den s. k. »Eisenach-konferensen»), hvilken till en början sammanträdde årligen (första gången d. 3 juni 1852) men senare hvarannat år, är: »Konferenz von Abgeordneten der obersten Kirchenbehörden des evangelischen Deutschlands». Syftet med dessa alltjämt regelbundet återkommande konferenser angifver arbetsordningen för densamma sålunda: »att på beaktelsens grund i fritt tankeutbyte öfverlägga om viktigare frågor rörande det kyrkliga lifvet och att, utan intrång på den själfständighet, som tillkommer hvarje särskild lands kyrka, utgöra ett enande band för deras samhörighet och främja den enhetliga utvecklingen af deras inre förhållanden».

konferensen afgaf, utvecklas de grundsatser, som vid urvalet följts.* Därvid angifvas bl. a. äfven de egenskaper, kyrkopsalmen («Das Kirchenlied») bör äga, för att den skall vara värdig att användas vid den kyrkliga gudstjänsten.

I fri anslutning härtill vill jag formulera dessa egenskaper sålunda: en *kyrkopsalm* måste vara 1) en *bekännelsesång*, 2) en *församlingssång*, 3) en *folksång* och 4) en *kultsång*. Äger den icke dessa egenskaper, rätt fattade och i allt väsentligt, så är den icke värdig eller lämplig att vara kyrkopsalm utan står utanför detta område.

Hvad menas då härmed?

Kyrkopsalmen skall vara en sannskyldig *bekännelsesång*. Detta redan i den meningen, att den skall vara ett naturligt, sant och lifvande uttryck för den sjungande författarens egen verkliga, djupaste lifserfarenhet. Den får icke vara konstgjord utan bör vara omedelbart framsprungen ur hjärtat, ur sångarens eget innersta lif. Men den skall vara en *bekännelsesång* äfven och framför allt därigenom, att den till sitt väsentliga innehåll utgör ett troget uttryck för det kyrkliga samfundets egen tillkämpade trosåskådning och lifserfarenhet eller för dess positiva trosbekännelse. Att den bör vara en *bekännelsesång* i denna mening, framgår ju däraf, att den är afsedd att användas först och främst vid sådana tillfällen, då det kyrkliga samfundet, representeradt hufvudsakligen af dess lokalförsamlingar, kommer tillsammans för att utöfva sitt samfundsmässiga lif, för att såsom evangelisk-luthersk församling sjunga ut sin evangelisk-lutherska tro. Det är ju klart, att de sånger, som församlingen till sin uppbyggelse använder vid sådana tillfällen, måste öfverensstämma med församlingens eget trosmedvetande och lifserfarenhet. Eljest kommer hon att känna sig främmande och i detta sitt trosmedvetande sårad. Kyrkopsalmen måste vara en *bekännelsesång just i detta hänseende*, och det äro just framför allt de gamla, gedigna lutherska kärnsalmerna. Att man i fråga om, huruvida de särskilda psalmerna i detta afseende hålla profvet, icke får göra sig skyldig till ensidig och öfverdrifven renlärihetspurism, säger sig själf, då man har att göra med ett poetiskt konstverk.

Vidare skall kyrkopsalmen äga karaktären af en verklig *församlingssång*. Med den sanna kyrkopsalmen förhåller sig nämligen så,

* Jfr PHILIPP DIETZ, *Die Restauration des evangelischen Kirchenliedes*, Marburg, Elvertsche Verlagsbuchhandlung, 1903, sid. 260—311, där denna berättelse är återgifven. Hon förtjänar läsas och begrundas af alla, som syssla med psalmdiktning och psalmboksrevision.

att det är icke blott den enskilde, som sjunger ut sin subjektivt personliga stämning och tro, oberoende af hela den omgivande församling, han tillhör. Hvad han diktar och sjunger får icke vara så individuellt, att det bara passar för *honom*. Det måste fastmer vara sådant, att det kan med sanning sjungas *med* af hela församlingen såsom samfäld menighetssång. Den äkta psalmdiktaren sjunger liksom midt ur församlingen, hvars tro och lif äro *hans* tro och lif. I denna mening måste psalmen vara *församlingsmässig*. Den sjungandes egen person, hans eget lilla *jag*, får icke träda poserande fram. Det synes icke. Därför sjunger han helst i *vi*-form (första personen pluralis). Men då han sjunger i *jag*-formen (första personen singularis), så innebär detta: jag och alla de, som tro och känna lika med mig. Han liksom uppgår i församlingen, och hans egen personlighet träder mera tillbaka, utan att psalmen därför upphör att vara personligt sann. Klart är, att sådan psalmdiktning måste förutsätta ett starkt och sundt utpräglat *samfundsmédvetande*. Tider af upplöst eller svagt samfundssinne pläga därför ej heller alstra sanna och stora psalmdiktare.*

Vidare måste kyrkopsalmen vara äkta *folksång*. Den måste vara sådan, att den passar att sjungas af folket. När man i våra dagar talar om »folket», synes man vanligen mena blott bönder och arbetare, ja kanske icke ens bönderna få vara folk utan blott arbetare i städerna och i industriens tjänst. Men vi hafva en annan uppfattning. »Folket» — ja, det är folket i dess helhet, i dess nationella genomsnittsbildning, folket sådant det lefver sitt nationella lif i olika samhällslager, folket sådant som det går och står, som det träffas i Guds hus. Psalmen måste vara så nationellt folklig, att den passar för alla, den måste, så att säga, hålla sig på en viss medelnivå, måste vara naturligt och realistiskt enkel och hjärtlig, så att den förstås och kan sjungas af alla såsom samfäld folksång. Den får icke *uppåt* röra sig med så högtrafvande språk och talesätt, att det lägre folket icke kan följa den, icke med en så djupsinnig och högstämnd poesi, att menige man ej fattar den. LUTHER ansåg, att den skall vara fri från sådana ord, som höra hofvet till, och endast

* Äfven detta karaktärsdrag hos den äkta kyrkopsalmen har man plägat hänföra under dess s. k. *objektivitet*. Så till vida äger detta sin riktighet, att härigenom utslutas andliga sånger med utpräglat *individuellt subjektiv* läggning såväl som sådana sånger, i hvilka församlingen egentligen icke kan instämma, emedan de äro hållna i ren *prediketon* och ägnade väl att sjungas *för* men icke *af* församlingen. Af senare slaget sånger ha moderna andliga sångböcker öfverflöd, och det har naturligen ledt till den i bönhusen vanliga seden att låta dem föredragas för menigheten *solo* (af en eller flera) från plattformen till gitarrer och andra stränginstrument.

röra sig med sådana ord, som folk i allmänhet brukar. Men å andra sidan får den icke *sjunka ned* till det triviala och platta, till sådana grofva, simpla ord, bilder och talesätt, som hyfsadt folk icke begagnar. Den måste vara buren af sann *folklighet i nationell bemärkelse* och därför skriven på *ren och god, kärnfull och klangfull svenska*. Den skall vara *enkel* men på samma gång *gedigen* och *skön*. Och det enkla, det är väl icke sagdt, att detta behöfver vara *oskönt*, lika litet som det *konstnärliga* är lika med det *konstiga*. Konst är icke konstighet eller förkonstling. Konsten är i grunden den allra största enkelhet. Äfven den enklaste lilla sång eller visa kan vara ett sant konstverk, och det både till ord och melodi.

Man behöfver ju också *barnsånger*. Men den äkta psalmen kan och bör vara så i ordets bästa mening barnsligt enkel, vara uttryck för ett så sant och ädelt *barnasinne*, att den kan sjungas af hvar och en, äfven af barnen. Och bland våra gamla gedigna kärnpsalmer hafva vi äfven sådana, som ursprungligen och uttryckligen äro *skrifna för barn*. Vi tänka härvid t. ex. på den välkända, sköna psalmen 63 i vår psalmbok (»Af himlens höjd oss kommet är Ett bud, som frid till jorden bär» etc.). LUTHER, som skref både ord och melodi närmast för sina egna barn, kallar den: »*Ein Kinderlied auff die Weihenachten, vom Kindlein Jesu*» (»en barnvisa att sjunga vid julen om barnet Jesus»). Och huru mästerligt har han icke träffat den äkta naiva barnatonen i bådadera! * Såsom en *barnavisa* (»Kinderlied») betecknar förf., generalsuperintendenten CHRISTOPH. VISCHER († 1600), själf den välkända sköna passionspsalmen n:r 96 i vår psalmbok (»Vi tacke dig, o Jesu god, Som rinna lät ditt dyra blod» etc.). Ja, båda dessa psalmer och flera till äro äkta *barnsånger*, men alla, både gamla och unga, både stora barn och små, sjunga vi den lika bra med. Sådan är psalmen, då den som sig bör är *äkta folksång*.

* Jämför det tyska originalet, där den naivt barnsliga folkvisetonen framträder i vida högre grad än i vår, eljest i och för sig goda, svenska form. Han inför genast ängelen och låter honom sjunga (enligt L:s egen redaktion 1545):

1. »Vom Himmel hoch da komm ich her,
ich bring euch gute neue Mehr (= Mär).
Der guten Mehr bring ich so viel,
davon ich singen und sagen will.
2. Euch ist ein Kindlein heut geborn,
von einer Jungfrau auserkorn,
ein Kindelein so zart und fein,
das soll eur Freud und Wonne sein.» (etc.)

Och detta bör den vara både till ord och *melodi*, en sannskyl- dig »*Volkslied*», som tyskarne säga. Att de lutherska kyrkopsal- mernas melodier i deras ursprungliga, flera århundraden igenom sjungna form voro sådana äkta »*Volkslieder*» (eller »*volksthümliche Kirchenlieder*») i både melodiskt och rytmiskt hänseende, har jag redan sökt uppvisa. Vi slå i detta sammanhang blott ännu en gång kraftigt fast, att *den gammallutherska psalmsången äfven i musi- kaliskt hänseende var äkta folksång, och att den så bör vara ännu den dag, som är.* Men den äkta folkvisan, den spatserar icke fram så där klumpigt och släpande, som i senare tid hos oss blifvit öfligt. Nej, visserligen icke! Den s. k. koralen var ursprungligen icke så- dan, när »folket» fick sjunga den efter sin naturliga smak. Tvärtom, när den enformigt utjämnade, långsamt släpiga koralsången på 1820- och 30-talet hos oss skulle med orgelns hjälp drifvas fram, så kämpade folket emot till det yttersta och motsatte sig förändringen så energiskt, att det i många kyrkor kom till andaktsstörande stridig- heter mellan den gamla, folkmässigt rytmiska psalmsångens förkämpar och dem, som förfäktade den förvanskade, tunga och släpiga formen. Det senare sångsättet segrade emellertid, och det är det sätt, hvarpå man merendels ännu sjunger psalmer. Och när prästerna komma tillsammans, så kunna de, synes det, i allmänhet icke sjunga annat än denna odrägligt långsamma, släpiga »koral». Huru skall man *då* kunna få folket med uti att sjunga rytmiskt!? Det är just genom dessa sorgliga brister, som behovet af en friskare och naturligare sång alltmera träd fram.

Kyrkopsalmen skall slutligen äfven vara *kultsång*.* Den bör därför *reellt* äga den kristliga gedigenhet och kraft och *formellt* den poetiska lyftning och skönhet på samma gång, som göra den värdig att användas vid den kyrkliga kulten. Den bör vara sådan, att den väl passar tillsammans med allt det öfriga, som förekommer vid »Herrens sköna gudstjänst». Vid denna bör *allt* på ett stämnings- fullt gripande sätt samverka för att tjäna kultens heliga väsen och syftsmål. Och kultens väsen och syftsmål är att vara en helig sam- mankomst, därvid församlingens medlemmar äro samlade för att ge- mensamt tillbedja Gud i anda och sanning, uppbyggas i tron på Kristus samt befastas och utvecklas i gemenskapen med Herren och med hvarandra inbördes. Är den evangeliska gudstjänsten — såsom

* Denna punkt, hvilken vid det muntliga föredraget för tidens knapphet måste tagas helt kort och summariskt, är, i likhet med vissa andra partier, här något full- ständigare utförd.

man äfven plägat uttrycka dess väsen — ett heligt möte mellan Herren och församlingen, så är den hennes möte med den Herre, som lärt henne bedja till Fadern: »*Helgadt varde ditt namn!*» och: »*Tillkomme ditt rike!*»

Såsom uttrycksmedel härför och hjälpmedel härtill har just *den kyrkliga konsten* i sina olika grenar sin stora betydelse för kulten. Kult och konst behöfva och tjäna hvarandra inbördes. Så äfven vid *psalmsången*, där *den kyrkliga poesien* och *den kyrkliga musiken* i innerligt förbund mäktigt samverka för uppnående af kultens syftemål. Men då måste denna psalmsång också vara *sant kultmässig*, så att den ställer sig naturligt och värdigt, stämmingsfullt och skönt in i hela det rika område, där den har sin plats och utgör en viktig del af den gudstjänstfirande församlingens heliga andakt, af »Herrens sköna gudstjänst».

Däraf följer, att man såväl på *kyrkopsalmerna* som på *melodierna*, *musiken till dem*, måste ställa vissa högre kraf på reellt och formellt konstvärde än på andra andliga sånger. Att detta högre konstvärde måste vara ett specifikt kyrkligt konstvärde, ligger i sakens natur, om ock många, så inom som utom kretsen af kyrkans tjänare i ordet och i musiken, tyvärr, ej gjort sig reda för, hvori detta specifikt kyrkliga konstvärde består. Men detta konstvärde äga just framför allt och på ett ojämförligt, oftast oupphinneligt sätt de äldre och nyare lutherska kärnpsalmerna och deras gamla melodier i deras ursprungliga rytmiska form. Det är detta, som gör dem så outslitliga och skänker dem deras ovanskliga, tidens skiftesrika växlingar trotsande värde.

* * *

Denna korta framställning må, som sagdt, endast anses som ett anspråkslöst försök att utreda den djupgående och svårlösta frågan om kyrkopsalmens väsentliga egenskaper. Det är *den kyrkliga hymnologiens* uppgift att mera ingående och vetenskapligt behandla den.* Är emellertid kyrkopsalmen i det väsentliga rätt karakteri-

* Af mera vetenskaplig hymnologi ha vi ännu icke mycket, allra minst på vårt språk. Hymnologien är en jämförelsevis ung gren af den praktiska teologien, liksom liturgiken öfver hufvud. Dessa teologiska discipliner vore ett synnerligen lämpligt och tacksamt odlingsfält för våra yngre, härför begåfvade teologer. Tillsvidare hänvisas till följande äldre arbeten på svenska: U. L. ULLMAN »*Om den kyrkliga psalmboken*» (Uppsala 1871; är dock företrädesvis en kritik af 1819 års psalmbok); O. I. COLLIANDER »*Evangelisk-luthersk hymnologi*» (Helsingfors 1880). Den som känner nu och förut nämnda arbeten, märker lätt, i hvad mån min flyktiga framställning är ett mera själfständigt försök. Mätte det egga andra till grundligare undersökning!

serad såsom på en gång *bekännelsesång*, *församlingssång*, *folksång* och *kultsång*, då är ock klart, att den officiella kyrkliga psalmboken icke bör innehålla andra psalmer än sådana, som åtminstone någorlunda fylla måttet.

Bland de mer än hundratusen psalmer och sånger, som den evangeliska litteraturen äger, råder naturligtvis ganska stor olikhet i afseende på deras inre och yttre värde. För *sin officiella psalmbok* har kyrkan därför att göra det bästa möjliga *urval*. Härvid komma gifvetvis äfven andra både historiska, lokala och praktiska synpunkter att göra sig gällande inom respektive länder och kyrkosamfund. Bland dessa intager *den nationellt historiska* ett framstående rum. Men äfven *det rent praktiska skälet*, att *urvalet icke bör vara alltför stort och omfångsrikt*, har sin stora betydelse. Äldre tyska psalm- och sångböcker omfattade ej sällan öfver 1,000 nummer, någon gång ända intill 2,000. Detta är för mycket. Vår gamla psalmboks 413 n:r och vår nya psalmboks 500 n:r är nog däremot väl litet. Nyare tyska omfatta 600 à 650. Äfven *antalet melodier* (»koraler») måste vara strängt begränsadt. Omkring 200 à 250 anses numera vara normalt.

Men då får man ett öofverskådligt antal psalmer, sånger och melodier till öfvers, som *alls icke kunna komma till användning i den officiella psalmboken och koralboken*. Af dessa kan gifvetvis ett icke så litet antal sägas vara *fullt jämbördiga* med de antagna och kyrkligt använda. Andra *stå dessa tämligen nära*, medan återigen andra — och det är nog flertalet — i flera hänseenden befinnas *stå på ett lägre plan*, i det de i både inre (reellt) och yttre (formellt) hänseende äro de äkta kyrkosångerna mer eller mindre underlägsna. De sakna nämligen såväl *den innehållets allsidiga gedigenhet* som *det formens äkta konstvärde*, hvilka böra utmärka den äkta kyrkopsalmen och psalmmelodien.

Orsakerna härtill torde företrädesvis ligga dels i *kristendoms-lifvets och musikalifvets karakteristiska beskaffenhet under den tid, de tillhöra*, dels i *resp. författares personliga begåfning, läggning och bildning*.

Mellan *en viss tidsperiods kristendomsåskådning och kristendoms-lif* å ena sidan och *den därunder uppkomna andliga sången* å den andra råder *en helt naturlig växelverkan*.* Ur den förra framgår omedelbart den senare, och den senare återverkar mäktigt på de

* Denna afdelning måste, ehuru upptagen i mina anteckningar, alldeles förbigås vid det muntliga föredraget, för att detta skulle få önskvärd korthet.

förra. Häri ligger *den andliga sångens, så att säga, dubbla betydelse för kristendomslifvet i församlingen, i kyrkan*. Tidens egendomliga kristendomsåskådning (resp. kristendomslif) tager sig ett på en gång konkret åskådligt och pregnant typiskt uttryck i de psalmer och sånger, som alstras under dess inflytelse. Och ju mera fullt psalm- eller sångdiktaren i sig upptagit sin tids egendomliga kristendomsåskådning och kristendomslif, desto starkare inflytande på samtiden utöfvar hans lyriska diktning till att än mer befästa dem.

Ett liknande förhållande äger på *musikens, melodibildningens område* rum mellan *en viss tids allmänna musikaliska förhållanden* och den därunder lefvande *sångarens, resp. tonsättarens egen alstring*, för så vidt han mera helt uppgår i sin tids egendomliga profana musiklif och musikaliska smak samt endast därur hämtar anda och form för sin egen musikaliska alstring.

Den som skrifver psalmer och andliga sånger och den som sätter dylika i muslk äro ofta icke minst »barn af sin tid». *Det beror således oftast väsentligen just på beskaffenheten, andan och värdet hos en viss tids kristendomslif och musiklif, huruvida därunder uppkomna psalmer (resp. sånger) och psalmmelodier äro af en högre eller lägre dignitet i sitt slag.*

Medan den underbara, mäktiga inverkan, som poesi och musik förenade till sång i alla tider visat sig utöfva, allrahelst i den allmänna använda folksångens form, torde *den andliga sångens betydelse för och inflytande på kristendomslifvet i församlingen, i kyrkan, knappast kunna nog högt taxeras*. Att *sjunga in* evangeliet i människors hjärtan har ej sällan visat sig lättare än att *predika in* det där. Liksom den andliga sången ymnigt odlats under tider af starkare religiösa rörelser, emedan det just då varit ett djupt och allmänt känt behof att gifva uttryck däråt i sång, så har ock den andliga sången mäktigt återverkat på tidens religiösa åskådning och lif. Att den därvid icke minst bidragit att sätta just den utmärkande prägeln på samtidens kristendomslif, därom vittnar historien, och därpå skulle kunna lämnas många slående bevis, så från den lutherska psalmsångens glansperiod som från den andliga sångens förfallstider. Vi erinra blott om de svenska originalpsalmerna från OLAUS PETRIS, SPEGELS och WALLINS tid, om de andliga sångerna från den svenska pietismens och herrnhutismens, LYBECKERS och RUTSTRÖMS, tid samt från den senare nyevangelismens, AHN FELTS och ENGELKES tid. Utvecklingen företer ett tydligt sjunkande af nivån, så i rent kristligt som i poetiskt och i musikaliskt värde. Vål att den lutherska

kyrkan i allmänhet och äfven i vårt land dock under alla tider fått behålla sina gamla kärnpsalmer mer eller mindre oförvanskade, trots den formella språkmoderniseringen, hvars behöflighet icke kan bestridas och hvars förtjänst, när den skett med en WALLINS mästarhand, ingalunda kan förnekas.

*
*
*

Vid tanken på den andliga sångens starka inflytande på kristendomslivet i församlingen samt på de egenskaper, kyrkopsalmen förut angifvits böra äga, framställer sig den frågan: *Motsvarar vår nuvarande psalmbok af 1819 de kraf, som man har rätt att ställa på en verkligt god kyrkopsalmbok?* Äro alla psalmerna däri verkliga äkta bekännelsesånger, församlingssånger, folksånger och kultsånger? Härpå svara vi: Ja, till största delen. Det är en härlig psalmbok, vi hafva. Den står på höjden af hvad som i den vägen finnes i hela kristenheten, åtminstone till dess väsentligaste innehåll. Detta erkännes af både in- och utländska sakkunnige. Den bör därför till dess största del troget bevaras. Men i densamma finnes åtskilligt gods, som bär alltför stark prägel af den tid, då hon utarbetades, och den närmast föregående. Detta bör aflägsnas för att i stället bereda utrymme åt mycket annat både gammalt och nytt, som församlingen väl känner, att hon behöfver. Där fattas så många psalmer öfver ämnen, om hvilka vi behöfva sjunga i våra dagar. Och dessa måste in. En revision af 1819 års psalmbok har länge erkänts vara behöflig. Af härför nedsatta kommittéer hafva förtjänstfulla förslag framlagts (1889 och 1896) men ej vunnit antagande. Och kanske bäst det.

Rörande *psalmboksfrågans*, ja *kyrkosångsfrågans* öfver hufvud nuvarande läge hos oss och vår kyrkas behof i detta hänseende har jag tillåtit mig yttra åtskilligt i »*Kult och Konst*», dubbelhäftet 1905, i en längre artikel benämnd: »*Vår största kyrkosångsfråga*». Jag visste icke då, när jag skref denna uppsats, att en af våra mest begåfvade och produktiva psalmsångare redan hade ett nytt häfte psalmer och sånger nära nog färdigt. Mitt i nämnda artikel framställda förslag till åtgärder för frågans lösning hade kanske då kommit att få en något annorlunda form.

Jag åsyftar det *förslag* till *psalmbokstillägg*, som kyrkoherden EVERS nyligen utgifvit under titeln: »Tillägg till 1819 års svenska

psalmbok, förslag med statsunderstöd utgifvet 1906». Han har utarbetat det, emedan han tror, att man icke på annat sätt kan få fram en revision af vår nuvarande psalmbok; och han har haft vänligheten att anförtro åt mig att välja och utarbeta melodierna därtill. Här är icke platsen att kritisera detta arbete, men jag vill för min del säga, att det varit min största sommarglädje att sätta mig in i detta psalmboksförslag och att jag i allmänhet med största tacksamhet och uppbyggelse sjungit dess psalmer i min ensamhet under de nyss gångna sommarmånaderna. Det är, efter mitt förmenande, ett i det hela taget ganska godt arbete, som kyrkoherde Evers därmed gifvit oss. Vi hafva där fått dels en hel mängd gamla psalmer, omarbetade på ett förträffligt sätt, dels många nya psalmer i original af Evers själf och andra svenska psalmsångare, af hvilka flertalet synas mig goda och sköna. Jag anser, att utgifvaren gått icke så litet framåt i sin psalmdiktning, både i fråga om kristligt djup och äkta folkmässig form. Och jag tror, att svenska kyrkan har allt skäl att med tacksamhet mottaga och pröfva, hvad han här erbjuder. Med utgifvaren vågar jag hoppas, att vi måtte komma så långt, att vi försöksvis få använda detta tillägg till psalboken. En högst nödig och önskvärd fullständig psalmboksrevision torde därigenom bäst främjas och påskyndas.

Hvad *kyrkosångsfrågans musikaliska sida* angår, så har nu redan länge och oupphörligt klappat på svenska kyrkans dörr ett sträfvande att återföra psalmsången till dess ursprungliga rytmiska form. Flera böcker hafva äfven hos oss utgifvits i ämnet. Kunde icke vår svenska lutherska kyrka få tillbaka den evangeliska psalmsångens ursprungliga, i århundraden använda och älskade äkta folkmässiga, sköna och härliga rytmiska karaktär? Hvarför längre ideligen köra med dessa gedigna melodier i en urartad, försämrad form, när de finnas tillgängliga i en bättre? Sällskapet »*Kyrkosångens Vänner*», som bland annat ställt sig till uppgift att arbeta härför, har länge vädjat till kyrkans präster och organister och begärt, att de måtte allvarligt behjärta denna sak, sätta sig grundligt in däri och åtminstone göra ett försök. Åtskilliga ha ock lystrat härtill och med framgång verkat för kyrkosångens reformerande i den angifna riktningen. Den rytmiska psalmsången har synbarligen under de senaste åren vunnit betydlig terräng i landet. Ännu stå dock många likgiltiga eller tvekan.

På samma gång »*Kyrkosångens Vänner*» sträfvat för psalmsångens återförande till ursprungligt rytmiskt lif, har det dock äfven

velat *stå vakt om kulten*, att ingenting må inkomma där, som vare sig till text eller musik icke är värdigt kulten, som icke är äkta, helig kultsång. Man behöfver således icke befara, att man skall sänka vår evangelisk-lutherska psalmsång genom återgående till dess gammal-rytmiska form. Jag tillåter mig i detta sammanhang fästa uppmärksamheten på: »*Svensk koralbok i reviderad rytmisk form*» (på uppdrag af sällskapet »Kyrkosångens Vänners» centralkommitté under sakkunnig medverkan utgifven af kyrkoherde G. T. LUNDBLAD, centralkommitténs sekreterare, Lund, Gleerups förlag, 2:a upplagan), vanligen benämnd »*K. S. V:s koralbok*».*

* Föredragets sista del upptog och besvarade den frågan, huruvida vi icke vid sidan af *kyrkopsalmen* äfven behöfde *den andliga visan*, jämte *psalmboken* äfven *en andlig sångbok med kyrklig hållning*. Denna fråga, som ledde till positivt uttalande och beslut vid 9:e allm. sv.-lutherska prästkonferensen 1906, skola vi framledes särskildt behandla.

Red.

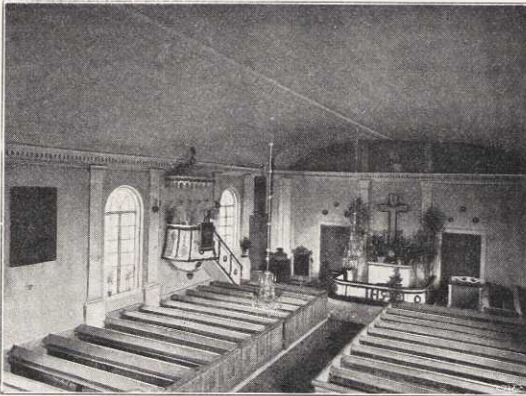
Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag.

Oktober—december 1906.

Gideå (Härnösands stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag omfattande:

1) kyrkans förseende med ny stenfot och s. k. mullbänk, ombyggnad af tornets öfre del, nytt yttertak,

Gideå kyrka. Interiör.

Foto. 1905.

2) renovering af altare och predikstol med förändring af altarprydningen; ny orgel, nya lösa bänkar,

3) in- och utvändig målning af kyrkan.

Ö. I. Åmb. låter ark.

F. Falkenberg omarbeta förslaget med nya ritningar till tornspira, orgelfasad och bänkar. Dessutom föreslås, att den gamla altarprydningen bibehålles eller att i dess ställe måtte uppsättas en i kyrkans ägo befintlig oljemålning med ramverk enl. rit-

ning. I st. för mullbänkar borde användas vanlig trossfyllning och värmeledning införs. För målningen föreslås hvalf, väggar, lektarbarriär och orgelfasad hvita, bänkarna bruna, altare med ring, predikstol och dörrar ljusgröna eller gula (altare och orgelfasad med uppläggningar af guld).

Församl. antager ritningen till orgelfasad, men förklarar sig icke vilja ombygga tornspiran eller anlägga värmeledning. Vill bibehålla gamla altarprydningen.

Ö. I. Åmb. beklagar, att förslaget så afprutats af församl. Hemställer, att dess föreskrifter ang. trossbotten och oljemålningen måtte följas.

K. M:t stadfäster i enlighet med *Åmb:s* sista hemställan gn. K. Bref d. 5 okt. 1906.

Skallsjö (Göteborgs stift).

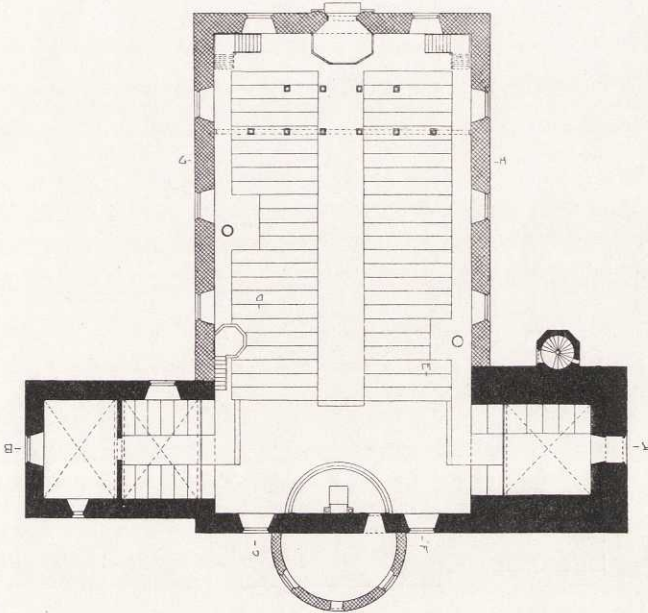
Församl. anhåller om tillstånd att delvis ombygga kyrkans torn och uppsätta ny tornspira enl. ritning af P. A. Pettersson i Versås.

Ö. I. Ämb. och *V. H. A. Akad.* ha intet att anmärka.

K. M:t stadfäster förslaget gn. K. Bref d. 26 okt. 1906.

Västerhejde (Visby stift).

Församl. inlämnar ritning till ny orgelfasad afsedd att utföras på bekostnad af prinsessan Eugenie's orgelfond.

Önnestad. Nuvarande plan.

Ö. I. Ämb. låter ark. Gustaf Pettersson omarbete ritningen dels för vinnande af bättre öfverensstämmelse med öfriga inredningsföremål, dels för att gn. utsmyckningen hugfästa minnet af gifvarinnan.

Församl. antager detsamma.

V. H. A. Akad. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster *Ämb:s* förslag gn. K. Bref d. 26 okt. 1906.

Önnestad (Lunds stift).

Församl. inlämnar ett af ark. H. Sjöström uppgjortt restaureringsförslag till kyrkan, hvars norra del är en medeltidsbyggnad, in-till hvilken på 1840-talet uppförts den onödigt stora södra tillbyggnaden (enl. ritning af J. F. Åbom). Förslaget omfattar:

1) södra tillbyggnaden afdelas, så att däraf bildas ett sidoskepp, en förhall, en samlingssal och rum för värmeapparat,

dens och korets hvalf, triumfbågen, skeppets västligaste kupa samt bågen mellan skepp och torn och att bibehålla där befintliga målningar i oförändradt skick. Med dessas restaurering finge tills vidare anstå. Församl. anhåller nu om statsanslag till detta ändamål, samt att K. M:t måtte ålägga Ö. I. Ämb. att uppgöra förslag dels till denna restaurering, dels till dekorerings af kyrkan i öfrigt.

Ö. I. Ämb. hänvisar församl. till V. H. A. Akad. med afseende på målningarnas restaurering. Ang. öfrigt dekorerings vore det församlingens plikt att själf föranstalta om förslags uppgörande, hvarvid Ämb. dock vid framställning ville vara församl. behjälplig gn. anvisande af lämplig arkitekt.

V. H. A. Akad. förklarar sig redo att lämna råd och upplysningar ang. målningarnas restaurering.

K. M:t finner ansökan icke föranleda till annat yttrande än att K. M:t, när förslag till restaurering af målningarna föreligger, vill öfverväga, huruvida anslag af allmänna medel därtill bör beviljas. 3 nov. 1906.

Stockholm. Klara kyrka.

Församl. fick gn. K. Bref d. 22 sept. 1905 (se Kult och Konst 1905 sid. 125) ett af ark. Agi Lindegren uppgjordt restaureringsförslag stadfästadt, hvarvid dock frågan om kyrkans inre dekorerings uppskötts för närmare undersökningar och prof. Sedan det lagts i dagen, att äldre målningar icke funnes under putsen, dekorerades det södra tvärskeppets hvalf på prof af artisten O. Hjortzberg. Församl. anhåller om tillstånd till arbetets fortsättande.

Ö. I. Ämb. tillstyrker arbetets fortsättande i öfverensstämmelse med det utförda profvet och med den bifogade beskrifningen öfver motiven för de figurframställningar, som enl. dekoreringsförslaget skola framställas i öfriga delar af kyrkan.

K. M:t medgifver detsamma gn. K. Bref d. 3 nov. 1906.

Stockholm. Klara kyrka. Profmålning af artisten O. Hjortzberg. Detalj i midtskeppets hvalf. Foto. 1906.

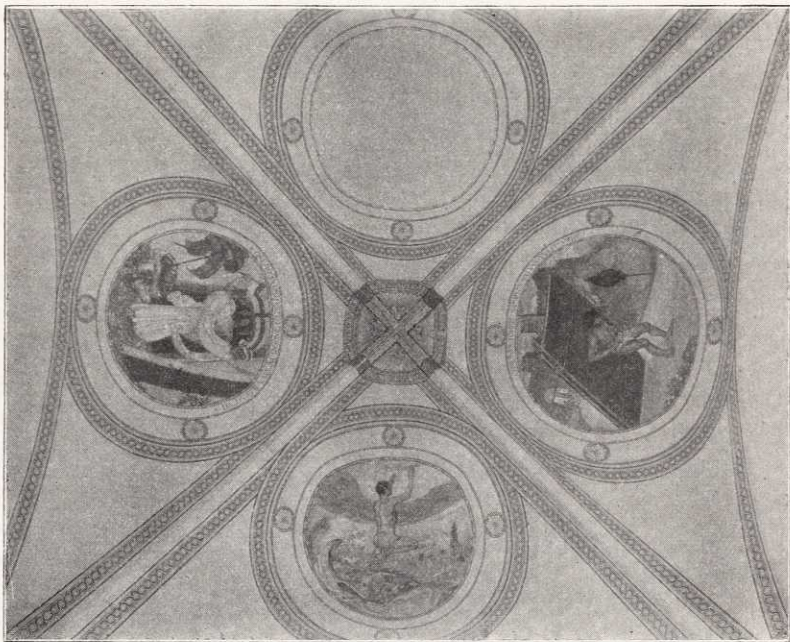
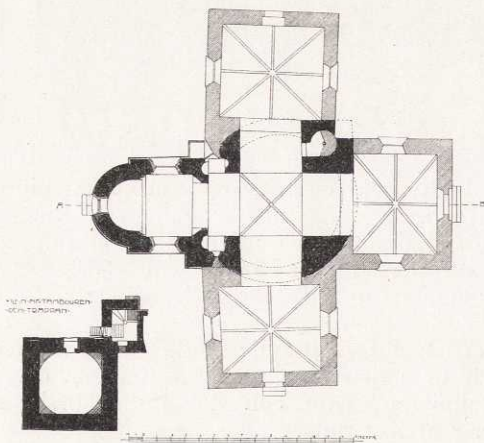

Foto. 1906.

Stockholm. Klara kyrka. Profmålning i södra tvärskeppets hvalf af artisten O. Hjortzberg.

Valleberga kyrka. Nuvarande plan.

Valleberga (Lunds stift).

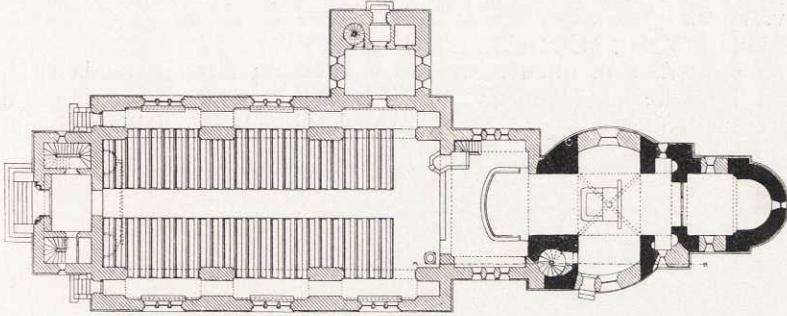
Församl. hade gn. K. Bref d. 21 dec. 1900 fått tillstånd att bygga ny kyrka. Sedermera begärdes tillstånd att nedrifva den gamla, högst märkliga kyrkan.

V. H. A. Akad. framhåller, att efter borttagande af den gamla kyrkans nyare tillbyggnader denna kunde tillbyggas åt väster och den ursprungliga, i arkitektoniskt hänseende värdefulla delen af kyrkan kunde tjänstgöra som kor.

Församl. vidhåller först sin mening, men frångår slutligen denna och inkommer med ett nytt af ark. Th. W åhlin uppgjordt för-

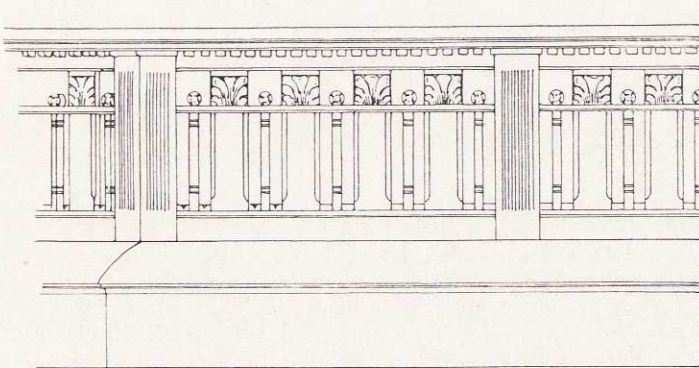
slag, åtföljdt af en af densamme författad historisk beskrifning.* Förslaget upptager V. H. A. Akad:s nyssnämnda tanke och omfattar:

- 1) borttagande af nuvarande tillbyggnader till kyrkans äldsta del,
- 2) uppförande af en ny tillbyggnad i väster, afsedd att rymma åhörarne,

Valleberga. Plan till restaurering och utvidgning af ark. Th. Wåhlin.

- 3) uppställande af nytt altarbord i den gamla delen, som användes till kor, och dekorerung af densamma,
- 4) ny orgel med läktare, nya bänkar, nya dörrar,
- 5) värmeledning.

Gustafsbergs kyrka. Ritning till altarring af ark. G. Améen.

Ö. I. Åmb. gör några mindre ändringar för att få en bättre anslutning mellan den gamla och den nya delen. Hemställer om inlämnande af detaljerade ritningar till inredningsföremål och dekore-

* Till denna högst intressanta och förtjänstfulla afhandling hoppas vi kunna återkomma i något följande häfte.

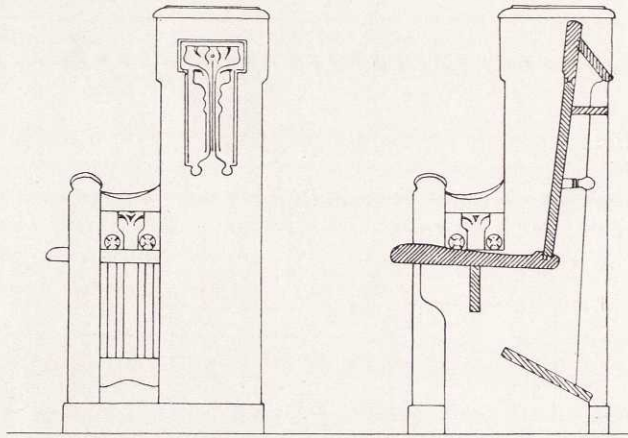
ring; vidare, att restaureringen af predikstolen och altarskåpet skall anförtros endast åt fullt kompetent person.

V. H. A. Akad. instämmer med Ö. I. Ämb. särskildt ang. kompetensen hos restauratorn af altarskåp m. m.

K. M:t stadfäster förslaget med Ö. I. Ämb:s ändringar och tilllägg och annullerar tillåtelsen att uppföra ny kyrka. *K.* Bref d. 3 nov. 1906.

Gustafsberg (Uppsala ärkestift).

Församl., som gn. *K.* Bref d. 3 juni 1904 fått fastställda ritningar till ny kyrka, inlämnar af ark. G. Améen utförda ritningar till altare med altarring, predikstol, orgelfasad och orgelläktare, bänkar m. m.

Gustafsbergs kyrka. Ritning till bänkar af ark. G. Améen.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. *K.* Bref d. 16 nov. 1906.

Vallby (Strängnäs stift).

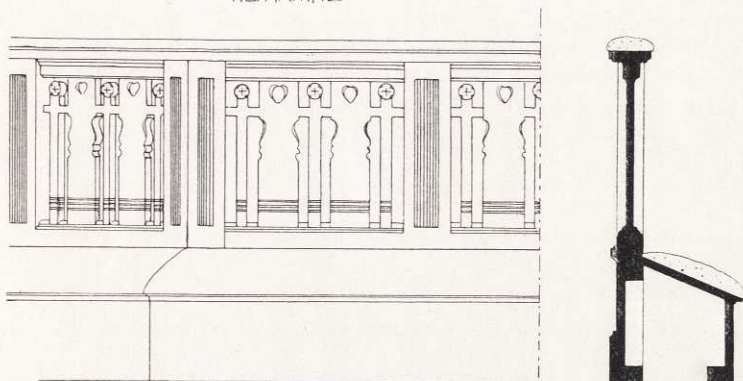
Församl. inlämnar ett restaureringsförslag omfattande:

- 1) ombyggnad af orgelläktaren med nytt orgelverk och ny fasad, ny trappa och högre räcke,
- 2) höjning af korgolf och altare, ny altarring, nya bänkar m. m.,
- 3) invändig målning.

Ö. I. Ämb. låter ark. G. Améen besöka orten. Med stöd af hans utlåtande anser Ämb., att den gamla vackra orgelfasaden borde bibehållas och att några smarre ändringar i läktarens anordning i öfrigt böra vidtagas. Vidare omarbetas ritningarna till bänkar och altarring.

Församl. antager Ämb:s förslag i hufvudsak, men framställer en del önsknings för orgelläktarens anordnande.

· ALTARRING ·

Vallby kyrka. Ritning till ny altarring af ark. G. Améen.

Ö. I. Ämb. låter omarbete sitt förslag i enlighet med församls önskan.

V. H. A. Akad. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster Ö. I. Ämb:s sista förslag gn. K. Bref d. 23 nov. 1906.

Ifvetofta (Lunds stift).

Församls patronus greve A. K. Trolle-Wachtmeister inlämnar ett af ark. G. Lindgren uppgjordt restaureringsförslag, omfattande:

1) anbringande af ny altarring och uppställande å altaret af en i kyrkans ägo befintlig äldre altarprydnad, behörigen iståndsatt,

2) restaurering af predikstolen,

3) ny orgelfasad och läktarbarriär,

Foto. 1905.

Ifvetofta. Äldre altarprydnad, afsedd att nu återuppsättas.

RITNING TILL
RETVÄRNING AF PREDIKSTOLEN I
IFVETOFTA KYRKA.

Ifvetofta. Predikstol. Uppmått af ark. G. Lindgren 1906.

Foto. 1906.

Ifvetofta. Nuvarande altarprydnad och afstängning af koret.

4) nya korfönster med glas-målningar.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra, men inhämtar församls gillande af förslaget.

V. H. A. Akad. hemställer att få pröfva kompetensen hos den, som skall restaurera de gamla inredningsföremålen.

K. M:t stadfäster förslaget med *V. H. A. Akad:s* tillägg gn. *K. Bref* d. 23 nov. 1906.

Allerum (Lunds stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ritningar till ny orgelfasad och utvidgning af orgelläktaren.

Ö. I. Åmb. låter ark. Th. Wählin besöka kyrkan och omarbета ritningarna i syfte att bibehålla den gamla orgelfasaden.

Församl. godkänner förslaget.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 29 nov. 1906.

Drefs ödekyrka (Växjö stift).

V. H. A. Akad. hemställer om anslag af 310 kr. för omtäckning af den gamla, i romansk tid uppförda stenkyrkan, som med full inredning kvarstår orubbad.

Ö. I. Åmb. anser anslaget böra höjas till 360 kr. och tillstyrker detsamma.

K. M:t beviljar det högre beloppet gn. K. Bref d. 7 dec. 1906.

Mjölby (Linköpings stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ett restaureringsförslag (kostnad 26 000 kr.), omfattande:

- 1) ny yttre taklist och takbetäckning,
- 2) samtliga ytterportaler repareras och förses med nya dörrar och vindfång,
- 3) kyrkans inre väggar uppdelas med pilastrar, taket med kassetter,
- 4) förändring af orgel, läktare, predikstol och altarpupsats; ny altarring,
- 5) värmeledning enl. förslag af ing. H. Theorell.

Ö. I. Åmb. gör några smärre ändringar och höjer kostnadsberäkningen till 29 000 kr.

K. M:t stadfäster i enlighet därmed gn. K. Bref d. 14 dec. 1906.

Lunds domkyrka.

Domkyrkorådet inlämnar ritning till trottoaranläggning kring domkyrkan (se Kult och Konst 1906 sid. 221).

Ö. I. Åmb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 21 dec. 1906.

Foto. 1906.

Drefs ödekyrka. Från sydost.

Ullånger (Härnösands stift).

Församl. inlämnar ett af ark. Hermansson uppgjort utvidgningsförslag (kostnad 57 000 kr.), omfattande:

1) tillbyggnad i öster för koret, nya korsarmar i norr och söder med lägre utbyggnader för sakristia och värmeledning i vinklarna mellan korsarmarna,

2) nytt torn af tegel i väster,

3) upptagande af 4 nya fönster i gamla kyrkan,

4) ny läktare, nya bankar, ny predikstol, nytt altare med altarring.

Ö. I. Ämb. har af riksantikvarien fått upplysning, att den gamla kyrkan har en i Mälardalskapen, Norrland och Finland vanlig, sen typ, karakteriserad af en enkel rektangulär plan *utan* torn. Ämb. anser sig dels på grund häraf, dels på grund af förslagets olämpliga romanska stilhållning ej kunna godkänna detsamma, utan uppdrar åt ark. Agi Lindegren att uppgöra nytt förslag utan torn och med i öfrigt lämpligare formgivning (kostnad 46 000 kr.).

Församl. vidhåller emellertid sitt första förslag.

Ö. I. Ämb. anmodar då ark. Hermansson att efter vissa gifna anvisningar omarbeta sitt förslag med antaglig stilhållning, hvilket förslag dock af församl. förkastas. Ark. Hermansson uppgör då ett tredje förslag med återupptagande af korsformen och torn i väster, men i öfrigt i anslutning till Ämb:s förslag.

Församl. antager detsamma.

Ö. I. Ämb. beklagar, att det syntes omöjligt att utföra den för församl. nödvändiga utvidgningen utan att förstöra kyrkans ursprungl. karaktär. Det sist inlämnade förslaget syntes dock Ämb. antagligt.

V. H. A. Akad. instämmer med *Ö. I. Ämb.*

K. M:t stadfäster det sista förslaget gn. K. Bref d. 21 dec. 1906.

Vessige (Göteborgs stift).

Församl. inlämnar ett af ark. Adrian Pettersson uppgjort restaureringsförslag (kostnad 18 889.⁶⁵ kr.), omfattande:

1) omtäckning af det nu skiffertäckta taket med galvaniserad järnplåt,

2) omputsning af kyrkans yttre med cementblandadt bruk och affärgning med cementblandad kalkfärg,

3) förändring af korgolfvet och flyttning af altaret med ny altarring, nya bankar,

4) inre målningssdekorerering,

5) nya värmeapparater.

Ö. I. Ämb. gör följande erinringar:

1) skifferbetäckning är afgjort bättre än galvaniserad plåt och bör därför bibehållas,

2) cementblandadt bruk för putsning är olämpligt; kalkbruk bör användas,

3) koranordningen och bankarna böra ändras enl. vidfogad ritning,

4) dekorationsförslaget måste förkastas såsom absolut underhaltigt; nytt förslag uppgöres af ark. Ch. Lindholm.

Församl. godkänner Åmb:s ändringar utom beträffande dekorationsförslaget, som ej anses lämpadt för kyrkans ljusförhållanden. Yttrar sig ej om taktäckningen.

Ö. I. Åmb. låter ark. Lindholm omarbete sitt förslag till dekore-ring och hemställer, att detta må lända till efter rättelse, eller ock att församlingen älägges inkomma med nytt förslag, om kyrkan skall dekoreras.

K. M:t föreskrifver, att skifferbetäckningen skall bibehållas och förkastar församl:s dekoreringsförslag. Stadfäster förslaget i öfrigt med *Ö. I. Åmb:s* ändringar gn. K. Bref d. 31 dec. 1906.

Vintrosa (Strängnäs stift).

Församl. inlämnar ett af ark. M. Dahlander uppgjort förslag till inre reparation, omfattande:

1) nytt golf (af trä under bänkarna, af sten i gångarna), nya fönsterkarmar och rutor i blyfalsar; norra midtfönstret igenmuras till kaminnisch,

2) nya bänkar med bibehållande af de gamla bänkdörrarna,

3) ommålning af det inre.

Ö. I. Åmb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 31 dec. 1906.

Sigurd Curman.

SMÄRRE UPPSATSER,
ANMÄLNINGAR AF
SKRIFTER M. M.

LAURITZ WEIBULL. **Studier i Lunds domkyrkas historia.**
(Hist. Tidskr. f. Skåneland utg. af Lauritz Weibull. Årg. 1906,
H. 2—3.) Granskning af **Th. Wählin.**

Den gamla Lundadomens äldsta historia är höljd i dunkel. Hennes anläggningsår känna vi icke, och många gissningar och tolkningar af de gamla handskrifterna hafva blifvit gjorda. Vi hafva nämligen ännu i behåll en del sådana källskrifter, och innehållet i dessas sparsamma och oklara meddelanden skönja vi såsom svaga ljuspunkter i mörkret. I kyrkan själf bevaras ännu i dag många vittnesbörd från hennes äldsta tid såväl som från senare perioder. Och vi vilja så gärna tänka oss, att genom noggrant och kärleksfullt studium af det ena som det andra större klarhet så småningom skall vinnas, och vi glädjas åt hvarje det minsta bidrag härtill, åt hvarje ny ljusglimt, om än aldrig så obetydlig.

Af Historisk Tidskrift för Skåneland har för någon tid sedan utkommit ett dubbelhäfte, innehållande sex smärre uppsatser med den gemensamma titeln *Studier i Lunds Domkyrkas Historia*. Papperet i föreliggande dubbelhäfte är bättre än det tidskriften vanligen består sig, sättningen är gjord med spärrade stilar och spärrade rader, uppsatserna äro rikt illustrerade, och en dubbelplansch, en reproduktion af Elias Martins bekanta stick af domkyrkan från 1782, har insatts såsom titelplansch. Slutligen anmodas tidskriftens abonnenter att låta binda detta dubbelhäfte särskildt. Man har rättighet att vänta ganska mycket af innehållet i ett tidskriftshäfte, som framträder under så exceptionella former.

* * *

Förf. har i kapitlet om »*Bågbyggnaden framför det norra kapellet i tvärskeppet*» framlagt sin onekligen ganska fyndiga under-

sökning af denna detalj. Bevisen äro enkla och klara — än flera skulle kunna framläggas — framställningssättet är sakligt och anspråkslöst och verkar kanske just därigenom så öfvertygande. Förf. anser, att de båda baldakinbyggnaderna ursprungligen varit ämnade till kapellöppningarna och således fortfarande stå på sina ursprungliga platser, men att den norra omfattningen snart nog af obekant orsak blifvit nedtagen, kapellöppningen utvidgad och baldakinen därefter åter uppsatt, ehuru så pass mycket högre, som af den bakom liggande bågöppningens utvidgning nödvändiggjorts. Mig synes ingenting tala mot, att så verkligen tillgått. För dem, som icke närmare känna Lunds domkyrka och alla dess vinklar och vrår, hade det verkat än mera öfvertygande, om förf. illustrerat sitt antagande genom att framlägga en planritning af de båda kapellen. Medan det södra kapellet har en planform, som förefaller helt organisk och naturlig — dess båghvålfning mot korsarmen bäres af två framspringande murstöd —, så synes det norra kapellets bågöppning synnerligen egendomlig. Den är nämligen icke blott större än afståndet mellan de båda framför stående kolonnerna utan också bredare än själfva kapellet. Är den förra anordningen fullt typisk, så tror jag mig däremot aldrig hafva sett något motstycke till den senare, och den är så egendomlig, att, sedan den tanken en gång blifvit väckt, att den tillkommit genom förändringar af det från början tänkta, man icke kan åter frigöra sig från densamma, utan att starka motbevis framdragas. Och sådana motbevis tror jag det blir svårt att här finna.

* * *

Men verkar denna uppsats öfvertygande genom sitt klara framställningssätt och genom sina på noggranna iakttagelser grundade antaganden, så är förhållandet med öfriga af dessa »studier» rakt motsatt. Förf. är nu ej längre nogräknad vare sig med det sätt, hvarpå faktiska förhållanden framställas, eller med valet af sina citat eller med sättet att tolka dem. Förf. uppträder ofta med sådan myndighet, att han ej skyr att framställa fullkomligt obevisade satser, såsom vore de allmänt erkända sanningar. Detta kan synas vara hårda ord, men jag vill be läsaren följa mig kapitel efter kapitel, och vi börja då på början med uppsatsen om *Grundläggning och grundläggare*.

De urkunder, vi här hufvudsakligen hafva att utgå ifrån, äro det s. k. *Necrologium Lundense* och den därmed ungefär samtida

Liber Daticus vetustior, hvilka båda äro till sina äldsta delar nedskrifna i början af 1100-talet och i original förefinnas på Lunds Universitetsbibliotek. De äro sedermera utgifna (i Langebeks »Scriptores rerum danicarum») samt tydda och omtydda af en mängd senare författare.

Dessa urkunder angifva Knut den helige såsom Laurentiikyrkans grundläggare, men tillskrifva äfven ärkebiskopen Asker samma förtjänst. Eftersom Knut mördades år 1086 och Asker, som blef biskop 1089, utsågs till ärkebiskop först 1103 och år 1104 af påfven genom öfverräckandet af pallium blef officiellt erkänd såsom Nordens förste ärkebiskop, så är det enligt förf. omöjligt, att de båda kunna ha grundlagt samma kyrka. Vidare hafva i Lund funnits ett äldre och ett yngre Laurentiikloster. Ergo har, enl. förf:s framställning, Knut grundlagt det äldre klostrets och Asker det senare klostrets kyrka; hv. sk. b. »Alltför väl har man vetat i S. Laurentii kloster, att Knut den helige aldrig grundlagt den kyrka Asker och Eskil vigde.» Det kan nästan se ut, som om förf. med sin noggranna känedom om de gamla Laurentiibrödernas hemliga tankar rent af ville jäfva källskrifterna. Men låtom oss se litet närmare på de af förf. citerade ställena i dessa.

I Necrologiets konungalängd talas om »*Canutus sanctus qui nostram fundavit ecclesiam*», och i såväl Necrologiet som *Liber Daticus* nämnes »*Rex Canutus qui ecclesiam hanc a fundamentis levavit*». Den Laurentiibröder, som skrifver *nostram* — vår, Laurentiiklostrets — eller *hanc* — denna, denna vår *ecclesiam*, han vet »alltför väl», att det är blott *en enda* kyrka, som härmed kan åsyftas. Men dessa anteckningar skulle ju kunna »i sin nuvarande eller i en tidigare nedskrift vara af äldre datum». Javisst, men så mycket pålitligare böra de ju vara. Och äro de ursprungligen nedskrifna före Askers dagar, kan ju ej Asker här omtalas såsom grundläggare.

I öferskrifterna öfver dödslistorna på de afidna presbyterer, diakoner och subdiakoner »de monasterio S. Laurentii *tam novo quam veteri a tempore S. Kanuti regis, qui primus fundavit hanc ecclesiam*», talas mycket riktigt om två Laurentiikloster, såväl det nya som det gamla, men fortfarande endast om *denna kyrka*, denna den enda Laurentiikyrka, som dåvarande Laurentiibröder kände. Uttrycket lämnar ej rum för antagandet, att två Laurentiikyrkor skulle ha funnits. Att döma efter dödslistornas namn skulle denna skrift vara gjord långt efter både Knuts och Askers dagar. Och äfven om öferskrifterna såväl som den äldre delen af namnregistret

skulle vara afskrifna efter en äldre anteckning, så antyder uttrycket »tam novo quam veteri», att den första nedskriften gjorts efter det nya klostrets inrättande, och att således endast *en kyrka* men *två kloster* voro kända. Förf. antager också, att dessa anteckningar äro gjorda omkring år 1123. Men då är det ju ganska märkligt, att endast Knut omtalas såsom grundläggare och icke Asker, hvars krypta dock redan stod färdig. Och ganska märkligt är det ju också, att Asker ej förrän efter sin död nämnes såsom grundläggare. Skulle icke detta kunna tydas därhän, att hederstiteln *fundator* gifvits honom för hans nit i allmänhet om den fortfarande under byggnad varande kyrkan? Ty då han kallas *huius ecclesie fundator*, talas det alltjämt endast om *denna* Laurentiibrödernas enda kyrka, den af sankt Knut grundlagda och af Asker fortsatta Laurentiidomen.

När Asker 1133 talar om »cripta majoris ecclesie in civitate Lundensi», motsäger detta ingalunda antagandet, att Knuts och Askers Laurentiikirka skulle vara en och densamma. Förut var det Laurentiibröderna, som talade om *sin* kyrka, här är det ärkebiskopen, som talar om den större kyrkan i staden Lund i motsättning till en (eller kanske flera) mindre. Och det kan väl ej förf. på allvar mena, att Lund icke före 1081 ens skulle haft någon kyrka, låt vara en minor ecclesia i jämförelse med Laurentiikirkan. Lund hade dock då i öfver tjugu år varit biskopssäte, och i Skåne voro omkring år 1070 trehundra kyrkor. Nog låg alltid någon af dessa i biskopsstaden.

Hvarför skall den mindre kyrka, »som af Asker tydligen förutsättes», just vara den af Knut den helige grundlagda och icke någon annan? Och hvarför i all rimlighets namn skall det just vara i någon minor ecclesia, som Erik Emune år 1135 utfärdade sin »fundacio prebende conventualis», »actum Lundi in ecclesia sancti Laurentii presente domino ac venerabili Ascerø Lundensi archiepiscopo et Ottario Bergenensi, qui justam regis voluntatem sua auctoritate confirmaverunt», såsom det enl. Secher läses i slutet af brevet. Finnas icke tvärtom starka skäl att antaga, att brevet utfärdats just i ärkebiskopskyrkan, i ecclesia major? Och när hafva Laurentiibröderna uppenbarat för förf., att Knut grundlade sin kyrka just 1081? Dessa förhållanden äro fullkomligt obevisade och kunna måhända också anses såsom bisaker, men så mycket mera onödigt synes det att om dem framkasta sådana kategoriska påståenden, som förf. ansett lämpligt. De kunna ju aldrig bli verksamma led i bevisföringen dessa påståenden, men de kunna komma dem, som få upp ögonen för ovederhäftig-

heten i dem, att tvifla på författarens samvetsgrannhet äfven i andra stycken.

Men antaga vi nu, att det är en och samma kyrka, som omtalas, så tränger sig ovillkorligen den tanken fram: huru förhåller det sig med talet om de två klostren? Voro dessa två skilda stiftelser, eller finnes det anledning att antaga, att det nya klostret är en fortsättning eller, såsom förf. sid. 17 säger, »en omdaning» af det gamla? Finnes det anledning att antaga, att Laurentiiklostret efter Knuts dagar fått någon större donation, som kunnat möjliggöra en utvidgning? Jo, Necrologiet nämner verkligen en sådan. »Eodem die (VI Idus Julii) obiit Rex Danorum Ericus, vir prudens & strenuus, qui sua industria a Paschale Papa Palleum impetravit nostre ecclesie et quartam partem civitatis Sancto Laurencio dedit.» Orda-grant detsamma säger oss Liber Daticus. Dessa två urkunders sanningsenlighet söker förf. jäfva genom att i stället framhålla Saxos mer än 100 år senare nedskrifna och i andra stycken uppenbart felaktiga framställning, som tillägger Knut den helige äran af denna donation. Men vi våga dock fortfarande att lita på källskrifterna, som berätta, att Erik Ejegod gifvit S. Laurentius denna gåfva samtidigt med att han öfverlämnade det pallium, som han för Asker utverkat af påfven. Ingenting antyder, att rikedom eller den höjda maktställningen direkt åstadkommit någon ändring i Laurentiikyrkans plan, och det är väl snarast troligt, att pallium icke kom som någon öfverraskning för Asker, utan att denne länge själf hjälpt till att förbereda saken, och en god sådan förberedelse kunde det ju vara att gifva Lund en katedral, värdig ett ärkebiskopssäte. Men äfven om icke Asker redan under Knuts dagar, således några få år innan han intog biskopsstolen, kan hafva tagit någon mera verksam del i kyrkans första planläggning, så har han dock från den dag han blef biskop, år 1089, till sin dödsdag den 5 maj 1137, således i nära 50 år, haft så mycket inflytande på och tagit så verksam del i detta byggnadsföretag, att den hederstitel, »huius ecclesie fundator», som gifvits honom i Necrologiet, ej kan synas vara annat än ärligen förtjänt, äfven om, såsom sagdt, han ej varit med om att lägga själfva grundstenarna. Och se vi på de arkitektoniska formerna i kyrkans äldsta del, kryptan; skulle icke kryptkyrkans ringa höjd, »vili ac humili schemate», de hörnblad saknande baserna och de arkaistiska kolonnskaften särskildt uppe i östra delen af kryptan mycket väl kunna antagas härröra från en byggnadsperiod före 1089? Här är ett direkt uppslag till ett intressant jämförande studium, icke af ur-

kunder utan af byggnaden själf, jämförd med öfriga gammalromanska byggnader, ett uppslag som icke längre bör lämnas obeaktadt.

De skäl jag här framlagt för min uppfattning må gälla endast som ett försök att visa, huru källskrifterna, och icke minst det af förf. använda mottot — *qui primus hanc fundavit ecclesiam* —, kunna tolkas på mera än ett sätt, och såsom ett bevis för min åsikt, att frågan aldrig uteslutande »på urkundsväg» kan vinna sin lösning. Har professor Höyen i den nuvarande byggnaden icke kunnat påvisa säkra spår af den kyrka, som omtalas i Knuts gåfvobref, så är därmed icke sagdt, att han icke genom fortsatt studium af byggnaden kunnat komma till annat resultat. Men möjligheten till ett sådant studium står delvis ännu öppen. Om efter en sådan omsorgsfullt verkställd och omsorgsfullt dryftad undersökning man måste stanna inför det resultat, att säkra spår af Knut den heliges kyrka icke kunna påvisas i den nuvarande domkyrkobyggnaden, ja då hafva vi ej annat än urkunderna att hålla oss till, och — då kommer frågan säkerligen aldrig att finna sin lösning.

* * *

I bokens följande kapitel ger sig förf. in på just ett sådant kombineradt studium af urkunder och af byggnadens egna vittnesbörd i jämförelse med andra byggnadsverk. Men detta jämförande studium rör egentligen blott en detaljsak och har alltför litet bredd i anläggningen, för att man skall känna sig öfvertygad af resultatet. Och härtill kommer, att förf:s bevisföring här är af svagaste art. Förf. vill med all makt få fram bevis för, huru kryptan i Speier, sådan den under Ottos af Bamberg ledning omkr. 1100 gestaltades, varit förebilden för och tryckt sin stämpel på kryptan i Lund. Men icke kan den omständigheten, att Ottos af Bamberg sändebud händelsevis kommo till Lund — icke i afsikt att vare sig undervisa i eller studera kyrkobyggnadskonst utan för att utverka Askers tillstånd till ett anfall på Rügen — och att Asker vid detta samtal nämnde, att han tidigare vid skilda tillfällen hört ryktet om Ottos bedrifter, icke kan detta bevisa, att någon förbindelse varit mellan de båda kryptornas byggmästare! Det bevisar ju tvärtom raka motsatsen. Den som på den tiden ville studera arkitektur, han reste ej på »expressen» med skissbok och kamera, såg sig om och vände hem igen, utan han tog säkerligen till murslef och hammare och gick i åratals under mästarens ledning för att afvinna honom hans kunskap och

hans konst. Hade Asker sändt ut någon för att lära under Otto af Bamberg, eller hade han lyckats draga till sig någon af dennes skickligare arbetsledare, så hade han, Asker, också hört talas om Otto af B. mera än uttrycken »prius, vulgari fama, passim» antyda. Man kan ej annat än äfven i detta fall önska, att förf. bättre studerat sitt motto — »cuius tanta et tam preclara facta vulgari fama passim predicari prius audisset».

Och ännu en fråga. Hörde nu verkligen kryptan i Speier till »Ottos stora och lysande verk»? Om vi besinna, att vid Henrik IV:s ombyggnad af Speierdomen hela längskeppet nyuppförts och hvalf inslagits i både hufvud- och sidoskepp, medan man icke ens är fullt på det klara med, huruvida kryptan under denna byggnadsperiod undergått någon förändring (jfr Dehio-Bezold: Die kirchliche Baukunst des Abendlandes I, 463 samt af denne förf. citerade Otte: Geschichte der romanischen Baukunst p. 222—27 och 335—38 samt Schnaase IV p. 377—83); om vi vidare besinna, att denna ombyggnad tog sin början redan omkr. 1080 under ledning af »architectus præcipuus» biskop Benno af Osnabrück, och att den kejsrerlige kansleren Otto, sedermera biskop af Bamberg, öfvertog ledningen af densamma först 1097, helt visst dock endast såsom utåt representativ ledare,* samt att arbetet måste anses avslutadt redan omkr. 1100 eller i hvarje fall före Ottos förflyttning till Bamberg 1103, och att Otto således haft ledningen högst de sex sista åren af den tidrymd af 23 år, som ombyggnaden varade — är det icke då väl djärft att utan vidare tillskrifva »Otto af Bamberg» äran af kryptans, underbyggnadens, hela skapnad? Våga vi tänka oss, att Ottos verksamhet vid ombyggnadet af domen i Speier sträckt sig djupare ned än till blytäckningen, tornhattarna, takstolarna och möjligen en del af hvalfven och taklisterna? Få vi antaga, att »fama vulgaris» ens gifvit Asker någon ringaste anledning att tänka på Otto såsom *kryptans* i Speier byggmästare?

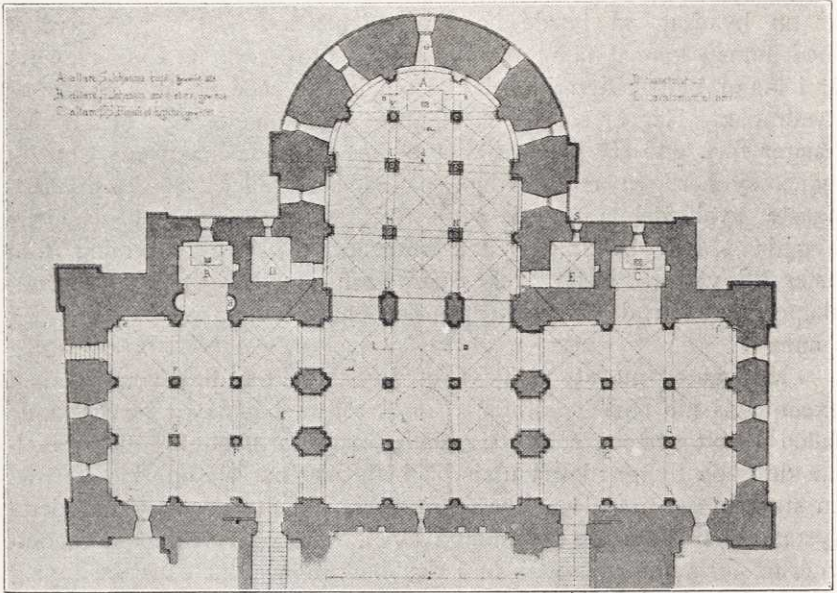
Och skola vi gå förf:s byggnadstekniska utredningar in på lifvet, så möter oss här en betänklig syn. Man behöfver ej besitta någon högre teknisk bildning för att upptäcka, att de båda framställda kryptplanerna ej stämma öfverens med förf:s beskrifning. Hade förf. icke förut reda på, att Lunds kryptas östra arm och högkyrkans kor icke

* Att Otto vid ett annat byggnadsföretag intagit en sådan ställning, framgår af en anteckning i Necrologiet för klostret på Mikaelberget vid Bamberg: »3 N. Mart. Richolfus laicus. Hic est qui edificavit monasterium nostrum sub domno Ottone episcopo» (Jaffé: Monumenta Bambergensia p. 536) cit. af Hasak: Der Kirchenbau p. 238.

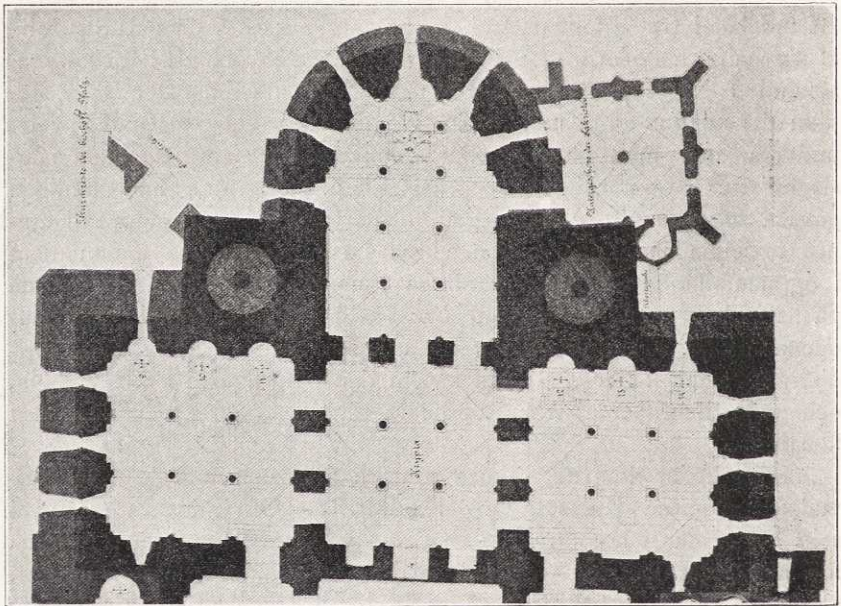
är en kvadrat, så borde han nu, då han sysselsatt sig så mycket med ämnet, kunnat få ögonen öppnade. Östra armen i Lunds krypta är i längd blott två tredjedelar af sin bredd, medan den i Speier är kvadratisk. Här är således fortfarande en skiljaktighet. Men sedan hänger förf. upp sig på en likhet mellan de båda kryptorna, som ju synes synnerligen märkvärdig: på »ömse» ställen äro korets östligaste hvalfafdelningar, d. v. s. hvalfafdelningarna i apsis, icke byggda såsom kvadrater utan afsevärdt smalare i riktning från öster till väster. Detta tyckes vara förf:s starkaste bevis på »frändskapen» mellan de båda kryptorna, ehuru denna »även röjer sig i annat».

Men antag nu, att vi hafva ett kvadratisk rum, öfvertäckt med exempelvis nio små kvadratiske hvalf, såsom i båda de föreliggande fallen — ett system, som i sig själf icke visar någon frändskap mellan de båda byggnaderna utan på båda håll har sin upprinnelse från en sträfvan att med låga hvalf öfvertäcka ett stort rum —, och detta system skall från de rätvinkliga kvadratiske eller rektangulära hufvudrumsformerna fortsättas in i den halfrunda apsis, huru ställer sig saken då? Jo i båda de föreliggande fallen har man helt naturligt lagt apsis så, att dess medelpunkt faller omedelbart utanför den raka delen af korsarmen. Medan apsis efter sin bredd således kommer att indelas i tre kolonnafstånd, kommer den såsom en naturlig följd af sin halfcirkelform att på djupet hålla jämnt ett och ett halft kolonnafstånd i midten, men vid ena kolonnraden (från öster till väster räknadt) knappt detta mått. En så haltande indelning har man velat undvika, och man har ej heller stannat vid att göra de båda bågslagen från öster till väster sinsemellan lika. Man har nämligen ganska snart funnit, att man genom att tillåta sig en mindre ojämnhet i denna indelning skulle vinna en jämnhet i en annan mera i ögonenfallande delning, nämligen i uppdelningen af sköldbågarna på halfcirkelmuren. Och man har såväl i Speier som i Lund valt denna utväg. För den byggmästare, som har aldrig så litet esprit d'arrangement, faller sig detta såsom den naturligaste sak i världen, och man behöfver ej från Lund fara till Speier för att lära sig den konsten.

Icke heller kan det räknas som en frändskap, att de olika hufvudafdelningarna i väster äro kvadratiske. Om midtkvadrat såväl som korsarmar i högkyrkan i Speier såväl som i Lund varit byggda för att öfverhvalfvas — och hvad Lund beträffar tror jag, att förf. är den förste, som har äran af att bestämdt förneka detta förhållande

Plan af kryptkyrkan i Lund. Efter Seesselberg.

Plan af kryptkyrkan i Speier. Efter Meyer-Schwartau.

—, så har man endast i båda fallen valt den efter den tidens byggnadssätt enda riktiga planformen.

Ej heller kan jag se någon frändskap i att tretalet valts för uppdelningen af de större spännvidderna i mindre. Åtminstone är denna frändskap mycket ytlig. Ställer man sig i midtkvadraten och ser mot öster, måste man snart inse, att afståndet mellan denna kvadrats båda östligaste pelare ej lämpligen kunde delas hvarken i två eller fyra delar. Man finge då hvad vi på akademijargon kallade »en pinne i midten», en kolonn midt i delningen, midt för altaret. Exempel härpå finnas, men de äro sällsynta och afskräckande. Man har således varit hänvisad till ett udda indelningstal. Men hvilken skog af kolonner hade vi ej fått, om systemet med fem delningar valts: tjugufem småkvadrater i stället för nio och sexton kolonner i stället för fyra i hvarje hufvudkvadrat. Jag tror ej, att man på någotdera hållet känt någon lust att så ordna.

Och öfriga tecken på frändskapen? De båda trapporna; nåja, de ligga ju på tämligen samma sätt; de gå båda ned till kryptan från de för allmänheten tillgängliga sidoskeppen och ej från altarpplatsen i midtskeppet, men detta är ju tämligen själfklart. Speier har haft en midteltrappa, men denna har såsom olämplig blifvit igenmurad antagligen redan i början af 1100-talet. Och fönsteranordningen är densamma. Ja, det sitter ett fönster mellan hvarje kolonnpar, en ganska enkel anordning, som ej behöfver anses vara »hämtad» från Speier till Lund.

Olikheterna, säger förf., hafva i regel sin grund i de olika anordningarna i angränsande byggnadsdelar. Men skulle man icke exempelvis kunnat i Lund liksom i Speier, oberoende af de olika angränsande byggnadsdelarna, hafva anlagt tre altarnischer i hvarje korsarms östsidan — jag tillåter mig denna form i st. f. förf:s »ostvägg» — och icke byggt de två kapellen? I sanning, hade man sträfvat efter likhet, hade man så i detalj velat kopiera, som förf. tyckes mena, så hade detta varit en lätt sak.

Vare det långt ifrån mig att vilja påstå, att icke likheter mellan de båda anläggningarna finnas. Men jag har velat framhålla, huru den likhet, som finnes, blifvit både missförstådd och öfverskattad, och huru den ingalunda kan tjäna till sådant bevis, som förf. vill afse. Det är att förbise det stora för det lilla, då kryptans anläggning behandlas så lösbrutet för sig. Kryptan har både i ena och andra fallet varit anlagd med tanke på en fortsättning, på en högkyrka, som skulle lyfta sig på dess murar. Och besinna vi detta,

så äro vi inne på helt andra vägar. En vidare utveckling häraf skulle föra för långt utom ramen för detta omnämmande.

* * *

Förf. kunde gärna hafva besinnat sig ännu något litet, innan han satte mottot öfver den tredje afhandlingen, om *jätte och jättekvinna* — »Donatus architectus, magister operis huius». Icke som skulle detta motto, i likhet med de två föregående, motbevisa hvad förf. önskar få fram, men det innebär ett fullkomligt onödigt preciserande af den af förf. i denna uppsats framställda hypotesen, hvilken för öfrigt synes hvilat på skäligen lösa grunder. Det är ju ett lockande fält att ge sig in på att söka tolka, hvad den gamle mästaren, som för nu snart öfver 800 år sedan högg dessa — nej, förlåt, den ena af dessa — figurer, kan ha menat med sin framställning. Francis Beckett har nyligen i tidskriftens band 2 h. 3 framlagt en tydning, och hans segrar synas ej gifva Lauritz Weibull någon ro. Hvar och en sin egen Finntolkare. Har förf. påverkats af Beckett i ämnesval, så har han det ej mindre i hela uppslaget i bevisföringen. Till och med uttryckssätten röja starkt släkttyske. Båda förf. vilja i mansbilden se en aktad, en burgen man framställd. Men medan Becketts bevisföring leder till en vacker och upphöjd tanke, den att konstnären velat med denne man, denna kvinna och detta barn framställa den nordiska menigheten, ung och gammal, föräldrar och barn, som hvar och en i sin stad vill hjälpa till att stödja den kristna tempelbyggnaden, synes oss däremot Weibulls »Donatus» vara en skäligen tarflig personlighet. Huru är det ens tänkbart, att byggmästaren skulle, under det att ingen annan figural skulptur förekommer i kryptan, kunna vilja sätta sin egen bild i kroppsstorlek på en hvalfbärande kolonn och kröna ensamt denna kolonn med ett rikt utsiradt kapital? Jag betviflar högeligen, att förf. skall kunna uppvisa något motstycke. Skulle det vara »de andlige själva», som ombestyrt bildens resande i afsikt att hedra Donatus, så få vi väl antaga, att en sådan hedersbetygelse tillfallit honom först efter hans död (som ju inträffade i andra tredjedelen af 1100-talet) eller i hvarje fall först sedan kryptan blifvit färdig, ty förr än de sett hans verk, hade de väl ingen anledning att på ett så enastående sätt prisa mästaren. Och det skulle ju väl kunna gå för sig att plocka ut både kolonn och kapital för Donati skull, på samma sätt som det sedan enl. förf. gick för sig för Finngummans

skull. Men »bilden av mansfiguren» (en tautologi, som förf. tre gånger gör sig skyldig till) är ju enl. förf. »samtida med byggnaden själf, alltså från de första årtiondena av det tolfte århundradet», och uppsättandet af Donati bild i kroppsstorlek på denna framskjutna plats skulle således hafva ingått i den ursprungliga planen. Ett sådant påstående faller på sin egen orimlighet.

Låtom oss nu »med fördomsfritt öga betrakta» äfven bilden af kvinnan och barnet och jämföra den med Finnbilden. Hafva vi då verkligen något skäl att antaga de båda skulpturerna vara af olika ålder? Likheten i dräkt t. ex. är ju så slående, att man icke mera kan begära, då man betänker, att vi hafva framför oss en man och en kvinna. Rocken, benkläderna, skorna äro ju fullkomligt lika, deras bälten lika med en obetydlig skillnad i detalj. Om likheten i mejselföringen få vi ej tala, den är af sorglig art och härstammar, enligt Brunius, från tredje Gustafs dagar, då kryptan, som var kalkrappad, blef »renhuggen» för att kunna visa sig för konungen i ett värdigt skick. Att för mycket fästa sig vid den enes lugna och den andres »redan stelnade» ansiktsuttryck lönar således ej mödan. Mera likhet mellan två arbeten af en mans hand än hvad här föreligger, kan man, enligt min uppfattning, under föreliggande omständigheter ej begära.

Förf. har säkerligen rätt, då han säger Finnsagan hafva vuxit upp kring mansbilden, men att därjämte kring denna figur äfven vuxit sägnen om en jättekvinna, och att folkets behof af att se henne varit så trängande, att »ropet på jättekvinnan tid efter annan, år efter år ljudit allt starkare», till dess en välvillig själ fann sig föranlåten att hugga ett nytt kolonnskafte med hennes och barnets bild, den föreställningen blir förf. lika säkert ensam om. Lika länge som jättekvinnan är af jättestam, lika länge blir jätten helt säkert jätte. Och hvad han än blir, aldrig blir han Donatus architectus, magister huius operis. Att det från början skulle varit meningen att framställa Finn och hans gemäl, det har mig veterligen aldrig någon påstått, förr än nu förf. vågat denna tolkning af kvinnobilden. T. o. m. då »den gamle sagoberättaren från 1654» talar om, att »hun bleff paa pilleren staaendes som endnu er tilsiuene», gör han det icke i den kategoriska form, som förf. tyckes vilja låta påskina, utan han förtäljer *sagan* om Finn och hans hustru *såsom en saga* och ingenting annat. Och det vore väl ett rent nonsens att påstå, att det första skulpturverk, som Laurentiidomens byggmästare satte in i sin kyrka, skulle vara ämnadt att framställa en jätte, om hvilken byggmästaren äsyf-

tade, att den sägen en gång skulle utbilda sig, att han, jätten, byggt kyrkan och sedan — af skäl, som byggmästaren redan hade färdiga åt sägnen — sökte störta sitt verk i grus. Och icke skulle sägnen om att jätten Finn från Helgonabacken och diakonen Laurentius från Rom hade byggt kyrkan kunnat uppstå hvarken före eller under eller kort efter kyrkans byggande. Nej, sägnen tillhör utan gensägelse en långt senare tid, då den muntliga traditionen om kyrkans byggmästare hade förstummats, då man icke längre förstod kryptans mystiska dunkel utan tänkte sig henne såsom ett tillhåll för jättar och troll.

Förf. framdrar som jämförelse den s. k. »Kathoveddören» i Ribe — ett typiskt exempel, som just visar haltlösheten i förf:s teori. Liksom Finnsägnen i tider af okunnighet vuxit upp kring de tre figurerna i Lunds krypta, har den konstnär, som i Ribe framställt ett lejonhufvud, blifvit missförstådd af den okunniga befolkningen, som ej ens visste, hvad ett lejon var, än mindre huru det såg ut, och så tog lejonhufvudet för ett katthufvud. Skillnaden är blott, att man kan tänka sig denna föreställning hafva uppstått redan samma dag lejonhufvudet sattes upp på porten, medan sägnen i Lund måste hafva kraft århundraden för sin uppkomst och utveckling och aldrig kan tillskrivas den tid, då bilderna uppsattes, än mindre den man, som gaf dem gestalt.

* * *

Ett ganska omfångsrikt kapitel ägnar förf. åt en biografi öfver Adam von Düren, den af ärkebiskop Birger vid ombyggnaden och konserverandet af domkyrkan anlitade byggmästaren. Då förf. således här strängt taget går utanför Lunds domkyrkas egentliga historia, och då dessutom ämnets skärskådande i detalj skulle kräfvat mera tid och mera utrymme än hvad som står mig till buds, nödgas jag till största delen förbigå detta kapitel men kan ej underlåta att vidröra ett par däri af förf. gjorda högst märkliga påståenden.

Sedan länge hafva konstforskare debatterat frågan, huruvida Lunds domkyrka ursprungligen haft invändigt trätak eller stenhvalf. Skäl och motskäl ha framdragits. Nu afklipper förf. mycket behändigt detta spörsmål med att helt kategoriskt uttala sig om »*det trätak, som förut täckte mittskepp och tvärskepp*», och om »*de båda korsflyglarna, hvilka, såsom redan nämts, från början haft(!) trätak*».

Mig synes det icke vara tillräckligt att blott »nämna» en sådan sak för att bli trodd. Har förf. gjort några speciella rön, hvarpå han kan grunda ett sådant uttalande, så bör en så viktig upptäckt ej så lättvindigt expedieras. Jag, och jag tror många med mig, väntar med spänning på framläggandet af bestyrkande fakta. Likaså rörande förf:s bestämda uttalande om tiden för sträfpelarnas byggande. En hänvisning till källskrift skulle i detta fall verka synnerligen välgörande.

Vidare kommer förf. med ett högst förbluffande påstående: *att det södra tornet till sin öfre del varit åttkantigt*. Man stannar ovillkorligen häpen inför detta kortfattade men högst märkliga meddelande. En siffra hänvisar till en i bokens slut befintlig uppgift, att förf. har sin kunskap i detta stycke från Helgo Zettervall. Denne man har utan tvifvel under sitt mångåriga arbete på Lunds domkyrka haft rika tillfällen till intressanta iakttagelser, och det är blott att beklaga, att dessa icke direkt och omedelbart kommit till allmänhetens kännedom. Men af hvad natur är nu detta meddelande om tornformen? Är det verkligen sådant, att förf. anser sig kunna med sådan tvärsäkerhet upptaga det och offentligen låta det gå vidare, då väcker det sannerligen förvåning, att berättelsen om en sådan öfverraskande upptäckt affärdas på två rader och ej framlägges med mera bevisande kraft. Är det åter sådant, att hvarken den förste sagesmannen eller referenten kan bringa bevis därför, ja då är det oförsvärligt handladt af referenten både gentemot den ursprunglige sagesmannen och framför allt mot själfva saken att så lättsinnigt och utan någon som helst reservation gifva offentlighet åt en sådan obevisad utsago. En brist af detta slag är nog för att gifva den föreliggande boken en prägel af påtaglig opålitlighet.

* * *

I bokens sista kapitel talar förf. om *Nya Tider*, både dem som varit och dem på hvilkas ankomst han hoppas. Han indelar här dem, åt hvilka värden af den gamla Laurentiidomen varit anförtrodd, i två kategorier, barbarerna, som lefde från 1527 till 1833, och arkitekterna, som lefde från 1833 till 1878 — och kanske, lefva ännu. Förf. går till doms med båda dessa kategorier, och får man döma efter de hugg, som utdelas, är arkitekternas klass den värsta af de två. Det hör alltsedan Heidenstam skref »Modern barbarism» nästan till god ton att på tal om restaureringar, som anses mer eller mindre misslyckade, blott kasta all skuld öfver på arki-

tekten. Det är ju så rysligt enkelt, och så är man själf ifrån saken. Jag säger med afsikt »själf», ty det skulle ju kunna hända, att de vetenskapliga fackmännen, till hvilka väl förf. räknar sig, kunde ha sin dryga del i ansvaret. Vi hafva verkligen här ett så eklatant exempel, att, helst då instämmanden redan låtit sig höra, tillfället att gifva svar icke får lämnas obegagnadt.

Bland arkitekterna räknar förf. först och främst Brunius, professorn i grekiska språkkunskapen, han, som från sin grekiska lärostol förklarade sig aldrig kunna förlåta sina föräldrar, att de icke låtit honom bli murare. Att han var skapad härtill borde de ha kunnat se på hans stora händer. Bör icke han rättvisligen, såsom förf. äfven gör, räknas bland »de vetenskapliga fackmännen», räknas som en arkitekturhistoriker, som icke blott med bläck och penna nedskref sina funderingar utan äfven blef satt att i sten och murbruk utföra dem, räknas som en af vår medeltida konst varmt intresserad man, som, från början insatt på orätt plats, först i en mera framskriden ålder fick tillfälle att följa sin ungdoms böjelse. Men skola vi som arkitekt räkna hvilken som helst oskolad byggnadsintresserad, som får ett byggnadsarbete under sin ledning, så är jag den förste, som med förf. vill insätta denna klass i litanian.

Men sedan hafva vi Helgo Zettervall, som ju utan gensägelse är arkitekt.

Att Zettervall liksom Brunius, och i ojämförligt större utsträckning än Brunius, har beröfvat Lunds domkyrka många af hennes minnen och ersatt dem med »stilrent krimskrams», är tyvärr sant. Men är det verkligen på Zettervall vi få kasta skulden? Låtom oss undersöka, huru härmed förhåller sig.

Då Zettervall 1860 kom till Lund, blef hans första uppgift att göra förslag till de för tillfället närmast af nöden varande förbättringarna vid den skröpliga gamla domkyrkobyggnaden. Han föreslog då med fullt fog bl. a. afhjälpan det af en del brister, som voro en direkt följd af i tekniskt hänseende underhålliga anordningar, som tidigare af Brunius vidtagits. Brunius, som häri såg en personlig förnärmelse, svarade med ett ytterst häftigt inlägg mot »konduktören» Zettervall, och denne åter, en hård och oböjlig natur som han var och medveten om sin rättvisa sak, dröjde ej att gifva mot-hugg. Så uppkom den strid mellan Brunius och Zettervall, som ej ens slocknade med Brunii död, utan då å hans sida fortsattes af hans närmaste och hans anhängare. Första följden af ovänskapen blef den, att hvarje Zettervalls förslag af Brunius stämplades såsom omoget och

underhålligt, och detta behandlingssätt stegrade naturligt nog Zettervalls seghet till envishet. Det var en bitter och föga lycklig skola, som ej gärna kunde fostra den ödmjuka pietet man ville önska hos den man, som var satt att restaurera Lunds domkyrka.

Brunii bemötande af Z:s år 1862 afgifna förslag till domkyrkans fullständiga restaurering var på förhand gifvet och var kanske också i sak åtminstone delvis berättigadt. Allt nog, hans motstånd mot det ena såväl som det andra förslaget utmynnade i tillsättandet af en kommission, bestående af uteslutande danska sakkunnige, tvenne arkitekter, Hansen och Meldal, samt konsthistorikern professor N. L. Höyen. Denna kommission var det, som för Zettervall framlade den plan han borde följa, och det är om denna honom af de sakkunnige förelagda plan, som Zettervall i sina dagboksanteckningar säger, att den »gick ut på ingenting mindre än ett försök att återkalla till verklighet de primitiva formerna, eller rättare att gifva åt kyrkan sådana former, som hon *skulle kunna hafva ägt* före den stora bekanta branden 1234». Det är således på grund af Zettervalls fullt objektiva refererande af den af den sakkunniga kommissionen honom gifna byggnadsplanen, som förf. nu sätter sig till doms öfver Zettervall. Ett sådant domssätt får säkerligen också sin dom.

Zettervall följde emellertid den honom gifna anvisningen och uppgjorde ett projekt, som enligt hans uppfattning var i öfverensstämmelse med det gifna programmet. Projektet framlades för kommissionen, som gaf detsamma de amplaste loford. Zettervall jublade. Han hade nu ett »af flera utmärkta auktoriteter» understött förslag. Nu skulle han kunna hålla Brunius stängen. Projektet kom till öfverintendentsämbetet och blef där afstyrkt och sedermera af Kungl. Maj:t afslaget. Jag anser det ej lämpligt nu att framlägga, huru saken vidare utvecklade sig. Alltnog, Zettervall fortsatte, en gång eggad af den danska sakkunnige, med okuflig energi på den inslagna vägen, och för de modifikationer han tvangs att vidtaga ha vi vårt öfverintendentsämbete, alltså våra arkitekter, att tacka. Godkännes nu icke det föreliggande resultatet af förf. eller af våra dagars konsthistorici, så prisas det ej heller af våra dagars arkitekter.

Samtidigt med att förf. fördömer de sakkunnige för det af dem gifna restaureringsprogrammet — ty det är ju dock dem hans anatemata ytterst träffar — prisar han den ene af dem såsom »en af de finaste kännarne af nordisk medeltida konst». Det är visserligen i ett annat sammanhang (pag. 25), och förf. är försiktig nog att icke ens vidröra hans delaktighet i de sakkunniges arbete, men faktum kvarstår, att

det är en och samma person. Och om förf., såsom fallet tycks vara, känner Niels Lauritz Höyens efterlämnade skrifter, så känner han säkerligen också dennes »Forslag til en Plan for Lunds Domkirkes Istandsættelse» (Höyens Skrifter udg. ved Ussing, Kbhvn 1874, II, pag. 231—250) och förstår då också, att den store konsthistorikern ej suttit som en nolla i kommissionen och låtit de förhatliga arkitekterna styra, utan att han varit fullt med i beslutet och kanske rent af varit den tongifvande.

Höyens plan, sammanfattad i breda drag, gick ut på:

att rifva långhusets hvalf och i deras ställe inlägga ett trätak efter mönster af S. Michael i Hildesheim men låta hvalfven i kors och kor sitta kvar, sedan de dock förändrats från spetsbågiga till rundbågiga (!), detta med stöd af »den Kiendsgierning, at der findes Kirker fra det tolvte Aarhundrede, hvis Chor og Kors oprindelig har været hvælvede»;

att vidare borttaga gafvelkransen på apsis;

att borttaga kyrkans »plumpe Sprængbuer og Murstiver»;

att i stället för mansardtaket och de brutna gaffarna återställa den ursprungliga takresningen, detta med ledning af de i norra korsarmen bevarade spår, som, »skiönt de tilhøre en langt senere Tid, dog give en paalidelig (!) Vejledning»;

att öfver korset resa ett lätt torn med spira af passande karaktär;

att fortsätta och fullborda den under kyrkans äldre perioder påbörjade men oafslutade skulpturella och polykroma dekoreringsen;

att gifva de större fönstren en bård af färgadt glas med mattslipade ornament; »Glasmalerier høre ikke hjemme i det protestantiske kirkelige Liv» (sic!);

att gifva ytterdörrarna en lätt bronsbeklädnad;

att inlägga kalkstensgolf af i mönster dekorerade plattor och att på samma sätt dekorera sättstegen i stora kortrappan;

att uppsätta altare och ciborium, en anordning som skulle föra tanken tillbaka till »en Sædvane, der er ældre end den Periode, hvortil vi knytte Forestillingen om paveligt Hierarchi og katholsk Væsen», en anordning således, som skulle göra »thetta gamla huus — i likhet med det gamla Kasten Hof — ännu äldre» eller, för att citera en anmälare i dagspressen, »ännu gamlare».

att vidare låta det gotiska altarskåpet bli stående i apsis som ett »kirkeligt Minde», uppställa de två malmpelarna, de s. k. Jachin och Boas, vid dess sida, och mellan altaret och dem spänna järnstänger med

förhängen, för att därigenom bevara en föreställning om det sätt, hvarpå högaltaret en gång varit smyckadt (!),

och att slutligen — *horribile dictu* — ur kyrkan förvisa de gamla härliga munkstolarna, på hvilka »der ligesom er trykkes et Cainsmärke».

Jag tror ej, att förf. har någon svårighet att i detta Höyens program igenkänna de af honom själf fördömda Zettervallska principerna. Men i stället för att, såsom vederbort, än hårdare bestraffa ett så hänsynslöst sköflingsbegär, då det uppträder hos en konsthistoriker och därtill hos en af våra »finaste kännare», ignorerar förf. tvärtom totalt dennes fel, för att i stället sätta sig till doms öfver den arkitekt, som blef satt att utföra »kännarens» planer, och dömer icke blott honom utan också alla hans yrkesbröder utan åtskillnad.

Förf:s domslut blir så mycket ofattligare, då man af bokens sluttirad får klart för sig, att förf. ännu dags dato står kvar just på den Höyen-Zettervallska ståndpunkten och *upptar och fullkomligt in absurdum förfäktar dessa mäns principer!*

Förf. »vågar drömma» om den tid, »då ljuset ånyo faller in genom de gotiska fönstren i tvärskeppet», dessa fönster, som dock tillhöra ett absolut föregånget, och om hvilkas utseende och konstruktion vi ha så ringa kunskap. Han »vågar drömma» om den tid, »då de gamla, undanvräktade skulpturerna återfå sina platser!» Vet man då, hvar och huru alla dessa gamla fragment varit anbragta? Vet man, om de ännu äro fullständiga? Skola vi nu åter börja göra »stil-enlig» arkitektur och skulptur från 1100-talet? Skola vi t. ex. ånyo bygga upp den »ursprungliga» västra portalen, denna som nu varit borta i mer än 500 år, blott för nöjet att i dess tympanon kunna inpassa den ofullständiga, figurala dekoration, som vi *antaga* en gång hört dit? Eller skola vi göra om igen den gotiska portalen, som Zettervall förstörde, och så mura in den gamla Kristusfiguren och dess ena sidokamrat högt uppe på långhusets södra vägg och åter tänka oss, att scenen föreställer Jungfru Maria, som i lifsens bok inskrifver Knut den helige bland helgonens antal? Förf:s förslag är sannerligen i behof af vidare förklaring.

Förf. »vågar» vidare drömma om att få återställa den altarnisch, som Jakob Erlandsen på 1250-talet förstörde. Han drömmer således också om att uppföra den tvärmur, hvaraf nischen utgjorde en del, och som afstängde nedre kyrkan, lekmannakyrkan, från den öfre, prästernas kyrka. Huru ter sig då manne-i-hans dröm fru Ides af Gladsax altarskåp uppe i absiden, bakom muren? Anordningen for-

drar säkerligen, att vi återuppföra 1577 års altare i »menighetens kyrka» nedanför muren och låta fru Ides altarskåp stå som ett »kirkeligt Minde» uppe i den af muren undanskymda »öfre kyrkan». Men det anförda må vara nog. Jag vet ej rätt, om vi skola kalla förf:s underliga principer för stilrent eller historiskt »krimskrams».

*
*
*

»Il a vécu, et tant qu'il a vécu il s'est transformé.» Vi äro alla underkastade förvandlingens lag. Men vi vilja hoppas, att förvandlingen skall vara en utveckling framåt och ej en tillbakagång. Och huru det än kommer att gå »S:t Lauritzes Kirke», den tid, som kommer att bryta in öfver henne, blir icke en tid för sig; det blir den framtid, hvars dom vi alla äro underkastade.

Dec. 1906.

Theodor Wählin.

EDVARD EVERS. **Tillägg till 1819 års Psalmbok**, förslag med statsbidrag utgifvet år 1906. — Granskning af **Th. E.**

(Forts. o. slut från h. IV. 1906).

561. V. 2 föreslås till utgallring. Hela psalmen synes ej äga något högre värde.

562 är däremot ganska värdefull. I v. 3 förekommer, att samariten leder till sitt ök; det är väl snarare så, att samariten leder öket till honom.

563. Allt för många resonemanger för att passa till kyrkopsalm.

564. God och behöflig.

565. Enstaka ändringar synas behöfliga.

I v. 2 rad 3 har första daktylen ersatts med en troké, hvilket vållar, att längre fram en daktyl får ersätta en troké. Bör ändras.

För öfrigt är hela uttrycket:

Templet här af hans stjärnekor
Var ju en skugga allenast

mycket konstladt.

I v. 3 sista raden föreslås ordet »mildhet» utbytt mot »sanning».

V. 4. Rummét också, som bär hans namn,
Böra vi älska och ära.

Hur torrt och didaktiskt! Grundtvig säger i originalet:

Husene dog med Kirkenavn
Bygte til Frelserens Ære,
Hvor han de smaa tog tit i Favn,
Er os som Hjemmet saa kære.
Herlige Ting i dem er sagt,
Sluttet har der med os sin Pagt
Han, som os Himmerig skænker.

Psalmen utger sig för att vara icke en bearbetning efter Grundtvig utan *af* Grundtvig. Man kunde då hafva rättighet att vänta något större trohet mot originalet.

V. 5 är af bearbetaren nykomponerad. Den är mindre tillfredsställande. I fjärde raden förekommer ett kvantitetsfel. De konstlade uttrycken: »lofvat ge Gud vårt lefnadslopp» och: »där barnabönen lyft vingen» böra ersättas af andra.

V. 6. I sista raden är relativpronomen utelämnadt. Hvarför icke hellre säga: »Som för Guds folk står åter?»

566. Skulle icke uttrycket i v. 6:

Hjälp mig, att ej en *dödens lukt*
Jag blifver för min nästa

kunna utbytas mot något annat, som ej klingar fullt så egendomligt för dem, hvilka icke tillgodogjort sig det apostoliska talesätt, som ligger till grund för det hela?

567. Denna psalm är buren af både kraft och skönhet. Påpekas bör dock, dels att uttrycket i v. 2 »*sin arfvedels hjord*» är tungt både för tanken och versen, dels att författaren i samma vers låter »*lekamen*» följas af rimmet »*gifver*», hvilket icke är rimligt.

568. I denna kraftiga psalm synes ett väl kraftigt uttryck kunna ersättas af något annat. Det heter i v. 1:

Ditt helga ord — — —
Bröt fram i ljus och seger vann
På mänskodikt och lära,
Dem nu hvar själ förakta kan
Och af ditt ord sig nära.

Såsom variant torde få föreslås:

Ditt helga ord — — —
Bröt fram i ljus och seger vann
På dikt och mänskolära,
Som någon själ ej mätta kan
Och skymmer bort din ära.

569. Rätt användbar.

570—578. Dessa missionspsalmer äro delvis goda, alla användbara.

579. Denna psalm synes på grund af åtskilliga dunkla uttryck böra utgå. Märk i v. 1 den för grammatikaliskt obildade sångare svåra ordställningen i raderna 3 och 4!

I v. 2 sista raderna stå följande ord:

Står än Guds ord så nytt och fast,
Som när det först vardt grundadt.

Hvad menas därmed?

I v. 3: Det bräcks ej af *tid*, om *ock den evigt räckte*,
och *det har ej annan ändalykt än Gud, som början varit*;
nog måste man sätta frågetecken för sådant.

580. God.

581. Kan användas.

582. I v. 1 föreslås följande lilla ändring:

Jesu — — — — famn
Tog — — — — de späda
Nu uti ditt helga namn
Vi inför — — — träda
Att till — — — föra.
Värdes nu vår suckan höra.

I v. 2 synes en tanke för nattvarden hafva stört utvecklingen af doptanken. Denna vers bör ändras. Det skulle enklast kunna ske genom att utbyta orden:

mot Jesu, i ditt dyra blod,
Uti dopets helga flod.

583. En förträfflig psalm.

Såsom ett prof på en grundtvigsk dop-psalm må följande öfversättningsförsök tjäna:

1. O låt din Ande med oss vara,
O, Jesu, du vår frälserman,
Och barnen i din nåd bevara,
Du, som stod upp och seger vann.	Blir vägen kort, låt ej dem fattas
En plats där uppe bland de små!
2. Se, efter dig vi dem uppkalla,
O låt dem i ditt namn uppstå,
Och håll dem fast, låt dem ej falla,
Men led dem, att de målet nå.	4. Ditt namn skrif in i deras hjärta
Och deras i din högra hand,
Att de med dig i fröjd och smärta
Må vara ett i helig And'.
3. Blir vägen lång, låt dem ej mattas.
Och bär dem, när de varda grå;	5. Vid vaggan goda änglar sjunga,
Låt dem ock med till grafven gå,
Och se'n de burit korset tunga,
Låt dem hos dig en krona få.

Männe denna eller en annan grundtvigsk dop-psalm borde upp-
tagas?

585. I v. 3 föreslås, att orden:

som gör från synd mig *skär och ren*,

utbytas mot:

som gör mig ifrån synden ren.

586. I v. 1 rad 7 torde orden »skall dig» byta plats med hvarandra.

V. 2. Nämd i dopet bland de dina
Låt mig växa upp som din.
Låt den knoppen ej förtvina,
Som du själf har ympat in, etc.

Hela versen är något tunn. Bilden om den inympade knoppen är knappast riktig och verkar något främmande. De första raderna föreslås böra ändras till:

Genom dopet en bland dina
Låt mig — — — din.

587. Hela första versen är orolig med dess efter hvarandra jagande, osammanhängande bilder och mindre sann. Den bör grundligt omarbetas.

V. 2 är god.

Slutet af v. 3 är ej tilltalande. Äfven där komma nya olämpliga bilder in och stora helhetsverkan. Borde omarbetas.

588. God.

589. I v. 5 förekommer uttrycket:

Gif att ditt ord,
Ditt nattvardsbord
Vi ej *tillspillogifva*.

Männe icke den sista raden bör lyda: »Vi aldrig öfvergifva.»

590. I v. 3 föreslås i den goda smakens namn, att »månen» försvinner. I samma smaks namn föreslås en ändring af de två versraderna i sin helhet, så att den meningen kommer fram, att Jesus Kristus såsom en sol leder och lyser släkte efter släkte in i fridens hamn.

V. 4 och 5. Grammatikaliskt riktigt är ju, att vittne är neutrum, men nog låter det egendomligt, då ordinandus kallas *det*. »Mildrar lent» — uttrycket är icke Grundtvigs. Nej, han säger så:

O laan dem Ild af himmelsk Art	Der sig ophøjes mod din Tro
Og giv dem Lys, som brænder klart,	Forstyrrer dines Sjælero.
Og giv dem Mund, som aandes Trøst,	Ja giv dem Trods paa dine Ord
Og laan dem du din egen Røst.	Og Lyst til dine lyse Spor,
Giv Mod og Kraft til fast at staa	Taalmodighed i Prøvens Tid
Og Visdom til al Kløgt at slaa	Og Sejer i den gode Strid.

Hvarför hafva vi ej fått behålla dessa härliga, kraftiga ord? De äro ej omöjliga att återgifva på vårt språk.

591. Öfverskriften kunde lika gärna vara »Prästvigning».

592, 593, 594. Fylla en uppgift.

595. Innehåller många poetiskt vackra partier och är buren af verklig stämning. Om den också lämpar sig till kyrkopsalm, torde vara tvifvelaktigt.

Carmen sepulcrale med dess tryckfel bör naturligtvis sak- och spårlöst försvinna ur en sådan folkbok som svenska psalmboken.

596. Ovanligt stämningsfull.

597. Med reminiscenser från Sv. ps. 230. Är god.

598. Torde rätteligen få sin plats bland »Psalmer öfver söndagevangelier», då den behandlar texten om den förlorade sonen.

599—605. Alla användbara, somliga goda.

606. En äkta psalm, ja en äkta pärla bland psalmer.

607—610. Alla användbara.

611. I v. 3 de två sista raderna förekommer följande uttryck, som synes vara i behof af ändring:

Sörj för, att med idoghet
Vi oss redligt nära.

612. Användbar.

613. V. 1 rad 4 »all dygd» föreslås utbytt mot »allt godt».

614. Användbar.

615. I denna mycket goda psalm föreslås den ändring i v. 4, att »*kan mig bevarad veta*» utbytes mot »*kan dock mig älskad veta*».

616. Kan användas.

617. I denna goda psalm föreslås till ändring 1:a versens fyra första rader:

Kom, vänner, låt oss skynda!
Se, afton är för hand.
Vi fela här och synda
I detta främlingsland.

Vore det icke mycket enklare och naturligare att säga:

Kom, vänner, låt oss ila!
Se, afton är för hand.
Här vilja vi ej hvila
I detta främlingsland.

618. Användbar.

619. Omöjlig som psalm *för värnpliktige*. Detta fullkomligt parodiska versstycke bör naturligtvis ej finnas i ett psalmboksförslag:

*De blanka, slipade gevären,
som aldrig föllo ned till jord!!*

620. Är en verkligt god, kraftig psalm med fullt aktuellt ämne.

621. Användbar.

622. Verkligt god. Skulle dock icke i v. 1 näst sista raden ordet »tyd» kunna ersättas med »gif»?

623. Förträfflig.

624, 625. Torde möjligen kunna upptagas.

626. V. 2.

bör vara
Jesu, du har *fadershjärta*,
— — brodershjärta.

V. 3. Milde Gud! haf tålmod:
Jesu, tänk uppå ditt blod;
Med din förbön tid dem unna,
Att de bättring göra kunna.

I hög grad otillfredsställande. Från dogmatisk synpunkt torde versen böra lyda så:

Milde Gud, haf tålmod!
Tänk på Jesu gjutna blod!
För hans förbön tid dem unna,
Att de bättring göra kunna!

V. 4. »Väck och *böj de kranka själar*» torde få anses såsom ett mindre lämpligt uttryck för Herrens läkande verksamhet.

627. V. 1. »*Höja* hjärta, håg och *mun*», ett uttryck som står på gränsen till det löjligen.

Stället kunde måhända få sådan lydelse:

— — —
Med sitt hjärta och sin mund
Gud sin Herre lofva.

628—631. Goda.

632. Enkel och god.

633. Ej af något större värde.

634. Bilden af pärlan skulle väl vara enhetstanken, men denna fasthålles icke, utan den ena bilden aflöser den andra utan något

inre sammanhang dem emellan. Följden blir, att hela psalmen verkar orolig.

Såsom otillfredsställande detaljer må påpekas uppslaget i v. 1:

Pärlor sköna,
Ängder gröna,

Likaså fortsättningen:

Skatter många världen har,
I all stycken
Visdom mycken,
Kunskap djup och underbar.
En allena
Är den rena
Pärla, som ej like har.

Detta är onekligen rim. Likaså:

V. 5. Himmelriket
Obesviket
Kräfvor hvarje lifvets fjät.

V. 6. *Efter natten*
Himlaskatten
Är *den enda*, som består. —

Och slutet:

Världar *briste*:
Jesu Kriste,
Du är pärlan, *du är vår*.

Psalmen torde få anses såsom en bland de minst lyckade.

635. Enklare och sannare än föregående.

636. Denna psalm, skrifven för den i ovanlig grad medryckande 210-rytmen, har ställen af verklig skönhet. Jag tänker särskildt på de två sista verserna.

I v. 1 är det inre sambandet mellan 1:a raden och de följande dunkelt.

V. 2 är bättre; v. 3 innehåller reminiscenser från 210. Med vissa omarbetningar skulle denna psalm kunna bli en härlig sådan, användbar bland annat på allhelgonadagen.

637. Kan användas.

I sammanhang med ungdomspsalterna ber jag att få anföra en dansk sådan. Det går en ungdomlig frisk fläkt genom densamma. Där finns icke ett spår af pjunkighet eller antecipation af troserfarenheter. Den är sund och kristlig. Den är författad af Chr. Richardt och torde kunna återgifvas så:

1. Vandra glad med Gud i håg,
Hvad som helst må hända!
Till och med om målet låg
Längst vid världens ända!	Med ditt »Fader vår» som vakt
Skall du aldrig rysa.
2. Frukta ej för mörkets makt,
Stjärnorna dig lysa,	3. Strid för det du älskar här!
Dö, om så det gäller!
Då att lefva svårt ej är,
Och att dö ej heller.

638. Är ingen ungdomspsalms. Det är rent af farligt att insätta denna psalm här. Hur lätt gifver man därmed stöd åt den föreställningen, att ungdomen nödvändigt *måste* söka usla brunnar, innan den finner källan med lefvande vattnet. Psalmen kan insättas efter n:r 606.

639. Synes ej vara af något större värde. I v. 4 anmärkes det egendomliga uttrycket: »O Herre, vänd till fröjd vårt band!»

640, 641. Användbara.

642. Har ställen af skönhet och kraft.

643—646. Användbara, delvis goda.

647. V. 1.

O, gif oss — af den tro,

— — — — —
Som talar mäktigt till enhvar,

Oss möter under färden,

detta egendomliga och litetsägande uttryck torde af författaren kunna ändras till ett mera innehållsrikt och språkligt mera tilltalande.

648—650. Gamla, goda, gärna sjungna.

651. De i alla verser utom en förekommande upprepningarna af samma ord förefalla mindre smakfulla. Och hvarför får ej 2:a v. göra de andra sällskap? Denna vers är för ofrögt svag. »En *stjärna lyser förutan men!*»

Skulle ej denna sång, om den skall bibehållas, kunna förenklas så, att de nämnda upprepningarna toges bort och 2:a versen grundligt omarbetades?

652 är en smula förändrad, uteslutande till fördel.

I samband med julsångerna ville jag påpeka en sådan, som kanske hufvudsakligen för melodians skull kunde förtjäna en plats i en kyrklig sångsamling, nämligen: »Till Bethlehem.» Den är visserligen i behof af förändringar i dess traditionella skick, men dessa äro tämligen lätt utförbara. Se här ett förslag: v. 1 bibehålles oförändrad enligt lydelsen i Zionstoner (n:r 25).

V. 2 utgår.

V. 3 bibehålles oförändrad och får n:r 2.

V. 4 får jämte förändringen med ordningsnumret följande förändrade lydelse:

Ack jo, du ville visa
Ditt rika hjärtelag,
Att fattiga må prisa
Din godhet hvarje dag.
Den ringaste af alla
Får mod att nalkas dig,
Får till din krubba falla
Och lycklig känna sig.

V. 5 utgår, och v. 6 bibehålles med ändradt ordningsnummer. Sista versen skulle få följande lydelse:

O Jesusbarn, du kära
Kom i mitt hjärta in!
Det är den högsta ära
Och största lyckan min.
Väl är mitt hjärta ringa
Och ödsligt, mörkt och kallt,
Men du vill skatter bringa
Och värme, ljus, ja allt.

653. Vore det icke riktigare, om i v. 3 stode *brodersfamn* i stället för *fadersfamn*?

654. I denna ofta sjungna sång bör 1:a versen ändras. Först och främst komma på ett störande sätt in orden »*anden-dörravården*». Vidare äro rimsluten *väg* och *steg* icke tillåtna i högsvenskt språk. Möjligen vore detta förslag antagligt:

Från örtagården leder
Till Golgata en stig,
Där anden, om du beder,
Vill ock ledsaga dig, etc.

655—662 äro goda.

663. Skulle ej uttrycket i v. 1 »hela Herrens nåd är ställd uti ditt val» kunna få bibehållas?

664, 665. I den sistnämnda föreslås, att v. 5, hvars slut är alldeles obegripligt, får utgå i likhet med några andra redan utslutna verser. I öfrigt användbara.

666. En verkligt härlig sång.

667, 668. Synas ej fylla något särskildt behof.

669—671. Böra upptagas.

672, 673. Kunna upptagas.

674. Här föreslås, att v. 6 såsom stående utom sammanhanget utgår.

675. Af mindre värde.

676—679. Kunna upptagas.

En aftonsång, full af skönhet, förtjänar att påpekas, enligt min mening också att upptagas i sammanhang med de ofvan anförda. Den förekommer såsom nr 784 i norska psalmboken, på afdelningen »Nokre Salmar» af Blix. Ett försök till återgifvande meddelas:

1. Dagens öga slocknar ut,
Kvällsol ned i väster dalar,
Skuggor falla, och till slut
Mörker fyller rymdens salar.
Jesus, hjärtats sol och skatt,
Jesus, var mitt ljus i natt!	2. Hvarje kväll, då dagens strid
Slutad är och jag får hvila,
Var mig nära med din frid,
Låt mig i ditt sköte ila!
Tillslut själf mitt öga matt,
Jesus, var mitt ljus i natt!
3. Lys uti min boning fred!
Jesus, var min sol och stjärna!
Lifvets sol, som ej går ned,
Mig mot mörkrets makter värna!
Stilla öfver huset statt!
Jesus, var mitt ljus i natt!	4. När min sol går ned i haf,
Och jag under mull skall sofva,
Lys mig fram ur död och graf,
Att jag må i ljus dig lofva.
Du till lifvets ljus är satt,
Jesus, lys i dödens natt!

680—685. Af olika värde men alla användbara. —

Granskningen är genomförd. Åtskilliga mindre inadvartenser, såsom med skiljetecken och dylikt hafva med afsikt ej upptagits, emedan de lätteligen kunna rättas vid en noggrannare korrekturläsning.

Hvad som i det föregående anförts torde få anses lämna bevis för den sats, hvarmed förslaget i början af denna uppsats karakteriserades.

Det innehåller mycket godt och användbart men är i hög grad heterogent och behäftadt med sådana formella och sakliga brister, att det icke bör i *förefintligt* skick utlämnas i församlingen med något slags officiell stämpel.

Th. E.

Tvenne hymnologiska 300-årsminnen.

Den lutherska *psalmsången* har en storartad historia. Den har icke blott utöfvat ett mäktigt, oskattbart inflytande på det religiöst-sedliga lifvet i kyrkan. I den nyare forskningens ljus visar den sig ock ha varit af djupt ingripande betydelse för *poesiens* och *musikens* allmänna kulturella utveckling. Dess ädlaste och rikaste blomstringstid inföll i Tyskland under de två första tredjedelarna af 1600-talet. Bland orsakerna härtill kunna vi för tillfället endast antyda följande.

Genom »Konkordieformeln» (1577) hade lutherska kyrkan vunnit nödig *enhet och fasthet i sin evangeliska läroåskådning*. Dess ortodoxi hade under århundradets förra hälft ännu icke hunnit stelna till skolastisk »ortodoxism» och död bokstafsträldom. Sådant motverkades då ännu med framgång dels af flera, den innerliga praktiska fromhetens utmärkta förfäktare (t. ex. en JOHAN ARNDT, en JAKOB VALLENTIN ANDREÆ m. fl.), dels af det allmänna svåra tidsläget. *Trettioåriga krigets* alla fador och krigets fruktansvärda följeslagare pesten alstrade hos alla mera djupt anlagda sinnen *en allvarlig religiös stämning och lyftning* med stegradt behof att gifva sig uttryck och söka sig tröst i andlig sång. Med varmt innerlig, sundt evangelisk kristlig fromhet förenades då ännu *ett fördomsfritt sinne för allt ädelt och skönt i natur, kultur och konst*.

Det af LUTHER skapade men sedan djupt förfallna *tyska riksspråket* vann ungefär samtidigt med det stora krigets utbrott (1618) en ny storartad rensning, utveckling och blomstring på nationellt tysk grund. Denna utveckling igångsattes och förmedlades af de vid den tiden uppkommande talrika *språksällskapen och skaldeordnarna* med det af furstar, adelsmän och lärde 1617 bildade sällskapet »Die fruchtbringende Gesellschaft» eller »Palmorden» i spetsen. Äfven *den tyska poesien* fick genom dem ny lyftning och formfulländning, då skalden MARTIN OPITZ (f. 1597, död i pesten 1639) skref

nya, snart allmänt antagna lagar och former för tysk metrik och verskonst. Här af skördade framför allt psalmdiktningen, som med ädelt, religiöst-lyriskt innehåll förenade den gamla äkta folkviseformen, rika frukter. I denna samlades nästan allt hvad af verklig, stämmingsfull lyrisk poesi, tidehvarvet mäktade åstadkomma.

Härtill må slutligen läggas, att äfven *den tyska musiken*, då hufvudsakligen uppgående uti *den af kyrkan varmt omhuldade konstnärliga evangeliska kyrkomusiken*, redan under förra hälften af 1600-talet nådde en ädel och storartad utveckling. En lång rad af framstående mästare — t. ex. JOH. ECCARD, LEO HASLER, S. CALVISIUS, MICH. PRÆTORIUS, HERM. SCHEIN, MELCH. VULPIUS, JOH. SCHOP, JOH. CRÜGER m. fl. — komponerade värdefulla psalmmelodier i äkta folkton och skapade den »homofona» 4- eller 5-stämmiga »körkoralen», grunden och urtypen till vår nuvarande orgelkoralstil och till den nyare kör- och kvartettformen öfver hufvud.

Dessa och flera samverkande orsaker skänkte 1600-talets lutherska kyrka i Tyskland *en hel rad af dess yppersta psalmdiktare*, som merendels stodo i den intimaste förbindelse med århundradets *icke mindre betydande fromma kyrkomusiker*, af hvilka flera t. o. m. voro goda psalmdiktare. Den tidens ädla och kraftiga *samverkan mellan psalmdiktningens och kyrkomusikens målsmän*, alla fromt täflande uti att offra sina gåfvor och krafter åt kyrkans tjänst, hör onekligen till dess märkligaste och skönaste företeelser.

Bland 1600-talets framstående tyska psalmdiktare har den lutherska kyrkan i dessa dagar särskild anledning att stanna vid minnet af tvenne. Jämmt 300 år ha i dagarna förflutit, sedan JOHAN RIST och PAUL GERHARDT föddes. Den förre föddes nämligen den 8 mars 1607, den senare blott fyra dagar senare eller den 12 mars samma år. Med hänvisning till de biografiska notiserna under vidstående bilder inskränka vi oss för tillfället till några enkla karakteriserande meddelanden om de båda psalmsångarne.

JOHAN RIST, prästson från Holstein, var rikt utrustad och skref vers redan som skolgosse. Med sin naturliga förmåga och böjelse att göra sig personligen bekant och i det offentliga kulturlifvet gällande stod han redan från studieåren i liflig förbindelse med många samtidens stormän på litteraturens område. Af hjärtat from blef han tidigt och ofta luttrad i lidandets skola, hvilket hade en välgörande inverkan på hans väsen och diktning. Redan vid 28 års ålder kallad till kyrkoherde i den lilla holsteinska landsförsamlingen Wedel, stannade han där, trots lysande utmärkelser och kallelser, i 32 år eller ända

Kopparst. af D. Kilian efter oljemålning af Math. Merian. 1663.

Johan Rist,

framstående tysk skald och psalmdiktare,

föddes d. 8 mars 1607 i nuvarande Ottensen (invid Altona), där fadern var kyrkoherde; inhämtade vid flera universitet stor lärdom; blef 1635 kyrkoherde i Wedel i Holstein, ett par mil väster om Hamburg vid Elbe, och stannade, trots lysande utmärkelser och kallelser till förnämligare platser, där intill sin död d. 31 augusti 1667.

Kopparst. af okänd efter oljemålning i Lübbens kyrka af Buchhorn.

Paul Gerhardt,

ansedd som Tysklands ypperste psalmdiktare,

föddes den 12 mars 1607 i Gräfenhainichen, sydväst fr. Wittenberg; inhämtade vid universitetet i Wittenberg grundlig lärdom; i följd af trettioåriga kriget länge nödgad att uppehålla sig som privatlärare där och i Berlin; kallad 1651 till prost i Mittenwalde, söder om Berlin; 1657 »diakonus» vid Nikolaikyrkan i Berlin; högt uppburen här blef han af »den store kurfursten» Fredrik Vilhelm (reformert) för sin karaktärsfasta lutherska hållning i den tidens konfessionella strider afsatt 1666; afstod af samvetsskäl från erbjudet återinsättande i ämbetet 1667; slutligen 1669 kallad till »arkidiakonus» i Lübben, omkr. 8 mil sydost från Berlin, i Spree-Wald, och afled där d. 7 juni 1676.

till sin död 1667, outtröttligt verksam både som själasörjare och som *oerhördt produktiv diktare*. Utom åtskillig profanpoesi skref han ej mindre än 658 psalmer och andliga sånger, hvilka han själf utgaf från trycket i flera *stora samlingsverk*, försedda med all tidens yttre ståt: klingande titlar, långa förord, till författarens ära skrifna svasande hyllningsdikter på latin och tyska, musik o. s. v.

Af Rists många psalmer, hvilka alla äro skrifna på ledig, flytande, korrekt vers och värdadt språk, äga åtskilliga af de tidigare betydande värde. Särskildt utmärka sig hans högtidspsalmer för en poetisk flykt, en gripande stämning samt en kärnfull kraft, som man knappast finner hos Paul Gerhardt, och som gör, att de alltid skola försvara sin plats i kyrkans psalmsång. Det stora flertalet når dock alls icke så högt. Rists ovanliga lätthet att skrifva vers — redan hans samtida gjorde af bokstäfverna i hans namn »anagrammet»: »es rinnt ja so» — förledde honom, tyvärr, till ett tämligen ytligt *mångskrifveri*, under hvars inflytande hans psalmer alltmer förlorade i inre värde och ofta urartade till torra lärodikter, blottade på verklig poesi, anda och kraft.

Af samtiden blef dock Rist vida berömd och räknades nästan som Tysklands då lefvande störste skald, kallad än »den nordiske Apollo», än »skaldernas furste». Detta rykte tillförde honom många lysande utmärkelser. Så blef han invald i »Palmorden» — dess band och medalj bär han å bilden —, lagerkrönt och adlad samt af kejsaren upphöjd till »pfalzgreffe». Att Rist ej lät sig bländas af allt ros och alla utmärkelser, bevisa de om ödmjuk anspråkslöshet vackert talande dragen, att han stannade som landtpastor på en obetydlig plats, att han i sina psalmer ofta beder Gud om rening från allt högmod samt att han aldrig ville låta sina egna psalmer sjungas i Wedels kyrka, änskönt många redan lågo på folkets läppar rundt omkring i landet, äfven i Hamburg.

Denna gamla hansestad blef nästan alldeles skonad från krigets förödelse, och där utvecklades då ett rikt kulturlif. I detta kulturlif var Rist en intresserad, framskjuten deltagare. Många vänner hade han där. Särskildt umgicks han förtroligt med stadens utmärkta, fromma fackmusici, den berömde rådskapellmästaren JOHAN SCHOP, organisten HEINRICH SCHEIDEMANN och kördirigenten THOMAS SELLE, de båda senare vid S:t Katarinakyrkan. För psalmdiktaren finnes ingen större hugnad, än att hans psalmer bli *sjungna*. Men därtill behöfs musik, melodier. Många Rists psalmer kräfdes nya melodier. Sådana, delvis af synnerligen högt värde, levererades framför allt af

Joh. Schop men äfven af de båda andra tonsättarne, nästan alla i i ädel, enkel folkton. Flera af dem sjungas ännu öfverallt i lutherska kyrkan, äfven hos oss.

Eftervärlden, särskildt 19:e århundradets stränga litterära kritik, har rörande värdet af Rists skaldskap i allmänhet icke kunnat dela samtidens öfersvallande beröm, och de i tyska psalmböcker förr talrika Ristska psalmerna ha alltmera smältit ihop till ett mindretal. Dessa skola dock alltid räknas till vår kyrkas bästa, skönaste psalm-skatt och sjungas gärna nu som förr.

Rist har i nyare tid fått alltmera träda i skuggan för sin store samtida PAUL GERHARDT. Dennes betydelse och värde såsom psalmdiktare har först genom 19:e seklets historiska forskning och litterära kritik blifvit till fullo inseedd och erkänd. Numera är P. Gerhardt det evangeliskt troende Tysklands förklarade älsklingskald och nästan utan gensägelse anseedd såsom dess — Luther oafsedd — *allra störste psalmdiktare*. Och detta ehuru hans produktivitet ej var synnerligen stor. Den var nog i stället så mycket mer homogen och helgjuten.

Hela det evangeliska Tyskland firar ock i dessa dagar sin største psalmsångare medelst högtidliga minnesfester, och Paul Gerhardtsminnet har redan framkallat en hel litteratur. Vår religiöst kyrkliga samhörighet med våra tyska trosförvanter jämte P. Gerhardts betydelse för och representerande uti svensk psalmsång manar äfven oss att, om ock på afstånd, deltaga i denna hyllningsgård åt den store tyske psalmsångarens minne. Dock förefaller det oss underligt och orättvisst, att Paul Gerhardts årsbarn Johan Rist synes för tillfället af sina egna landsmän hafva blifvit så godt som afglömd. Därför ha vi ansett oss böra i någon mån godtgöra denna tyskarnes onekligen otacksamma försummelse. Detta så mycket hellre, som en den varaktigaste hyllningsgård ägnats *båda* dessa psalmdiktare genom de 1904—1906 utkomna banden af det stora, på omfattande källforskning hvilande tyska samlingsverket: »*Das deutsche evang. Kirchenlied des siebzehnten Jahrhunderts*» von ALBERT FISCHER †, fulländadt och utgifvet af W. TUMPEL, där äfven Rist är rikligt och väl representerad.

P. Gerhardts ännu af mycket dunkel höljda lif har redan fått en med sakkunnighet gjord, ingående, fin och sympatisk skildring af en svensk kyrkohistoriker, docenten HJ. HOLMQUIST, införd i professor E. STAVES nyligen utgifna förträffliga »*Fulbok*». Det torde vara hvarken behöfligt eller lämpligt att här upprepa hvad där är meddeladt. Vi inskränka oss därför till följande enkla konturer.

Borgmästareson från Gräfenhainichen i Kur-Sachsen blef Paul Gerhardt tidigt faderlös, genomgick först klosterskolan i Grimma och studerade sedan i Wittenberg. Vid dess universitet, ortodoxiens högsäte, stod han som inskrifven teologie »studiosus» från 1628 och ännu 1641, således på själfva krigsteatern, vittne till alla 30-åriga krigets gräsligheter. I följd af dess förödelse, kanske äfven på grund af sitt ytterligt blygsamma, tillbakadragna skaplygne med bristande både förmåga och böjelse att göra sig gällande och »slå sig fram», kunde han, trots berömliga kunskaper och utpräglad kristlig karaktär, ej erhålla någon prästerlig anställning, följaktligen ej heller prästvigning. Från 1643 till 1651 finna vi honom i Berlin, antagligen som privatlärare hos en ansedd from jurist, Barthold, som senare blef hans svärfar. Sistnämnda år fick han äntligen, nu redan en mogen 44 års man, ej genom eget åtgörande utan på Berlin-prästerskapets förord och föranstaltande, efter prästvigning sin första prästerliga anställning i Mittenwalde. Först 4 år därefter, 1655, hemförde han dit sin brud, som skänkte honom ett 13-årigt synnerligen lyckligt äktenskap. Redan 1657 återbördades han till Berlin som 3:e »diakonus» vid Nikolaikyrkan, således ingen förnämlig plats, och upplefde här sina lyckligaste dagar, aktad och afhållen. Här skulle han dock 1666—1669 upplefva sitt lifs stora tragedi, då han, en fridens man, för sin oböjliga, lutherska hållning i Berlin råkade blifva den konfessionella stridens medelpunkt och offer. Vi kunna här ej ingå närmare på denna historia. Så mycket är klart, att för Paul Gerhardt betydde kurfurstlig nåd, världsligt anseende, samhällsställning och existensvillkor *intet* i jämförelse med sanning, samvete och öfvertygelse. Allt offrade han härför. Och så stod han 1667, en 60-årig man med familj, utan plats och utan bröd. Utan trogna, deltagande, offervilliga vänner var han dock ej. Till all annan pröfning kom nu ock 1668 förlusten af den trogna makan. 1669 blef han emellertid kallad till Lübben, och ensam, endast åtföljd af en sexårig son — flera barn dogo små —, drog han dit för att där under sina återstående dagar verka som nitisk själasörjare. 1676 den 7 juni, således i försommarens fägring, fick den trogne tjänaren gå in i den Herres glädje, om hvilken han sjungit så oförlikneligt skönt.

P. Gerhardt var en boren skald, en äkta religiös lyriker. Tiden för hans diktareverksamhet infaller under den första och andra Berlin-tiden samt den korta mellantiden i Mittenwalde. Då han började dikta, var han redan en mogen, 37-årig man med utpräglad evang.-luthersk lifsåskådning och innerlig trosvärme. Antagligen var

det den vaknande kärleken till den blifvande makan, som först strängade hans lyra. Efter hustruns bortgång grep han ej mera i dess strängar. Det var dock icke den jordiska kärleken och dess föremål, han besjög. Med öppen poetisk blick för allt skönt i natur och människolif är det dock endast *föremålet för och innehållet uti en evangelisk kristens tro, hopp och kärlek*, som han i sina 131 dikter besjunger. Af dessa äro 120 verkliga äkta psalmer.

I motsats till Rist förde Gerhardt som skald ett ytterst tillbakadraget, blygsamt lif, saknande både förmåga och lust att i det offentliga göra sig gällande och bemärkt. Ehuru han i likhet med sin store föregångare och förebild, JOHAN HEERMANN (f. 1585, † 1647), starkt påverkats af de förutnämnda nationella språksällskapen samt af OPITZ' »*Büchlein von der deutschen Poeterei*» och var en mästare i den poetiska formen och språkbehandlingen, blef han aldrig invald i någon skaldeorden, aldrig lagerkrönt, aldrig *offentligen* firad. Själf utgaf han aldrig från trycket någon enda af sina psalmer, än mindre någon samling af dem.

Att de dock utkommo och snart blefvo allmänt älskade och sjungna, därför har man endast att tacka hans gode, fromme vän, den berömde musikern, tonsättaren och sångboksutgifvaren JOHANNES CRÜGER (f. 1598, † 1662), kantor vid Nikolaikyrkan i Berlin. Han lärde känna och värdera G:s psalmer och befordrade dem efter hand till trycket, intagna (från 1647) i den af honom i många starka upplagor utgifna sångboken »*Praxis pietatis melica*», med författarens signering **P. G.** JOHAN CRÜGER, som skänkt lutherska kyrkan många af dess skönaste i äkta folkton hållna psalmmelodier — flera höra äfven till våra älsklingsmelodier, — försåg ock P. Gerhardts psalmer med nya melodier, då äldre goda sådana ej kunde användas. Först några år efter Crügers död började hans efterträdare, musikern JOH. G:RG EBELING (f. 1637, † som professor i musik 1676) häftevis utgifva P. Gerhardts *samtliga psalmer satta i musik för sexstämmig kör* (tr. 1666—67), den enda samlade edition från äldre tid, som finnes. Texten har dock af tonsättaren i musikens intresse behandlats ganska själfsväldigt, och författaren har säkerligen ej haft någon hand med däri. Psalmernas tryckning har säkerligen aldrig inbringat författaren något slags inkomst. Äfven detta är ett för den store ädle, oegennyttige psalmmångaren betecknande drag.

Viktiga sidor af hans person och lif äro och skola väl alltid vara höljda i dunkel. Men ännu efter trenne århundraden lever, kännes och älskas Paul Gerhardt i sina odödliga psalmer.

I ett senare häfte skola vi meddela några af Rists och Paul Gerhardts psalmer i ny svensk öfversättning af en penna, tillhörande en yngre svensk religiös lyriker, som nyligen framträdt. I samband därmed skola vi dels något närmare karakterisera deras psalmdiktning, dels ock redogöra för, huru både Rist och Gerhardt blifvit representerade i svensk psalmsång. Detta för oss djupare in på äfven svensk psalmdiktning och kräfver en undersökning, för hvilken detta häfte saknar utrymme.

Richard Norén.

Tillägg till uppsatsen Svenska kyrkosångböcker före 1697, införd i sista häftet för år 1906.

Till de tryckta kyrkosångböckerna kunna ytterligare läggas två psalmböcker med noter, hvilka tyvärr undgått mig:

1. Then Swenska Psalmboken. Tryckt i Stockholm, aff Andrea Gutterwitz Anno 1586. — Kgl. Bibl. *Tryckta* noter finnas här till »Troon» och »Credo», bägge med samma melodi motsvarande gamla koralpsalmboken nr 5.

2. Then Swenska Psalmboken. Anno 1610. Andrea Gutterwitz (i slutet årtalet 1611). — Upps. Bibl. — Samma musik som i föregående, tillsammans 16 sidor tryckta noter.

(Meddelande från Kgl. Bibl. och Upps. Bibl.)

Skulle ännu några psalmböcker med tryckta noter eller notlinier finnas, vore undertecknad tacksam för meddelande därom genom redaktionen af Kult och Konst.

Tobias Norlind.

Musiken i Västerås under 1600-talet.

Af Tobias Norlind.*

Västerås' skola var under 1600-talet en af Sveriges allra förnämsta. En kort tid, 1620-talet, såg det nästan ut, som om gymnasiet skulle svinga sig upp till universitets rang. Det var ej blott inom enskilda lärdomsgrenar man ville stå främst, äfven på musikens område önskade man uträtta storverk. Innan ännu Uppsala hade sin musik särskildt ordnad, begynte Västerås lägga grunden till regelbunden undervisning i sång och instrumentalmusik samt äfven skaffa sig ett väl valdt notbibliotek. Allt afsåg naturligtvis närmast kulten.

Huru det stått till med musiken i Västerås före 1619, veta vi föga. Mycket talar dock för, att redan under 1600-talets två första årtionden musikodlingen varit rätt betydande. Ett så snabbt uppsving, som vi se musiken taga under tredje decenniet, vore knappt möjligt utan särskild förkultur. En del uppgifter från skolans gamla, till våra dagar bevarade notbibliotek kunna ge oss en ledning att bedöma musiken äfven före 1619. Af skolans 66 före 1700 tryckta musikalier tillhöra ej mindre än 16 tiden 1570—1600, och ej mindre än 25 (d. v. s. öfver tredjedelen) äro tryckta före 1619. Bland dessa musikverk träffa vi sådana musiknamn som JACOB MEILAND, IVO DE VENTO, EUCHARIUS HOFMAN och BODENSCHATZ. På ett af arbetena, GAL-LIUS DRESSLERI »*Opus sacrarum cantionum*» för 5 och flera vokalstämmor, tryckt i Nürnberg 1577, finnes till och med antecknad på pärmen: »Liber scholæ Arosiensis. Anno 1611». Boken är således med säkerhet använd som sångbok i skolan (och domkyrkan) före 1611. En synnerligen intressant och viktig anteckning finnes äfven i JOHANNES KNEFELII »*Cantiones*», tryckt i Nürnberg 1571, för 5—7

* Dessa studier hvila till största delen på originalhandlingar, i tryck och handskrift förvarade i Västerås' bibliotek. Till skolans varmt musikintresserade bibliotekarie, dr. W. MOLÉR, hvilken vid undersökningarna lämnat synnerligen värdefull hjälp, vill jag härmed framföra mitt värdsamma tack.

vokal- och instrumentalstämmor. I tenorstämboken står nämligen namnet på själfve hofkapellmästaren hos Karl IX THORSTENIUS JOHANNES RHÜARANDER. Namnet är sedan öfverstruket. I sopranstämman (cantus) står: »CAROLUS JOHANNIS CUPRIMONTANUS» (Karl Johansson från Kopparberget). Arbetet har efter all sannolikhet först tillhört hofkapellet och sedan öfvertagits af Västerås' skola, ett vittnesbörd om, att Västerås vid tiden närmast efter 1600 stått i musikalisk förbindelse med hufvudstaden.

År 1618 afled biskop OLAUS STEPHANI BELLINUS, 103 år gammal, och efterträddes 1619 af JOHANNES RUDBECKIUS, förut professor i Uppsala och kungl. hofpredikant. Med honom begynner skolans blomstringstid. Vid biskopens ankomst till stiftet hade undervisningsanstalten 3 högre lärare (teol. lektor, rektor och conrektor) samt tre »colleger». År 1623, då gymnasiets stiftelsebref utfärdades, steg lektorernas antal till 5. De därpå följande åren hade att uppvisa en jämn stegring i lärarantalet, så att 1627 funnos 8 lektorer och 5 kolleger. Antalet klasser utgjorde 1628 tio (10), 3 gymnasialklasser och 5 klasser i trivialskolan. Med ledning af 1628 års skolstadga¹ vilja vi ge en liten öfversikt af musikundervisningen.

Sångundervisningen sköttes till största delen af trivialskolans lärare. I II—IV klassen ledde vederbörande klasslärare sången. Femte klassens lärare, »Prosodicus», undervisade i musik ej blott i sin afdelning, utan han var dessutom underlärare i musik på gymnasiet. Hans titel som sådan var »Conrektor cantus». Sjätte klassläraren, »Lector rhetoricus», var hufvudlärare i musik på gymnasiet med titeln »Rector cantus». Rektorn och conrektorn skulle leda sången i skolan, gymnasiet och domkyrkan, och fördelades arbetet dem emellan så, att rektorn fick den flerstämmiga körsången (Cantus figuratus), conrektorn den enstämmiga gregorianska sången (Cantus choralis).² Tredje kollegan, »Etymologus», skulle alltid närvara vid sången i kyrkan och öfvervaka ordningen, så att ingen uppförde sig oskickligt eller skratade under gudstjänsten. Hans titel i denna egenskap var »Magister chori». ³ Till hjälp vid sången hade sånglärarne slutligen några i sång särskildt skickliga elever, hvilka buro titeln »præcentores». Till lön

¹ »Leges et Constitutiones... Arosienses»... Anno... 1628. Utgifven af C. A. BROLÉN. Bidrag till Västerås' läroverks historia. II.

² S. 15: Rectores cantus, rector sc. ejusdem conrektor, cantum in Schola, Gymnasio et Templo dirigant, rector ipse potissimum figuratum, alter vero choralem.

³ Magister chori tertius collega esse poterit. Is curabit in choro, ut sese decenter gerant, sive canant sive concionem audiant, ordine stent, cum oportet surgant... nec risu, colloquiis aut aliis indecoris gestibus aliquem offendant...

för sitt arbete hade de att utfå $\frac{1}{3}$ mer af sockengångspenningarna än de andra eleverna.¹

Tiden för musikundervisningen var som vanligt klockan 12—1. I lägsta klassen i trivialskolan förekom ingen särskild sångundervisning, utan fingo de, som redan kunde läsa, sjunga tillsammans med närmast högre klass.² Andra och tredje klasserna hade omväxlande med hvarandra sång. De tre första dagarna i veckan sjöng andra klassen svenska psalmer, de tre sista dagarna öfvade tredje klassen in koral-sången (den gregorianska), responsorier och antifoner.³ I fjärde klas-sen fingo de mindre kunniga fortsätta öfvandet af koral-sången, under det de skickligare redan fingo börja med flerstämmig körsång till-sammans med högre afdelningen. De öfversta klasserna och gym-nasiet hade sedan gemensamt öfning i musikteori och flerstämmig sång.

Statuternas bestämmelser, att lector rhetoricus skulle vara rector cantus, kunde naturligtvis ej alltid genomföras, enär det ju berodde på personernas särskilda musikaliska anlag. Då musikundervisningen var en bisyssla, om än en viktig sådan, fick man ofta se sig om efter någon annan bland lektorerna, som kunde åtaga sig uppdraget. Det län-der Västerås' skola till heder, att man just härvid från början valde mycket väl kvalificerade personer. Redan strax efter Rudbeckii ankomst till stiftet fick musiken vid skolan en framstående ledare i lektorn i grekiska JONAS COLUMBUS. Då denne som musiker hör till de mest framstående på sin tid i hela Sverige, vilja vi i korthet meddela några biografiska uppgifter om honom.⁴ Han var född i december 1586 i Munktorp i Västmanland. Tolf år gammal började han sina studier vid Västerås' skola och fortsatte dem i Trondhjem, där han stannade i tre år. Härifrån kom han till Köpenhamns universitet. Hans uni-versitetsstudier afbrötos här plötsligt genom 1611 års svensk-danska krig. 1613 blef han inskrifven vid Uppsala universitet, där han huf-vudsakligen ägnade sig åt filosofiska, grekiska, poetiska och musika-liska studier ända till år 1617, då han erhöll lagerkransen. Året därpå

¹ Kap. VIII, s. 16. Kap. IX, s. 25.

² S. 26: Qui legere possunt, cum superioribus Psalmos canere discant, reliqui suas lectiones perlegant' vel scribant.

³ S. 27 [andra klassen]: Triduo qualibet septimana docebit eos canere psalmos sueticos. — [tredje klassen]: Musicam 3duo qualibet septimana tractabit, Manum scil. docebit et in canendo cantu choralis, Responsorii et Antiphonis exercebit. Jfr äfven s. 8.

⁴ Jag stöder mig härvid hufvudsakligen på STIERNMANS utförliga biografi i *Bibliotheca sviogothica*. Holmiæ 1731, s. 410—412.

finna vi honom såsom lektor i grekisk litteratur vid Västerås' skola. År 1619 begynner han redan taga sig an musiken.

Biskop Rudbeckius hade beslutat att efter bästa utländska mönster åstadkomma god musikundervisning vid sin skola. Det behöfdes härtill dels en lärare med god musikalisk kännedom, dels också en god samling af goda moderna musikalier. Rudbeckius ville dock ej nöja sig med att blott höja vokalmusiken; han ville äfven drifva upp den instrumentala delen, och därtill hörde, att skolan själf ägde en god instrumentsamling. För att erhålla allt detta vände han sig till sin lektor i grekiska. Columbus hade gjort sig känd som en god musiker och älskare af tonkonsten. Vår biograf (Stiernman) säger om honom: »Musicen Columbus impense ita amavit, ut ille suo tempore non minore esset in Musicis gloria, quam Damon aut Lamprus.» Försedd med medel af konsistorium fick nu Columbus fara utrikes, till Tyskland, dels för att studera musiken vid därvarande läroverk och akademier, dels för att uppköpa musikalier och musikinstrument. Sedan han väl återkommit till Västerås, tog han kraftigt itu med musikundervisningen vid skolan, så att Västerås kom att bli vida berömdt för sin rika musikodling. Tyvärr lämnade han snart nog gymnasiet för att mottaga en professorsbefattning i poesi och musik vid Uppsala universitet. Utnämningen skedde i maj 1625. 1630 blef han sedan kyrkoherde i Husby och dog därstädes den 27 maj 1663.

De musikalier Columbus köpte i Tyskland för Västerås' skolas räkning känna vi ej genom särskild förteckning. Att de ej varit så få, därom lämna de till våra dagar bevarade gamla musikalierna, tryckta före 1619, vittnesbörd. 8 af de nu i biblioteket befintliga musikärbetena äro tryckta mellan åren 1610 och 1620, och helt säkert förde Columbus flera af de redan före denna tid tryckta noter med sig hem. Bland de 1618 och 1619 tryckta arbetena märkas HIERONYMUS PRÆTORII »*Cantiones variæ*», Hamburg 1618, för 5—20 vokalstämmor, och MICHAEL PRÆTORII »*Polyhymnia Panegyrica*», Wolfenbüttel 1618—19, för 1—21 vokalstämmor. I det sistnämnda verket finnas en mängd sånger försedda med inskrifven svensk text.

Att Västerås redan strax efter Columbi återkomst från Tyskland började blifva berömdt för sitt musikbibliotek, intygas bland annat i ett intressant meddelande, intaget i Linköpings biblioteks handlingar, II, 1795, s. 313 f.: »Ett litet besynnerligt Bibliotheque anlade vår Rudbeck, hvilket nu för tiden verkeligen som en raritet kan uptes. Thet består af idel Musicaliska böcker, mäst tryckta, af the förnämste

Auctorer, som then tiden funnos . . . Häraf hände, att Musiquen kom vid thetta Gymnasium at särdeles florera, och vet jag ej om icke then första förbättrade smak, genom Columbus, när han blef Professor, kom til Upsala härifrån, och så vidare kring hela riket. Åtminstone är thet vist, at Västerås Musicaliske Bibliotheque then tiden i Upsala var särdeles namnkunnigt, och at som oftast sådane Auctorer af Academiska staten blefvo thit länte och brukade.»

Columbus skulle i Tyskland ej blott köpa notböcker utan äfven musikinstrument. Att han gjorde detta med lika stor grundlighet, intygar ett bevaradt inventarium öfver skolans tillhörigheter, upprättadt vid biskop Rudbecks visitation år 1630. Västerås' domkyrka förvarar ännu denna visitationshandling. Skolans »instrumenta musica» uppräknas på fol. 28. Instrumenten fördelas i två grupper: stränginstrument (fioler) och blåsinstrument (tubæ). För hvarje instrument utsättes värdet uttryckt i daler. Vi meddela här förteckningen efter originalet:

Fioler:

Baasfiol stoor	1 st. kost.	13 d.
Tenorist fioler	2 st. —	6 d.
Altistfioler	2 st. —	3 d.
Discantzfiola	1 st. —	3 d.
Discantzfioler gemena	3 st. —	3 d.
Baasfioola gemena	1 st. —	3 d.
Octav. Baasfiola stor, tilköpt A. 1627,	1 st. —	10 d.

Tubæ:

Tuba cornea, eller sinka	1 st. kost.	6 d.
Baasbasun — medh lādha	1 st. —	16 d.
Baasbasuna d:o	1 st. —	10 d.
Tenorist Basun köpt i Tyskland	1 st. —	11 d.
Tenorist Baswn äfven köpt i Tyskland	2 st. —	8 d.
[Sedermera tillagdt i förteckningen:]		
tilköpte A. 1637 {En baasbaswn mz 2 munstycke itt ther til komen	1 st. kost.	10 Rdlr.
{En dubbel baasbaswn och en 1:mo munstycke .	1 st. —	16 Rdlr.

Pausal:

Pausale swart silffuer slaghit	1 st. kost.	3 d.
--	-------------	------

Den vid sista instrumentet i afdelningen »fioler» tillsatta anmärkningen »tillköpt 1627» skulle kunna tyda på att de öfriga tillhört skolan redan före denna tid. Man skulle därför med stor sannolikhet kunna antaga, att dessa instrument tillhört Columbi verksamhetstid, eller 1620-talets första år. Vi skulle då i Västerås' skolas orkester

få 10 stråkinstrument och 6 blåsinstrument. Jämföra vi nu dessa instrumentala resurser med de vokala, veta vi redan, att Michael Prætorii körverk för ända till 21 stämmor var försedt med öfverskrifven svensk text och således otvifvelaktigt haft praktisk användning vid skolan och kyrkan. Man skulle sålunda på 1620-talet i Västerås' domkyrka kunnat få höra musikverk för 20-stämmig kör och därtill en instrumental orkester på 16 man med ackompanjement af orgel.¹

Columbi verksamhet för musiken i Västerås var kort men dock betydelsefull. Någon fullt jämgod att upptaga manteln efter honom fanns tyvärr ej, och så fingo conrektorerna vid skolan åter enligt statuterna upptaga musikundervisningen. Såsom vikarierande, under den tid Columbus var i Tyskland, nämner handskriften till Muncktell, Västerås' stifts herdaminne,² Magister LAURENTIUS MAGNI WESTHIUS. Året 1623 lär han också (enligt samma källa) af okänd anledning ha skött Columbi plats som musikledare. Westhii namn finnes äfven antecknad i en af musikbibliotekets böcker. JACOBUS REGNARTS »*Neue kurtzweilige Teutsche Lieder (mit fünff stimmen) und auff allerley Instrumenten zu gebrauchen*» (5 stämböcker), Nürnberg 1580, har på diskantstämbokens första sida anteckningen: »Ex libris Laurentij Magni Vesthij». I samma bok finnas äfven inskrifna en mängd namn på sångare, som sjungit med vid uppförandet af en del af bokens sånger. Dessutom står i alla stämböckerna namnet: »Bartholomeus Malschantz Trometer» [trumpetare].

Efter Columbi afgang 1625 omnämnas såsom rectores cantu conrektorerna ANDREAS ERICI DALECARLUS, PETRUS JONÆ HELSINGIUS, ERICUS OLAI HUSABY-MONTANUS och MATHIAS ANDRÆ ALZBECKIUS. Ingen af dessa synes dock ha utmärkt sig såsom musiker. År 1632 stod man åter inför valet af antingen en mindre musikkunnig conrektor eller någon lektor vid läroverket som musikledare. Man enade sig till slut om att för andra gången låta en lektor i grekiska taga sysslan. Det blef den nyutnämnde lektorn JOHANNES TERSERUS.³ Denne tyckes ha haft rätt stort musikintresse, åtminstone omtalar Wieselgren,⁴ att Terserus sedermera som biskop i Linköping arbetat för musikens reform vid därvarande läroverk. Han

¹ Måne här verkligen menas »20-stämmig kör» i eg. bemärkelse? Snarare antal vokala och instrumentala »stämmor» tillsammans! Red.

² Västerås' bibl.: *Samlingar till Västerås' stifts herdaminne*. J. F. MUNCKTELL. Handskrift.

³ MUNCKTELL, Väst. st. herdaminne. Upps. 1846, III: 395.

⁴ P. WIESELGREN, Sveriges sköna litteratur. III: 404.

lär till och med ha sjungit offentligt vid gymnasiet i Linköping. Terseri verksamhet i Västerås blef af kort varaktighet, ty redan 1633 finna vi honom på långresa i Tyskland, Frankrike och England. Man fick nu åter tillgripa conrektorerna, men härigenom förföll musiken allt mer och mer. Den 19 september 1646 läses i ett konsistorieprotokoll: »Blef conclusum at med musica hålles uppe, emedan man förnimmer henne calumnieras af dem i staden man ingen musik pliktig är.»¹ En månad innan detta beslut fattades hade biskop Rudbeck afidit, och den 13 mars efterträdde honom OLOF LAURELIUS. Det blef dennes närmaste uppgift att förbättra ställningen vid musikundervisningen.

En föreställning om den musik, som utförts vid skolan sedan Columbi tid, kunna vi erhålla genom en del anteckningar i musikalerna från denna tid. I en handskrifven sångbok (sign. 8. 7 stämböcker), innehållande bl. a. flerstämmiga andliga sånger med latinsk text af JACOB MEILAND, finnas en del anteckningar från 1620-talet. I andra diskantstämman står: »Liber scholæ Arosiensis. Anno 1626». I altstämman antecknas: »Begåfvad med all dygd är du . . . Petrus Joh. Suedviensis Artu. Cant.» Äfven i basstämboken äro en mängd namn inskrifna på första pärmen, däribland själfva biskopens: »Johannes Rudbeckius». På pärmen af en annan handskrift (sign. 26), äfvenledes med andliga sånger af HIERONYMUS PRÆTORIUS, ANTONIUS SCANDELLUS m. fl., står: »Liber scholæ Aros. 1630».

Af de tryckta musikalierna hänvisa följande på användning vid skolan under denna tid:

JOHAN CRÜGERS *Musikalisches Lustgärtlein*, Berlin 1628, för 3—4 vokalstämmor. »III vox» har anteckningen: »Anno 1629 Westersås 26 Julij in diem Sanct. Annæ».

JOHAN LEO HASLERS *Cantiones sacræ*, Nürnberg 1597, för 4—8 och flera vokalstämmor. Tenorstämman har anteckningen: »Liber scholæ Arosiensis. Anno 1633.» Ex libris Archatij Johannis å Tidöön. På titelbladet står: Magnus Olai Suecus Thunæmontanus.

Ett samlingsband med kompositioner af HIERONYMUS PRÆTORIUS *Cantiones sacræ*, Hamburg 1622, för 5—12 vokalstämmor, *Canticum Mariæ*, samma år och plats, *Liber missarum*, Hamburg sine anno, *Cantiones variæ*, Hamburg 1618, för 5—20 stämmor, *Cantiones novæ*, Hamburg 1625, för 5—15 stämmor. Alt- och tenorstämmböckerna ha båda anteckningen: Liber scholæ Aros. A:o 1644.²

¹ MUNCKTELL, Herdaminne, III: 395.

² Allt framstående kyrkomusik.

Biskop OLOF LAURELIUS, som 1647 tillträdde sitt stift, var, enligt Muncktell,¹ »en stor gynnare af scholares». Han höll strängt på gamla seder och bruk och var »en oblidkelig hatare af all lux och nya moder». Hans ställning till kyrko- och skolmusiken framträder tydligast i hans kyrkoordningsförslag.² Då man får antaga, att han här närmast haft Västerås' stad och sitt eget stift i tankarna vid ifrandet mot en del missbruk, vilja vi anföra hans bestämmelser rörande musiken.

Sedan han först betonat nödvändigheten af att psalmerna sjungas på svenska (kap. II, III, V), nämnes om kör- och församlings-sången: Kap. VI:³ »I alla församlingar, serdeles i städerna, skal man beflita sigh om en wel lydande melodie eller sammansong, så at songen emellan choren och then andre deelen af församlingen altijdh stemmer öfwerens, och medh toonen, hwarcken för mycket och long-samt drages, eller förhastas. Eij heller skal ware tilstادت, retta och egenteliga toonen antingen medh röstens senckiande eller uphöiande på Discantewijss (som en part göra) wrenga och förandra, utan altijdh enfaldeligen och liufligen blifwa widh hwars och ens psalm egenteliga toon och utsiungande.»

Den flerstämmiga sången finge väl tillåtas, men borde äfven den vara på svenska:

Kap. IX: »Music, eller en ferdigh och wel liudande Discantzsong (= flerstämmig körsång), skal och wara undertijden efterlåten (=tilllåten) i Gudz församling, såsom på stora Högtijder, Söndagar och andra Helgedagar, så och tå nogra Solenne acter, hwad namn the hälst hafwa kunna, anställas, och på 'wårt Swenska tungemål.»

Mot den vid högtidliga begrafningar alltmer öfverhandtagande instrumentalmusiken i kyrkan ifras äfven:

Kap. XI: »Widh begrafningar skola här effter åt, som här til, the wanlige och ther til brukelige songer och psalmer tagas och öfwas, och thet alt mäst förståndzligen och tydeligen, som ofta sagt är, på vårt Swenska språk, ty skal ingen ny musicering på Italienisch, Spanisch, Frantzösischt eller annat slijk tungomål, eller och medh pukor, trummor och trumpeter i Kyrckian, widh the dödas begrafning i våra församlingar, införd och brukat warda.»

Slutligen nämnes särskildt orgelspelet och organistens uppgift vid gudstjänsten:

¹ Herdaminne, I: 33.

² Handl. rör. Sveriges hist., II: 3 A. Stockholm 1881.

³ Id. s. 221 f.

Kap. X: »Thet samma skal och noga blifwa ansedt medh orgel-spelandet, at Orgenisten icke, för sin egen berömmelsse skul, får det handtera efter sin egen wilia, brukandes ther til letferdiga och i församlingen otienliga stycken, med mycken kruus och quinckelering, utan han skal thet alfwarligen och gudeligen öfwa och bruka, spelandes sachta in medh the psalmer som i församlingen siungas. Men näst för predikan, tå presten går på predikestolen, skal altjdh utan nogot orgelspeel, siungas en wanlig psalm. Samma Orgelspeel eller och andra instrumentz klingande och liudande speel och song skal och sparsambligen efter Biskoparnas och Kyrckioheerdarnas inspektion och förordning brukas, at man icke gör Gudz huuss till it lustehuus och giästebudz samqwem.»*

Laurelii ifran för svenska språkets användande vid kyrkosången har lämnat tydliga spår efter sig, i det att skolans notböcker från denna tid tämligen noggrant äro försedda med öfverskrifven svensk text. Några sådana öfversättningar till svenska finnas endast ytterst sällan i samtida musikarbeten från öfriga svenska skolor, och vi få därför helt säkert tillskrifva det biskopens personliga inflytande, att Västerås skilde sig från de öfriga i detta afseende. Såsom allmän regel kan sägas, att latinska texter äro oftast lämnade orörda, tyska och italienska däremot nästan öfverallt öfversatta. Vi vilja här nedan lämna en förteckning å de med svensk text försedda musikarbetena:

- B. GESIUS, *Cantiones sacræ*. Frankf. a. d. Oder 1611.
 MICH. PRÆTORIUS, *Polyhymnia Panegyrica*. Wolfenbüttel 1618, 19.
 SAM. SCHEIDT, *Cantiones sacræ*. Hamburg 1620.
 DAN. FRIDERICI, *Delicia juveniles*. Rostock 1630.
 MELCK. FRANCK, *Paradisus musicus*. Coburg 1636.
 ANDR. HAMMERSCHMIEDT, *Musicalischer Andachten*, I. Theil, Freiberg 1639.
 » » » II. » » 1643.
 » » » IV. » » 1646.
 » *Musicalische Gespräche*, I, II. » Dresden 1655, 56.
 » *Fest-, Buss- und Dancklieder*, III. Theil, Dresden 1659.
 JOH. VIERDANCKEN, *Geistliche Concerten*, I. Theil, Greifswald 1641.
 SIG. RANISIEN, *Sprüche, Lieder und Psalmen*, I. Theil, Dresden 1652, 53.
 SAM. CAPRICORNUS, *Fubilus Bernhardi*, Nürnberg 1660.
 W. BRIEGEL, *Evangelischer Blumengarten*, Gotha 1666.
 » *Musicalische Trostquelle*, Darmstadt 1679.

* Den historiskt sakkunnige, som uppmärksamt läser ofvanstående, finner här lätt ett högst intressant bestyrkande af det kända faktum, att orgelspelet ännu in på senare hälften af 1600-talet icke användes att beledsaga församlingens psalmsång utan som själfständig instrumentalmusik *ensamt* eller tillsammans med *den flerstämmiga körsången*.

Då Laurelius tillträdde sitt stift, hade skolan länge haft svårt att få god sångledare. För att råda bot härför tillsattes 1649 särskild musiklärare med titeln »Rector musicus». Liknande förordnande om själfständig undervisare i musik skedde ungefär samtidigt äfven vid andra skolor. Vi veta från föregående del, att Växjö erhöi sådan 1649, Kalmar 1653 och Karlstad 1658. I likhet med öfriga läroverk skaffade man sig i Västerås nu också särskild instrumentallärare. Något direkt förordnande härom känna vi visserligen ej, men en del lärare i musik omtalas dock såsom endast undervisande i den instrumentala musiken. Så nämnes samtidigt med förste Rector cantus, OLAUS JOHANNIS RÄTTVIENSIS, CHRISTOPHORUS P. RATHKIND såsom lärare i instrumentalmusik.¹

En af de följande lärarne, CHRISTIERNUS L. ARBOGENSIS, antagen 1660, var mycket berömd för sin härliga sångröst. Sedan han blifvit komminister i Linde »förtjuste han länge församlingen med sin sköna röst», heter det om honom.² 1670 och 1673 omtalas två sånglärare, hvilkas namn igenfinnas i notböcker. Den enes namn, MELCHIOR MELCHIORIS HEIJ, sånglärare 1670, 71,³ igenkännes i ett monogram på sista sidan i cantus-stämman till LODOVICO VIADANAS *Opera omnia sacrorum concertuum*, Frankfurt 1626: »H. E. 1671». Den andres, SAMUEL P. ELFWING, sånglärare 1672—76, är inskrifvet i CAPRICORNI, *Fubilus Bernhardi*, Nürnberg 1660: 1673. S. *Elfwing, Direct. Music.*

Första mera framstående musikförmågan bland sånglärarne var ANDREAS JOHANNIS OROSTANDER. Han var född i Thortuna 1662⁴ och studerade först vid läroverket i Västerås. 1681 tog han studentexamen i Uppsala och utbildade sig sedan till prästman. 1688 disputerade han *pro gradu* en afhandling »*De Hedira Muhammedis*». Hans framgång som prästman blef aldrig stor, oaktadt han hade goda och gedigna kunskaper. Som musiker var han mera lycklig. Musiken hade han studerat vid universitetet, troligen under HARALD VALERIUS, hvilken sedermera särskildt rekommenderade hans lärobok i musik. 1692 blef han Rector cantus i Västerås. Vi ha redan i förra uppsatsen (Kult och Konst 1906 s. 96 f.) talat om hans musikbok, hvilken 1699 utkom i Västerås och 1703 följde i ny upplaga. Till tryckandet af denna senare hade han af domkapitlet fått

¹ MUNCKTELL, Herdaminne, III: 395.

² MUNCKTELL, Herdaminne, III: 396.

³ MUNCKTELL, Ej omtalad i tryckta herdaminnet men väl i manuskriptet.

⁴ MUNCKTELL, Herdaminne, III: 396, kompletterad med manuskriptet.

30 daler. Orostander kvarstod som Rector cantus vid skolan ända till år 1726, då han afled.

Instrumentalmusiken öfvades i Västerås under andra hälften af 1600-talet med samma förkärlek som vid andra skolor. En af lärarne i musik, ERICUS ERICI LING, som undervisade 1673—83, klagade inför domkapitlet öfver att »hafva svårt för sig att så länge dragas med basun och trumpet».¹ Om en annan, LAURENTIUS H. STAFFANDER, heter det, att »han hade god röst och starka lungor för blåsinstrument».² Staffander hade hjälp af HENRICUS LUCÆ LAURZELIUS, hvilken redan som skolgosse hade en liten lön af läroverket för undervisning i musik. Sedan han 1698 blifvit kyrkoherde i Järna, sändes djäknar ut till honom att lära blåsa trumpet och basun, emedan hans skicklighet på dessa instrument var synnerligen stor. Han miste en tid målet och nära nog förnuftets bruk, en följd, som man trodde, af hans stora ansträngning på blåsinstrument.³

En god inblick i musiklifvet i Västerås under denna tid ger oss skolans ännu bevarade tryckta och handskrifna musikalien. En synnerligen intressant handskrift från 1650-talets första år är sign. 26, 2 stämböcker. Efter några latinska sånger »*ab optimis autoribus adornatum. In usum ecclesie et scholæ A. collectus*», meddelas några valda kompositioner för 8 stämmor af HIERONYMUS PRÆTORIUS, som får den vackra titeln »*organicinus Hamburgensis Musicorum nostra tempestate facile clarissimus*». Sedan följer en del psalmmelodier med tysk och svensk text, däribland (s. 106) vår nuvarande koral 61 med den gamla texten »*Joseph, lieber Joseph mein, hilf mir wiegen mein Kindelein*» jämte en svensk öfversättning »Joseph, käre Joseph min, hiälp mig sköta sonen min». Slutligen finnes en flerstämmig sång med ursprungliga texten: »*Surrexit pastor bonus*», men sedan med öfverskrifven ny, som begynner med: »*Salve decus suecorum Regina Christina . . . ex corde meo vos etiam Vesmanni iam psallite . . . regina nunc Christina vos visitat . . . mater est patriæ*». Den senare texten är således tydligen en hyllningssång till drottning Kristina. Nu veta vi, bl. a. genom WHITELOCKES dagbok,⁴ att drottning Kristina i februari 1654 gästade Västerås, och vid detta tillfälle måste då den nämnda sången med sin nya text ha blifvit utförd af skolung-

¹ MUNCKTELL, Herdaminne, III: 396.

² Staffanders namn finna vi antecknad i CARL BRIEGELS *Evangelischer Psalmen-Zweig*, Darmstadt 1684. På basstämmen står: »*Liber Gymnasii Arosiensis studio et opera Laur: Staffandri acquisitus die 16 Julii, Holmiæ. A. 1684*».

³ MUNCKTELL, Herdaminne, II: 173.

⁴ WHITELOCKES Dagbok 1653—54, Uppsala 1777, s. 415 m. fl. ställen.

domen. På handskriftens sista sida står: »Anno 1653. 31 Augusti», och på pärmen: »*Liber scholæ Arosiæ 1630*». Den har således användts under lång tid vid skolan.

En del af de tryckta musikalierna har på pärmarna inskrifna några af de sångare, hvilka deltagit vid uppförandet. Sådan sångarförteckning har ANDREAS HAMMERSCHMIEDTS *Vierter Theil Musicalischer Andachten*, Freyberg 1646, i altus II på första pärmen, och WOLFFGANG C. BRIEGELS *Evangelischer Blumengarten*, Gotha 1666, på pärmen i cantusstämman. Med tillhjälp af ännu bevarade gamla skolkataloger, där namnen kunnat återfinnas, har det lyckats att fastställa tiden för dessa anteckningar till 1680-talets första år.

År 1670 hade biskop Laurelius afidit och efterträds af sin företrädares son, NICOLAUS RUDBECKIUS. Denne, hvilken förut varit lärare och rektor vid gymnasiet, synes, fastän han under hela sin biskopstid var sjuk, rätt mycket ha tagit sig an musiken. Åtminstone nämnes på två notböcker, att de skänkts af honom, och på ena boken står uttryckligen, att han skänkt flera sådana. Den ena, JOHANN VIERDANCKENS *Geistliche Concerten*, Greifswald 1641, har i generalbasstämman anteckningen: »Hoc opusculum Musicalia ex donatione Nicolai Rudbeckij inter cætera Musicalia Gymnasij Arosiensis relatum est». Den andra, SAMUEL CAPRICORNI *Jubilus Bernhardi*, Nürnberg 1660, har i generalbasstämman: »Ex donatione Episcopi Ni: Rudbeckij Hic Jubilus relativiter musicalia Gymn. Aros. Ao. 1672 in octobris».

Om de efter Rudbeck 1676 följande biskoparne veta vi ej något direkt, huru djupgående deras verksamhet för skolans musikkonst varit.

I nära samband med skolans musik stod alltid kyrkans. Vi ha redan talat om, huruledes skolungdomen skulle sjunga i kyrkan såväl sön- och helgdagar som vid begrafningar och andra högtidligheter. Att till denna sång musikinstrumenten ej voro uteslutna, känna vi äfven. Det var dock ej skolgossarnes fioler eller blåsinstrument, som voro viktigast, utan orgeln. Märkvärdigt nog ansåg man ej orgeln ha så nära samband med skolmusiken. Vi höra aldrig talas om, att man i skolan undervisat djäkmarne i orgelspel. Likaledes förekom rätt sällan under 1600-talet, att man tog domkyrkans organist till musikk lärare vid skolan. Organisten hade sin så godt som enda sysselsättning vid kyrkan och enskilda festligheter i staden samt aflönades därför alltid uteslutande af kyrkan och staden. Hans titel var än domkyrkoorganist, än stadsorganist. Att ofta samarbete kom att äga rum mellan organisten och skolan låg ju dock i sakens natur,

och som vi skola se, förekom ej sällan lån af musikalier från skolan till organisten.

Västerås' domkyrka hade 1615 fått en orgel uppsatt framme i koret af från utlandet införskrifne orgelbyggaren PAUL MÜLLER. Redan 1627 tillökte man verket, och 1702 byggde JOHAN CAHMAN en ny orgel »bak i kyrkan» med 32 stämmor. Först 1758 nedtogs helt orgeln af 1615. I äldre tider hade dessutom ett orgelverk funnits på södra sidan.¹ Ännu på HÜLPHERS' tid (1770-talet) fanns något af bälgarne kvar från denna orgel.²

1600-talets organister känna vi rätt väl till namnet tack vare Hülphers' ingående undersökningar.³ På JONAS COLUMBI tid (1620-talet) var en MICHAEL HARTENBECK organist. Efter honom kom MARTIN GRANAU, hvilken den 10 april 1643 begrofs på domkyrkoplanen. Sedan följde MICHAEL HARTENBECK, JUN., son till den förutnämnde med samma namn. Han dog i augusti 1650. Denne Hartenbeck nämnes såsom lånare af en notbok i skolans bibliotek. På pärmen af generalbasstämman⁴ till TOBIAS MICHAEL DRESDENS. *Musicalischer Seelenlust*, Leipzig 1634, 35, 37, står: »Michael Hartenbeck organista et musicus hoc opusculo lætavit Musicalia Gymnasii Arosiensis Anno 1650.» På titelbladet läses vidare: »M. H. mus. et org. ecclesiæ Arosiensis detta opusculum hafwer lonat af Gymnasio Arosiensis.» Öfriga organister under 1600-talet voro:

HANS HARTENBECK, organist 1650.

THOMAS ARNHOLD, † 1689.

DAVID GRÖNVALL, organist 1689.

ERNST FERDINAND PAPE, organist 1708. Kom från Tyskland.

Att en så musikalisk stad som Västerås skulle, i likhet med öfriga större städer vid samma tid, hålla sig med en hel del stads-musikanter var själfklart. Från midten af 1600-talet omtalas en »violist» NILS BREMAN, hvilken sedan blef organist i Enköping. 1678 nämnes en annan »violist» vid namn NILS LARSSON. År 1685 omtalas en »skallmejblåsare» JAKOB HÅKANSSON och året därpå ej mindre än 3 musikanter på skalmeja: JACOB FISKEROT, LURBECHIUS och JON TILLING.

¹ Således på samma plats som nuvarande orgeln.

² ABRAH. ABRAH. HÜLPHERS, *Beskrifning öfver Orgverken i Sverige*, Västerås 1773, s. 179, 225.

³ HÜLPHERS' samlingar om Västerås' stad. Handskrift i Västerås' bibliotek, s. 563 f.

⁴ Denna stämman spelades alltid af organisten.

Efter OROSTANDERS död 1726 erhöU domkyrkoorganisten ERNST FERDINAND PAPE befattningen som sång- och musiklärare vid skolan. Härmed begynner en ny tid för skolmusiken. Papes efterträdare blef sedan CHRISTIAN GUSTAF ROMAN, och med honom äro vi helt inne i frihetstidens musikutöfning. Ej långt därefter begynner HÜLPHERS anlägga sina storartade svensk-musikhistoriska samlingar, därmed läggande grunden till vår första inhemska musikhistoriska forskning.

Målningar af Orcagna och hans bröder Nardo och Jacopo.

Af **Osvald Sirén.**

Af de talrika, delvis betydande begåfningar, som följde i Giotto's spår, torde knappast någon vunnit större ryktbarhet än Andrea di Cione, kallad Orcagna (förkortning af Arcangelo = ärkeängeln). Han äger en stadgad plats i den allmänna konsthistorien och omtalas ej sällan såsom den värdigaste representanten för alla »giottisterna». De målningar, som af gamla författare tillskrifvas honom, kunna räknas bland de få trecentoverk, som vunnit en viss popularitet.

Orcagna synes för öfrigt varit en ovanligt omfattande begåfning, en konstnärspersonlighet af det slag, som blef vanligt först under renässansen. Utom att han var en af de bästa målarna under 1300-talet i Florens, har han utfört det vidtberömda, stora marmortabernaklet i Or San Michele (förutom flera förstörda statyer), ledt byggnadsarbetena vid domerna i Florens och Orvieto och enligt samtidas vittnesbörd äfven skrifvit dikter, som dock äro spårlöst försvunna.

Orcagnas stora konstnärsrykte hos eftervärlden torde hufvudsakligen hvila på tre stödjepunkter: Marmortabernaklet i Or San Michele, paradisfresken i Cappella Strozzi (Florens) i S:ta Maria Novella, samt Dödens triumf i Campo Santo i Pisa, tre storverk, som hvar för sig borde kunna odödliggöra en konstnär. Inför den moderna konsthistoriens objektiva kritik har emellertid en af dessa stödjepelare ohjälpligen störtat i ruiner: Ingen vill längre taga för god Vasaris uppgift, att Orcagna målat den storslagna allegorien i Campo Santo i Pisa. Redan Cavalcaselle hänvisade till Pietro Lorenzetti såsom en sannolikare mästare, en bestämning, som utan att träffa hufvudet på spiken pekar i rätt riktning.

Denna reduktion af Orcagnas oeuvre medför emellertid knappast någon inskränkning af hans kostnärliga betydelse, ty Dödens triumf utmärker sig icke genom någon synnerligt hög konstnärlig kvalitet. Betänkligare för Orcagnas stora rykte äro de sträfvanden att fränkänna honom paradisfresken i Cappella Strozzi, hvilka på senare år framträd. Med stöd af ett yttrande af Ghiberti har först prof. Wickhoff och sedan dr Suida sökt göra troligt, att icke Orcagna, utan hans

broder Nardo ensam utfört alla freskerna i Cappella Strozzi.¹ Frågan är synnerligen vansklig att säkert afgöra, då något signeradt eller dokumentariskt fastställt arbete af Nardo tillvidare icke framkommit. Må vi då först taga reda på huru Ghiberti uttrycker sig.

Sedan han omtalat Orcagnas tabernakel i Or San Michele, freskerna i koret i S:ta Maria Novella (sedermera öfvermålade af Ghirlandajo) samt andra, numera förstörda målningar i S:ta Croce, S:ta Maria dei Servi och S. Agostino (el. S:to Spirito) fortsätter Ghiberti: »Han hade tre bröder: En var Nardo: Hos predikarmunkarna utförde han Helveteskapellet, som familjen Strozzi lät utföra, och följde därvid hvad Dante skref i 'Inferno'». ²

Ghibertis något sväfvande uttryckssätt kan visserligen tolkas såsom ett vittnesbörd om att Nardo målat familjen Strozzi's kapell, men rätt egendomligt är det, att han uppkallar kapellet efter en särskild målning där — helvetesframställningen — och icke med ett ord omnämner de två andra stora freskerna, Yttersta domen och Paradiset, som dock sannolikt alltid ägt ett större konstnärligt värde än den kartartade framställningen af helvetet. Sammanställer man detta Ghibertis ensidiga framhåfvande af helvetesfresken med Billis och Vasaris uppgifter, enligt hvilka Nardo endast målade helvetet i Strozzi-kapellet, så måste man onekligen spörja, om bindande skäl föreligga för hänförande af alla målningarna i Cappella Strozzi till Nardo. Svaret på frågan kan utfalla olika, beroende på hvilken betydelse man vill tillmäta Ghibertis sväfvande utsaga. I alla fall torde denna icke kunna tagas såsom en säker, positiv utgångspunkt, då det gäller att särskilja Nardos arbeten från hans broder Orcagnas. Vi måste välja en annan väg, ett mera konstvetenskapligt tillvägagångssätt, sökande först uppdraga de karakteristiska linjerna i Orcagnas konstnärspersonlighet för att sedan om möjligt nå en riktig föreställning om brodern Nardos verk.

De tafloer, som hittills tillskrifvits Orcagna, äro icke många, och af dem torde knappast mer än två hålla stånd inför en noggrann stilkritisk undersökning. Man kunde tycka, att det då borde vara relativt enkelt att klart och säkert begränsa Orcagnas personliga stil i förhållande till andra målares, och att hans konst knappast skulle erbjuda

¹ Jfr. F. Wickhoff, Die Zeit des Guido von Siena, Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung Bd X. samt W. Suida, Florentinische Maler um die Mitte des XIV. Jahrhunderts. (Strassburg, 1905). Kapitlen om Andrea Orcagna och Nardo di Cione.

² *Lorenzo Ghiberti*, Commentarj, edit. Frey. Berlin 1886: »Ebbe tre fratelli: Luno fue Nardo: Ne frati Predicatori fece la cappella dellonferno, che fece la famiglia degli Stroçi; segui tantoquanto scrisse Dante in detto Inferno».

något problem för en stilkritisk undersökning. Emellertid torde hans målade *œuvre* icke vara uttömdt med de hittills kända verken. Vi bli strax i tillfälle att framföra ett par förbisedda målningar, och dessutom finnas en hel mängd taflor, hvilka s. a. s. ligga på periferien af Orcagnas konstnärsskap, arbeten, som i stilistiskt afseende ansluta sig till målarens säkra verk, utan att nå deras kvalitativa nivå. Det är hufvudsakligen dessa, som göra spörsmålet inveckladt.

Innan vi öfvergå till bildgranskningen, måste några historiska och kronologiska uppgifter förutskickas.

Andrea Orcagna upptages bland *Medici & Speziali** år 1344 och stenhuggareskrået år 1352. Han utnämnes till *Capo Maestro* för byggnadsverksamheten vid Or San Michele år 1355; uppgör ett förslag till domfasad i Florens 1356; kallas till Orvieto i och för dombyggnaden 1358; vistas där med långa afbrott ända till september 1360, då hans kontrakt löses. Åren 1364—67 synes han varit verksam vid dombyggnaden i Florens. Sistnämnda år mottager han äfven beställning på en S. Matteusbild för Or San Michele, men kan i följd af sjukdom icke fullborda denna. Han dör troligen 1368. Den nämnda bilden fullbordas af Andreas yngre broder Jacopo di Cione.

Nardo di Cione förekommer bland *Medici & Speziali* år 1345 och i stenhuggareskrået år 1355. Dokumentariskt fastställda arbeten af honom äro endast de numera förstörda takmålningarna i oratoriet vid Bigallo, utförda 1363. Nardo är svårt sjuk och uppgör sitt testamente i mars 1365; troligen dör han samma år eller i början af följande år.

Jacopo di Cione, den tredje brodern, framträder såsom själfständig konstnär först efter de två äldre brödernas död. Han mottager år 1368 uppdraget att fullborda den ofvan omtalade Matteusbilden, som ursprungligen beställts hos Andrea Orcagna. Samma år inträder han bland *Medici & Speziali*; 1389 målar han några marmorstatyer för domen; sista gången omnämnes han i ett dokument af år 1394.

Af Nardo känna vi som sagdt intet säkert arbete. Af Jacopo något mera, d. v. s. ett partiellt arbete: Matteusbilden, som han fullbordade efter Andreas död, och hvilken med hela S:ta Maria Nuovasamlingen öfvergått till *Uffizierna*. Granskad med urskillning, borde denna sålunda kunna bilda en utgångspunkt vid bedömandet af Jacopos stil och uttryckssätt.

* Läkare- och apotekareskrået, som alla målare tillhörde på 1300-talet. — De här meddelade kronologiska uppgifterna äro hämtade ur *Milanesis anmärkningar till Vasari*, ur *Milanesis »Nouvi documenti»*, samt ur C. Frey: *Loggia de Lanzi*.

Vi känna sålunda tre bröder, Andrea, Nardo och Jacopo di Cione, alla målare. De två förstnämnda synas varit ungefär jämnaåriga; åtminstone inskrifvas de successiva år (1344 och 1345) såsom själfständiga målare bland Medici & Speziali och sluta sina lefnadsbanor med endast ett par års mellanrum (resp. 1367—68 och 1365—66). Beträffande den tredje brodern veta vi blott, att han först efter de två äldres död inskrifves bland Medici & Speziali (1368).

Med kännedom om de patriarkaliska förhållanden, som voro rådande i dåtida konstnärskretsar, och särskildt i betraktande af släkt- och familjetraditionernas stora betydelse för konstnärernas tekniska såväl som för deras stilistiska utbildning, ha vi skäl att antaga, att de tre brödernas frändskap i afseende å kostnärligt uttryckssätt var mycket intim. Troligen ha de åtminstone periodvis arbetat tillsammans och hållit gemensam bottega. Beställningarna voro ju äfven ofta af den omfattning, att det kräfdes flera tränade talanger för att fullborda dem; det var då af särskild vikt för målare med likartadt uttryckssätt att samarbeta.

Till en början torde det hufvudsakligen varit de två äldre bröderna, Andrea och Nardo, som arbetade tillsammans och stodo i konstnärlig växelverkan med hvarandra. Den yngste brodern, Jacopo, synes framträda ur gesällhopen först sedan de äldre slutat sin verksamhet. Den ojämförligt ryktbaraste af de tre är Andrea. Han prisas såsom en hög och ädel mästare af de gamla författarna, under det att Nardo och Jacopo endast omtalas i egenskap af hans bröder. Det är då antagligt, att Andrea till en början angaf stil och ton i ateliern, men blott intill en viss tid, ty under senare delen af sitt lif var han strängt upptagen af skulpturala och arkitektoniska arbeten.

Det anförda må tjäna såsom en belysning af de principer, som i det följande skola läggas till grund för grupperingen af en mängd orcagneska målningar. Till den första gruppen måste då hänföras de få målningar, som helt (såväl formellt som kvalitativt) ansluta till Andrea Orcagnas signerade bild. Till den andra gruppen bilder, som visserligen förete nära stilfrändskap med Orcagnas säkra verk och äfven utmärka sig genom hög konstnärlig kvalitet, men dock icke med visshet kunna tillskrifvas Andrea på grund af vissa typologiska afvikelser. Det ligger nära till hands att antaga, att Nardo här medverkat. Afståndet från dessa till målningarna i den tredje gruppen, som med största sannolikhet innehåller Nardos fullt egen-

Fig. 1. *Andrea Orcagna: Strozzi-altarverket. S:ta Maria Novella, Florens.*

händig verk, är ej heller stort. Den fjärde gruppen omfattar bilder, som kunna hänföras till den yngste brodern, Jacopo.

* * *

I.

Den stora altarbilden i Cappella Strozzi i S:ta Maria Novella bär följande signatur: »Anni Dni MCCCLVII Andreas Cionis de Florentia Me Pinxit.» Enligt en af Baldinucci meddelad dokumentarisk notis mottog emellertid konstnären redan tre år tidigare (1354) af Tommaso di Rossello Strozzi beställning på denna bild. Äfven om målningen icke sysselsatt honom under hela den mellanliggande tiden, så har den i alla fall tagit en dryg tid i anspråk. Det är ett storverk, utfördt med yttersta omsorg.

Framställningens centralmotiv är en allegori öfver kyrkolära och kyrkostyrelse. Kristus sitter i midten i en gyllene mandorla, buren af små serafier. Han räcker nycklarna till Petrus, som knäböjer till

höger, och boken till Thomas Aquinus, som intager en motsvarande ställning på vänstra sidan. Bakom dessa strängt symmetriskt placerade figurer, som båda sträcka armarna upp mot Kristus, stå Johannes Döparen och Maria såsom höga beskyddare. Ytterst på flyglarna befinna sig S. Paulus och S. Laurentius, S. Mikael och S:ta Katarina.

Predellan är indelad i tre långsträckta fält, äfven de ägnade åt allegoriska framställningar af kyrkans betydelse: I midten »Navicellan», kyrkoskeppet med lärjungarna, hvilket räddas i stormen af Kristus, samt Petrus, gående på vattnet. På sidorna mässoffret, förrättadt af ett helgon (såsom symbol för kyrkoläran), samt en förnämans död i förening med hans själs vägning, hvarvid S. Laurentius ingriper mot djäflarna (kyrkans saliggörande förmåga).

Motiven höra icke till de vanliga; måhända har målaren icke uppfunnit dem själf, utan fått dem angifna af någon teolog. Han har i alla fall väl genomtänkt det hela, gifvit bilden en organisk indelning och utpräglat äfven de mera invecklade motiven i en klar, dekorativ form.

Bilden sönderfaller strängt taget icke såsom flertalet altarverk från denna period i ett midtparti och flyglar. Hufvudfiguren, Kristus, är icke helt isolerad, utan sammanbunden med sidofigurerna genom linjer, som löpa symmetriskt åt ömse sidor mot Petrus och Thomas, så att en liksidig triangel bildas, hvilken behärskar större delen af bildytan. De stående figurerna ytterst på ömse sidor verka såsom avslutningspelare, till en viss grad ägnade att framhäfva och begränsa den stora triangeln. Betydelsen af en sådan kompositionell indelning kan endast framgå vid en granskning af bilden jämsides med flera samtida altarverk. Af utrymmesskäl måste vi afstå härifrån, men för den, som gör sig mödan att företaga jämförelsen, skall Orcagnas personliga mästerskap i antydd riktning tydligt framträda. Han radar icke upp figurerna såsom pappersdockor på ett ark, hans tankegång är konstruktiv, han söker sammanfoga sitt verk till en organisk byggnad. Sannolikt har Andreas arkitektoniska verksamhet, om hvilken vi dock äga så ytterst ringa positiv kunskap, varit af stor betydelse för utvecklandet af denna ståndpunkt i afseende å bildkomponeringen. Det är i alla fall ett af de väsentliga särdrag, som skilja Andreas målningar från det mesta, som samtidigt målades i Florens.

Figurstilen utmärker sig genom ovanlig fasthet och kraft. Gestalterna äro snarast något undersåtsiga, med stora hufvuden och väl utbildade långa händer och fötter; deras rörelser äro klara och måttfulla. Ställningarna förete betonade kontraster mellan hel front och

hel profil, endast de båda kvinnofigurerna afvika något från dessa grundriktningar. Genom denna fundamentala enkelhet i uppställningen i förening med den fasta uppbyggnaden vinner bilden en strängt afmätt och högtidligt dekorativ verkan. Vill man förebrå konstnären stelhet, så bör man emellertid först göra klart för sig, huru nära denna egenskap sammanhänger med verkets storstilade, monumental hållning. För öfrigt härskar här en koloristisk glans, som förtager all tanke på tomhet och förstelning. Azurblått, karmin, orangegul, rödviolett, ljusblått, grått och svart samt kostbaraste guldbrokad blanda sig till ett djupt och klangskönt färgspel. Alla tygerna äro utförda med yttersta omsorg, studerade direkt efter naturen, återgifna med den mättade, djupa färgglans, som endast gamla medeltids-stoffer äga; särskildt fäster man sig vid behandlingen af Katarinas brokadmantel med det stora palmett- och fågelmönstret.

Emellertid är det en annan sak i fråga om dräkterna, som måste fångsla oss ännu mera än deras färgskönhet: veckbehandlingen. Låt blicken en stund lugnt undersöka draperingen af Paulus' eller Petrus' vida mantlar. Låt den följa alla de små och stora vecken, låt den granska deras förgreningar och sammanknytningar och så vidt möjligt icke döma utan kännedom om naturen. Efter en sådan undersökning torde hvarje oförbehållsam betraktare nödgas medgifva, att vår mästare i afseende å veckbehandlings svåra konst står på höjden af det bästa, som under hans period åstadkommits inom detta område. Lionardos draperistudier, utförda med svartkrita eller med pensel i en ton, ha ju vunnit världsrykte; hans skärpa i naturiakttagelsen har knappast öfverträffats. Det är då i sanning öfverraskande, att mer än hundra år före denne stormästare möta en konstnär, som studerar veckens plastik med samma noggrannhet som Lionardo och äfven når en motsvarande grad af relativ fulländning inom detta område. Ingen annan trecentomålare har försökt sig på en lika inträngande analys af mantelvecken som Orcagna. Äfven Giotto stannar, trots sin skarpa naturiakttagelse och sin plastiska känsla, vid blotta antydningar i afseende å manteldraperingen, och de senare trecentisterna fästa i regel större afseende vid den flytande linjen, veckfallets harmoniska välljud, än vid de skarpt nyanserade detaljformerna i en mantel. Först de stora målارplastikerna på 1400-talet, Pollajuolo, Verrocchio, Lionardo, upptaga Andreas sträfvan på detta område. Troligen var det äfven hos Andrea i icke ringa grad sysslandet med skulpturala uppgifter, som skärpte hans blick för veckens plastiska kvaliteter. — Vi ha sålunda redan varit i tillfälle

att se, huru viktigt det är att hålla i minnet Andreas mångsidighet som konstnär, hans verksamhet som arkitekt och bildhuggare vid sidan af målandet, om man vill nå en förklaring af de mycket utpräglade personliga dragen i hans måleriska stil.

Det ligger i sakens natur, att en målare af den art, som här antydts, skall återge figurerna såsom plastiska företeelser med utvecklade form- och beröringsvärden. Han målar inga mannekänger, utan organiskt bildade människor, ehuru vi naturligtvis icke ha rätt att vänta oss struktur och muskler lika utvecklade hos Andreas helgon som hos Masaccios eller Pollajuolos heroer. Himmelska varelser, försjunkna i betraktelse eller tillbedjan, ha ej heller behof af stålmskler och mäktiga griporgan, blott de äga den värdighet i hållning och åtbörder, som mana till vördnad och beundran.

Någon egentlig individualisering finnes här icke. Typerna äro tämligen likformiga, onyanserade, långsträckta med breda ögon, rak näsa, liten mun och fylliga kinder; endast Petrus och Thomas Aquinus visa afvikelser från denna ansiktshorm. Den förre har ett synnerligen energiskt, kraftigt modelleradt ansikte med skarp näsa och djupt liggande ögon. Den senare är en af dessa bleka, fetlagda dominikanerbröder med stor örnäsä och vällustig mun, som man ännu i dag stundom får se i S:ta Maria Novella. Möjligen är han porträtt af någon samtida till konstnären.

Vår kännedom om Andrea Orcagnas signerade hufvudmålning torde nu vara så pass fullständig, att vi kunna våga ett steg längre, sökande efter andra bilder af konstnären. Det nämndes redan tidigare, att ett par eller strängt taget tre stycken sådana framdragits af andra forskare, men af dessa bilder kunna vi erkänna blott en såsom ett egenhändigt arbete af Orcagna. Crowe & Cavalcaselles attribution till Orcagna af den stora pilasterbilden i domen i Florens, hvilken framställer S. Zenobius in trono, har med fullt skäl tillbakavisats af dr Suida.* Bilden är målad omkr. 20 år efter Orcagnas död af *Giovanni del Biondo*, den siste och den svagaste utlöparen ur Orcagnas skola.

Suida hänför i stället till vår mästare två andra taflor: ett stort triptykon i Akademien i Florens, som på midtbilden visar madonnans framträdande inför S. Bernhard, på flyglarna helgon, samt en madonnabild, som nämnde förf. bedömer efter en reproduktion i katalogen öfver Collection Somzée, och hvars förvaringsort han icke

* Jfr Crowe & Cavalcaselle: A. History of painting in Italy. Vol. II. sid. 211 samt därtill W. Suida, op. cit.

känner. Bilden har nyligen återuppsyddt i Konstmuseet i Budapest och återges äfven i en förträfflig afbildning i museets katalog. Den förstnämnda af dessa målningar kan enligt vår uppfattning under inga förhållanden vindiceras åt Andrea Orcagna. Den är honom underlägsen i alla afseenden, företeende en späd och kraftlös figurstil och, i synnerhet i predellan, ett sammangyttradt kompositionssätt, som vi icke ha ringaste skäl att vänta i ett egenhändigt arbete af Andrea. Vår mästare har säkert ingenting haft att göra vare sig med komposition eller utförande af denna bild.

Däremot äro vi i likhet med dr Suida öfvertygade om att Andrea Orcagna utfört den stora madonnan i Budapest. Madonnans typologiska likhet med Maria i Strozzi-altarverket och gossens

Fig. 2. *Andrea Orcagna: Madonna. SS. Apostoli, Florens.*

öfverensstämmelse med keruberna lämna i detta afseende bindande bevis. Hela den massiva figurkaraktären är för öfrigt utprägladt orcagnesnk, figurerna äro storslagna på ett nästan klumpigt sätt. — En närmare analys af bilden torde vara öfverflödig, då en sådan redan i hufvudsak utförts af en annan forskare.

I direkt anslutning till denna tafla bör nämnas en annan stor madonnabild, som hittills torde förblifvit bland de okända konstskatterna i Florens. Den befinner sig i den urgamla, lilla kyrkan SS. Apostoli, öfver altaret i ändan af högra sidoskeppet. Bilden är långt ifrån väl bibehållen, men fångslar dock genom sin storslagna silhuetterverkan. Maria står upprätt, stel och högrest som en kolorerad arkaisk staty mot guldgrunden. Hon bär en slätt fallande blå mantel öfver karminröd dräkt. Den knubbige gossen med det väldiga, klotrunda hufvudet håller hon sittande på vänstra armen och för sin hand varsamt mot barnets höjda arm på samma sätt som i Budapest-bilden. Såväl Marias som barnets typ känna vi igen från nyss nämnda tafla. Erkänner man den ena såsom ett arbete af Andrea Orcagna, så måste den andra ovillkorligen följa med på samma stilkritiska grunder, blott man icke låter förvillja sig af de något öförsiktiga retuscher, som den florentinska bilden fått vidkännas.

Af ovanligt intresse är bildens storslaget enkla komposition. Det måste räknas bland de mest sällsynta undantagen inom trecentomåleriet att träffa på en stående madonna; äfven under 1400-talet möta vi denna framställningsform sällan, den blir vanligare först under högrenässansen. Orcagna har troligen valt den, ledd af sin känsla för det högtidliga och imponerande, sin blick för människofigurens tektoniska byggnad. — Vi bli i tillfälle att iakttaga flera bilder ur Orcagnas krets med en stående helfigur såsom arkitektoniskt centralmotiv. Slutligen må man lägga märke till bildens höga och smala form, afslutad med en låg rundbåge — alldeles dylik som i Budapest-madonnan — och den enkla inramningen med en smal list. Vid denna tid voro dock de rika gotiska ramverken och spetsbågarna allmänt förhärskande; så mycket tydligare vittna konstnärens stilafvikelser om hans själfständiga dekorativa uppfattning.

Samma bildform, tredubblad, möter oss i det egendomliga, stora altartriptykonet i Cappella Bonsi vid Badian i Florens, hvilket i likhet med flera andra orcagneska bilder af Suida tillskrefs den umbriske målaren Alegretto Nuzi, en bestämning, som dock kraftigt tillbakavisats från flera håll. Motivet är den hel. Andes utgjutande. Figurerna äro fördelade på tre fält, afslutade med rundbågar, inramade med

Fig. 3. *Andrea Orcagna: Den hel. Andes utgjutande.
Cappella Bonsi i Badian, Florens.*

smala lister samt åtskilda af släta kolonner med bladkapitäl. Konstnären har synbarligen sträfvat efter någonting mera liknande klassisk arkitektur än ett gotiskt tabernakel. Han har äfven uppställt figurerna enligt klara arkitektoniska principer. I midten knäböja sex apostlar i en ring, och midt i ringen på en upphöjning knäböjer Maria, vänd helt en face med händerna korslagda på bröstet. Hon är stel och hieratisk som en österländsk bildstod; hennes mantel faller i lodräta, parallella linjer från hufvudet ned på marken. På ömse sidor om Maria sväfva två små änglar, och rakt ned öfver hennes hufvud sänker sig den hel. Andes hvita dufva, från hvilken gyllene strålar utgå. Kring denna höga, dominerande midtpelare bilda de närmast knäböjande apostlarna som en skyddsmur, medan de andra på flyglarna bilda sneda linjer upp mot hufvudfiguren. På alla hufvuden står den hel. Andes eldtunga.

Kompositionen kännetecknas sålunda i sin helhet, trots figurernas afskiljande på trenne bildfält, af samma stränga tektoniska byggnad och sällspordt enhetliga, stora linjer, som vi iakttagit i Strozzi-

altarverket. Enligt vår tanke finnes det icke någon annan mästare än Andrea Orcagna själf, som skulle kunnat uppbygga en så stor-slagen komposition.

Äfven flera af typerna synas bekräfta vårt antagande. Särskildt må man iakttaga de två mäktiga apostlatoryperna, Petrus och Johannes, längst mot bakgrunden närmast Maria. De äro synbarligen utförda af samma hand, som modellerat Petri kraftfulla hufvud i Strozzi-bilden. Filippus vid Petri sida visar samma intelligenta typ som Thomas Aquinus, ehuru han är något yngre och mindre fet. Aposteln midt emot honom, Jakobus, har den långsträckt, fromma ansiktsform, som vi sett hos Katarina och Maria i Strozzi-altarverket. Maria själf är samma kvinna, som i de tidigare bilderna fyllt den hel. jungfruns roll. Endast på flyglarna synes en viss förändring och afmattning i typbildningen kunna spåras. Det är möjligt att sträfvat att karakterisera tolf olika apostlar bragt konstnären i förlägenhet, men det är kanske ännu mera sannolikt, att han anlitat elevhjälp för dessa sidopartier.

Samma iakttagelser kan man äfven göra vid studium af mantel-draperingen. Hos de knäböjande apostlarna i midtbilden, särskildt de två främsta, äro mantlarna draperade i klara, plastiska veck, definierade med denna beundransvärda säkerhet, som tidigare beskrifvits. Behandlingen står fullt i nivå med det bästa, vi tidigare iakttago på samma område hos Orcagna, men det är svårare att här granskande tillgodogöra sig konstnärens hela mästerverk, ty bilden är afnött af tiden och öfverdragen med damm och smuts. Den lyser icke med Strozzi-altarverkets djupa kolorit, utan verkar dystert mörk och tung. Den relativa underlägsenhet i afseende å draperingen, som kan märkas på flyglarna, är dock icke så stor, att man med vissbet skulle kunna påstå, att elever utfört dessa partier. Vi böra hålla i minnet, att vid bestämningen af Orcagnas arbeten vi ständigt utgå från hans mästerverk, och kunna då med fullt skäl medgifva en viss marginal för svagare partier i arbeten, som för öfrigt präglas af konstnärens stil. Det för bestämningen väsentliga är att kunna fastställa mästarens arkitektoniska kompositionssätt, hans plastiska figurkaraktär och tämligen ensartade typer. Då det senast beskrifna triptykonet (i Cappella Bonsi) öfverensstämmer med Orcagnas signerade storverk i alla dessa hufvudpunkter, så måste det åtminstone i hufvudsak betecknas såsom ett arbete af Andrea.*

* I Kaiser-Friedrich-Museum i Berlin finnes ett predella-fragment, framställande en scen ur den hel. Dominikus' legend, tillskrifvet Ambrogio Lorenzettis skola. Bilden är sannolikt ett arbete af Andrea Orcagna, hvilket äfven dr Suida samtalsvis förmodat.

Sannolikt äro alla de tre senast omtalade bilderna något tidigare målade än Strozzi-altarverket, som gör ett i alla afsenden mera moget intryck.

* * *

Fig. 4. *Nardo och Andrea: Tre helgon. National Gallery, London.*

II.

De målningar, som vi nu närmast skola taga i betraktande, kunna icke utan vidare hänföras till Andrea, ty de förete en del typologiska skiljaktigheter från de senast beskrifna; dock är det tänkbart, att Andrea på ett eller annat sätt medverkat vid deras utförande. En af de vackraste trecentobilder, som öfver hufvud existera, hänföra vi till denna grupp. Det är ett stort triptykon i National Gallery, hvilket bär Spinello Aretinos namn (n:r 581), men, så vidt vi känna, tillsvidare icke omtalats i den konsthistoriska litteraturen.

Trenne kraftfulla män i naturlig storlek stå bredvid hvarandra under tre gotiska bågar. Den midterste är ökenprofeten, Johannes Döparen, de på sidorna Sebedei söner, Jakobus och Johannes Evangelisten. De stå nästan en face, ingen af dem utför någon egentlig rörelse, endast Johannes Döparen pekar på öfligt sätt med handen, ehuru här icke finnes någon att peka på. Deras grofva fötter trampa på en praktfull brokadmatta med granat- och fågelmönster i rödt och guld, och deras mantlar bilda en lysande treklang af karminrödt, himmelsblått och ljusgrönt.

Stilfrändskapen med Andrea Orcagnas otvifvelaktiga målningar är lätt att iakttaga. Vi känna igen gestalternas breda, kraftiga läggning, deras organiska byggnad, hållningens lugna värdighet. Veckbehandlingen är utarbetad med den noggrannhet och plastiska klarhet, som vi tidigare särskildt gifvit akt på; i synnerhet Johannes Evangelistens mantel af tjockt, ljusgrönt tyg är draperad med samma mästerskap som Petri mantel i Strozzi-altarverket. Äfven händer och fötter visa samma karaktär som i Orcagnas verk. Brokadmattans mönster känna vi igen från S:ta Katarinas mantel.

Typerna skilja sig däremot i viss mån från dem, som vi iakttagit i Orcagnas verk, de ha blifvit något rundare och kortare, hufvudena förefalla mindre än förut i förhållande till kropparna. Kanske kunde man äfven tala om en förändring af uttrycket? Det synes, som om helgonen kände sin plikt mindre tung än förut, som om deras ansikten klarnat upp — af betydelse härför är äfven färgstämningens ljusning. Målaren har anslagit en mildare ton.

Hvem var då denne målare? Var det Andrea? Bejaka vi frågan, måste det betonas, att vi här stå inför en särskild period i målarens verksamhet. Samtidigt med Strozzi-altarverket kan en bild sådan som denna icke tänkas utförd, och det må spörjas, om en

konstnär öfver hufvud förändrar sin typkaraktär så mycket från en period till en annan. Med andra ord: Bilden i National Gallery visar alla Andreas konstnärliga kvaliteter i afseende å figurstil och veckbehandling, men afvikelser i typbildningen. Det är därför icke osannolikt, att konstnärens broder Nardo biträdt vid fullbordandet af detta verk — ensam har han knappast utfört det. Det befecknar en högre kvalitativ nivå än öfriga arbeten, som vi skola sammanföra under Nardos namn.

Den typologiska likheten mellan dessa apostlar och flera figurer i den stora paradisfresken i Cappella Strozzi (S:ta Maria Novella) är slående. Den mästare, som målat på det ena stället, har äfven målat på det andra. Man jämföre t. ex. de unga musicerande änglarna, som stå inströdda öfverallt mellan helgonen i paradiset, med Johannes eller Jakobus. De äro medlemmar af samma familj. Om än i olika åldrar, ha de alla den barnsligt mjuka och fylliga ansiktstypen, deras uttryck och hållning ha den himmelska undergifvenhetens milda värdighet. Det torde äfven i främsta rummet vara denna, de enskilda figurernas stämningsfulla skönhet, som breder en fångslande slöja öfver den stora Paradisfresken, ty kompositionen som sådan är knappast ägnad att väcka intresse.

Vid första påseendet kan det förefalla, som om den väldiga murytan vore öfverdragen med en väggbonad i klara, ljusa färger och lysande guld. Figurerna stå icke såsom människor, beredda till rörelse och handling, snarare som himmelska skuggor, skådade i drömmen. De existera utan all objektiv motivering af rummet eller planet. Panoramaartadt upprullar sig skådespelet. Rad följer på rad, vi kunna räkna ända till tolf våningar öfver hvarandra, de två öfversta bebodda af änglar. I midten bildas en vid öppning mellan leden; där reser sig den breda konungatronen, på hvilken paradisets krönte härskare och hans moder sitta, tecknade i större skala än alla de öfriga. — Upp emot tronen stiger solduettens innerliga andante, speladt af tvenne hänryckta änglar på viola och cittra, medan hela den mångstämmiga kören, som står inströdd bland helgonen, ett ögonblick väntar i lyssnande förbidan för att sedan samtidigt falla in med tubor, klarinetter, gitarrer, mandoliner, cittror, tamburin och handorgel. — Rytmen är högtidligt afmätt, ostörd af jordiska känslors svallning.

Färgstämningsens klangfulla ackord med himmelsblått, karmosin, gult och ljusgrönt samt guld förmedlar för oss intrycket af musiken;

Fig. 5. Nardo di Cione: *Figurer ur Paradiset*. Capp. Strozzi, S.ta Maria Novella.

kompositionens reguljära indelning framkallar en monoton salighetsstämning.

På väggen midt emot paradiset är helvetet framställt. Därom är föga att säga ur konstnärlig synpunkt. Det är komponerad som en stor karta med olika områden och riken, afskilda genom berg och floder, där de små nakna människorna undergå olika slag af tortyr. Hvarje område är försedt med en inskrift ur Dantes Inferno och situeradt i full öfverensstämmelse med den store skaldens underjordiska geografi. Fresken kan sålunda äga ett visst litterärt intresse, men knappast något nämnvärdt konstnärligt, så mycket mindre som den är fullständigt målåd.

Själftva domedagsframställningen intager den minst bemärkta platsen i hela kapellet. Den befinner sig på den illa belysta altarringen, som tudelas af ett väldigt fönster och nedtill skymmes af den stora altarbilden, som i det föregående beskrifvits. Kristus, domaren, svärfvar högt uppe öfver fönstret, synlig blott i half figur, omgifven af en ljusmandorla. På ömse sidor om honom blåsa två änglar i jättebasuner, så att alla må höra maningen, och fyra andra svärfva med domareinsignierna, pinoredskapen, framför sin mästare. Bisitarna, de 12 apostlarna, få icke såsom vanligt plats i vida bågar på sidorna om Kristus; de måste tränga ihop sig i två korta led nedanför domaren. Förmedlare mellan dem och Kristus äro Maria och Johannes Döparen, som knäböja öfverst, blickande uppåt med åtbörder och uttryck af åkallan. Nederst, i de smala fälten på ömse sidor om fönstret, äro de saliga och de fördömda sammanträngda. De stå tätt packade, raka och smala; det tränga utrymmet har icke medgifvit någon omväxling i ställningarna. Bland de saliga fäster man sig vid de unga jungfrurna, utmärkta af samma blida liljeskönhet som änglarna i paradiset, samt vid en del skarpa och uttrycksfulla manshufvuden, bl. a. Dantes storslagna örnprofil. Det är tydligt, att konstnären här sökt individuell omväxling i figurkaraktistiken, ehuru han icke i nämnvärd grad lyckats nå den.

Apostlarna, Maria och Johannes Döparen äro de bäst bibehållna figurerna och äfven fullt synliga. Ägnar man dem närmare studium, skall man snart finna, att de till en viss grad skilja sig från helgonen i paradiset. De förefalla något massivare och bredare, deras ansikten äro större och mera utdragna, än fallet var hos de paradisiska helgonen. De närma sig mera den stora, långsträckt helgontyp, som vi iakttago i Andrea Orcagnas Strozzi-altarverk. Jämför man den knäböjande, hvitklädda Maria med den himmelska jung-

Fig. 6. *Andrea Orcagna (?)*: *Figurer ur Yttersta domen.*
Capp. Strozzi, S.ta Maria Novella.

frun i Strozzi-bilden, så frapperas man af en ännu mer utpräglad likhet: det är samma figur, endast olika klädd och i olika ställning. Detsamma gäller om Johannes Döparen. Han är i båda fallen en

passionerad svärmare med smalt ansikte, inramadt af långa, becksvarta lockar, med stor, böjd näsa och ett dystert uttryck i de djupa ögonen. Man ville då gärna draga den slutsatsen, att äfven målaren varit identisk.

Veckbehandlingen i de sittande männens mantlar företer den breda, plastiska draperingskonst, som vi ha skäl att vänta i ett arbete af Orcagna. Gestalternas form- och beröringsvärden kunde knappast vara högre utvecklade. Alla dessa apostlar tillhöra en människoras, som måste injaga respekt och vördnad, emedan den äger en starkare och enhetligare lifsform än den vi vant oss vid.

Då inga stilkritiska skäl föreligga för att fränkänna Andrea Orcagna denna Yttersta dom, eller åtminstone det parti däraf, som senast beskrifvits, kunna vi icke följa dem, som på grund af det tidigare citerade yttrandet af Ghiberti tillskrifva hela freskodekorationen i Cappella Strozzi Orcagnas broder Nardo. Det nämndes redan, att Ghibertis uttryckssätt är för obestämdt för att i och för sig kunna tjäna såsom en säker positiv grund för uppbyggande af Nardos *œuvre*, vi måste söka denna genom stilanalys.

Resultatet, som vi hittills nått, torde kunna sammanfattas sålunda: Utom i Orcagnas säkra arbeten, till hvilka vi räkna alla de i afd. I omnämnda bilderna, möta vi hans figurstil och hans plastiska draperingskonst i trefigursbilden i London och i Yttersta domen i Capp. Strozzi, men såväl i det ena som i det andra af dessa verk kan man spåra typologiska afvikelser från Orcagnas norm; det är därför sannolikt, att Nardo här medarbetat. Troligen har Nardo äfven målat helvetet och större delen af paradiset i Cappella Strozzi.

* * *

III.

I nära stilistiskt samband med freskerna i Cappella Strozzi står en bild, framställande Marias kröning, hvilken tillhör Jonides Collection i South Kensington-Museet i London.

Bilden är rätt väl bekant i den konsthistoriska litteraturen, den har omnämnts af flere forskare, såsom Schubring, Witzthum, Suida o. a., men — *mirabile dictu* — alltid i samband med Bernardo Daddi. Kanske beror det på att ingen af dessa forskare, sett originalet, då de med oförskräckthet uttalade sig för Bernardo Daddi.* Enligt

* Jfr Georg Graf Witzthum, Bernardo Daddi. Leipzig 1903.

Fig. 7. *Nardo di Cione: Marias kröning. Fonides Coll.
South Kensington Museum.*

vår tanke är dock en blick på taflan tillräcklig för att öfvertyga forskaren om att den målats efter Bernardo Daddis död.

Här finnes intet spår af den nämnde mästarens spensliga figurstil. Gestalterna äro tvärtom breda och fylliga, sammansmälta till en enhetlig komposition genom likformig böjning af öfverkropparna mot hvarandra. Linjerna löpa mjukt öfver deras hufvud och ryggar i samma bågvidd, som angifves af ramen. Kristus trycker med båda händerna kronan på Marias hufvud, medan hon ödmjukt knäpper sina händer till bön. Han bär en azurblå mantel med hermelinefoder och hon en helhvit dräkt. Öfver bänken och golfvet ligger brokadmattan med palmett- och fågelmönster, välbekant för oss ur Orcagnas bilder. Taflans dekorativa skönhet är sålunda icke obetydlig, ehuru färgerna dämpats af tiden och formatet troligen förändrats genom afskärning af ett nedre parti. Det är nämligen knappast antagligt, att taflan ursprungligen haft dessa trånga dimensioner och så fullständigt utfyllts af de två figurerna; åtminstone känna vi icke något exempel på detta slags utfyllande af ytan i en trecentokomposition. Möjligtvis har den ursprungligen utgjort midstycket i ett triptykon.

Motsvarigheter till figurernas typer kunna lätt framletas ur paradiset. Vi kunna hänvisa till de här afbildade saliga, ehuru de ej utvalts med hänsyn till likhet i detta afseende; de bekräfta i alla fall den nära frändskapen. Men samtidigt som vi konstatera figurernas orcagneska karaktär, måste vi fästa oss vid deras kvalitativa underlägsenhet under de figurer, vi hittills granskat. Den framträder såväl i själfva formgifningen som i veckbehandlingen. Här saknas något af den kraftiga struktur och mycket af den plastiska skärpa och klarhet i draperingen, som vi särskildt framhållit hos Orcagna. Målaren har icke haft förmåga att ge det storslagna, kraftiga och massiva i samma grad som Andrea Orcagna.

I Gamla Pinakoteket i München hänga tvenne stora flygelbilder, hvardera med 5 helgon, hvilka sannolikt ursprungligen tillhört ett triptykon, som på midtbilden visat Marias kröning. Det är tänkbart, att de utgjort delar af samma altarger som fragmentet i Jonides Collection, men med visshet låter sig detta icke afgöra, då bilden i London är skuren.

Flyglarna i München äro betydligt »uppfriskade» i enlighet med den gamla seden i Pinakoteket. De hänföras i katalogen till Spinello Aretino (n:r 987 och 986) och beskrivas med oriktiga be-teckningar af helgonen. Dessutom ha de försetts med öfvermålade

Fig. 8. *Nardo di Cione: Två altarflyglar. Gamla Pinakoteket, München.*

predellabilder af betydligt senare (norditalienskt?) ursprung. Det hela är infattadt i moderna konsthandlarramar. Så vidt vi känna, ha de aldrig omnämnts af någon forskare.

Den högra flygeln visar Johannes Döparen, Romualdus, Giovanni Gualberto, Paulus och en prins (Leonardus?); på den andra flygeln stå Petrus, Benediktus, Giulianus samt en biskop och en yngling, hvilka i följd af brist på attribut icke kunna med säkerhet bestämmas. De stå på en brokadmatta i grönt och guld, inväfd med ett slags stjärnmönster. Färgstämningen, som ursprungligen var ljus och liflig, har i följd af restaureringen antagit en ännu bjärtare karaktär; äfven vecken torde härigenom till en viss grad förändrats och blifvit skarpare. De äro öfver hufvud väl disponerade, men icke återgifna med den bredd och säkerhet som hos Orcagna. Figurerna äro väl proportionerade med goda formvärden, men icke storslagna.

Typerna, särskildt de gamla människens — Petrus', Benediktus' och Romualdus' — torde hvarje uppmärksam iakttagare lätt känna igen från Paradisfresken. Där förekomma alldeles samma män, bättre bibehållna, innerligare i uttrycket. Dock kan det väl hända, att München-bilderna äfven i sistnämnda afseende gjort ett förmånligare intryck, innan människorna våldfört sig på dem.

Fig. 9. *Nardo di Cione: Treenigheten och helgon. Akademien, Florens.*

Till samma grupp som de senast beskrifna bilderna höra ytterligare ett par stora altarverk i Florens. Det ena, tillhörande Akademiesamlingen, framställer i midten Treenigheten, på flyglarna S. Romualdus och S. Andreas samt i predellan fyra scener ur Romualdus' lif. Det andra, som hänger i sakristian i S:ta Croce, är ett madonna-triptykon med Gregorius och Hjob på flyglarna samt framställningar

ur Hjobs legend i de tre predellabilderna. — Båda altarverken ha af dr Suida försetts med den synnerligen hypotetiska beteckningen »Al-gretto Nuzi», en bestämning, som redan hör till de definitivt förkastade.

Utrymmet medger icke någon mera ingående beskrifning af dessa bilder, ehuru det kunde vara särskildt lockande med hänsyn till de intressanta predellastyckena. Vi måste inskränka oss till påpekande af de väsentliga likheterna med öfriga verk i samma grupp.

Akademietriptykonet upptages som sagdt i midten af en treenighetsframställning. Gud Fader (framställd som en ung Kristus) sitter på en bänk med den korsfäste framför sig; öfver Kristi hufvud sväfvade den hvita dufvan. Jämför man Gud Fader med Kristus i kröningsbilden i Jonides Collection, så kan man utan stor svårighet konstatera, att det är samma figur, i förra fallet vänd en face, den andra gången i profil. Deras mantlar i dämpadt azurblått äro draperade enligt samma system, och deras händer äro lika väl formade i båda bilderna. Den bänk, på hvilken Gud Fader sitter, är öfverdragen med den välbekanta mattan med mönster af fåglar och blad i guld mot röd botten. — Synbarligen har denna varit ett atelierinventarium, som alltid infördes på hedersplatsen i midtbilden, medan golvet i flyglarna betäcktes med en enklare brokadmatta i stjärnmönster, sådan vi redan sett den i München-bilderna och nu åter ha tillfälle att iakttaga i de båda ifrågakvarande triptykonen.

Äfven figurerna på flyglarna ha sina direkta motsvarigheter i München: Romualdus svarar mot Benediktus i München, Andreas mot Paulus. Typerna äro till den grad lika, att de kunde vara kopierade öfver hvarandra; särskildt Andreas'-Paulus' runda hufvud med den breda, rynkade pannan och den korta näsan utgöra ett karakteristikum för konstnären, hvilket sällan saknas i hans verk. Veckbehandlingen i helgonens mantlar utmärker sig genom samma, något stela precision som i flyglarna i München, ehuru vecken äro mindre skarpa, färgverkan mindre bjärt, allt beroende på att bilden är bättre bibehållen. I de små predellastyckena måste man framför allt fästa sig vid den spatiösa rumsverkan, som i förening med en sällspord värdighet hos de små figurerna framkallar ett högtidligt stämningsfullt intryck. Den, som i detalj vill granska dessa små scener ur Romualdus' lif, skall finna, att de innehålla landskapsvyer, som aldrig öfverträffats under 1300-talet. *

* En liten predellabild i Mr Berensons samling, framställande en helgonscen i landskap, ansluter sig nära till denna predella. Den bekräftar på ett öfvertygande sätt målarens ovanliga förmåga att förlåna landskapet en högtidlig, stämningsfull karaktär.

Fig. 10. *Nardo di Cione: Madonna och helgon. S:ta Croce, Florens.*

Bilden är daterad 1365, samma år eller året innan Nardo dog.

Det andra ofvannämnda triptykonet, i sakristian i S:ta Croce, bär samma årtal, ett rätt anmärkningsvärdt faktum, som tyder på att man kort före (eller kort efter) Nardos död gjorde sig särskild möda i bröderna Ciones bottega att fullborda beställningar, som kanske legat nere länge. Den förmodan ligger för öfrigt nära till hands, att den yngste brodern, Jacopo, fått biträda vid fullbordandet af dessa sista beställningar. Helgonen i madonnatriptykonet i S:ta Croce — Gregorius och Hjob — kunna möjligen framdragas såsom stöd för en sådan förmodan, de äro något stelare och träaktigare än i Nardos tidigare verk.

Däremot är madonnan själf och gossen ovanligt älskvärda figurer. Maria sitter på en alldeles dylik bänk, utan ryggstöd, som Gud Fader i nyss beskrifna bild (brokadmattans identitet konstaterades tidigare). Hon håller gossen med båda händerna sittande på sin v.

arm, lutande hufvudet emot honom, medan den lille leende fattar modern om nacken. Det är en viss frisk naturlighet öfver denna skrattande bambino, som redan blifvit för stor för sin första skjorta. Han är mera barnslig än de flesta gossar i trecentkonsten, där Kristusbarnet ofta får tycke af gubbaktiga små figurer. — Marias korta och fylliga ansiktstyp med de breda ögonen och den lilla munnen ha vi sett i många upplagor i freskerna i Cappella Strozzi.

Af målningar, som på stilkritiska grunder kunna hänföras till nu ifrågavarande grupp, må ytterligare nämnas de starkt afnötta freskerna i första klostergången vid S:ta Maria Novella (strax till v. om trappan, som leder ned från kyrkan), hvilka framställa scener ur Marias och Marias föräldrars historia: Ängelns budskap till Joakim, Annas och Joakims möte, Marias födelse och tempelgång samt ett par ståtliga evangelister äro ännu tydligt synliga. Figurernas typer äro tillräckligt karakteristiska för att motivera en fullt säker bestämning af freskerna till samma mästare som alla de föregående arbetena i denna grupp. Det är då så mycket angenämare för oss, att redan en annan forskare uttalat som sin mening, att dessa fresker utförts af Nardo, ehuru han ej sammanställt dem med någon af de i det föregående nämnda bilderna.¹

Då samma resultat nås på olika vägar, ökas utan tvifvel dess sannolikhet i hög grad. Vi ha vandrat den stilkritiska vägen, utan att därvid bygga på uttalanden af Ghiberti eller någon annan förf., och vi ha därunder lyckats sammanföra åtskilliga målningar med samma individuella stilegendomligheter. Deras nära anslutning till Andrea Orcagnas verk förmedlades genom en del af freskerna i Strozzi-kapellet och triptykonet i National Gallery. Det finnes öfver hufvud icke någon individuell grupp af arbeten — icke något konstnärsoeuvre —, som står Orcagna närmare; redan häri ligger ett logiskt skäl för att tillskrifva alla dessa målningar Andrea Orcagnas ungefär jämnåriga broder och medhjälpare: Nardo di Cione.

* * *

IV.

Af Jacopo di Cione, den yngste brodern, känna vi som sagdt ett säkert arbete, Matteusbilden från Or San Michele, numera i Uffizierna, hvilken han fullbordade efter Andrea Orcagnas död år 1368.² Sannolikt var bilden då, när Jacopo fick öfvertaga den, åtminstone

¹ Jfr. Suida, *op. cit.* sid. 21—22.

² Jfr Crowe & Cavalcaselle: *A. History of Painting in Italy.* Vol. II. s. 213.

i hufvudsak komponerad. Den är uppbyggd enligt sådana storslagna arkitektoniska principer, som vi tidigare iakttagit i Andreas målningar.

Kraftigt tillyxad i raka, enhetliga linjer, står den väldige aposteln helt en face med sitt uppslagna evangelium i ena handen och en fjäderpenna i den andra handen. Han fyller den höga och smala midtbilden, han dominerar hela den väldiga triptyken genom sin stränga linjeverkan. Manteln ligger i strama diagonalveck, som på ömse sidor brytas i skarpa uddar, så att figurkonturen gör ett hvasst, taggigt intryck. Orcagna har troligen tecknat figuren och anlagt de stora enhetliga linjerna för manteldraperingen. Då Jacopo sedan skulle kläda det hela i färg, har han icke förstätt att i minsta mån afrunda och utfylla teckningens hårda skelett. Gestalten har sålunda blifvit det mest utpräglade exemplet på denna arkaiskt stränga, skulpturala figurstil, som vi tidigare iakttagit i Andreas egna verk, omsmälta i en mera målerisk form.

På sidobilderna framställas fyra scener ur Matteus' legend, två och två öfver hvarandra. Till höger: Aposteln tämjande trollkarlarnas drakar och hans kallande af Kristus från växlaredisken. Till vänster: Konungasonens uppväckande och apostelns martyrium framför altaret. De små bilderna äro klart och öfverskådligt komponerade, men utan någon sådan rumsverkan som i Nardos predellabilder. De ha icke något högre dekorativt värde; figurerna äro något slappa och klumpiga, utan energi och värdighet i sina rörelser. Troligen har Jacopo på egen hand fått utarbета dessa små scener; för den stilkritiska analysen bilda de en brygga öfver till konstnärens egna arbeten, till dem, som han utförde utan någon af brödernas bistånd.

Bland dessa bör enligt vår tanke i främsta rummet nämnas ett stort altartriptykon, som hänger i sakristian i S:ta Croce och framställer S. Giovanni Gualberto in trono och fyra scener ur hans lif. Taflan har äfven af andra forskare ställts i samband med Orcagnas skola, men tills dato icke hänförts till någon bestämd konstnär. En jämförelse mellan de fyra små figurscenerna i Matteusbilden och framställningarna ur Giovanni Gualbertos lif kan dock icke annat än bekräfta vår bestämning. Man välje t. ex. den första bilden: Giovanni Gualberto med sin broders mördare framför krucifixet i S. Miniato, hvilket böjer sig fram emot honom. Figurernas egendomliga, osäkra, framåtlutande ställningar finna sina motsvarigheter i S. Matteus' martyrszen; bödeln, som sticker ned Matteus, är såväl i afseende å form som rörelse alldeles dylik som Giovanni Gualberto. Bilden

nedanför, som framställer Petrus Igneus' eldprot (föranstaltadt för att rädda Giovanni Gualbertos munkar från ärkebiskopens orättmätiga förföljelse), innehåller figurer af samma slag som framställningen af Matteus, tämjande drakarna (jämför å ömse sidor de gamla, långskäggige människens vida mantlar, som falla i stora, skarpt brutna veck).

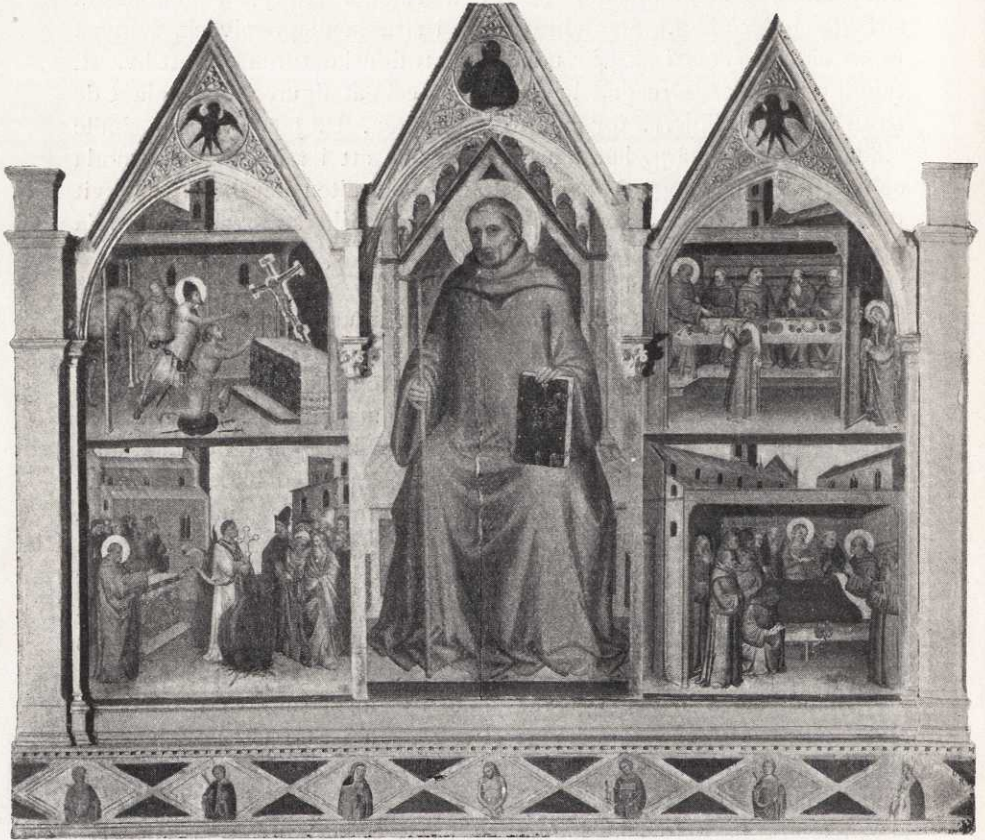

Fig. 11. *Jacopo di Cione: S. Giovanni Gualberto och scener ur hans lif. S:ta Croce, Florens.*

I Giovanni Gualbertos dödsscen finna vi figurer, som direkt motsvara Kristus och apostlarna i Mattei kallelse. Likheterna äro öfverallt af så väsentlig och omfattande art, framträdande i figurteckningen, typerna, formkarakteren och veckbehandlingen, att de fullt motivera de båda stora triptykernas hänförande till samme mästare.

Såsom vi ha skäl att vänta, skiljer sig däremot centralfiguren, S. Giovanni Gualberto, betydligt från S. Matteus, Han är icke utformad med den arkaiska stränghet, icke tecknad med sådana raka, skarpt brutna linjer som Matteus, han är öfver hufvud alls icke någon plastisk figur. Snarare förefaller oss gestalten en smula slapp. Hans tjocka, grå mantel är påsig och faller icke i några djupa, betonade veck. Konstnären har här icke haft någon underteckning eller något mönster af sin äldre broder att arbeta efter, han har anlagt figuren på egen hand och då förfelat de starka beröringsvärden, som alltid utmärka Orcagnas skapelser. Skillnaden beror dels på underlägsenhet i begåfning, dels på att han aldrig, såsom Andrea och Nardo, vant blick och hand vid arbete i plastiskt material; den är äfven i hög grad ägnad att belysa brödernas olika stil och uppfattnings-sätt.

Helgonets typ är rätt olik de vanligaste typerna såväl i Andreas som i Nardos verk, framför allt i följd af den långa, böjda näsan och de tunnare kinderna.

En hittills fullständigt okänd madonnabild hos Mr. C. Ricketts i Londen är synbarligen ett arbete af samme konstnär. Figurerna äro tecknade i ungefär half naturlig storlek; bilden gör ett synnerligen dekorativt intryck, tack vare den för oss välbekanta brokadmattan med fågelmönster, som nu är spänd öfver hela bakgrunden, framhäfvande på ett effektivt sätt Marias dämpadt blåa mantel och karminröda klädning. Madonnans typ är till

Fig. 12. *Jacopo di Cione: Madonna.*
Mr. C. Ricketts, London.

sina grunddrag lik S. Giovanni Gualbertos, endast något mer förstelnad och uttryckslös. Den helt nakna gossen, som sitter på hennes vänstra arm, är en tjock och klumpig figur af föga barnsligt tycke. Jämför man honom med gossen i Nardos altärverk i sakristian i S:ta Croce, framträder den äldre broderns konstnärliga öfverlägsenhet på ett slående sätt. — Änglarna, som knäböja vid madonnans fötter, spelande mandolin och cittra, äro styfva som dockor, och deras mantlar bryta sig i skarpa veck alldeles på samma sätt som hos de små figurerna i framställningarna ur S. Giovanni Gualbertos legend.

Slutligen må såsom sannolika arbeten af Jacopo di Cione antecknas de fyra stora kyrkofäderna, som numera fått plats i högaltarbilden i S:ta Croce på ömse sidor om en madonna i Niccolò di Pietro Gerinis art. Crowe & Cavalcaselle anföra dem såsom dubitativa verk af Orcagna; Suida har däremot redan framhållit, att de med största sannolikhet utförts af Jacopo. Deras högtidligt dekorativa, nästan monumentala karaktär vittnar om att äfven Jacopo stundom lyckades binda en fläkt af den stora konsten, som i hans äldre bröder hade två af sina förnämsta representanter i Florens vid medlet af 1300-talet.*

* * *

För öfverskådlighetens skull må här till slut meddelas en summarisk förteckning på de bilder, vi i det föregående hänfört till de tre bröderna Cione. Då attributionen är författarens, utmärkes den med en asterisk.

I. Andrea di Cione (Orcagna).

Berlin. Kaiser-Friedrich-Museum: Scen ur S. Domenikus' legend (Kat. n:r 1904; Ambr. Lorenzettis skola.)

Budapest. Musée des beaux-arts: Madonna. (Kat. n:r 50. Jfr. afbildning i katalogen.)

Florens. SS. Apostoli: *Madonna (restaureerad).

Badia. Capp. Bonsi: *Den hel. Andes utgjutande (flyglarna delvis elevarbete).

S:ta Maria Novella. Capp. Strozzi: Altärverk, dat. 1357.

*I nära samband med Jacopo di Cione, ehuru icke bland hans egna arbeten, böra tre stora altarbilder nämnas: 1. Marias kröning med talrika helgon, National Gallery, n:r 569, »Orcagna». — 2. Marias kröning jämte Florens' tio stadshelgon, Uffizi, n:r 29. »Niccolò di Pietro Gerini» — 3. S. Antonius in trono (öfvernat. storl.) Galleria Sangiorgio, Rom.

II. Nardo di Cione tillsammans med Andrea.

Florens. S:ta Maria Novella. Capp. Strozzi: Yttersta domen och Paradiset, särskildt i den förra synes Andrea medarbetat.

London. National Gallery: *Triptykon med Johannes Döp., Johannes Evang. och Jakobus. (Kat. n:r 581. Spinello Aretino.)

III. Nardo di Cione.

Florens. Akademien: *Treenigheten mellan Romualdus och Andreas, dat. 1365.

S:ta Croce (sakristian): *Madonna mellan Gregorius och Hjob, dat. 1365. (Flyglarna möjligen af Jacopo.)

S:ta Maria Novella första klostergången: Fyra fresker ur Marias och hennes föräldrars historia, två evangelister.

Mr Berenson: *Predellbild, helgonscen i landskap.

London. South Kensington Museum (Jonides Coll.) *Marias kröning.

München. Altes Pinakothek: *Två altarflyglar, vardera med fem helgon. (Kat. n:r 987, 988. Spinello Aretino.)

IV. Jacopo di Cione.

Florens. Uffizierna: S. Matteus och fyra scener ur hans lif (komponerad af Andrea).

S:ta Croce: *S. Giovanni Gualbertus och fyra scener ur hans lif.

Ibidem, på högaltaret: Kyrkofäderna.

London. Mr C. Ricketts: *Madonna.

Hvilka åtgärder kunna och böra vidtagas, på det att »Kyrkosångens Vänner» verksamhet må blifva ännu mera fruktbringande?

Föredrag vid kretsmöten i Skara och i Stockholm hösten 1906 af kyrkoherde **Wilh. Ålander**, Mariestad.

Då det här frågas efter rikare frukt af K. S. V:s verksamhet, så antydes, att verksamheten hittills burit frukt. Ingen, som håller sanningen kär och som har verkligt intresse för kyrkosångsfrågan, kan neka, att vår förening haft en ganska stor betydelse för kyrkosångens höjande inom vårt land. För att finna, huru föreningen i många afseenden och på många håll verkat väckande och ledande i fråga om kyrkosångens reformerande i evangelisk-luthersk anda, behöfver man blott taga en hastig öfverblick öfver dess arbete.

Om man jämför förhållandet nu och för ett par tiotal år sedan i fråga om sången i kyrka och skola, så finner man nog på de flesta orter, att *sången fått en välbehöflig lyftning*, och att *ett verkligt förnyelsearbete pågått och pågår*. Utan att förbise betydelsen af det nit och intresse, som *enskilda personer* såväl bland präster som bland organister, kantorer och lärare ådagalagt för sångens höjande i en tid, då vår förening ännu icke fanns till, vågar jag dock påstå, att tillkomsten af sällskapet K. S. V. bildat *en fast utgångspunkt för ett verkligt reformarbete på kyrkosångens och kyrkomusikens område*, på samma gång K. S. V. uti sin Centralstyrelse (bildad 1892) haft den sammanhållande och ledande kraft, som visat sig så nödvändig och betydelsefull.

Jag sade, att K. S. V. utöfvat ett väckande och ledande inflytande. Det må tillåtas mig att med några utdrag ur dess historia visa, på hvad sätt och genom hvilka medel detta skett. Härvid tänker jag först på de till en början mera allmänt hållna *sångföredragen af prästkörerna*, genom hvilka föredrag man sökte göra allmänheten bekant med vår lutherska kyrkas skatter af hymner eller körsånger. Vidare erinrar jag om de många *större och mindre möten*, som anordnats dels af föreningen i dess helhet, dels af de särskilda stiftskretsarna, vid hvilka möten förekommit dels föredrag och diskussioner öfver frågor, som röra kyrkosång och kyrkomusik, dels musikaliska sångföredrag och kyrkokonserter, dels vespergudstjänster eller andra

fritt ordnade festgudstjänster, dels ock s. k. koralaftnar eller samfällada psalmsångstunder. De *tre stora kyrkosångfesterna* i Linköping (1898), Västerås (1901) och Uppsala (1905) — andra mindre att förtiga — hafva särskildt varit ropande röster till vår kyrkas präster, organister, kantorer och menigheter att vakna upp och lyssna till fromma fäders lifskraftiga, sköna sånger i kyrka och hem, att lyssna för att älska och lära dem och för att sedan sjunga dem själfva.

Slutligen erinrar jag om den värdefulla *Årsskrift*, som af sällskapet Centralkommitté började utgifvas 1895 och som från och med 1899 bar namnet »*Kyrkosången*», om huru densammas program utvidgades 1904 och huru den slutligen 1905 uppgått i tidskriften »*Kult och konst*». Därjämte ha åtskilliga smärre skrifter (afhandlingar, broschyrer och cirkulär) utgifvits. Bland *kyrkomusikalier*, som tillkommit genom försorg af medlemmar i föreningen eller under deras medverkan, må bl. a. nämnas: K. S. V:s »*Hymnsamling*» (af G. T. Lundblad), »*Valda koraler i gammalrytmisk form*» (af Norén och Morén), »*Melodipsalmbok*» (af desamme), »*Svensk koralbok i reviderad rytmisk form*», vanligen kallad »*K. S. V:s koralbok*» (under Noréns och Moréns medverkan utg. af Lundblad), det stort anlagda, ännu pågående verket »*Koralpreludier*» (under medverkan af flera framstående kyrkomusiker redigerad af A. Jobs), »*Musiken till svenska mässan*» (1897), »*Liturgiskt-musikaliskt material till vespergudstjänster*» (Norén och Morén) m. fl..

Uti förenämnda skrifter och musikalier hafva alla, som intressera sig för föreningens sträfvanden, haft värdefulla hjälpmedel och anvisningar för sin verksamhet i föreningens syfte. Genom spridandet af broschyrer, genom anordnandet af liturgiskt-musikaliska andaktsstunder och framför allt genom att söka få rytmisk koralång införd i våra skolor och kyrkor samt att få den nya mässmusiken bragt till allmänna och allsidigare användning m. m. har föreningen gjort ett tacknämligt arbete, som börjat bära rik frukt. Man måste erkänna, att K. S. V. utöfvat ett väckande och ledande inflytande i fråga om införande af en förbättrad, värdig och liffull kyrkosång i alla dess olika arter och former såsom ock beträffande stämmingsfull och gedigen kyrkomusik.

Men kyrkosångsvännerna hafva ännu långt till målet, och det gäller att söka alltmer närma sig det. Icke får det stanna i växten, det träd, som åter skall blifva »den sjungande kyrkan» och som på sina grenar vill samla och bära allt flera af den »Wittenbergska näktergalens» andliga sångarfamilj. Nej, här gäller det att icke förtröt-

tas utan troget arbete och sätta in mera lif och energi uti vår verksamhet. Mätte blott våra ledande och stödjande män icke svikta under bördan, som lägges på dem från alla håll! Vi vilja nedbedja öfver dem Herrens kraftiga hjälp, vissa därom att saken är hans och att han vill främja den.

Jag hörde en gång en predikan öfver ämnet: »Striden är Herrens och striden är vår, segern är Herrens och segern är vår.» Så våga vi säga också i fråga om K. S. V:s verksamhet och om dess strid emot okunnighet, fördom, slentrian, lojhet, misskännande och bittert motstånd, motstånd i synnerhet mot införandet eller rättare återupplifvandet af den luterska menighetssången i dess ursprungliga friskhet och medryckande kraft. Dock, sanningens sak går fram. Motståndet, mest beroende på ovetenhet och fördom, viker nog i sin tid. Må de kyrkosångens målsmän, som slutit sig samman för reformarbetet, icke slappas! Kan det sägas, att den första hänförelsens eld icke mera finnes hos en del af vår förenings medlemmar, så må det väl ändå icke kunna med sanning sägas, att af dem, som nämnas *aktiva*, några skulle befinnas alldeles overksamma. Om det verkligen vore så, att en och annan slumrat till så, att han icke mera verkar i denna för vårt gudstjänstliga lif så betydelsefulla sak, så bör denne väckas och upplifvas till nytt arbete igen. Det behöfver tvifvelsutän ofta framhållas, att hufvudet icke kommer långt med tröga lemmar. Kyrkosångsfrågan kräfver ett oförtrutet arbete, ett enigt och planmässigt arbete af målmedvetna vänner till densamma. Härmed hafva vi angifvit hufvudvillkoret för att K. S. V:s verksamhet må blifva mera fruktbringande, nämligen det eniga, planmässiga och oförtrutna arbetet från föreningsmedlemmarnes sida och efter paroll från de män, som utöfva ledningen och bilda vår Centralstyrelse.

* * *

I fråga om Centralstyrelsen, som vi hafva att tacka för så mycket, så har den uti tidskriften »*Kult och konst*» för år 1905 (sid. 146) ett meddelande till sällskapet K. S. V:s särskilda stiftskretsar, ett cirkulär n:r 2, som är synnerligen beaktansvärdt och som jag nu kommer att i största korthet gå igenom punkt för punkt. Jag gör detta, dels för att det värdefulla cirkulärets innehåll må blifva känt af dem, som icke haft tillfälle att studera det, men hufvudsakligast af det skäl, att den af mig framställda frågan väsentligen besvaras uti de anvisningar, som gifvas uti detsamma.

Cirkuläret har två afdelningar, af hvilka den första innehåller tvenne frågor och den andra meddelar åtta erinringar. Enär dessa frågor i sin mån hafva betydelse för belysningen af mitt ämne, torde det tillåtas mig att anföra äfven dem. Den första frågan lyder så: *Hvilka åtgärder kunna och böra vidtagas till förbättring af den fosterländska och kyrkliga sången å lägerplatserna?*

Centralstyrelsen framhåller denna fråga såsom synnerligen betydelsefull, enär den åsyftar åtgärder »för den värnpliktiga ungdomens fortsatta bildning i fosterländsk samt religiöst-sedlig anda». Frågan, som lämnats stiftskretsarna till behandling, synes mig stå i närmaste samband med frågan om den andliga omvårdnad, som måste ägnas våra värnpliktige under tiden för deras vapenöfningar. Enär församlingen å lägerplatsen bör känna sig stå i rapport med hemförsamlingen, kommer det ju att af prästen å lägerplatsen krävas väsentligen detsamma som af prästen därhemma. En nitisk regementspastor bör, under förutsättning att han bor helt nära eller inom lägret, kunna lyckas att intressera de »röstägande» värnpliktige för fosterländsk och kyrklig sång, bereda dessa frihet från exercis någon timme i veckan för sångöfning, anskaffa åt dem nödiga musikalien och att af musikedirektör eller annan lämplig och intresserad person erhålla behöflig hjälp vid sångöfningarna.

Den andra frågan, som också bör behandlas af stiftskretsarna, lyder: *Huru skall en fruktbringande samverkan mellan K. S. V. och Organistföreningarna kunna åstadkommas och ordnas?*

Vi komma här in på ett mycket ömtäligt område. Det må väl sägas rent ut, ty det förhåller sig så. Vore det möjligt, att de båda föreningarna kunde komma till samförstånd och broderligt samarbete, så skulle verksamheten för sångens höjande tvifvelsutänkt bära rikare frukter än hittills. Den oinvidige undrar nog på, att en sådan fråga ansetts behöfva diskuteras, ty han tänker: hvad är naturligare, än att dessa föreningar samverka? Så tänker dock icke den, som fått en inblick uti verkliga ställningen. Han ser, att de båda föreningarna hota att gå skilda vägar. Försök, allvarliga försök böra därför snarast möjligt göras för att åstadkomma ett närmande, ett samförstånd och därpå grundad samverkan. K. S. V. hafva ju redan på många sätt gifvit till känna, att de önska och behöfva kraftig medverkan af alla dessa, som räknas och räkna sig »såsom sångens naturliga målsmän». Det har nog visat sig vid K. S. V:s förbunds-fester och diskussionsmöten — såsom det visar sig äfven af medlemsförteckningen —, att icke få organister, kantorer och skollärare ställa

sig varmt intresserade till saken, sluta sig till vår förening och verka i hennes anda och syfte. Men det har också visat sig, att den häftigaste opposition mött oss just från organister och musikedirektörer. För en del bland dessa framstå vi präster såsom fåkunniga dilettanter i föreliggande fråga, och man vill icke ens tänka sig, att en präst kan ha *några* förutsättningar för att få yttra sig rörande sång och musik. De, som döma så, torde emellertid efter hand hafva blifvit allt färre. Med dem är det sannerligen icke lönt att söka någon samverkan, ty de skola alltid affärda oss med sitt: »Non possumus!»

Ingen vill väl yrka på, att den ena föreningen skulle uppgå i den andra, ty det finnes utrymme nog för dem båda. Organistföreningen har ju att bevaka äfven sådana intressen, som afse medlemmarnes sociala och ekonomiska ställning m. m. Här är därför närmast fråga om samverkan uti reformarbetet på kyrkosångens område, och detta borde väl vara ett gemensamt arbetsfält. Men villkoret för ett sådant samarbete måste vara, att båda föreningarna komma att verka i åtminstone väsentlig öfverensstämmelse med de principer, som angifvas uti K. S. V:s stadgar rörande sättet och målet för reformarbetet. Om organisterna såsom »musici ex professo» skulle fordra t. ex., att hela koralboksfrågan öfverlämnades åt dem, så skulle vi anse ett sådant kraf oberättigadt, ty lösningen af *den* frågan är det just, som i synnerhet påkallar samarbete. K. S. V. hafva sökt komma till samverkan med våra kyrkomusiker på det sätt, att till de offentliga diskussionsmöten, som anordnats af K. S. V., inbjudits äfven organister, skollärare m. fl. för meningsutbyte i frågor rörande kyrkosång och kyrkomusik. Man borde därför kunna vänta, att vi präster äfven blifva inbjudna att deltaga uti de möten, som hållas af stiftens organistföreningar och vid hvilka gemensamma frågor förekomma. K. S. V. hafva ju räckt organistföreningen en broderlig och kraftig hand uti dess sträfvanden att vinna bättre utbildning och bättre utkomst åt kyrkomusiker.* Hvad på oss präster ankommer, böra vi göra allt för att befordra framgången af en dylik sträfvand, inom våra församlingar böra vi söka utverka bättre löneförmåner m. m. åt organisterna samt genom tillmötesgående i öfrigt bereda väg för önskvärdt samförstånd med dem. Fortsätta vi att handla på sådant sätt, så torde en brygga lättast kunna blifva slagen mellan de båda föreningarna. Och detta skulle vara till gemensam fromma, ty

* Så nu återigen icke länge sedan, då K. S. V:s centralkommitté hos Kungl. Maj:t petitionerat om snara och kraftiga åtgärders vidtagande just i den riktning, som organistföreningen förut petitionerat om.

präster och organister måste komma till broderligt samförstånd, om kyrkosångsfrågan skall kunna väsentligen och mera allmänt föras framåt. Såsom en utväg, som synes böra befordra ett verkligt samarbete mellan K. S. V. och organistföreningen, förordas, att *styrelserna* för desamma sökte åstadkomma ett gemensamt möte. Vid ett dylikt »centralstyrelsemöte» kunde de ledande männen å ömse sidor klargöra sin ställning. De olika åsikterna finge då brytas mot hvarandra, och man kunde kanske med erkännande af kyrkosångsfrågans stora betydelse komma till insikt om nödvändigheten af enigt samarbete för dess lösning. Önskvärdt vore därför, att K. S. V:s centralstyrelse snart toge detta förslag under ompröfning.

* * *

Jag öfvergår nu till de *erinringar* Centralstyrelsen ger oss uti förenämnda cirkulär. I *första* punkten vill Centralstyrelsen betona vikten utaf *anordnandet af offentliga diskussions- och sångöfningsmöten å skilda orter inom resp. kretsområden.* Eftersom vi nu äro samlade till ett dylikt möte, kunde jag för tillfället lämna denna punkt, men för ordningens skull anser jag mig böra yttra några ord om densamma. Centralstyrelsen säger: »dylika möten kunna lämpligen öppnas med en s. k. 'matutin' eller *liturgisk morgonbön* i ortens kyrka samt avslutas med en enklare eller rikare *vespergudstjänst*, vid hvilken ortens sångkrafter, om också blott en unison barnkör, böra medverka». — Matutin och vesperliturgier med tillhörande musik finnas redan nu tillgängliga, som vi veta, och flera kunna vi vänta, om vi blott uppmuntra våra flitiga samlare och tonsättare genom att rekvirera och göra bruk af de musikalier m. m., som redan finnas. *Diskussionen* öfver frågor rörande kyrkosången bör inledas med kortare anförande af någon medlem i stiftskretsen. Sedan vi nu i de flesta stiftskretsar fått medverkande medlemmar äfven bland organister, kantorer och skollärare, kan ju uppdraget att inleda de uppsatta samtalsämnena stundom lämnas äfven åt någon af dem, där så finnes lämpligt. En prästerlig ledamot af stiftskretsen bör dock leda förhandlingarna.

Vid dylika möten må naturligtvis icke försummas att *öfva kyrkosång.* Man kan ju också i stället för vespergudstjänst anordna en s. k. *koral- eller kyrkosångsafton.* Centralstyrelsen förordar i andra punkten med rätta sådana sångstunder. Koralaftnar kunna naturligtvis hållas utan samband med diskussionsmöten. För egen del anser jag,

att detta sätt för vår verksamhet bör mera allmänt upptagas, ty däri-
genom kunna vi få våra församlingar med oss. För oss är ju huf-
vudsytet till en början, att de kärnfulla psalmer, som vi äga uti vår
nuvarande psalmbok, må komma att sjungas på det rätta sättet i
församlingen. Yid dessa koralafnarn bör K. S. V:s koralbok användas.
För de flesta torde det vara bekant, att det finns särskilda
tryckta blad, å hvilka upptagits 12 »*typiska koraler i reviderad form*».
(Dessa kunna rekvireras hos prosten Rich. Norén, adress Torstuna-
by, till ett pris af 5 kronor per 100 exemplar). De äro ämnade att
för tillfället utdelas bland de vid sängöfningen närvarande.*

En koralafton bör inledas med ett lämpligt, kort och lättfattligt,
helst historiskt föredrag om kyrkosången med uppvisande af dess
stora betydelse och ursprungliga beskaffenhet m. m. Någon tänker
kanske här på svårigheten att hålla det inledande föredraget och
säger: »Härtill är jag icke kompetent.» Ja, gåfvorna äro ju olika och
bekantskapen med ämnet större eller mindre. Vi hafva dock i vår
tidskrift (särskildt hänvisas till »*Kyrkosången 1904*»), uti inledningen
till »Valda koraler» och K. S. V:s koralbok så rikt material och så
goda anvisningar i detta afseende, att om vi blott göra oss möda att
sätta oss in i dem, så går det nog för hvem som helst ibland oss att
åstadkomma ett litet enkelt inledningsföredrag. Men utan arbete går
det naturligen icke.

Efter inledningsföredraget börjar föresjungandet af de koraler,
som för tillfället väljas, sedan ledaren meddelat behöfliga notiser rö-
rande psalmens författare, melodiens tillkomst m. m. Härvid bör han
ock framhålla vikten utaf, att textorden komma naturligt och tyd-
ligt fram, och åskådliggöra detta vid sjungandet. Därjämte bör han
noga akta på det å textbladet angifna tempot för hvarje koral, så
att psalmen icke kommer att sjungas hvarken för fort eller långsamt.
Att dylika koralafnarn äro ett verksam medel för främjande af vårt
syftemål och att de med lifligt intresse omfattas af församlingen, där-
på kunde många bevis framdragas. En musikdirektör i en af väst-
kustens städer håller koralångstunder i regeln hvarje fredags afton,
har det sagts mig, och dessa lära städse vara talrikt besökta.

I detta sammanhang torde det tillåtas mig att påpeka, hurusom
Kyrkosångens Vänner icke böra försumma tillfällen, som kunna er-

* Under titeln: »*Kyrkosångens Vänners psalmmelodier*» finnes numera tillgängligt
(från Gleerups förlag, Lund) ett melodihäfte omfattande 126 koralmelodier ur K. S. V:s
koralbok, utg. af G. T. Lundblad, till ett pris af 50 öre (rabatt vid partirekvis.).

Red:s anm.

bjudas, att få rum för *kyrkosångsföredrag å föreläsningsföreningarnas program*.* Det finnes ju dylika föreningar snart öfver allt i vårt land, och det bör ligga i vårt intresse att ha ett ord med vid det folkbildningsarbete, som dymedelst pågår. Detta kan ju tillika för oss vara ett sätt att öfva ungdomsvård.

Lutherdagen — den 10 november — innevarande år bereddes mig tillfälle att i Mariestads föreläsningsförening hålla föredrag öfver ämnet: »*Den kyrkliga församlingssången från äldsta tider till våra dagar*». Efter föredraget afsjöngo de församlade åtskilliga nummer ur »typiska koraler» under ledning af en liten enstämmig kör af nattvardsbarn, som förut något inöfvats, samt af vår musikdirektör, som skötte orgeln. Tillströmningen till föreläsningslokalen var vid tillfället ovanligt stor och deltagandet i sången kraftigt.

Vi öfvergå nu till *tredje* punkten af cirkuläret. Centralstyrelsen föreslår däri »*slutna öfningsmöten mellan präster och organister, hvarvid liturgisk sång och läsning öfvas för främjande af ett naturligt och rätt betonadt föredrag, i förening med inbördes broderlig kritik*». I stort sedt torde innehållet i denna punkt få skrivas på de fromma önskingarnas konto. Skulle dylika möten anordnas, så fordras, att man vid dessa har en ledare med verklig pondus. I så fall skulle de tvifvelsutän vara lika nyttiga, som de anses behöfliga. Vid tillfällen, då vi kunna påräkna närvaron utaf någon af våra föregångsmän, borde vi icke försumma att få till stånd öfningar i deklamation, mässning m. m. Sådana möten ha nog också hållits någon gång, åtminstone inom Skara stiftskrets. De anses väl behöfliga, intill dess den bättre utbildning, som vi i detta afseende hafva att vänta med afseende på den yngre generationen af präster och organister, hunnit göra sig gällande.

Det nämndes nyss *vespergudstjänster*. Centralstyrelsen förordar i *fjärde* punkten, att sådana mera allmänt anordnas, men varnar på det kraftigaste för att därvid gå ifrån »den gammallutherska vesperns historiska grund». Om detta sistnämnda sker och man »*skattar åt en ytlig och förskämd smak genom val af sådant textuellt och musikaliskt innehåll och genom sådan gång och form, som saknar kyrkligt liturgisk anda och hållning*», då får man icke kalla detta vespergudstjänst. Det har ju sports klagomål öfver, att

* I föreläsningsföreningarnas tjänst hafva ock redan dylika kyrkosångsföredrag hållits flerstädes. Så bl. a. af prosten R. Norén å en hel mängd platser, fördelade på Västmanland, Dalarne, Närke, Småland, Skåne och Blekinge, hvilka kyrkosångsföredrag samlat stora, lifligt intresserade åhörareskaror.

s. k. vespergudstjänster urartat till musikaliska soaréer eller konserter. Så får det icke tillgå. Härtill kunna icke K. S. V. bidra. Vid våra nuvarande aftonsångsgudstjänster (hvilka enligt min mening åtminstone vid högtiderna gärna kunde återföras till deras ursprungliga liturgiska form) äro vi bundna af agendariskt fastställd ordning, som det icke faller oss in att ändra, innan vederbörande myndigheter därtill lämnat tillstånd och gifvit oss något nytt. Vi böra icke heller våga oss på att sätta upp vesperliturgier, *byggda efter egen smak och godtycke*. Vi behöfva icke falla i den farliga snaran, ty vi kunna med jämförelsevis ringa kostnad erhålla förträffliga vesperliturgier med vespermusik, byggda på den rätta grunden. Sådana finnas — såsom ofvan är nämndt — utgifna af Norén och Morén samt af Lundblad (i »Kyrkosången»).

Vid vespergudstjänsterna i synnerhet kunna våra *härliga kyrkomusikaliska skatter från äldre och nyare tid* komma till rik användning, såväl i mera kräfvande former som i enklare. I hvarje fall erbjuder sig i dem ett ypperligt verksamhetsfält för de *större eller mindre kyrkokörer, som det äfven bör vara vår uppgift att söka få till stånd i allt flera församlingar*. Saknas resurser för åstadkommande af *flerstämmig blandad kör*, så äro enklare *unisonkörer* af äldre eller skolbarn ingalunda att förakta, blott de äro väl inöfvade och ackompanjeras väl å orgeln. Hellre en god unisonkör än en dålig flerstämmig kör!

Om dessa andaktsstunder ordnas och ledas som sig bör — hvilket kräver ett intresserad, kärleksfullt men tacksamt arbete — då blifva de verkliga, stämningsfullt sköna gudstjänster af i sanning uppbyggande kraft. Vilja vi göra vår verksamhet mera fruktbringande, må vi därför icke försumma att anordna dylika högtidsstunder inom våra församlingar. Detta så mycket mindre som dylika väl ordnade osh utförda vespergudstjänster öfverallt af folket i alla samhällslager omfattas med lifligaste intresse och verkligen synas motsvara ett nutida behof. Där en- eller flerstämmiga körsånger förekomma vid gudstjänsten, där borde *texterna till desamma* alltid finnas i tryck tillgängliga för församlingen. Våga vi hoppas, att centralkommittén i sin tid skänker oss lämpligt urval dylika texter för kyrkoårets olika tider?

Det omhandlade cirkulärets femte punkt afser *sångundervisningen i skolan*. I likhet med Centralstyrelsen håller jag före, att vi präster böra tillse, att K. brefvet af den 20 mars 1885 om sångundervisningen i skolan icke får vara en död bokstaf. Om sången i

skolan skall blifva, såsom det heter, »en förskola för sången i kyrkan», så fordras nödvändigt, att undervisningen bedrifves med planmässighet. Det tillkommer skolrådet att i samråd med lärarpersonalen uppgöra läsordningen för skolan. Sångundervisningen skall ha sin plats å schemat, och det gäller vid den som vid all annan undervisning, att en bestämd plan följes, så att öfningen i kyrkosång icke blott får sin tid utan ordnas så, att en viss grupp af psalmmelodier och mässånger genomgås för hvarje läsår uti de särskilda skolafdelningarna. En god anvisning för uppsättande af plan för psalmsången i skolan finner man t. ex. uti organisten, folkskolläraren O. Haglunds broschyr: »*Om sången i våra folkskolor*» (Gleerups förlag, pris 50 öre).

Vilja vi se en rikare frukt af vårt arbete för kyrkosångens höjande och äro vi angelägna om att rytmiska koraler komma till allmänare användning inom våra församlingar, så må vi söka samarbeta med lärare och lärarinnor i folkskolorna, så att dessa lära barnen sjunga dylika. Men, på det att barnen, då de komma till den allmänna gudstjänsten, icke måtte få höra psalmmelodierna sjungas på annat sätt i kyrkan än i skolan, må vi vid koralafnarn i skolsal eller annan lämplig lokal öfva äfven äldre, intresserade församlingsmedlemmar att sjunga samma rytmiska koraler, som barnen inöfva, så att dessa koraler må sjungas likformigt i kyrka och skola, när helst de förekomma. Det bör i få ord sagdt, vara *planmässighet* fråga om införandet af rytmiska koraler äfven i kyrkan, och sambandet mellan kyrkan och skolan bör också i denna del bevaras.

Här tillåter jag mig påpeka önskvärdheten af att man efter examen i våra folkskolor anordnar liturgiska avslutningsgudstjänster i kyrkan, där detta låter sig göra. På de flesta ställen ligger kyrkan icke långt ifrån skolan. Afslutningen får genom att förläggas till kyrkan en högtidligare prägel, och detta tillvägagångssätt har äfven sin betydelse för barnens kyrkliga fostran. I »Kyrkosången» för år 1903 finnes en anvisning, huru dylika avslutningsgudstjänster kunna anordnas.

Vi komma nu till cirkulärets *sjätte* punkt, i hvilken vi präster erinras om att *vi böra lämna nummerlappen till organisten så tidigt, »att nödiga förberedelser kunna medhinnas, eventuellt öfning med kyrkokören»*. Från prästens sida borde väl icke möta något hinder för psalmlappens öfverlämnande i god tid. Men om därmed vinnes något, är en annan sak. Där prästen och organisten enigt samverka för kyrkosångens höjande, där går det nog bra. Men har man att göra med en organist, som för egen del icke anser sig be-

höfva några förberedelser och ingenting vill göra för inöfvande af en skolkör, då blir psalm-lappen nog liggande hos honom utan åsyftadt gagn. Detta ger sig tillkänna vid gudstjänsten! På tal om nummer-lappen kommer man lätt att tänka på *valet af psalmer*; detta tillkommer prästen och bör ske med hänsyn till den förevarande söndagen, dess texter, dess predikan m. m. Härvid böra vi komma ihåg, att församlingen, som hufvudsakligen i bön och sång aktivt tar del i gudstjänsten, har rätt att af prästen fordra *ett godt psalm-val*. Vi hafva uti kyrkoherde Lundblads från trycket utgifna »*Psalm-valslista*» fått en mycket förtjänstfull hjälpreda, men den får icke och vill icke vara annat än en hjälpreda för oss, när vi skola välja psalmer för våra gudstjänster.

Den *sjunde* punkten i cirkuläret innehåller en anmodan till *kretsarnas sekreterare* att *insända uppgifter, notiser* m, m., som skola inflyta i *årsberättelsen*; de sändas till dess nuvarande redaktör folkskoleinspektören J. A. Franzén, Värnamo. I viss mån har äfven denna sak sin betydelse för det föreliggande ämnet, ty uti årsberättelsen bör man få en öfversikt öfver verksamheten inom de olika kretsarna och däraf hämta nya uppslag och anvisningar för eget arbete i föreningens syfte.

Uti cirkulärets *åttonde* och sista punkt *anbefalles tidskriften »Kult och konst» till energisk spridning inom och utom sällskapets kretsföreningar*. Det torde, tyvärr, på det hela icke vara så lätt att allmännare sprida tidskriften i fråga, enär den kostar 5 kronor per år. Visst och sant är, att man där får mycket god valuta för sina pengar. I ett par kretsföreningar har ett större antal exemplar anskaffats och distribuerats genom sekreteraren, något som förtjänar efterföljd. Låt oss emellertid göra hvad vi kunna för att göra den känd och sprida den! Må vi föreslå, att den värdefulla tidskriften inköpes för kyrkoarkiven, för skol- och folkbiblioteken m. fl., och må vi själfva hålla den för egen del eller hålla den tillsammans med någon kamrat!

I detta sammanhang anser jag mig böra erinra om vår skyldighet *att mera allmänt verka för anskaffandet till våra kyrkor och skolor af den litteratur och de musikalier, som främja kyrkosångens och kyrkomusikens höjande*. Vilja vi, att organister, lärare och lärarinnor skola sätta sig in uti kyrkosångsrörelsen och vara oss behjälpliga uti vårt arbete, så få vi icke begära att t. ex. en organist, som för denna sin syssla har kanske inte ens 100 kronors lön, skall medelst denna anskaffa litteratur och musikalier, hvilka det väl borde ligga i församlingens eget intresse att tillhandahålla honom. De flesta

församlingar torde nog vara villiga till sådana inköp, om blott påstötningen sker på lämpligt sätt. Lyckas det icke på den vägen, så får man på enskild väg söka anskaffa hvad som behöfves. Detta är ett villkor för framgången af vår sak.

* * *

Mitt inledningsföredrag har tyvärr svällt ut alltför mycket, och jag anhåller om öfverseende härför!

Jag har ju icke framkommit med några *obekanta* men kanske ändå med en del *opåaktade* saker. Syftet med mitt enkla föredrag har varit att framhålla, nödvändigheten af att vi göra oss till godo de hjälpmedel, som vi redan äga, och att vi med lust och lif fortbygga på den lagda grunden för reformarbetet. Alltså: vilja vi, att vår verksamhet skall blifva mera fruktbringande — och det vilja vi ju allesammans —, då gäller det, att *alla aktiva och medverkande medlemmar i vår förening enigt, planmässigt och oförtrutet arbeta för uppnående af det höga mål, som ligger för oss, och att vi därvid söka vinna allt flera af kyrkosångens naturliga målsmän för våra sträfvanden.*

Det gäller tillika, såsom medel härför, att vi inom alla våra 11 stiftskretsar landet rundt anordna offentliga diskussions- och sångöfningsmöten, slutna öfningsmöten för deklamation och mässning, där så låter sig göra, samt koralaftnar och vespergudstjänster.

Särskildt för medverkan vid vespergudstjänster och andra högtidsgudstjänster böra vi, där så är möjligt och duglig ledare finnes, söka få till stånd bildandet af flerstämmiga blandade körer eller åtminstone unisonkörer af äldre eller skolbarn.

Vi böra därtill öfvervaka, att sångundervisningen i skolan sker efter en god plan äfven omfattande rytmiska koraler och mässsånger. Därjämte bör den s. k. psalmlappen, som normerar den egentliga menighetssången, af oss präster efter omsorgsfullt val i god tid öfverlämnas till vederbörande, där så önskas och ske kan.

Slutligen böra vi kraftigt bidraga till spridning af tidskriften »Kult och konst» samt tillse, att K. S. V:s litteratur och musikalier blifva anskaffade och komma till användning inom våra församlingar.

Taga vi alla dessa anvisningar på fullt allvar och söka omsätta dem i praktiken, såsom det höfves »aktiva» medlemmar, och gå vi därvid till väga med den vises besinning och den hoppfulles energi, så kunna vi vara förvissade om, att K. S. V:s verksamhet skall taga

ny fart och blifva alltmera fruktbringande för det gudstjänstliga lifvet inom våra församlingar. Må vi blott i detta som i andra stycken af vår verksamhet städse hafva för ögonen främjandet af Herrens ära och följa den gamla bepröfvade, välsignelsebringande regeln: *Ora et labora, deoque dimitte futura!* Det är: »Bed och arbeta och lägg framtiden i Guds hand!

Hannas kyrka från söder.

Foto. 1906.

Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag.

Januari—mars 1907.

Ufvered (Skara stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag (kostnad 6,409 kr.) omfattande:

- 1) in- och utvändig rappning och målning samt nytt golf af trä i kyrkans gångar,
- 2) förändring af predikstolen samt nya bänkar, nummertaflo och läktarbarriär.

Ö. I. Ämb. låter ark. grefve S. Cronstedt efter besök på orten omarbeta samtliga inredningsföremål för vinnande af en mera enkel och kyrklig karaktär, hvarjämte föreslås gångar utefter kyrkans långsidor, hvilka jämte öfriga gångar böra beläggas med plansten. — Yttre puts och affärgning bör utföras i full öfverensstämmelse med nuvarande utseende. De nya bänkarna jämte öfrigt snickeri böra målas i gråhvit ton med upplägningar i guld. Dessa förändringar medföra dessutom en besparing af 750 kr., som borde disponeras för oförutsedda utgifter.

Församl. antager Ö. I. Ämb:s förslag, men begär bänkarnas antal minskadt, hvilket Ö. I. Ämb. å ritningen tillmötesgår.

K. M:t stadfäster Ö. I. Ämb:s ändringsförslag gn. K. Bref d. 25 jan. 1907.

Hällestad (Lunds stift).

Församl. inlämnar af ark. H. Sjöström uppgjord ritning till ny bänkinredning, hvarjämte föreslås inläggning af golf i gångar och å platsen framför altarrunden af svarta och hvita viktoriaplattor i diagonalmönster.

Ö. I. Ämb. har intet att invända.

V. H. A. Akad. hemställer om föreskrifter beträffande inventariernas förvaring, grafrubbing samt anmälan om eventuella fynd.

K. M:t stadfäster förslaget och meddelar dessa föreskrifter gn. K. Bref d. 1 febr. 1907.

Sköllersta (Strängnäs stift).

Församl. anhåller att vid blifvande omtäckning af kyrkans tak få begagna skiffer i st. för spån (nuvarande taktäckningsämne).

Ö. I. Ämb. hemställer hos församl., att denna med frångående af tidigare beslut måtte bestämma, att kyrktaket till synnerlig fördel för kyrkans karaktär och utseende skulle bibehålla spånbetäckningen och endast i mån af behof omläggas eller lagas.

Församl. bifaller Ö. I. Ämb:s hemställan, hvarför

K. M:t icke finner ansökan föranleda till någon åtgärd. K. Skrifvelse d. 8 febr. 1907.

Vaxholm (Uppsala ärkestift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ritning till ny orgelfasad.

Foto. 1906.

Hannas kyrka. Koret från sydost.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster ritningen gn. K. Bref d. 15 febr. 1907.

Ingarö (Uppsala ärkestift).

Församl. anhåller att få utbyta det mycket bristfälliga spåntaket mot ett tak af svartplåt samt att få affärga kyrkan ut- och invändigt.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 15 febr. 1907.

Öfver Hogdal (Härnösands stift).

Församl. inlämnar ett af stadsingeniör Kjellin uppgjortt reparationsförslag (kostnad 4,500 kr.), omfattande:

- 1) anbringande af ny sockel af stålslipad beton,
- 2) insättande af nya inner- och ytterbågar i fönstren,

3) panelning med pärlspontade bräder af hela kyrkan invändigt utom på altarväggen, hvars dekorativa målning, i likhet med altare och predikstol, skulle renoveras.

Ö. I. Ämb. låter utarbета ny arbetsbeskrifning, hvari föreskrifves, att sockeln skall göras af å platsen förefintlig, lättklufven gråsten, och att vid innerpanelning icke må användas pärlade bräder, hvilket alldeles skulle förrycka interiörens karaktär, utan att i stället de gamla bräderna med sina olika bredder skola bibehållas, sedan de försetts med spont.

K. M:t stadfäster Ö. I. Ämb:s förslag gn. K. Bref d. 15 febr. 1907.

Stockholm. Storkyrkan.

Församl. inlämnar i flera olika repriser ansökningar om stadfästelse å restaureringsförslag, uppgjorda af ark. Stenhammar. Dessa omfatta i hufvudsak följande åtgärder:

1) tapetmålningen och stjärnhimmelsorneringen i koret samt träpanelningen kring pelarnas nedre partier aflägnas,

2) väggar och hvalfkappor rengöras, omputas och affärgas med kalkfärg utan ornering,

3) putsen borthackas å pelare, stjärkringar och hvalfstrålar, hvilka kompletteras med tegel, slaget i samma profiler som det gamla. De skola stå i teglets naturliga färg med synliga fogar under ett år efter det kyrkan åter blifvit upplåten till gudstjänst, hvarefter församlingen skall besluta, huruvida de åter skola hvitslammas eller ej. — Kapital och baser kompletteras, där sådant är möjligt, men där spår af baser saknas, anbringas en sockel af naturlig sten, försedd med enkel skråkant,

4) koret inskränkes på bredden, så att det omfattar blott midtskeppets 2 östligaste kvadrater, och begränsas i norr och söder af ett till kungsstolarna framdraget skrank, bestående af nuvarande torserade bronskolonner, försedda med sockel och öfverkant enl. ny ritning. Ny altarring af marmor,

5) utrymmena norr och söder om det sålunda begränsade koret anordnas ss. »minneskyrka» och afstängas med smidesgaller, hvartill ritning framdeles skall inlämnas,

Foto. 1906.

Hannas kyrka. Tornet från nordväst.

6) gångarna beläggas med kalkstensplattor, hvarvid där befintliga grafhällar flyttas till platser, där de ej äro utsatta för nötning. Koret och »minneskyrkan» beläggas äfven med kalkstensplattor i det ursprungliga golfvets nivå med bibehållande af grafhällarna på deras ursprungliga platser,

7) värmeledning anordnas,

8) grafmonument och epitafier lagas och kompletteras,

9) S:t Göransgruppen uppställs i den södra delen af minneskyrkan, hvarvid S:t Göran ställes på en ny sockel efter ritning af ark. Agi Lindegren, och i denna infattas ett antal bibehållna gamla reliefer,

10) ang. behandlingen af de nyupptäckta målningarna i hvalfven öfver södra läktaren skall församlingen längre fram inkomma med förslag.

Foto. 1906.

Hannas kyrka. Romansk döpfunt.

Ö. I. Åmb. har intet väsentligt att anmärka ang. de föreslagna åtgärderna utom beträffande S:t Göransgruppen uppställning. Åmb. anser det omöjligt att nu fixera platsen för denna grupp och bestämma en del på den valda platsen beroende önskemål med afseende på anordnandet af kyrkans bredvidliggande ingång, belysning samt placering af värmeelement m. m. Då bilderna en gång blifvit flyttade till kyrkan, torde det blifva lätt att afgöra deras bästa uppställning. Mot den föreslagna sockeln har Åmb. intet annat att erinra, än att de eventuella nya bildserierna skola förses med inskrift, som angifver deras ursprung. Nu oafgjorda anordningar böra sedermera underställas K. M:ts pröfning.

V. H. A. Akad. hemställer om inventariernas förvaring samt om an-

mälän af alla under arbetets gång gjorda upptäckter af fornlämningar.

K. M:t stadfäster i enlighet med Ö. I. Åmb:s hemställan med Akademiens tillägg samt föreskrifver att, om församlingen framdeles beslutar sig för hvitslamning af pelare, stjärkringar och hvalfstrålar, detta beslut skall underställas K. M:ts pröfning. K. Bref d. 28 febr. 1907.

Norrbärke (Västerås stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ritning till glasmålning för kyrkans mellersta korfönster.

Ö. I. Åmb. har intet att invända.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 28 febr. 1907.

Östra Ljungby (Lunds stift).

Församl. inlämnar ett af ark. Th. Wåhlin uppgjortt restaureringsförslag (kostnad 8,400 kr.), omfattande:

- 1) nytt golf, nya bänkar och dörrar samt flyttning af predikstolen,
- 2) ny uppvärmningsanordning.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 8 mars 1907.

Grums (Karlstads stift).

Församl. anhåller om stadsfästelse å förslag till glasmålningar i de 2 främre korfönstren.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 8 mars 1907.

Uråsa (Växjö stift.)

Församl. anhåller att få utbyta sitt nuvarande spåntak mot ett tak af svartplåt.

Ö. I. Ämb. anser sig icke böra motsätta sig förslaget, då kyrkans arkitektoniska värde är mycket ringa.

K. M:t medgifver utbytet af täckningsmaterial gn. K. Bref d. 15 mars 1907.

Hannas (Lunds stift).

Församl. hade gn. K. Bref d. 31 jan. 1896 fått ritningar till restaurering af kyrkan fastställda. Dessa ritningar önskar man ej längre följa, utan inlämnar ett nytt af hr. Boisen i Ystad uppgjortt förslag.

Ö. I. Ämb. förordnar ark. Th. Wåhlin att på platsen granska förslaget. Han upprättar därefter nytt förslag, hvare upptagits åtgärder till förekommande af den åldriga kyrkans förvanskning. Ämb., som anser församl:s förslag oantagligt, förordar Wåhlins förslag.

Församl. vidhåller sitt förslag, emedan den ej önskar kyrkobygget utfördt på sådant sätt, att kyrkan framdeles liksom hittills skulle »te sig som ett kuriosum».

V. H. A. Akad. instämmer emellertid med *Ö. I. Ämb.* och vill icke godkänna församl:s förslag.

Hannas kyrka. Koret.

Foto. 1906.

Ö. I. Ämb. anser, att ortsförslaget innebär en särdeles pietetslös och otillfredsställande lösning af frågan om restaurering och tillbyggnad af kyrkan, som af arkeologiska och estetiska skäl icke bör tillåtas. Då församl. icke vill antaga Ämb:s förslag, anser Ämb. intet annat återstå, än att K. M:t förklarar det underställda förslaget omöjligt att stadfästas.

Nuvarande tornfasad.

Ombyggnad enligt ark. Dahlanders
förslag.

Hammar kyrka.

K. M:t ansluter sig till Ämb:s uppfattning och vägrar bifalla församl:s ansökan. K. Skrifvelse d. 15 mars 1907.

Hammar (Strängnäs stift).

Församl. inlämnar ett af ark. M. Dahlander uppgjort förslag till ny tornhuf, som af

Ö. I. Ämb. godkännes.

K. M:t stadfäster ritningen gn. K. Bref d. 15 mars 1907.

Krogsered (Göteborgs stift).

Församl. inlämnar en af hr. T. Wallström i Gamla Lödöse utförd ritning till ny infattning af altartafla m. m.

Ö. I. Åmb. har intet att anmärka, men hemställer, att den nya altartaflan måtte utföras af med dylikt arbete fullt förtrogen person.

K. M:t stadfäster i enlighet med Ö. I. Åmb:s hemställan gn. K. Bref d. 15 mars 1907.

Hamra (Visby stift).

Församl. inlämnar förslag till ny uppvärmningsanordning i kyrkan.

Ö. I. Åmb. lämnar det utan anmärkning.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 22 mars 1907.

Ytter Hogdal (Härnösands stift).

Församl. inlämnar ett af stadsingeniör Kjellin uppgjort restaureringsförslag (kostnad 29,292 kr.), omfattande:

1) påbyggnad af tornet och dess förseende med ny, koppartäckt spira, reparation af kyrkans spåntak,

2) omläggning af golvet och insättande af nya fönsterbågar; nya ytterportar,

3) nya bänkar, nytt altare och altarring, ny predikstol,

4) inre omputsning och dekorer.

Ö. I. Åmb. förordnar ark. F. Falkenberg att på platsen granska förslaget. Han omarbetar detsamma, hvarvid föreslås, att mellersta fönstret å norra sidan skulle igenmuras och nisch där anordnas för värmeugn. Vidare föreslås, att altare och altarring bibehållas, men att ofvan altaret å predikstolens nuvarande plats skall uppsättas en altartafla, utförd i relief med ramverk och sockel af trä. Tornets kupol ombygges, till sin nedre del i öfverensstämmelse med den nuvarande, men till den öfre något förändrad.

Församl. antager ändringsförslaget i hufvudsak, men motsätter sig fönstrets igenmurning och anser tornlanterninen något tung.

Ö. I. Åmb. låter ändra förslaget efter församl:s önskan.

K. M:t stadfäster detsamma gn. K. Bref d. 22 mars 1907.

Uppsala Domkyrka.

Domkapitlet önskar bereda lokal för bättre konservering och utställning af i domkyrkans ägo befinliga, värdefulla gamla textilföremål, hvilka nu förvaras i skåp på orgelläktaren. Af ark. Agi Lindegren uppgöres förslag att därtill använda den öfver sakristian belägna s. k.

Kult och konst. 1907.

Foto. 1906.

Hannas. Dörr mellan vapenhuset och kyrkan.

klädkammaren, som genom en gång öfver norra tvärskeppsläktaren förbindes med ett par öfver silfverkammaren belägna rum.

V. H. A. Akad. och *Ö. I. Ämb.* lämna förslaget utan erinran.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 22 mars 1907.

Önnestad (Lunds stift).

Församl., som gn. K. Bref d. 26 okt. 1906 (se sid. 49) erhållit stadsfästelse på ett restaureringsförslag, inlämnar nu enl. meddelad föreskrift af ark. Hj. Sjöström utförda ritningar till:

korvägg, altare och altarring, predikstol, bänkar, orgelläktare och orgelfasad, dörrar, fönsterindelning och nummertaflo.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 22 mars 1907.

Veckholm (Uppsala ärkestift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ett förslag till anordnande af värmeledning. Denna skulle anbringas i ett under kyrkans kor beläget grafhvalf, hvarför anhålles att få djupare nedgräfvade befintliga kistor, tillhörande kyrkoherden J. Wiman († 1772) och hans familj.

Ö. I. Ämb. anser, att förslaget icke låter sig genomföras, utan uppgör ny ritning till värmekammare, som skulle uppföras på kyrkans södra sida i vinkeln mot en större utbyggnad.

V. H. A. Akad. instämmer i detta förslag.

K. M:t stadfäster *Ö. I. Ämb:s* förslag gn. K. Bref d. 27 mars 1907.

Flen (Strängnäs stift).

Församl. inlämnar ritning till ny ingångsdörr och fönster å sakristian.

Ö. I. Ämb. och *V. H. A. Akad.* har intet att invända.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 27 mars 1907.

Högstena (Skara stift).

Församl. inlämnar ett förslag till utvidgning och restaurering af kyrkan.

Ö. I. Ämb. finner detsamma från kyrklig byggnadssynpunkt oantagligt och uppdrager åt ark. Axel Lindegren att besöka orten i och för upprättande af nytt förslag. Detta omfattar:

- 1) tillbyggnad af kyrkan i väster, så att den skulle utgöras af 2 hvalfkvadrater på längden med läktare i västra delen,
- 2) tornbyggnad vid norra långsidans västra ända,
- 3) ny altarring och nya bänkar, men bibehållande af nuvarande altare och predikstol,
- 4) anordnande af värmeledning.

Församl. förklarar sig icke godkänna förslaget, utan vidhåller sitt ursprungliga.

Domkapitlet förordar *Ö. I. Ämb:s* förslag.

Ö. I. Ämb. låter ark. Lindegren ändra sitt förslag gn. utslutandet af tornet och värmeledningen och gn. anbringande af ett vapenhus i väster. Ämb. framhåller vidare, att om klockstapeln skulle repareras el. ombyggas, detta borde ske i full öfverensstämmelse med den nuvarande.

Högstena kyrka. Skiss till ark. Lindegrens första utvidgningsförslag

Församl. antager i hufvudsak detta förslag, men anhåller att tillbyggnaden måtte ökas något åt väster, så att läktaren ej behöfde skära fönstren, samt att fönster till läktaren borde upptagas på västra gafveln.

Ö. I. Ämb. tillmötesgår församl:s önskan utom beträffande fönstret i västra gafveln, som ej låter sig åstadkommas.

V. H. A. Akad. hemställer, att en i kyrkans golf befintlig runsten måtte upptagas och resas å lämplig plats, vidare att anmälan göres i händelse af fornynd eller grafrubbning.

K. M:t stadfäster *Ö. I. Ämb:s* sista förslag med *Akad:s* tillägg gn. K. Bref d. 27 mars 1907.

Sigurd Curman.

Om orgelns användning vid gudstjänsten.

Några ord med anledning af prosten Frans Blix' artikel i ämnet.*

Af kommin. **Nils Östgren**, Njurunda.

Författaren har tydligen med sin uppsats åsyftat att med bevis, hämtade såväl från historien som från agendariska föreskrifter och kyrkolagsbestämmelser, ådagalägga, att orgeln utöfvat och alltjämt utöfvar ett högst ödesdigert inflytande på kyrkosången, enkannerligen församlingens sång, och att orgelmusiken sålunda »såsom ledare af församlingssången bör så fort som möjligt uteslutas från våra gudstjänster». Med all reverens för författarens beläsenhet och historiska forskningar på ifrågavarande område och med instämmande i hans omdöme om det dominerande orgelspelets fördärflika inflytande på församlingens endräktiga sång, torde man likväl hafva skäl att taga afstånd åtminstone i viss mån från författarens mening i fråga om hvad historien vittnar om orgelspelets användning vid gudstjänsten, men särskildt när det gäller den bevisföring förf. använt för att vindicera sin uppfattning rörande orgelmusikens ställning till kyrkolagens och handbokens föreskrifter.

Det är sant, att orgelns roll under reformationstidehvarvet inskränkte sig till att beledsaga och stödja den figurala körsången, att intonera körsatserna och att utföra fria stycken, samt med afseende på församlingssången att genom förspel angifva, hvilken psalm skulle sjungas. Äfvenså är det riktigt, att kyrkoordningarna från denna tid och framemot midten af den senare hälften af 1600-talet innehålla vissa föreskrifter, som stå i samklang med ofvannämnda praxis. Men ovedersägligt är å andra sidan det faktum, att orgeln redan tidigt under 1600-talet började i vissa delar af det evangeliska Tyskland erhålla en annan uppgift: att beledsaga den unisona församlingssången. Det vore för öfrigt egendomligt, om den Osianderska eftergiften för folkets smak och fordran att få förena församlingssångens rytmiskt sköna melodier med den figurala körsångens harmonier icke

* Se Kult och konst, 3:e häftet 1906.

skulle hafva genast eller så snart som möjligt tillgodogjort sig bruket af orgelspelet, som i öfrigt under 1600-talets lopp vann burskap. Visserligen dröjde det, innan denna praxis infördes i Sverige, men af åtskilligt att döma kan man konstatera, att ett församlingssången beledsagande orgelspel här förekom mot slutet af det 17:e århundradet. Bland andra bevis för denna åsikt må anföras 1697 års koralpsalmbok med sin för orgel satta generalbas, som ju förutsätter orgelns användning vid ackompanjemang af koralsången. Det torde kunna ställas utom allt tvifvel, att den åtgärd, som professor Vallerius sålunda vidtog, afgjort talar för, att ofvannämnda praxis med afseende på orgelns roll vid koralsången icke införts först samtidigt med koralpsalmbokens redigering, utan förefunnits någon tid därförut och sannolikt redan vid tiden för 1686 års kyrkolags utgivande. Blott ett par tre årtionden därefter finna vi härjämte ett lagförslag, som upptager bestämmelser om orgelspel under psalmsången. 1734 års förslag till kyrkoordning föreskrifver nämligen, att »vid nattvardens begående bör innehållas med annan musik, och allenast jungas psalmer under orgelspel». Man torde ej behöfva befara att hafva skridit för långt in på de lösa hypotesernas område, om man förutsätter såsom högst sannolikt, att nämnda förslag framsprungit ur en allmän och mångårig sed med afseende på orgelspelet vid gudstjänsterna.

När förf. för det andra söker att med åberopande af kyrkolagen och nuvarande handboksbestämmelser försvara sin uppfattning, att orgelackompanjemang till psalmsången är lagstridigt och sålunda borde afskaffas, så har han blottat en tankegång, som vid närmare skärskådande måste anses minst sagdt betänkelig. Mot förf:s tolkning af kap. 13 § 2 af 1686 års kyrkolag i så måtto, att denna bestämmelse skulle afse, att »den själfständiga musiken på orgorna icke får utföras så länge, icke får upptaga så mycket af den till gudstjänst anslagna tiden, att liten eller ingen tid blir öfrig för den allmänna församlingssången utan orgelackompanjemang», är visserligen intet att invända. För den, som äger kännedom om den tidens sed att låta musiken i kyrkorna trakteras på olika instrument, särskildt blåsinstrument, och intaga ett alltför framstående rum, kan ej tvekan uppstå vid tolkningen af ofvanberörda lagbestämmelse. Starka sannolikhetsbevis för en sådan uppfattning erbjuda sig ock från föreskrifterna i vissa kyrkoordningsförslag på 1600-talet, såsom de af biskoparne Emporagrius och Laurelius utgifna, i hvilket senare man finner det stadgandet, att organisten icke finge för sin egen berömmelses skull handhafva instrumentet efter sin egen vilja, »brukandes

därtill lättfärdiga och i församlingen otjänliga stycken med mycken krus och kvinkeling». Att äfven i kyrkolagen af 1686 skulle inrymmas någon varnande bestämmelse mot dylik musik, som åstadkom buller och tidsutdräkt, är själfallet.

Men därmed stannar det ock. Att tillmäta nämnda stadgande någon annan betydelse är oriktigt. Förf. synes likväl vara på det klara med att 1686 års kyrkolag rent af *förbjuder* orgelackompanjemang till psalmsången. En sådan slutsats är grundfalsk och vittnar först och främst om, att förf. förbisett eller missförstått det ofvan relaterade historiska tidsläge, under hvilket kyrkolagen tillkommit, för det andra, att förf. anser att allt, som icke uttryckligen är i lag påbjudet, ock måste vara förbjudet. Samma slutsats söker förf. ock, såsom nämndt, afvinna den nuvarande handboken, som på ett par ställen i förbigående omnämner orgelns bruk men i öfrigt därom ej innehåller någon föreskrift. »Endast under utdelandet af den heliga måltiden stadgar den, att *församlingens* sång må beledsagas af orgelspel, men blott dämpadt», — så tolkar förf. hvad handboken har att säga om orgelackompanjemang, och genast är i förf:s tankegång slutledningen klar och färdig ungefär så: »eljest är allt församlingens sång beledsagande orgelspel af ondo». Jag undrar, om förf. reflekterat öfver vådan att på detta sätt göra slutsatser »e silentio» och gjort klart för sig följderna däraf inom andra områden. Jag skulle härvid vilja erinra honom, att de olika handböckerna från reformationens införande i vårt land intill 1894 *icke nämna ett ord om orgelns bruk* vid gudstjänsten. Med förf:s sätt att draga slutsatser skulle under sådana förhållanden orgelspel *icke i någon form* hafva fått förekomma vid gudstjänster intill 1894, hvaraf skulle följa, att handbok och kyrkolag stått i strid med hvarandra. Eller — för att tillämpa förf:s tankegång i ett annat afseende — i handboken förekommer ingen föreskrift om psalmsång vid begravnings- eller vigselakterna efter deras enklare vanligen förekommande formulär. Skulle nu handbokens tystnad i detta afseende i analogi med orgelfrågan tolkas såsom ett agendariskt förbud, så skulle begravnings- och vigselpsalmerna aldrig under dessa akter få hafva någon användning. Men jag är öfvertygad, att förf. under sin mångåriga tjänstgöring som präst ofta, för att ej säga söndagligen, härutinnan brutit mot enligt hans åsikt gällande föreskrifter.

Att förf. genom sin ofvannämnda hänvisning till kyrkolag och handbok i verkligheten slätt ingenting bevisat med afseende på orgelns rätt att beledsaga församlingssången vid gudstjänsten, torde

sålunda vara själfklart. Syftet med ifrågavarande lagbestämmelse i 1686 års kyrkolag var, såsom jag redan antydt, allenast att stäfja ett allmänt missbruk i kyrkorna men icke att förbjuda en praxis, som vid denna tid för öfrigt nätt och jämt hade hunnit börja införas i gudstjänsten. Det enda fall, då merberörda bestämmelse numera skulle kunna äga tillämpning, skulle afse preludierna, därest dessa hotade att draga ut på längden i sådan grad, att församlingen finge längre än lämpligt vore vänta att börja med sin koralsång. Hvad vidare beträffar 1894 års handbok, torde det vara uppenbart, att den med sina af förf. relaterade små föreskrifter endast afsett dels att *reglera* orgelspelet under nattvardspsalterna och en passus under biskops- och prästvigning, dels att i förbigående *omnämma* orgelns bruk före introituspsalmen men icke alls att förbjuda orgelspel för öfrigt under koralsången.

Förf. har skarpt polemiserat mot orgelns bruk under församlings-sången, och kontentan af hans framställning synes bestå i yrkandet, att »orgelmusiken *såsom ledare af församlingssången* bör så fort som möjligt uteslutas från våra gudstjänster». Konsekvensen af hans uppfattning om orgelns ställning till kyrkolagen hade då, synes mig, fordrat, att han i sitt »förslag» tagit steget fullt ut och yrkat fullständigt afskaffande af orgelackompanjemangt vid koralsången.

Oafsedt detta förefaller det, som om förf. ej varit rättvis i sin dom öfver orgelns inflytande på koralsången. Lifligt instämma vi däri, att orgelmusiken haft och har sin dryga andel i skulden till församlingssångens förfall, men *icke i och för sig*, utan till följd af det oftast bedröfliga sätt, hvarpå orgeln af tekniskt undermåliga och för orgelns liturgiska behandling främmande organister under alla tider skötts. I detta afseende synes mig just den af förf. relaterade historien från den västerbottniska församlingen kunna tjäna såsom ett lysande bevis. Hade organisten med musikalisk smak och liturgisk takt under sitt orgelspel *beledsagat* församlingens sång och sökt liksom smyga det efter sången, så hade förvisso ej heller följden blifvit sådan, som den nu måste blifva af organistens otympliga tilltag att söka behålla öfvertaget.

Då förf. åberopar åtskilliga auktoriteter till stöd för sin mening om orgelns dödande makt öfver sången, så har han förbisett, att deras domar framkallats just af anförda sorgliga förhållande beträffande orgelns *dominerande* välde. Endels har väl skulden till detta missförhållande bestått i orgelverkens outvecklade instrumentala beskaffenhet, som i viss mån lagt hinder för ett fullgodt orgelackompanjemang,

äfven där organisten ägt personliga betingelser att motsvara de fordringar man därvid har rätt att ställa på honom. I samma mån som orgelbyggeriet i våra dagar tillgodogör sig uppfinningarna på pneumatikens område, bör dock detta hinder varda undanröjdt och den koralsången beledsagande orgelmusiken utveckla sig till att fylla sin uppgift i enlighet med sin verkliga bestämmelse, såsom Kocher har på ett ställe uttalat den: »Då församlingen sjunger, skall orgeln städse träda i bakgrunden. Människosången bör härska, men orgeln tjäna att uppbära, understödja. Organistens uppgift är att med själförsakande hofsamhet endast beledsaga samt smyga sina toner så innerligt till sången, att orgeln endast tyckes medsjunga koralen.»

När orgelspelet i våra kyrkor, såsom är att hoppas, en gång hunnit till denna fullkomning, hvilket kan ske endast i den mån studiekurserna för utbildande af organister ej minst med afseende på orgelns användning från liturgisk synpunkt sedt blifvit skärpta, hoppas jag, att förf. skall komma att inse, att man ej får kasta ut barnet med badvattnet, och med blidare ögon betrakta orgelmusiken i dess roll att beledsaga församlingens sång.

SMÄRRE MEDDELANDEN,
ANMÄLNINGAR OCH RE-
CENSIONER AF BÖCKER
OCH TIDSKRIFTER.

Samfundet Sankt Eriks årsbok 1906. Wahlström & Widstrand,
Stockholm. Pris i bokhandeln 5 kr.

Samfundet Sankt Eriks årspublication för 1906 har för icke länge sedan utkommit. Det är på goda grunder, som man i denna tidskrift påpekar detta sällskaps tillvaro, då dess sträfanden, om än inom ett mera begränsadt område, delvis sammanfalla med dem, som representeras af »Kult och Konst». Sankt Erik vill söka bevara Stockholms ur konst- och kulturhistorisk synpunkt intressanta minnesmärken, på samma gång som det vill verka för att vid stadens utveckling de historiska och konstnärliga krafven ej helt och hållet skjutas åt sidan — uppgifter, som visserligen ej äro de lättaste, men ej heller de minst viktiga i våra dagars Stockholm.

Af årsbokens uppsatser är det särskildt en, som för denna tidskrifts läsare är af intresse, docenten J. Roosvals »Torbiörn Tidemansons rim om den store Örjanen och andra bidrag till detta monuments historia under 15- och 1600-talen», där författaren framlägger resultaten af sina undersökningar om Sankt Göransbildens placering i Stockholms Storkyrka.

Hvar den berömda gruppen ursprungligen haft sin plats är icke bekant. Så mycket kan väl dock anses visst, att under den tid, katolicismen ännu satt orubbad i högsätet i vårt land, ingen varit nog djärf att företaga någon ändring i placeringen af detta Stockholms populära palladium. Men med reformationen följde en ny, vida mindre pietetsfull åskådning. Därtill kom, att under brytningstiden mellan nytt och gammalt på teologiens område det religiösa intresset och därmed äfven kyrkobesöken tillväxte i oerhörd grad. Utrymmet i Storkyrkan blef snart för knappt för Mäster Olofs åhörarskaror. Den, som närmast blef lidande på denna ökade kyrkliga frekvens, var riddar Sankt Göran. År 1528, fyra år efter Olavus Petris ankomst till Stockholm, fattade stadens borgmästare och råd enhälligt beslut om att han skulle förflyttas till Vårfru dörr — en numera ej synlig dörr på kyrkans södra sida — »ty han tog allt rummet bort af kyrkan».

Men endast ett par decennier fick den förföljde riddaren behålla sin plats. Krafvet på ökad utrymme i Storkyrkan var alltjämt konstant; särskildt blef detta märkbart, då Gustaf Vasa låtit rivna korpertjet för att bereda plats åt sitt slottsbygge. För att råda bot på trångboddheten indrogs då i kyrkans område den kapellrad, som löpte kring densamma; kapellens mellanväggar brötos ned, och kyrkans åhörarerum vann sålunda en ej obetydlig utvidgning.

I samband med denna ändring får Sankt Göran sin slutliga fristad, men därvid går man tämligen hårdhänt till väga. Gruppen skiljes från

sin sockel — hvilket väl för den senare i detta bildstormarnas tidehvarf var liktydigt med fullständig undergång — och placeras på en brygga, löpande mellan kyrkans vägg och en af skeppets pelare. Där stod han nu, degraderad och stympad, den stolte riddar Sankt Göran, och där förblef han stående ända fram till år 1866. Detta år öfverflyttades han till Statens historiska museum för att i den eviga skymningen i dess kyrksal meditera sina växlande öden.

Som stöd för sin uppfattning, att bildens förflyttning till bryggan i sidoskeppet ägt rum i samband med Gustaf Vasas ombyggnad anför docenten Roosval en egendomlig dikt ur Palmsköldska samlingarna i Uppsala universitets bibliotek. Författaren till denna, en synbarligen i »de lokale Forhold» väl initierad person, skildrar med största indignation den våldsamma framfart, man tillåtit sig mot Sankt Göran, på samma gång som han uttalar sina tvifvel om, att man genom denna vandalism vunnit några nämnvärda fördelar för kyrkan. — Docenten Roosval identifierar den obekante diktaren med en i Messenius »Chrönika om Stockholm» omtalad »Torbiörn stadz klockaren», hvilken enligt Messenii ord i skrift uppträdd mot Gustaf Vasas härjningar i Storkyrkan.

Ur andra källor kunna hämtas flera underrättelser om denne Torbiörn, hvilka synas bestyrka detta antagande. Han är nämligen bekant äfven i en annan egenskap än sin kyrkliga.¹ Slå vi upp t. ex. »Een nyttigh och Christeligh bönebook, — — — aff Martino Helsingio förswenskat», finna vi på sista sidan följande ord: Tryckt i Stockholm aff Torbiörn Tidemanson Anno Domini MDLXXVII. — Denne Torbiörn var, enligt hvad tvenne i Riksarkivet förvarade bref² utvisa, äfven klockare och kan således ej gärna vara någon annan än den af Messenius omtalade. Han förestod under åren 1576—77 boktryckeriet i Stockholm. Detta, som år 1525, »med swaar kost» upprättats af Gustaf Vasa, hade länge en viss officiell karaktär. Därifrån utgingo de viktigaste reformatoriska skrifterna, alla förordningar och statsskrifter m. m.³ När nu under Johan III:s tid tendenser till mildrande af hatet de olika religiösa fraktionerna emellan gjorde sig gällande, är det väl ej otroligt att antaga, att till — om man så får säga — kunglig boktryckare satts en man, som var känd för att sympatisera med dessa sträfvanden. Det kan väl invändas, att en boktryckare var en allt för obetydlig man, för att man skulle ha fäst någon vikt vid hans tänkesätt. Men man bör betänka, att under denna tid, då censuren visserligen ansträngde sig för att hindra misshagliga skrifers utspridande men icke alltid lyckades i sina försök,⁴ det kunde innebära en viss garanti att ha en man med liturgiska åsikter som boktryckare. Det märkligaste arbete, som bär Torbiörn Tidemansons tryckarsignatur, är Johan III:s liturgi af år 1576.⁵

¹ Se Klemming och Nordin, Svensk Boktryckerihistoria sid. 152-153.

² Båda dessa, af hvilka det ena är riktadt till Johan III (Bref till konung Johan III), det andra till sekreteraren Hindrich Matzonn (Bibliogr., boktryckerier) röra samma sak, nämligen skattefrihet för ett hemman.

³ Klemming-Nordin, a. a. s. 151.

⁴ Schück, Svensk Litteraturhistoria I, sid. 275-76.

⁵ Konung Johan tyckes hafva hyst ett visst intresse för tryckeriet, särskildt under den tid, då liturgien gick i press. M. Jacobus Erics lät därvid »sigh bruka vthi

Något som synes tala mot docenten Roosvals antagande är den hos Palmsköld förekommande uppgiften, att Torbiörn fick afsked 1593. Var denne stadsklockare c. 1550 och som sådan allmänt känd — Messenius omtalar honom ju som en välbekant person —, kan han väl knappast ha kvarstått i sitt klockareämbete så länge som till 1593. Men då vi ej känna källan för Palmskölds notis och således ej kunna afgöra dess säkerhet, kan den väl knappast anföras som motskäl för ett antagande, som annars synes hafva så stor sannolikhet för sig.

O. Wieselgren.

Otto Janse: Medeltidsminnen från Östergötland. Stockholm 1906. Justus Cederquist. 5 kr.

I mitt korta omnämmande af den s. k. Kulturhistoriska afdelningen å Norrköpingsutställningen i tidskriftens förra årgång framhöll jag den tacksamhetsskuld, hvori medeltidskonstens vänner böra stå till dr Janse, som ordnat den intressanta låne-utställningen af svensk medeltidskonst. Denna skuld ökas därigenom, att han nu publicerat ett urval af den nämnda utställningens föremål. Att den på godt papper tryckta med hundra ofta goda afbildningar försedda publikationen säljes till det oerhördt billiga priset af 5 kronor, anser jag som ett uttryck för utgifvarens önskan, att vår medeltidskonst må bli bekant för så många människor som möjligt. Måtte denna önskan i rikaste mått gå i fullbordan.

J. R.

Andreas Aubert: Die malerische Dekoration der San Francesco Kirche in Assisi. Ein Beitrag zur Lösung der Cimabue-Frage. Mit 80 abbildungen in Lichtdruck. Leipzig 1907. Karl W. Hierseman. 36 mark.

Om den italienska målarkonstens båda äldsta stormästare säger Dante i Purgatorio:

»Att han i målning hunnit konstens tinnar
väl trodde Cimabue, men fördunkladt
är nu hans namn, och Giotto står i ropet.»

Med dessa rader var de båda mästarnas rykte grundlagdt och in i den senaste tiden gäller Giotto för den italienska renässansens grundläggare och Cimabue för hans förelöpare. Några moderna forskare såsom Thode ha starkt betonat Cimabues betydelse, andra såsom Wickhoff ha kriticerat bort större delen af hans forna œuvre. I opposition mot Wickhoff anser sig Aubert böra återgifva Cimabue freskerna i S. Francescos i Assisi öfverkyrka (i koret och tvärskeppen). Men han nöjer sig härvid icke med att följa Thodes argumentering. En årtal omfattande detaljforskning i Assisi-kyrkan har fört honom till en (för Cimabuefrågan) ny metod, som han kallar de båda utvecklingslinjernas metod. Den ena linjen är utvecklingen mot ett mer och mer naturtroget återgifvande af verkligheten. Den andra är utvecklingen af den dekorativa skönheten. Med andra ord, Aubert

Typographia pro Correctore, och hadhe therföre et ståteligit vnderhåld af k. Johan.» (Klemming s. 152, not 2).

undersöker noggrannare än förut skett det dekorativa elementet och särskildt ornamentiken i Assisi och finner, att ornamentik och figurstil följas åt. Sker en växling inom den förra så motsvaras den ock af en växling inom den senare. Aubert betonar uttryckligen denna metods nyhet. Och menar, att den dekorativt lågt stående konsten under 1800-talet förklarar hvarför samma århundrades konsthistorici varit så blinda för den dekorativa konstens utveckling. Denna beskyllning stämmer visserligen för de italienska problemens vidkommande, men den tör hafva sin goda förklaring och ursäkt däri, att figurstilen i Italiens konsthistoria faktiskt har en öfvervägande betydelse. Att ornamentstudiet såsom hjälpmedel är utomordentligt viktigt, är däremot sant, och författaren har, synes det mig, på ett lyckligt sätt begagnat sig af denna hjälp. Han lyckas, såvidt jag kan se, att åter uppbygga en Cimabue och man sluter sig gärna till hans entusiastiska förklaring att denna Cimabue redivivus i dekorativ kraft öfverträffar den i realism mera framskridne Giotto. Undersökningen rör sig emellertid bland mestadels trasiga och oftast svärfotograferade fresker. Det är därför, oakadt det sällsynt rika illustrationsmaterialet, svårt för den, som icke har originalen i friskt minne, att i detalj värdera arbetet. Så mycket som afbildningar kunna hjälpa, göra emellertid de åttio (80) ljustrycken.

Auberts bok är afsedd för den europeiska konsthistoriskt bildade allmänheten, han har därför gifvit ut den på tyska. Emellertid finnes det säkert bland dem, som intressera sig för kyrklig konst i vårt land, äfven många som med nöje skola följa den varmhjärtade framställningen af den toskanska konstens genesis i den helige Franciscus kyrka.

J. R.

Oswald Sirén: Giotto. En ledning vid studiet af mästartens verk, ett försök till framställning af det kronologiska problemet. Stockholm, A.-B. Ljus. 1906. Pris 20 kr.

De nordiska fackutbildade konsthistorikerna ha fordom haft en benägenhet att företrädesvis studera den utländska, helst italienska konsten. Detta är helt naturligt, eftersom konsthistoria vuxit till vetenskap först inom det italienska området. På samma sätt var all filologi ursprungligen klassisk, under det att numer de nordiska språken hvarken umbära vetenskaplig undersökning ej heller universitetslärostolar. Hos de flesta yngre konstforskare i Sverige märkes nu en tendens, som påminner om den entusiasm, hvarmed det svenska språket och dess dialekter under de närmast gångna årtiondena studerats. Man vill framför allt draga fram i ljuset den skatt af konst, som fäderneslandet äger, och lösa de problem, som detta inhemska material i så, jag skulle nästan vilja säga, kväfvande rikedom ger. Om denna tendens fortsatte att lefva så som den börjat, vore det fara värdt, att kontakten med vissa viktiga delar af den kontinentalta vetenskapen afbrötes. Det är därför glädjande, att vi äga en på svenskt språk skrivande forskare, som helt ägnat sig åt den italienska konsten. Genom honom och de lärjungar han kanske samlar omkring sig, har den svenska konstvetenskapen fått en garanti för att den icke i framtiden kommer att halta utan med två stadiga fötter stöda sig på både in- och utland.

Giotto har varit lockande för svenskarne, eller rättare svensk-finnarne. Ty de båda böcker vi nu äga på svenska språket om honom äro båda skrifna af finländare, den äldsta af Siréns förste lärare professor Tikkanen i Helsingfors. Tikkanens afhandling var för sin tid högst märklig och prisas ännu i ett sådant arbete som Kraus' Geschichte der christlichen Kunst som den bästa existerande Giotto-tolkning. Hans lärjunges nu föreliggande arbete bör kunna anses som Tikkanen-monografien efterträdare på denna hedersplats.

Att gifva människofigurer *påtaglig* form, att gestalta ett rum så, att det synes *rymligt*, i dessa två tekniska problem hvilkas slutgiltiga lösning Italiens 1400-tal finner, har Giotto löst de första ekvationerna, och däri ligger hans historiska betydelse. I hans träffsäkra dramatiska komposition, i hans geniala användning af de få rörelsemotiv han behärskade genom hvilka han uttrycker känslor och tankar så säkert som ett ordkargt språkgeni, däri ligger hans personliga oesterhärmliga konstnärsllynne.

Genom många och goda afbildningar och lättlästa beskrifningar får läsaren af Siréns arbete en god allmän-föreställning om den store realisten. Det är den sidan af arbetet, »en vägledning vid studiet af mästartens verk», som jag för denna tidskrifts läsare velat framhålla. Att de ventenskapliga tvistefrågorna för mången icke-fackman nedtynga boken är klart. Men många skola säkert följa bevisföringarna med nöje och efteråt förstå, att njutningen af gamla konstverk icke grumlas utan tvärtom klaras och fördjupas, sedan man arbetat sig igenom de med dem förbundna frågorna. Må den svenska Giotto-boken få så många sådana läsare som möjligt!

J. R.

Fornvännen, meddelanden från K. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.

Under denna titel utkommer från och med 1906 en tidskrift, i hvilken akademiens forna publikation »Månadsbladet» uppgått. Årligen skola fyra häften utkomma, hvardera om 3 eller 4 ark. Abonnementspriset är 5 kronor. Innehållet omfattar eller skall omfatta alla de områden, å hvilka akademien arbetar. Att döma af de föreliggande häftena har den förhistoriska arkeologien dock tagit lejonparten. Af den färdiga första årgången må här framhållas dr Ekhs intressanta redogörelse för den upptäckt af ärkebiskopsgrafvar, som han gjort under restaurerandet af Sigtuna stadskyrka. Redan före restaureringen syntes å korets norra vägg delar af en väggmålning med arkitektoniska motiv. Under byggnadsarbetet kom hela denna dekoration (ehuru mycket ramponerad) i dagen och dessutom en denna afbrytande i muren insänkt bågförmig nisch. I nischen, dekorerad med ett å en färgplansch afbildadt rutmönster, fanns inskriften: VENERABIL · PATR · — — RLER · FELICIS · RECORDACIONIS: VPSALN: ARCHIEPC · EST · HIC · CONDITVS. Det stympade namnet har Ekhs rekonstruerat till *Jarlerus*. Af ärkestiftets alla biskopsnamn är detta nämligen det enda, som passar med den bibehållna stafvelsen. Jarlerus dog 1255. Här var alltså ett sällsynt prof på målrad dekoration från 1200-talet funnet. Att Jarler begrofs i Sigtuna förklaras däraf, att han tillhört dominikanerorden (hvars klosterkyrka var

Den nya skruden för biskopen i Luleå stift.
1. Framsidan af biskopsskruden och mitran jämte kräcklan.

Den nya skruden för biskopen i Luleå stift.

2. Baksidan af biskopsskruden och mitran jämte kräcklan.

just den nuvarande stadskyrkan). Ungefär hundra år därefter var en annan dominikanermunk ärkebiskop, Petrus Philippus. Han dog 1341. Som f. d. ordensprior skulle han, enligt Ekhsoffs fyndiga bevisföring, också begravas i dominikanerkyrkans mest hedervärda plats i koret. Han lades då i samgraf ned Jarler, dennes anspråkslösa rutmönstrade bågnisch igenfylldes, väggen öfverdrogs med ny puts, och därpå målades en arkitektonisk dekoration med inställda figurer, hvilka skulle utgöra ett gemensamt epitafium för de båda ärkebiskoparne. Den ena af dessa kyrkofurstar syntes ännu på den framknackade målningen. Det är på denna figur som Ekhsoff byggt sin bevisföring, hvilken utan tvifvel fört till ett riktigt hufvudresultat: Här äro Jarlerus' och Petrus Philippus' grafvar, rester af ett för dem gemensamt epitafium från midten af 1300-talet samt i nischen en enklare dekoration från midten af 1200-talet. — H. Hildebrand meddelar en tolkning af figurerna å en medeltida guldring i Statens historiska museum, funnen vid Visby. Där synes en man omgifven af två fåglar. Om de otydliga figurerna jämföras med en relief å Fardhems kyrkas korportal på Gotland och dessa båda med texten i den äfven på svenska förekommande Alexanderssagan, visa de sig utgöra en illustration till berättelsen om konung Alexanders himmelfärd. Han fastgjorde vid en gondol två stänger med köttbitar i topparna och gripar tjudrade vid stängernas midt. Under sina bemödande att nå lockbetet lyfta griparna gondolen. — Sigrid Leijonhufvud meddelar en »Gotländsk uppteckning af medeltida formulär för invigning af födoämnen». Å påskaftonen, sista dagen i den långa fastan, företogs med prästerligt bistånd enligt en allmän nordisk sed högtidliga invigningar af mat. Ett formulär för dylika signierier hittades under altarskåpet i Vamblingbo kyrka 1901 och förvaras nu i Statens historiska museum.

J. R.

Den nya skruden för biskopen i Lule stift.

De å föregående uppslag synliga afbildningarna visa ett framstående prof på modern kyrklig textilkonst. Vi ha förut haft tillfälle att visa våra läsare dylika arbeten från Handarbetets vänner och från Licium i Stockholm. Den här föreliggande skruden har utgått från *fröken Bastholms* atelier i Göteborg. Mönstret är komponerad af *fröken S. Gisberg*. Manteln består af purpurfärgad sidendamast, särskildt väfd för ändamålet hos Gianie i Wien. Broderiet är utfördt af guld och silke i hvitt, rosa, gult och grönt. Pelikansymbolen å ryggskölden synes vara utomordentligt väl sydd, men motsatsen mellan dennas realistiska utförande och molnens och ramens stilisering synes väl stark. Ur kompositionssynpunkt äro gifvet bårderna å framsidan det mest prisvärda i hela arbetet. Fyrpass och mandorla växa lugnt och rytmiskt, och den lyckligt funna anordningen med den fembladiga blommans placering ofvanför mandorlans midtpunkt betonar bårdernas vertikala karaktär. Det är ett organiskt mönster.

J. R.

DÜRER.

S. Hieronymus. Kopparstick.

Den helige Hieronymus.

Af **H. Brising.**

Medan Augustinus ännu i dag finner läsare och öfversättare, har hans stora samtida Hieronymus råkat i en oförtjänt glömska. Dock har han icke förgäfvat varit den kloke Erasmus' favorit, och den, som icke ryggat tillbaka för en fläkt af öknens heta andedräkt eller för den möda, som det kostar att sätta sig in i en främmande och underlig föreställningsvärld, skall i hans skrifter lära känna en personlighet, som icke är skuren i alldagliga dimensioner.

Hvad vi känna om hans lif är en väfnad af legend och historia, i hvilken det är svårt att finna de trådar, som bilda det faktiska un-

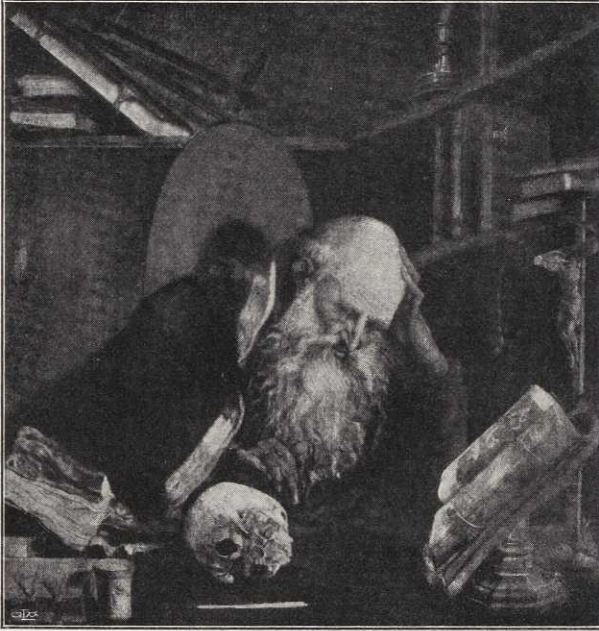

QVINTEN MATSYS (?).

Wien, Hofmuseum.

derlaget. En rik och begåfvad ung man, som spelat en framstående roll bland Roms jeunesse dorée och som genom sina vittra intressen och sin klassiska uppfostran i grund lärt känna de antika författarnes skrifter, gripes plötsligt af den ensamhetslängtan, som hos hvarje djupare natur plägar inställa sig, och beger sig ut i öknen för att få lugn. Häre ligger intet ovanligt, i synnerhet som öknen är att fatta som ett relativt begrepp, ty från sin vistelseort har han kunnat korrespondera med flera af sin samtids berömda män och kvinnor, bl. a. Augustinus, och senare se vi honom också uppträda som klosterstiftare och lärare.

Men legenden har icke nöjt sig med dessa enkla fakta. Den har utsmyckat hans lif med fantastiska episoder, gjort honom till typen för den hemskaste asketism och låtit honom naken vistas i den vildaste ödemark, sargande sitt bröst med hvassa stenar. Den har gifvit honom en enda hängifven kamrat, ett lejon, ur hvars fot han en gång dragit ut en törntag, — en kristen variation af den antika berättelsen om Androkles. Det är alltid så, när traditionen får hand om en människa, hon lyftes upp till ett annat plan, begåfvas med

MARINUS VAN ROYMESVALE.

Berlin, Kaiser Friedrich-Museum.

öfvernaturliga egenskaper, blir en heroisk och mytisk figur eller med andra ord — blir konst.

Den moderna dualismen mellan konst och lif var emellertid okänd för Hieronymus. Sådana helstöpta karaktärer som han känna icke andens växelmynt. När den antika litteraturen icke gaf honom lifvet, slog han igen böckerna och gick ut i öknerna, icke den öken som är Zarathustras och som den moderna människan kan bära växande inom sig midt i storstaden, utan den verkliga öknerna, Syriens öken.

Fantasien är också för honom något reellt och påtagligt. Belysande är den historia han berättar om anledningen till att han uppgaf sitt syndiga och utsväfvande lif i Rom. Han hade af litterärt intresse börjat studera apostlarnes skrifter, men hans klassiskt bildade smak stöttes af deras i hans tycke vulgära språk, och han kunde icke besluta sig för att skiljas från sitt bibliotek. Då hade han en dröm, i hvilken han tyckte sig stå inför rättfärdighetens domstol och tillfrågades hvem han var. Han svarade: »En kristen». »Du ljuger»,

TIZIAN.
Milano, Brera.

ANTONELLO DA MESSINA.

London, National Gallery.

blef svaret, »du är icke kristen utan ciceronian, ty där din skatt är, där är också ditt hjärta.» Därpå greps han och tuktades så hårdt, att märken syntes, när han vaknade. Från den stunden läste han endast den heliga skrift.

Erasmus, som gifvit ut hans verk, vill emellertid icke tro på denna fabel, ty han finner ingen synd i studierna. »För resten», säger han, »är Hieronymus ingen ciceronian. Cicero talar, men Hieronymus åskar och blixtrar. Vi beundra språket hos den ene, men hos den andre både språket och hjärtat (pectus).»

Detta är olikheten mellan humanisten och kyrkofadern. En annan är den senares fantastiska helighetsbegrepp, som låter honom falla det i våra öron underligt klingande ordet: En vuxen jungfru skall icke bada.

Hieronymus dog 420 som »ecclesiasticorum lumen magistrorum» och »doctor maximus».

Denne sällsamme man hade egenskaper, som i hög grad måste sysselsätta fantasien, särskildt den konstnärligt skapande. Det är i synnerhet den germanska renässansens målare som ofta framställt hans bild, sannolikt stundom påverkade af hans skrifter, som utkommit i öfversättning af Erasmus hos Froben 1516. Erasmus beundrade honom mycket och kallade honom »en flod af guld». Det synes emellertid som om renässansens människor mera uppskattat hans lärdom än hans kristendom och hellre framställt studiehelgonet än asketen. Åtminstone äro taflorna med Hieronymus i sin studiekammare de vanligaste, medan de som framställa spåkningen i öknen eller episoden med lejonet äro något mera sällsynta.

Dürer har behandlat ämnet både som kopparstick och som målning, den senare numera i Lissabons museum, det förra bekant och beundradt i tusentals reproduktioner. Samtidigt eller före honom har Quinten Matsys i Antwerpen framställt samma sak, ehuru hans original tyvärr gått förloradt. Lyckligtvis känna vi det indirekt genom en mängd efterbildningar, af hvilka de bästa äro utförda af hans lärjungar Jan Matsys och Marinus van Roymesvale. Vi hafva ett godt exemplar af Marinus i Stockholm, andra finnas i Berlin, Wien, London, Florens m. fl. ställen. Waagen trodde sig en gång ha funnit prototypen i Turin, Gall. d'Arrache, men denna samling är länge sedan upplöst, och spåren förlora sig i Paris.* Motivet har för öfrigt behandlats af mästare ur högst skilda skolor;** dock har södern

* Le Figaro, d. 9. 5. 1906 nämner en Philosophe en méditation af Q. Matsys vid vente Emile Gavet.

** Se en minatur i M. S. n:o. 166., Fonds Français, Bibl. Nat. af den andra handen i Les Très Riches Heures (Jean l. Hermann de Limbourg).

aldrig haft samma förkärlek som norden för detta studiekammarens helgon. När Hieronymus framställes af florentinarne (Uffizierna, Louvre) gifva de honom en helt annan miljö än den vi äro vana vid på norra sidan Alpena. Han skildras oftare som friluftsmän än som studiehelgon, och hans vistelse i öknen får gärna tjäna som förevändning för ett fantastiskt landskapsmåleri. Det är endast nordborna som ha den rätta känslan för husets interiör och kammarens trefnad. I Hieronymus' cell koncentrerar en man som Dürer hela sin hemkärlek och låter oss känna värmen och lugnet i den lärdes arbetsrum med de blyinfattade rutorna, folianterna på bänken, kurbitsflaskan i taket och det sofvande lejonet på golvet. Sedermera är det Rembrandt som fördjupar problemet och befriar det från alla dessa attribut, som renässansens människor älskade. För Spinozas landsman är Hieronymus den rena tanken, som bryter fram ur skuggorna liksom en klar stråle. Det är betecknande för Rembrandt, att han så många gånger behandlat detta motiv, först som i Louvrens ungdomsbilder mera detaljeradt och med en interiör, hvars ringlande vindeltrappa leder fantasien på villovägar, sedan tragiskt, dystert med en gripande ensamhetsstämning, i en klostercells förtätade mörker, genom hvilket blicken trefvar sig fram till den världsfrämmande anakoreten. (Jfr äfven i Stockholm den s. k. Anastasius, snarare en S. Hieronymus).

Intet af detta känner sydlänningen. Särskildt den venetianska skolan är rik på Hieronymustaflor, men de flesta föreställa landskap. Se t. ex. Basaiti, Lotto, Cima. Ett undantag bildar Carpaccio, men hans rum har prononcerad cellkaraktär. En halffigurstafla af Giorgione, framställande Hieronymus läsande, sågs af Anonimo Morelliano hos Messer Jeronimo Marcello i San Tomado.

När man verkligen någon gång målade en studiekammare såsom Catena i National Gallery, så har den mycket litet af boningsrum och är till hälften i det fria. Dessutom strålar den i fullt solsken, medan nordborna älskade den förtroliga skymningen. Mest öfverensstämmande med den nordiska fantasien är måhända Antonello da Messinas tafla i samma galleri, såsom det är att vänta af en konstnär med så utprägladt germansk påverkan.* Men sammanställningen är en smula äfventyrlig. Målaren har skjutit in studiekammaren i midtskeppet af en kyrka, där den står som ett dockskåp, utan sammanhang med arkitekturen. Det är som om man till hvarje pris måste ha en monumental ram.

* Beskrifven af Anonimo, som såg den hos Messer Antonio Pasqualino, Venedig.

Motivet var som skapat för Quinten Matsys, och det torde vara otvifvelaktigt att han behandlat det, ty i hans skola förekommer det nästan lika ofta som de s. k. växlarna. Originalen synes emellertid genom någon olycklig tillfällighet ha gått förloradt, såvida vi icke taga exemplaret i Wien (n:r 691) för egenhändigt. Men detta är så illa skadadt, formatet har blifvit förstöradt och de yttre delarna nymålade, så att en bestämning är mer än vansklig. Dock hafva många af mästarens egenskaper blifvit bevarade. Accessoarerna erbjuda jämförelsepunkter med växlarna i Louvre, det trånga träbonade rummet med hyllorna är alldeles i samma stil och särskildt anmärkningsvärd är behandlingen af skägget med de långa silfverstråna, som alldeles hafva Quintens metallglans. Figurens hållning är ungefär den vanliga, Hieronymus stöder vänstra handen på dödskallen, gör med den högra en gest mot bröstet och blickar åt sidan på en uppslagen bok, i hvilken vi se en framställning af Yttersta domen, samma illustration som hos Marinus i Berlin och Stockholm m. fl. ställen. Karnationen har också denna guldbruna värme, som Jan och Marinus sakna. Jan går mera i silfver, Marinus låter lätt lokaltönerna sönderfalla. Taflan har för öfrigt mästarens jämna utbredda ljusfördelning, hvilket särskildt kommer till synes, om man jämför med den ofvanför hängande kopian (n:r 692), som redan laborerar med klärobskyr-effekter. Karaktäristiskt är att Quinten låter dagern komma utifrån och att vaxljuset på hyllan är släckt, medan kopisten låter sig angeläget vara att tända detsamma. Det är därför tvifvelaktigt om kopian verkligen härrör från Jan, som icke heller brukade syssla med halfdunkel och för öfrigt hade betydligt mera temperament. Taflan är signerad 1537, medan originalet gifvetvis är flera år tidigare. Det kommer i motsats till de otaliga andra replikerna Quintens stil tämligen nära. På samma gång som denna är mera lugn och behärskad än Marinus', hvilkens taflor tyckas befinna sig på kokpunkten, är den dock betydligt mera dramatisk och patetisk än hos den senare kopisten, som fullständigt försjunker i en sentimental kontemplation, besläktad med hans glatta och svaga modellering.*

Jämsides med denna tolkning af Hieronymusmotivet går den andra uppfattningen, som framställer helgonet såsom eremit i öknen och som gaf ett förträffligt uppslag till landskapsstudier. Det tycks

* Man har sagt att Quinten Matsys' Hieronymus skulle vara influerad af Dürer; det torde snarare vara tvärtom. Den Hieronymus, som Dürer målade i Antwerpen år 1521 på beställning af den portugisiske konsuln Roderigo Fernandez, finns numera i Lissabons Museum (skisser i Albertina). Från samma år finns emellertid en tafla af Marinus (Prado), som förutsätter ett tidigare original af Matsys.

som om Quinten icke heller varit alldeles främmande för denna behandling, om man får döma efter en liten tafla i Liechtensteingalleriet, tillskrifven Patenir, men signerad Kvinten Masijs 1513. Signaturen är uppenbart falsk, men möjligen återgår taflan till ett original af Quinten. W. Valentiner har trott sig finna detta i Palazzo Rosso, Genua, sannolikt utan skäl.*

Genom en ganska naturlig idéförskjutning har Hieronymus också fått tjäna som exponent för den allmänt spridda vanitas-filosofien. Denna lära, som af vissa författare framställts såsom utmärkande för en svag och kraftlös tid, visade sig tvärtom under både medeltiden och renässansen jämsides med den hänsynslösaste lifsbejakning. Detta slags Hieronymustaflor äro samtidiga med de första genrebilderna. De utmärka sig ofta för ett ostentativt framhåfvande af förgångelsens attribut: dödskallen. Ett exemplar i slottet på Isola Bella bär också inskriften »Homo Bulla», människan är en såpbubbla. Ett annat i Rom, Accademia di S. Luca, säger: Cogita Mori. Konsekvent härmed är att det bibelställe, som helgonet läser, är ett kapitel af Job på grekiska (Uffizierna), annars är det vanligen Yttersta domen. Tanken att allt är förgängligt är ju gammal som människosläktet och har fått poetiskt uttryck hos framstående författare, bl. a. i den medeltida latinska sång, som var känd äfven i Sverige:

Vanitatum vanitas,
Omnia sunt vana;
Nil sub sole stabile
In vita humana.

Men ingenting undgår sin förflackning. De största tankar och de djupaste känslor förlora på att utminuterats i massa. Vi märka faran redan hos Tizian, hvilkens Hieronymus är ett bravurstycke som landskapsstudie och anatomi, men med en gest som icke tillhör enslingen utan skådespelaren. Nästa steg tages af Caracci, som icke längre har öga för annat än muskler och senor, men som också hade större kunskap om dessa än vanliga dödliga. Hans Hieronymus är en kalligrafisk fras af en arftagare till gammal kultur.

Det fordrades ett nytt och oberördt folk för att aflocka motivet några nya sidor. Antonio Pereda († 1669), en mästare från Madridskolans bästa tid, har i Pradomuseet gifvit oss sin tolkning däraf. För spanjoren är det extasen som skall betonas. Hieronymus mediterar öfver den yttersta domen, hvars basun han tycker sig höra (synes ej på reproduktionen.) Boken som han nyss har läst, dödskallen

* Les Arts Anciens de Flandre. Ed. Tulpinck, Bruges 1904.

PEREDA.
Madrid, Prado.

som är förgångelsens attribut, det groft hoptimrade krucifix som han håller i handen, allt har han glömt i hänförelsens ögonblick. Äfven koloriten är typiskt spansk, den är varm, men tragisk med starka motsättningar. Den mäterligt studerade åldrade och skrupnpna asketfiguren med dess nakna öfverkropp och röda mantel aftecknar sig mot en kolsvart fond, utan spår af differentiering, hvarken kammare eller landskap, endast gifvande den djupa dystra grundtonen åt verket.

Något liknande ger oss Ribera, ehuru det hos honom mera är andakten som öfverväger. Hans tafla i Prado visar oss helgonet med sam-

manknäppta händer, ödmjukt böjd inför den heliga skrift. Samma mörka fond, om möjligt svartare än hos Pereda, såsom är att vänta af denne Caravaggios efterföljare. Ett annat exemplar i Milano varierar temat med begrundan af dödskillen.

Ännu en spanjor: El Greco. Denne excentriske konstnär står i viss mån utan motstycke i sin tid, och man frestas ibland att jämföra honom med de urgamla freskomålarna på hans fäderneö Kreta, under 2:a årtusendet f. Kr. eller bysantinska mosaiker, hvilka blandade den högsta kultur med barbari. En främling utan släktskap med den kristna traditionen kunde han tillägna sig dess formler, men dref den spanska extasen till österländsk fanatism. Spöklika, onaturligt afmagrade och med ögon som glödande eldkol stiga oss hans figurer till mötes, stundom vridande sig som i konvulsioner. Hans Hieronymus är en förbränd åldring med hud, som stramar åt knotorna, och hvitt skägg, som räcker långt nedåt bröstet. Sådan se vi honom i Köpenhamn och i London. På närmare håll kunna vi studera honom i Thielska galleriet i Stockholm. Där är han inbegripen i den gräns-

lösa devotion, som endast en gammal asket kan utöfva, och den underligt tillvridna kardinalshatt, som synes i hörnet, är ett nästan för profant element i denna heta atmosfär. El Greco har lämnat bakom sig både filosofi och religion, han vill extasen för dess egen skull.

Så olika uppfattas ett människöde af skilda temperament. Vår tid har icke gifvit sitt bidrag till dessa tolkningar utan har endast haft att välja mellan de andra. Och då har den anslutit sig till renässansens tankar, Dürers och Quinten Matsys' skildringar, som vittna högt om humanismens stolta tro på det mänskliga intellektet.

Studiekammaren och icke öknen är den plats där tanken firar sina triumfer, och det folk, som äger renässansens vördnad för vetandet, har förvisso ett lejon vakande vid sin dörr.

RIBERA.
Milano, Brera.

Kyrkosång och församlingslif.

Inledningsföredrag vid K. S. V:s inom Lunds stift möte i Eslöf d. 15 april 1907

af professor

O. Holmström.

Såsom inledning till vårt härmed öppnade kyrkosångsmöte vill jag yttra några ord om detta nu mer än någonsin aktuella ämne.

Något som jag härmed allra först vill framhålla är *det nära samband, som eger rum mellan dessa båda*: kyrkosång och församlingslif. Det är ett samband, så innerligt och oupplösligt, att, om det blott något närmare besinnats af alla dem det vederbör, skulle det aldrig någonsin fått lof att komma till ett sådant försummande eller förfall af vare sig det ena eller det andra, som tyvärr längesedan blifvit och på blott alltför många håll ännu är förhållandet.

Tager man, såsom vi här göra, kyrkosång i sin egentliga betydelse af kult- eller gudstjänstsång, sålunda både prästens liturgiska altarsång och församlingens psalmsång, och församlingslif i sin allmänna betydelse, så är ju kyrkosången en del, och det en mycket väsentlig del af gudstjänsten, lika väl som gudstjänsten i sin helhet är en del af, eller om man så hellre vill uttrycka sig, själfva höjdpunkten af församlingslifvet i sin helhet.

Och vill man, såsom man ju oftast gör, taga församlingslif i mer inskränkt mening och ställa det vid sidan om gudstjänsten, såsom därifrån skildt och därifrån utgående, så finns det dock dem emellan ett lika organiskt samband som emellan rot och stam i ett träd eller kropp och själ eller hjärta. Gudstjänsten är ju, där den eljes motsvarar sin uppgift, församlingslifvets egen, hufvudsakligen religiösa eller uppåt och inåt riktade lifsyftring. Gudstjänsten är — kan man säga — hjärtelivet i församlingslifvet. Det är i *den* församlingen skyndar sin Herre till mötes, i bekännelse och bön, i tack och lof framlägger sina för alla församlingens medlemmar

gemensamma behof och af Herren själf i och genom ord och sakrament erhåller all den nådefullhet och andekraft, hon låter göra sig skickad till att mottaga, och som hon behöfver, för att i hela sitt öfriga lif kunna bevisa sig som en Herrens församling eller lefva ett verkligen kristligt församlinglif och med någon framgång till lösning upptaga de mångahanda sedliga och sociala uppgifter, som efter de olika tidsförhållandena föreläggas henne.

Och bland de olika moment, som i församlingsgudstjänsten ingå, intar psalm- och församlingssången en särdeles betydelsefull och egendomlig plats. Enkannerligen i vår evangeliskt lutherska gudstjänst är detta förhållandet. Det är, som bekant, Luthers ovanskliga och evärdliga förtjänst, att han gjort psalm- eller församlingssången till ett så väsentligt, i gudstjänsten ingående moment, att det därifrån aldrig mer kan utsöndras eller försvagas, utan att gudstjänsten därigenom lider ett så betänkligt intrång, att den icke mer förtjänar kallas en evangelisk-luthersk gudstjänst i det ordets fulla mening.

Söka vi nu något närmare klargöra denna *kyrkosångens betydelse för vårt gudstjänst- och församlinglif*, så kan det ske på följande sätt. Psalmen står visserligen, för så vidt den skall hämtas ur kyrkans officiellt sanktionerade psalmbok och för så vidt den öfver hufvud är en produkt af hvad man kallar »sakrificiell» natur, närmast de liturgiskt formulerade bönerna och den liturgiska tros- såväl som syndabekännelsen. Den är, såsom dessa, ett ur kyrkans innersta framsprunget »sacrificium» eller ett hennes böne- och tackoffer. Den hör såsom dessa, för att använda ett mer modernt och allmänbegripligt uttryck, till de »prästerliga» funktionerna i gudstjänsten i motsats till de »profetiska» eller sakramentala i ordets förkunnande och sakramentens utdelande. Det ligger däri någonting lyriskt eller rent personligt. Det är närmast psalmsångaren och med honom församlingen, som däri sjunger ut sitt hjärtas och lifs djupaste känslor och erfarenheter.

Men å andra sidan ligger det i sakens natur, att, då en troende kristen så sjunger ut sitt lifs djupaste erfarenheter och församlingen frambär sitt hjärtas tackoffer, så blir det framför allt trons högsta föremål och församlingens djupast liggande historiska lifsgrund som besjunges och genom lof förhärligas: Jesus Kristus och evangeliet om honom. Och detta gör, att det äfven kommer in ett episkt och objektivt drag i psalmen, som kan vara mer eller mindre öfvervägande, hvarför man också talar om s. k. sakramentala psalmer, hvilka närma sig det profetiskt sakramentala momentet i det liturgiskt förelästa och predikade ordet. Psalmsången blir där-

igenom ock ett slags förkunnelse af och vittnesbörd om Guds och Kristi dråpliga frälsningsverk lika väl som predikan.

Men från såväl det ena som det andra slaget skiljer sig dock psalmen i två mycket väsentliga afseenden. Först och främst är församlingen vid psalmsången icke såsom vid predikan eller liturgien beroende af eller bunden vid predikanten eller liturgen och hans icke så sällan i ett eller annat afseende otillfredsställande produkt eller rent af störande utförande. Här behöfver och skall hon icke såsom vid de nyssnämnda gudstjänstmomenten betjäna sig af prästen såsom Herrens eller hennes egen »mun» och hand. Här träder hon själf direkt fram och utför omedelbart genom samtliga sina medlemmar, som i gudstjänst och församlingssång deltaga, denna samma prästerliga och profetiska funktion. Och det kan ju icke nekas, att därigenom församlingens själfverksamma, församlingsmässiga deltagande kommer till adekvatare och fullare uttryck i psalmsången än i något annat gudstjänstmoment.

Därtill kommer att, såvidt eljest psalmvalet är riktigt gjordt, så skola samtliga de i en högmässogudstjänst ingående psalmerna såvidt möjligt motsvara de för församlingen vid det tillfället egenomliga, mest pressanta behofven. Och i mån som det då är en gudstjänst i anda och sanning, och icke blott en eller annan utan samtliga församlingsmedlemmar, som i psalmsången deltaga, komma dessa samma vidt skilda behof till så mycket sannare och fulltonigare uttryck; de kunna därigenom äfven blifva så mycket fullständigare tillgodosedda.

Och hvad *verkan därpå* kan och skall blifva ligger ju i öppen dag. Som exempel nämner jag blott *en* psalm, den efter predikan. Så vidt den är riktigt vald, skall den ju visserligen rätta sig efter predikotexten och ansluta sig till predikan, men det är icke längre predikanten, som predikar, varnar, förmanar och tröstar. Det är församlingen själf, som i den liksom fortsätter att predika för sig själf eller direkt frambär det trosvittnesbörd, det böne-, tack- och loffer, hvartill predikanten uppmånat.

I den af predikanten visserligen anslagna tonarten och med de af honom framhållna motiven eller kvietiven eller också med de af psalmen ytterligare lämnade, men med egna röstresurser och på egen hand, skall hon här just bevisa sig såsom det »konungliga prästerskapet», som med egna, af det lefvande Gudsordet helgade läppar »förkunnar hans dygd, som kallat dem från mörkret till sitt underbara ljus.» Hon skall nu med egen mun och tunga tala till sina närva-

rande medlemmar, i psalm- och lofsången »sjungande och spelande» i sitt hjärta till Herrens ära. Och ej blott det, hon skall icke blott uppmana dem till utan, med den i henne inneboende Andens och den andefyllda sångens egen upplyftande makt, söka förhjälpa dem alla till att »alltid tacka Gud och Fadren för allt i vår Herres Jesu Kristi namn».

Om vi nu besinna hvilken medryckande, hänförande och förädlande makt, sången i allmänhet äger, så inse vi ock hvilken betydelse detta har eller kan få. »Sången ädla känslor föder, hjärtats nyckel heter sång», så heter det ju med rätta i studentsången om den rent humana eller blott fosterländska sången. Hur mycket mer gäller det icke då och hvad kan icke i detta afseende väntas af den andliga och heliga sången, den äkta församlings- och kyrkosången. I samma mån som den klingar fram ur ett hjärta, däri Anden, Guds egen helige Ande bor, den Ande, som omskapar hjärtan och skapar lofsång, och detta hjärta är öfverfyllt af vare sig glädje, tack och lof eller sorg och osäglig smärta, som endast genom sången kan komma till ett något så när motsvarigt uttryck, blir dess verkan stor och afgörande. Och i samma mån som de sjungande äro hvad om de första kristna sades, och som om alla tiders levande kristna i någon större eller mindre mån alltid borde gälla, att de voro och äro »ett hjärta och en själ», blir det ju ett så mycket kraftigare vittnesbörd, som det är mångfaldigadt och endräktigt. Det skall då ock, åtminstone i många fall, verka oemotståndligt medryckande eller i hvarje fall icke mindre uppbyggande än den allra uppbyggligaste predikan.

Ja, kunde vi åter få en sådan äkta fulltonig och endräktig församlingssång och sjönges den med det lif och den hänförelse, som en gång kännetecknade den i reformationens moderland och första århundrade, så skulle vi måhända åter kunna få erfara, hvad som då så ofta upprepades, att den reformerade lifskraftiga kristendomen och den evangeliska tron sjönges in i flera hjärtan och församlingar än den predikades in.

I hvarje fall skulle vi då få lära oss, att kyrkosången, där den eljest något så när motsvarar sin uppgift att vara en sådan »*hjärtats nyckel*», icke blott för gudstjänsten utan för församlingslivet i sin helhet, är af den allra största betydelse. Den är såsom knappast något annat medel, som eljest står i mänsklig makt att åstadkomma, egnad att både lyfta och förädla och stärka församlingslivet i och för dess många olika uppgifter. Den är icke blott själf ett uttryck för tro och kärlek utan förmår äfven väcka till och fördjupa redan befintlig

tro och hänföra för, ja elda till själfuppoffrande kärlek, sådan vi, icke minst i vår trosfattiga men på söndring och därmed följande svaghet så mycket rikare tid, behöfva den.

Sådan är kyrkosångens uppgift. Sådan kunde och borde äfven dess betydelse blifva för vårt församlingslif, i fall eljest både inre och yttre därför behöfliga förutsättningar vore för handen eller kunde åvägabringas.

Men *huru är det nu ställt?* Och hvarom vittnar det eller *hvarpå beror det, att det med kyrkosången öfver hufvud är så klenst beställt ibland oss i de allra flesta församlingar?* Ja, därom kunde ju vara mycket att säga, efter som orsakerna därtill helt visst äro mångahanda och delvis högst olika på olika ställen. Men därpå hinner jag icke nu närmare inlåta mig.

Vare det nog sagdt, att det — enstaka aktningvärda undantag frånräknade — på de allra flesta ställen är jämmerligt ställt, och att såsom orsaker härtill kunna bland andra nämnas, om icke alltid andlig död, så likgiltighet och bristande sinne för hvad det här gäller, ett slags »förnämhet», bristande öfning och ibland äfven olämplig ledning medelst alltför starkt bruk af orgeln eller för långsläpigt, hvarje lifligt instämmande omöjliggörande spelsätt. På sina ställen är det ju så godt som klockaren ensam som sjunger eller endast en här, en där som vågar eller gitter och frågar efter att stämma in i och frambara hvad som skulle vara allas gemensamma, själfverksamt framburna tackoffer.

Nog må detta få erkännas vara ett högst betänkligt andligt svaghetssymptom, ett fattigdoms- och ömklighetsbevis utan like. Eller säg själf! Vittnar det icke om en den allra djupaste inre fattigdom och torftighet eller oefterrättlighet rent af, för hvilken vi borde blygas inför både Gud och människor, då det i våra församlingsgudstjänster ibland så godt som endast höres för lön spelade orgeltoner eller kanske rent af blott hyrda sångare, som man särskildt på de stora högtidsdagarna fått anskaffa, för att det då icke skulle höras alltför tarfligt eller saknas hvarje tillstymmelse till högtidsstämning i någon högtidligare lofsång.

Där det likväl förekommer, icke blott en eller annan gång, utan år ut och år in får upprepas, icke är det mycket bevändt med den församlingens andliga lifaktighet. Icke kan det åtminstone där sägas finnas mycket förstånd på eller lefvande intresse för hvad som hör till och skulle vara det förnämsta karakteristikum på evangeliskt gudstjänst- och församlingslif. Och icke är det så mycket att undra

öfver, att den gudstjänsten får allt färre och färre deltagare eller »besökare» och att de, som ännu komma dit, känna det både kallt och ödsligt och tomt.

Samhörighetskänslan och församlingssinnet, som ju genom gudstjänsten skulle både väckas och stärkas och hvar till just församlings- och kyrkosången skulle vara ett ibland de allra kraftigaste hjälpmedlen, varda ju genom ett sådant missförhållande blott ytterligare försvagade eller, skulle man nästan kunna säga, trampade under fötterna på heligt rum.

Eller tänk blott något närmare efter och försök sätta dig in i den andliga situation, som i sådana fall inträder, exempelvis blott vid de s. k. responsorierna och liturgiska salutationerna. Meningen är ju att det där skulle komma till en växelverkan emellan liturg och församling, som skulle förhjälpa dem båda till att inför Herren frambära ett så mycket sannare och kraftigare böne- och tackoffer. De tillönska hvarandra Herrens närvaro och nådefulla bistånd, och liturgen uppfordrar i »benedicamus» församlingen till att gemensamt med honom tacka och lofva Herren. För att uppmaning eller »tal och svar» skola harmoniera med hvarandra och för att det icke genom samma melodis oafåtliga återkomst skall blifva ett förlamadt och slött vanesvar utan spår af verklig *hjärteönskan*, kräfvdes det ju, och det med rätta, af liturgiska författare de-tempore-växling äfven i fråga om denna del af liturgien och en församlingens fostran till att med sin röst stämma in i de olika »kyrkotidernas» responsorier.

Men hvad skall man då säga, eller hvad intryck måste det göra, ifall nu ifrån församlingens sida intet svar alls gifves på liturgens fridshälsning eller ifall, på hans uppmaning till tack och lof, församlingen visserligen reser sig upp men icke låter ett ljud gå öfver sina läppar, utan i stället för samfällid tacksägelse och lofsång med upprepadt halleluja endast följer ett mer eller mindre starkt orgelbrus? Man skulle ju kunna tro, att det vore en gudstjänst af döfstumma, som icke hade mäl i mun och endast med uppståendet eller med andra stumma tecken och yttre åtbörder kunde gifva uttryck åt sin vördnad och sitt tack. Äfven om det möjligen ändå från hjärtat kan uppstiga och till Gud frambäras något lof, icke blir det den »nya» lofsång, som Luther längtade efter och gjorde så mycket för att få uppstämd; icke heller hvad bland annat Hebreerbrevets helige författare åsyftade, då han uppmanade att åt Gud såsom lofoffer offra »frukt af läppar som prisa hans namn». Mycket mindre blir det ett

sådant jublande tack och lof, som med någon andekraft eller hänförelse sluter de skilda församlingsmedlemmarna samman eller rycker de kalla och likgiltiga med sig till något aktivare deltagande eller större lifaktighet.

Vore det icke så pass vanligt som det tyvärr är, skulle det onekligen verka som en parodi, — en störande parodi på både gudstjänst och församlingslif, detta församlingens bristfälliga och mer eller mindre totalt försummade deltagande i både liturgi och psalmsång.

Hur skall det då i detta afseende kunna blifva bättre? Eller *hvad vilja och kunna vi såsom »Kyrkosångens vänner» göra för kyrkosångens höjande i våra församlingar?* Det är den sista fråga, jag i detta mitt inledningsföredrag tänkt besvara, men som jag endast i allra största korthet och blott antydningssvis här kan beröra.

Vi vilja först och främst söka väcka lifligare intresse för kyrkosångens stora betydelse både för personligt kristendoms- och evangeliskt-lutherskt församlingslif. Vi vilja med de krafter, som stå oss till buds och med ett flitigare, mer målmedvetet bruk af de krafter, som härför må kunna vinnas, söka öppna blick och hjärtan för denna kyrkosångens lyftande, helgande, hänförande och eldande kraft, öfvertygade som vi äro, att en mycket väsentlig orsak till det förfall, hvori kyrkosången råkat, ligger i okunnighet om eller likgiltighet för kyrkosångens egen betydelsefulla uppgift.

I sammanhang därmed vilja vi ock arbeta för att kyrkosången icke längre betraktas — såsom den tyvärr alltför mycket och alltför länge varit betraktad — blott såsom en kantorernas eller »kyrkosångarnas» eller prästernas sak eller som en liten föreningsuppgift utan fastmer som en församlingsangelägenhet af den art och vikt, att det är hvarje lefvande församlingsmedlems plikt att däraf vara intresserad och därför söka intressera äfven andra.

Någon, och kanske icke så liten, skuld till detta påtagligen alldeles oriktiga uppfattningssätt har måhända föreningen »Kyrkosångens vänner inom Lunds stift» själf haft, i det att den hittills inskränkt sitt mer offentliga arbete till hållande af sångföredrag och liturgiska vespergudstjänster, därvid blott eller hufvudsakligen präster medverkat. Detta var ju ock, i all synnerhet i början, ett lämpligt medel, men tydligen icke tillräckligt. Och det var icke ens från början meningen, att det skulle stanna därvid.

Det säges uttryckligen i stadgarna vara föreningens ändamål att icke blott för egen del »odla kyrkosång» utan också »verka för att större kärlek till densamma må väckas och underhållas och ett mera

allmänt och verksamt deltagande i densamma må uppkomma inom våra församlingar samt i allmänhet bidra till att sådan sång må komma till flitigare öfvande och rikare utveckling.»

Äfven medlemskapet i föreningen var heller icke i Lunds stiftskrets, såsom i åtskilliga andra, inskränkt till präster allenast. Det var endast kören sådan inskränkning gällde. Öfriga medlemmar kunde — efter af styrelsen utfärdad inbjudning — äfven andra personer inom stiftet blifva, hvilka som hälst som hysa kärlek till kyrkosången och intresse för föreningens syfte samt förklara sig villiga att i föreningen ingå. Detta har dock icke hittills ledt till någon vidare påföljd.

Men nu har det i styrelsen beslutats, att en omläggning skulle ske och att det skulle göras något kraftigare försök att i vidare omfattning förverkliga det föresatta syftet. Detta mer offentliga kyrkosångsmöte, styrelsen tagit sig friheten inbjuda till, är också ämnadt att vara det första, som sedermera skulle efterföljas af andra, i olika församlingar, med samma uppgift, att så på olika håll i allt vidsträcktare kretsar sprida kännedom om och väcka intresse för icke blott föreningens sträfvanden utan kyrkosångens befrämjande, och det just genom den kontakt, hvori vi härigenom komma med ett större antal församlingsmedlemmar.

Målet, vi eftersträfvat, är ingenting annat än det, att vi kunde få sätta likhetstecken mellan församlingsmedlemmar och kyrkosångsvänner, om icke precis i betydelsen af föreningsmedlemmar, så i egenkap af verkliga vänner till och utöfvare af kyrkosång. Men äfven det förstnämnda ha vi naturligtvis ingenting emot. Det är oss en glädje för hvar och en vi se närvarande här i dag; och vår glädje skulle ytterligare förökas, om några eller många vilja begagna tillfället för att i föreningen inträda, för att underlätta och befrämja våra sträfvanden.

Skola dessa krönas med någon större framgång än hittills, kunna vi dock icke låta det bero vid, hvad hvar och en kan göra inom sin egen, mindre eller inskränktare verksamhetskrets, icke heller därvid att vi möjligen anmäla oss och få flera till att anteckna sig såsom föreningsmedlemmar och betala den lilla årsafgiften, som därmed är förenad (1,50). Vi *måste* och vilja mer än hittills lägga an på att söka sammansluta alla för denna sak intresserade, i första rummet visserligen präster, kantorer, lärare och lärarinnor vid våra skolor, men sedan också, och det icke mindre, lekmännen och församlingsmedlemmarne i allmänhet, till kraftigare, endrägtigt samarbete

för de flerahanda åtgärder såväl som för den inöfning i och ledning af kyrkosång, som i de olika församlingarna kunna vara behöfliga.

Och sist, men icke minst, vilja vi framför allt själfva såsom kyrkosångens vänner i hem och kyrka med hjärta och lust stämma in i kyrkosången, så godt vi kunna, och dymedelst lämna vårt större eller mindre bidrag till att vår svenska lutherska församling åter blifver en »sjungande» församling. Därmed skulle den äfven blifva en lifskraftig församling, som, bättre än hittills varit förhållandet, kunde taga upp de många maktpåliggande uppgifter, som i våra dagar ovilkorligen kräfva sin lösning, ifall det eljest skall kunna blifva tal om ett verksamt församlingslif ibland oss.

Huruvida det nu också skall lyckas oss och vi sålunda skola kunna något nämnvärdt bidra till detta höga måls förverkligande, det beror, näst det bistånd vi af Herren vår Gud kunna vänta för denna sak, i väsentlig mån på det understöd och den avslutning vi vinna i de olika lokalförsamlingarna af där befintliga intresserade. Ty gifvet är ju, att kyrkosången aldrig blir en församlingssak eller kommer att för församlingslifvet få den betydelse, den är ämnad till, förr än den blir flitigare öfvad, icke blott i kyrka och skola utan äfven i hem och familjegudstjänst, icke blott i helg utan ock i söcken, i riktigt hvardagslif, och därigenom helgas och förädlas.

Folkskolan är visserligen enligt kungl. cirkuläret den 20 mars 1885 ämnad att »medelst inöfvande af de vanliga psalmmelodierna och svenska messan blifva en förskola för sången i kyrkan», och det en ytterst betydelsefull sådan för det stora flertalet barn. Men jämte denna behöfs det tydligtvis andra förskolor och särskilda, fortsatta öfningar i kyrkosång. Därtill skulle det ock säkert komma, ifall det något mera besinnades, hvad gagn där af kunde hämtas, eller ifall blott ett par gamla, redan af biskoparna Gezelius och Emporagrius uttalade erinringar blefve allmänna behjärtade.

Den förstnämnde yttrar därom bl. a. i sina »Perbrevs Commonitiones»: »Församlingen hålles ock til at lära the gemeneste Psalmer / at the icke stå som Dumbar och Beläten i Kyrkian / vtan at the lofwa Gudh i hans Huus / kunna ock prijsa Gudh i siine egne Huus med samma sånger / ther then Förmaningen om Ungdomsens Läsende i Book något gjäller / thet man dock förmodar / skal ock Sången i Gudz Huus meer tiltaga.»

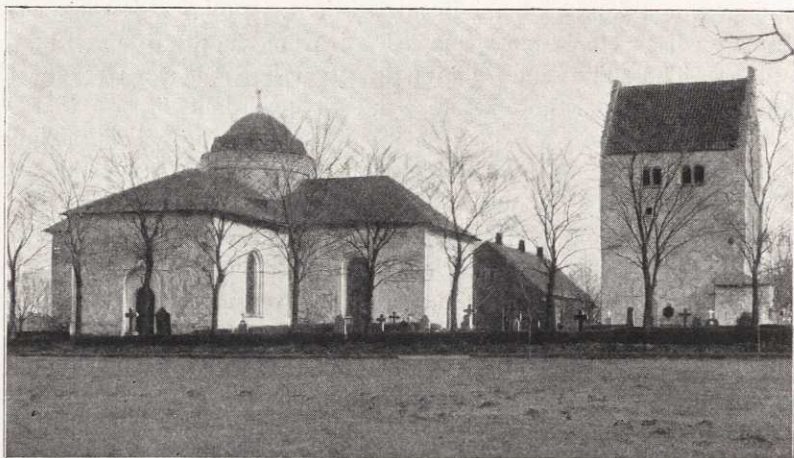
I den sistnämndes kyrkoordningsförslag heter det: »Huusfader och huusmoder komme ock ihugh sin plicht, och låte Gudz ord

rijkliga boo ibland sigh medh all wijsdom, i psalmer, lofsånger och andeliga wijsor etc. Siunge med sine barn afften, morgon och bordepsalmer: Thesslijkes ock andra, besynnerligen heele weckan den psalm, som till nästkommande söndagh förordnat är, på thet the måge honom sedan i Kyrkian så mycket mera Gudi till ähra siunga kunna, och tillåte ingen lättfärdigh wijsa eller sång i sitt huus».

Att uppmuntra till och på det rätta sättet deltaga i eller vägleda vid sådan sångöfning, husandakt och familjegudstjänst, det vore förvisso en »lekmannaverksamhet», som på helt annat sätt än den »predikande lekmannaverksamheten» stämde öfverens med evangeliskt-luthersk åskådning och kunde bidraga både till församlingsgudstjänstens och kyrkosångens höjande i våra tempel. Det vore en lekmannaverksamhet, som icke söndrar utan enar och därför borde upptagas i hvarje församling. Därpå skulle då ock, såvida eljest Anden, Guds och Kristi Ande finge vara med och blifva den drifvande Kraften, såsom en allt mer mognande frukt framväxa ett allt rikare, trosfriskare och verksammare församlinglif.

I förhoppning om att så allt mer och mer måtte ske och att äfven detta vårt kyrkosångsmöte därtill måtte få bidraga, avslutar jag detta mitt föredrag med den svenske psalmsångarens maning i vår psalmboks slutpsalm:

»Kristne, medan vi här vandra,
Låtom oss på fädrens vis,
Fromme bedja med hvarandra,
Glade sjunga Herrens pris!
Barnens liksom fädrens ljud
Stige upp till samma Gud,
Att hans godhet nederkalla
Öfver oss och öfver alla!»

Valleberga kyrka från sydväst. Till höger kastalen.

Valleberga kyrka.

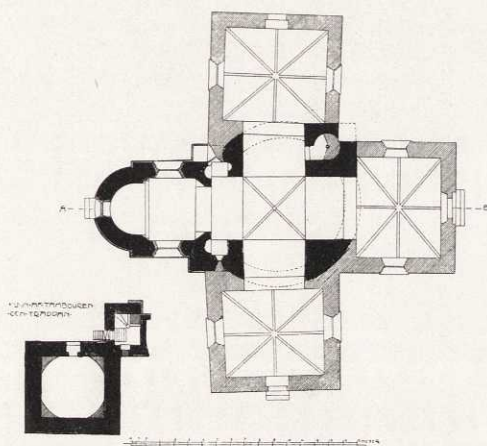
Beskrifning, bifogad ett till K. Maj:t insänt ombyggnadsförslag
af september 1905.

Af **Theodor Wåhlin.**

I Skånes sydöstra hörn, icke långt från Sandhammarens udde ligger den lilla byn Valleberga, hvars kyrka gömmer inom sig några af de egendomligaste minnen vi äga från vår äldre medeltid. Och hennes egendomlighet tyckes växa, ju mera man fördjupar sig i studiet af hennes äldsta historia. Och ju mera man lär känna henne, desto klarare ser man, att det var en handling af den grymmaste vandalism, som gaf denna kyrka hennes nuvarande gestalt.

Första anblicken visar en korskyrka med kor och apsis i öster och midt öfver korset en murad cirkelrund tambur, täckt med en liten kokett gustaviansk kalott. Korsets östra arm igenkännes med lätthet såsom en romansk byggnad; den utgöres af ett kort, rektangulärt kor och därutån en halfrund apsis. De tre öfriga korsarmarne bära i hela sin anläggning såväl som i alla detaljer prägeln af nyare tid. Sydost om kyrkan, ungefär 9 m. från korsarmen, står en sengotisk kastal med tinnade gafvelrösten.

Medan i exteriören således kyrkans höga ålder röjes endast af korpartiet, mötes man vid inträdet i kyrkan af den oväntade anblicken af en visserligen trångt anlagd men högrest och imponerande romansk korskyrka. De fyra korta och smala, ungefär jämnlånga, tunnvalfda armarna samlas kring ett kvadratisk, krysshvalfdt centrum. Mot öster sammanbindes den högresta korskyrkan med ett lika högrest, tunnvalfdt kor genom en jämförelsevis låg triumfbåge. Den bakom koret liggande, halfkupolhvalfda apsis är likaledes af tämligen tryckta proportioner. Mot söder, väster och norr gruppera sig kring midtelkorset de tre senare tillbyggda, bredare, yttre korsarmarne.

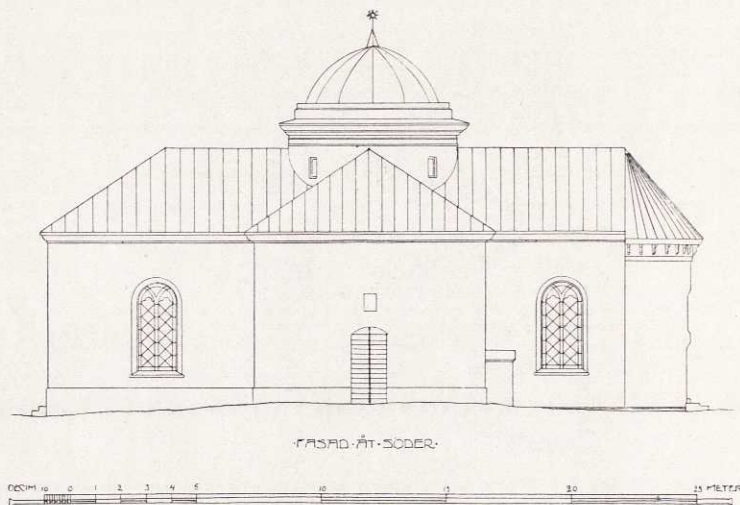

Valleberga kyrka. Plan. Uppmätning af ark. Th. Wåhlin.

Deras i förhållande till midtelkorsarmarne stora inre bredd gör, att de nästan verka såsom tre skilda rum, en anordning, som åstadkommer, att hela interiören blir splittrad och därigenom praktiskt olämplig såsom församlingsrum. Från knappt mera än hälften af kyrkans sittplatser kan man se predikanten i predikstolen, och blott ett ringa antal af åhörarne se altaret och den där tjänstförrättande prästen.

Då därför församlingen önskat sig en ny, sitt ändamål mera motsvarande gudstjänstlokal och det således gällt den gamla kyrkans vara eller icke vara, hafva noggranna uppmätningar och undersökningar af den egendomliga romanska byggnaden blifvit gjorda. Sedan dessa undersökningars resultat blifvit framlagda för församlingen, har denna beslutit att söka vinna K. Maj:ts nådiga stad-

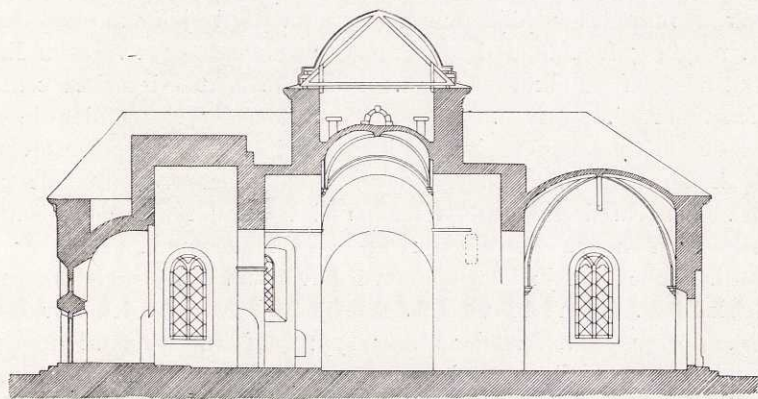
fästelse å hoslagda förslag, afseende den gamla kyrkans befriande från de henne omslutande tillbyggnaderna och uppförande af en ny tillbyggnad, som i möjligaste mån låter den gamla kyrkans exteriör vara fri, och som kan för sig utgöra ett fritt och helt församlingsrum, förbundet med det gamla partiet genom en hög hvalfbåge, hvilken åter lämnar perspektivet inåt den gamla, till kor apterade korsbyggnadens hvalfningar fritt och obehindradt. Den ursprungliga, under kristendomens första dagar i vårt land uppförda tempelbyggnaden kommer härigenom icke blott att räddas undan total förstörelse utan äfven att af församlingen för all framtid bevaras och underhållas.

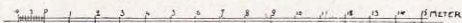
Valleberga kyrka. Fasad mot söder. Uppmätning af ark. Th. Wählin.

Det viktigaste och mest öfverraskande resultatet af de gjorda undersökningarna är, att vi här hafva att göra med en *rundhuskyrka*. Medan vi i provinserna rundt omkring oss — på Bornholm, Småland och Sjælland och vidare på Fyn och Jylland, i Västergötland, Östergötland och Mälaredalen — hafva exempel på detta egendomliga byggnadssätt, så har man hittills ej vetat af någon rundkyrka i det på romanska kyrkor eller kyrkrestor så rika Skåne. Valleberga kyrka väcker ej heller vid första påseendet någon misstanke om sin ursprungliga egenskap af rundkyrka. Hon har tvärtom blifvit ofta studerad och undersökt, utan att man ens kommit på någon tanke åt detta håll. Af en dansk forskare har hon blifvit noggrant upp-

mätt och sedan på papperet rekonstruerad såsom *långhuskyrka*. Mina egna tidigare antaganden gingo åt det hållet, att Valleberga utvändigt såväl som ännu invändigt haft karaktären af *korskyrka* af grekisk korsform. Sedan jag i mina första skisser gjort rekonstrueringsförsök i denna riktning, och sedan församlingen antagit detta första skissförslag till vidare utarbetning och det gällde att i detalj precisera förslaget, gjorde jag flera försök att få fram ett faktiskt bevis för riktigheten af mina antaganden. Då detta ej ville lyckas, kom jag slutligen på den tanken att genom gräfning inuti kyrkan söka vinna visshet i frågan, om kyrkan ursprungligen varit en grekisk korskyrka eller möjligen en långhuskyrka, och då blottade jag både i norr, väster och söder grundmurarne till *rundkyrkan*. Sedan jag sålunda väl fått full klarhet i denna hufvudfråga, löste sig också så godt som alla detaljfrågorna af sig själfva.

SEKTION A-B

Valleberga kyrka. Längdsektion. Uppmätning af ark. Th. Wählin.

Taklistens höjd blef sålunda fixerad. Den kunde ej ligga lägre än kortakets ryggås, då kortaket ju måste upptagas af rundhusväggen. Trapphuset, på hvars exteriör det förut varit svårt att få någon god lösning, lät nu med lätthet behandla sig såsom en noggrant »orienterad» utbyggnad, hvars enkelt och naturligt uppbyggda takresning på en gång slöt sig riktigt till trapploppet och fick rymlig plats utåt utan att på minsta sätt komma i kollision med rundhusets taklist.

De båda mot öster framspringande hörnen, hvilka jag hittills velat förklara såsom hörnen af skeppets östra korsarm, visa sig nu vara utbyggnader från rundkyrkan, hvilka gjort det möjligt att lösa den kombinerade nischanordningen vid triumfbågen och att bereda rum för fönster mot norr och söder till de båda sidoaltarplatserna, och slutligen tjänstgjort såsom ett par kraftiga vederlagspelare för triumfbågen. Då det nämligen är förenadt med både svårighet och risk att i en i plan cirkelrund mur göra en stor hvalföppning —, med svårighet, emedan hvalfringen blir dubbelböjd och således tillhuggningen af stenarne mycket svår, och med risk, emedan trycklinierna i hvalfringen ej gå i murens fortsättning utan i tangentens riktning och följaktligen utanför muren — så har man i rundkyrkorna som regel sträfvat efter att så mycket som möjligt tillplatta rundningen i östra sidan (vid triumfbågen). I Valleberga har man då tagit steget fullt ut och öfvergått till ett fullkomligt rätlinigt anlagdt parti. Med denna förklaring af anordningarna mot öster följa också, att detta parti ej får antagas hafva burit någon gafvel, utan dess tak måste antagas hafva varit en direkt fortsättning af rundkyrkans tak. På detta sätt blir också centralornets anordning gifven. Dess nuvarande rester visa under de omgifvande yttertaken ett kvadratisk parti, byggt direkt ofvanpå midtelkvadratens inre del, och därpå ofvan taket den omtalade tamburen. Då emellertid tydliga tecken visa, att det nedre kvadratiska partiet varit högre än det nu är, och då det runda partiet är ny-muradt, skulle man ju här kunna vara tveksam om tornets ursprungliga skapnad. Men då vi dels läsa inskriften öfver den nuvarande västra dörren, som förtäljer att år 1791 blef »rundelen uti dess förbättrade och prydeliga stånd försat», och dels se, att den rundskurna lejd, hvarpå den nuvarande furutakstolen hvilat, är af ek och tydligen af medeltida ursprung, så finna vi, dels att kyrkan haft »rundel» före 1791 års ombyggnad, dels att sannolikt då ännu den medeltida rundeln stod kvar. Tornets kvadratiska parti har tydligen ursprungligen liksom nu gått upp tätt under takstolen, och ofvan om denna har det runda partiet vidtagit. För att tillfredsställa tidens smakriktning gjordes den nya takresningen ganska platt, och dess höjd bestämdes närmare af kortaket. Då nämligen alla fyra korsarmarne fingo sina taknockar i samma höjd, gjorde kyrkan intryck af mera symmetrisk korsbyggnad, och då härvid den rätvinkliga östra delen af skeppet vållade besvär — en gafvel eller tälttakresning här skulle skjuta alldeles för högt till väders —, så blefvo dessa båda hörn ned-

rifna till ett stycke nedanom takfoten, och koret fick, ehuru mycket smalare än tillbyggnaderna, passera som ena korsarmen.

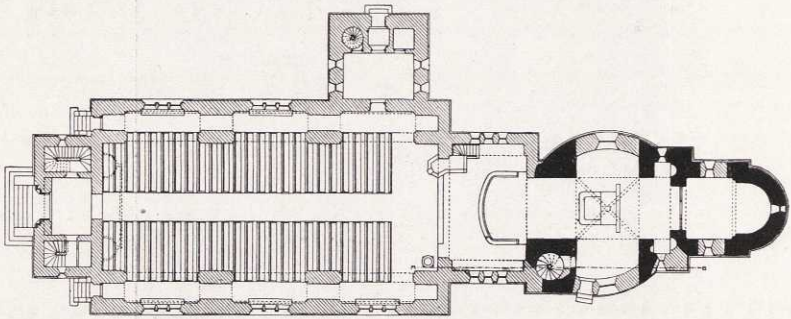
Kyrkans karaktär af rundkyrka synes visserligen kunna med tydlighet framgå af de 1787 och 1788 uppgjorda och i Kungl. öfverintendentsämbetets arkiv förvarade förslagen till den utvidgning, som då var tillämnad, och som år 1791 genomfördes. Ehuru dessa förslagsritningar likaväl som den slutgiltiga, af konung Gustaf III är

Valleberga kyrka. Interiör mot koret.

1788 stadfästa hufvudritningen, som ännu förvaras bland Valleberga kyrkas handlingar, voro mig väl bekanta, vågade jag icke sätta någon tro till den däri visade rundkyrkoplanen. Kyrkans kor och apsis äro visserligen i dessa ritningar riktigt återgifna, men skeppet visar sig vara så grundligt missuppfattadt i allt, som rör den inre planen, och så olika uppfattadt i de olika förslagen, att det ser fullkomligt ut, som om dessa endast blifvit uppgjorda efter muntliga eller skriftliga meddelanden, hvarvid den lika bredden och längden på skeppet

jämte beskrifningen af det centrala rundtornet hade blifvit så tolkade, att man här trott sig stå inför en rundkyrka, medan den verkliga plananläggningen var en kvadrat eller ett kors. Det var dessa oklarheter i projektritningarna, som gjorde, att jag ej vågade tro på befintligheten af en rundkyrka, ehuru jag faktiskt hade svart på hvitt på saken. Detta blott såsom en förklaring, hvarför jag ej förr kunnat påvisa rundkyrkotypen. Och därtill kom också det faktum, att den lilla ursprungliga kyrkan faktiskt i så godt som oförändradt skick funnits kvar ännu för knappt mera än hundra år sedan. Ett sorgligt bevis på huru länge studiet af våra medeltidsbyggnader varit försummadt. Och egendomligt är äfven, att ej ett spår af muntlig tradition om kyrkans ursprungliga typ har bibehållit sig i orten.

Valleberga kyrka. Plan till restaurering och utvidgning af ark. Th. Wåhlin.

Af intressanta detaljer, som ej direkt framgå af ritningarna, men som i sin mån bidraga till kännedom om byggnadens äldre karaktär, böra några här omnämnas:

Kyrkans ursprungliga sockel är byggd i två skift. Det nedre har ej annan profil än en ganska stor skråfas. Att denna är af något växlande storlek kan ej gärna vara annat än af tillfällig art. Det öfre skiftet består nedifrån räknadt af en platta, en stor rundstaf och en liten platta. Sockeln finnes oförstörd, ehuru till större delen nu under jord, på kor och apsis samt på de båda kvarstående hörnen af skeppets östra parti. Vid gräfning efter grunden till det nu nedrifna trapphushörnet fann jag där samma sockel. Vid gräfningarna inuti kyrkan fann jag däremot en sockel med endast skråfas, hvilket i första ögonblicket vållade mig något bryderi, som dock strax häfdes, då jag senare iakttog fogen mellan de olika sockel-

delarna på korpartiet. Det var tydligen blott undre sockelskiftet, som låg kvar invändigt, och detta låg tätt under golfvet. Det öfre hade blifvit aflägsnadt för att ge plats åt golfläggningen.

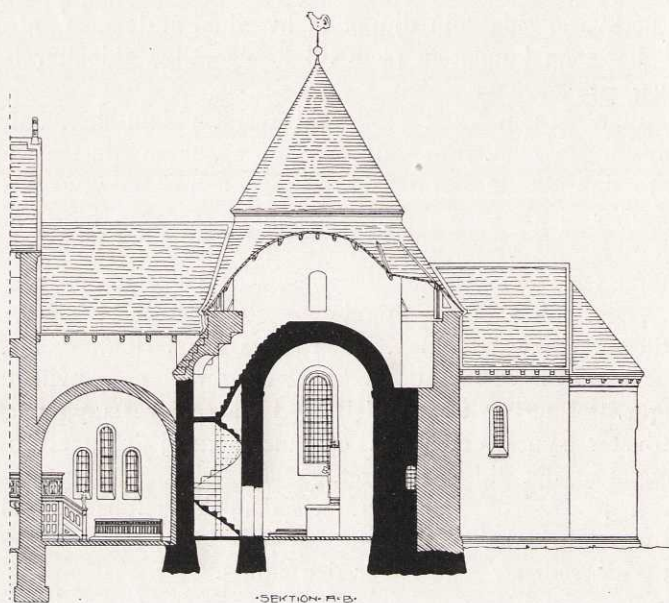
En egendomlig kombination är anordningen af nischerna på ömse sidor om triumfbågen. En hel del af våra romanska kyrkor hafva sidoaltarnischer på skeppets västra vägg, en på hvardera sidan om triumfbågen. Så Gumlösa, Åhus, Stora Hammar, Färlöf m. fl. I Valleberga har den smala östra korsarmen omöjligt kunnat gifva plats åt triumfbåge och två altarnischer dessutom. Men genom att lägga två ännu större nischer på norra och södra väggarna omedelbart intill östra väggen har man gjort denna östra vägg lika mycket bredare åt hvarje sida som djupet af hvardera af de större nischerna. Och så har man kunnat få plats till de egentliga sidoaltarnischerna i östra väggen.

De altaren, som varit resta vid dessa sidonischer, hafva fått dagerbelysningen resp. från norr och söder genom fönster, anbragta midt i fonden på de stora nischerna. Äfven detta visar, att dessa större nischer ej äro de egentliga altarnischerna utan blott en anordning, gjord för att vinna utrymme för de östra mindre nischerna och åstadkommen på det sätt, att ytterväggarna i norr och söder gjorts tunnare. Den norra fönsteröppningen sitter hel och oförstörd kvar, endast tillmurad på yttersidan. Den södra har farit mera illa. Hela hörnet är här utrifvet för att vinna ett fönster, genom hvilket sedermera ugnsröret utdragits. Alldeles vid västra inre smygen af detta nyare fönster synes emellertid en rand, som ej är annat än västra inre smygen af det äldsta fönstret.

Äfven i absidens fond återfinnes den äldsta fönsteröppningen i det närmaste oskadad. Den sitter så pass högt, att den sedermera uppbrutna dörren går klar under densamma.

Spiraltrappan i den ursprungliga kyrkans sydvästra del är äfven af intresse. Den är vackert murad af väl huggen kalksten, och dess blocksteg äro huggna i ett stycke med motsvarande del af spindeln. Då man kommit upp i trappan, finner man (på c:a 4 m. höjd öfver nedre golfvet) en liten låg dörr i trapprummets norra sida. Densamma kan, ehuru nu igenmurad, äfven iakttagas från kyrkans inre, där svaga märken i putsen antyda dess plats, och den har tydligen ledt in till någon i västra korsarmen belägen läktare. Förbi denna dörr leder trappan i rakt lopp upp öfver södra tunnhalvvet. Man har börjat anlägga detta trapplopp med höga och smala steg, men då man likväl icke har kunnat komma med trappan upp öfver hvalfkupan,

och då man ej rimligtvis kunnat göra stegen ännu smalare och högre, har man valt den utvägen att göra en del af loppet med steg, som äro kilformiga, hvartannat åt höger och hvartannat åt vänster. Man har då fått steget i ena sidan af ordinär bredd och åt den andra gående ut i spets. Stigningen i trappan blir därigenom dubbelt så stor som om hela steget haft den ordinära bredden, och går man blott med rätt fot, så får man ganska hyggligt fotfäste, låt vara att ens gång blir något vaggande på grund af att fötterna måste föras så långt som möjligt åt sidan från hvarandra. (Jfr Viollet-le-Duc: Dictionnaire raisonné de l'architecture, Tom. 5, pag. 294.)

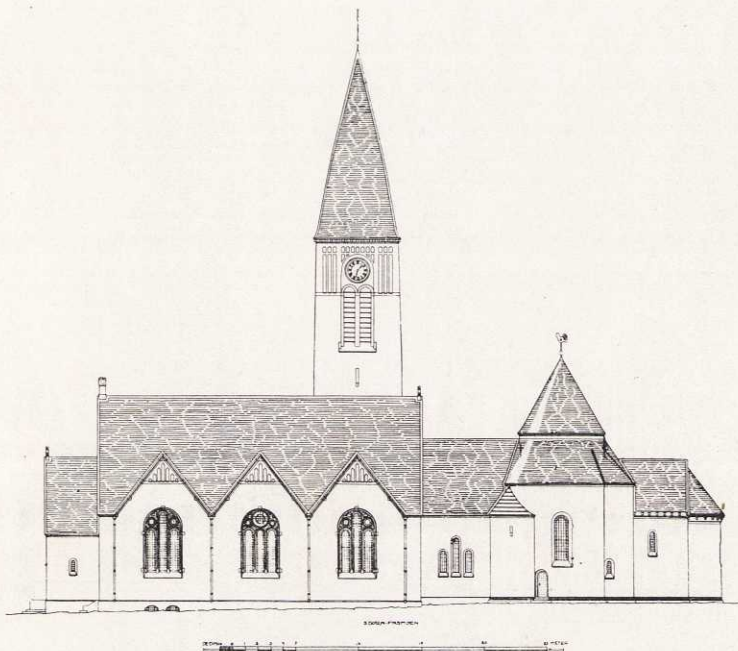

Valleberga kyrka. Sektion genom koret efter linien A—B (se planen).

Restaureringsförslag af ark. Th. Wählin.

Då man sålunda kommit upp på hvalfvet, leder här på vänster hand en låg rundhvälfad dörr några steg upp på mittelkvadratens tegelmurade krysshvalf, och man befinner sig nu inuti det öfver yttertaket uppskjutande, runda centraltornet. Från yttre vinden sedt är detta torn, såsom ofvan omtalats, ännu kvadratisk, och kvadraten kan ännu iakttagas äfven inifrån centraltornet, närmast nere vid hvalfkupan. Och den rundhvälfda dörren omfattas äfven på sin in-

sida af en plan muryta. Dess anordning visar nogsammt, att denna plana muryta endast är en kvarstående rest af en plan vägg i det en gång kvadratiske tornrummet. Äfven ser man snart, att det rundmurade partiet är af senare datum. Men uppe på murkrönet ligger hel, oskadad och oförfalskad den rundskurna lejd, som en gång burit tornets ursprungliga runda takstol. Tornet har tydligen äfven i sina unga år haft samma anordning som nu, en nedre kva-

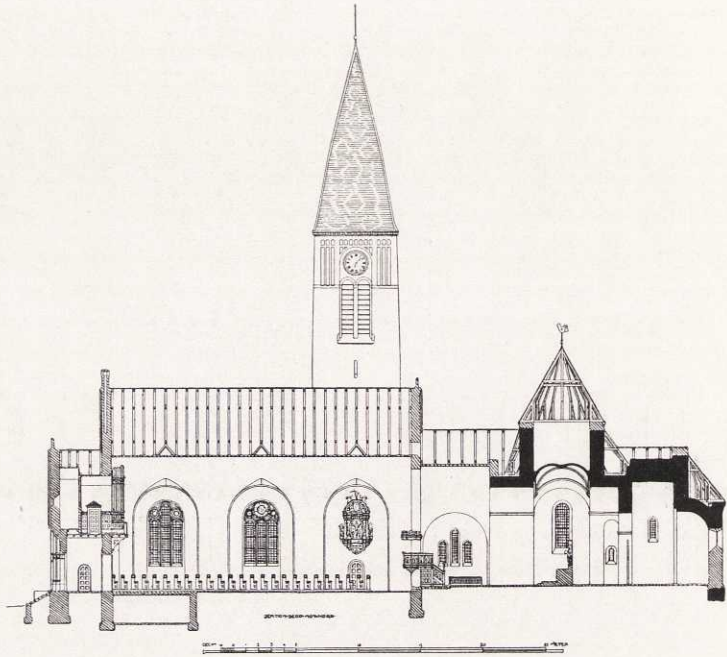
Valleberga kyrka. Södra fasaden.

Restaurerings- och utvidgningsförslag af ark. Th. Wåhlin.

dratisk del och en öfre af cirkelrund planform, ehuru denna runda del varit högre belägen än den nuvarande.

Från kyrkans anläggningsår stannar helt säkert den sällsynt vackra dopfunten. Dess mästare synes ha varit mera konstnär än handverkare, att döma efter det förhållandet att funtens själfva stomme är ganska vårdslöst tillformad, medan däremot ett mycket omsorgsfullt arbete nedlagts på den med den mest rika fantasi komponerade figurala dekorationen.

Men äfven från senare perioder har kyrkan i behåll värdefulla minnen. Det tegelmurade krysshvalfvet öfver centralrummet (öfriga hvalf äro liksom de ursprungliga väggarna af kalksten eller tuff) är ju af tämligen konstlös murning, härstammar antagligen från 1400-talet och kan ej räknas bland de värdefullare minnena. Än mindre kunna de tre af kullersten uppförda gustavianska korsarmarna diträknas. De hafva visserligen beredt en hel del sittplatser åt den förut

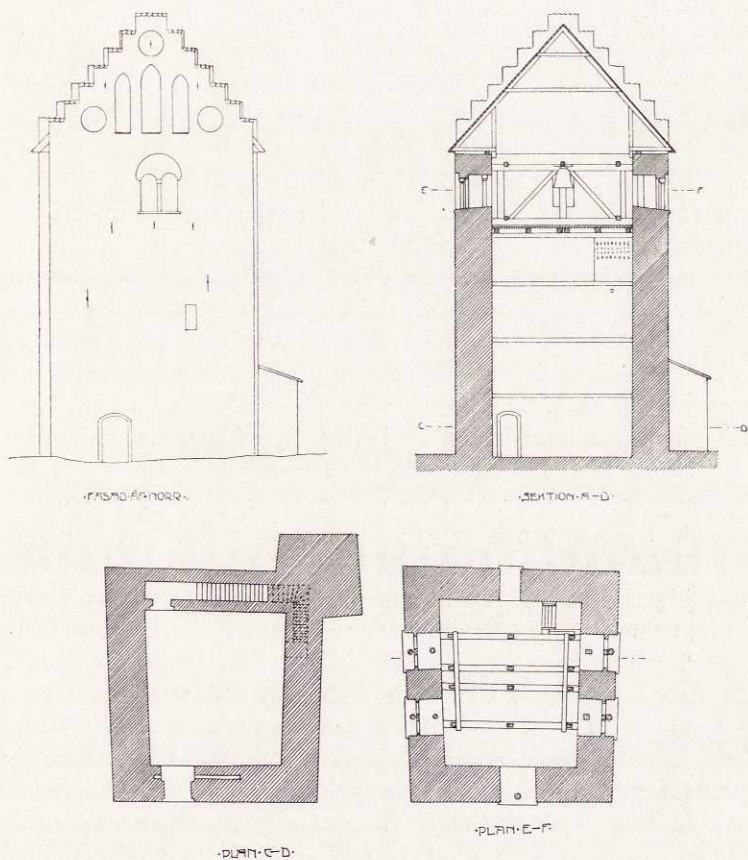

Valleberga kyrka. Längdsektion sedd mot norr.

Restaurerings- och utvidgningsförslag af ark. Th. Wåhlin.

mycket trånga kyrkan, men deras konstvärde är lika med noll, och de hafva till den bedröfligaste grad förstört en af pärlorna bland Skånes kyrkor. Och detta är så mycket mera beklagansvärdt, som inga spår tyda på, att kyrkan undergått någon nämnvärd förändring före deras tillkomst. Ej heller har rundelns nya skick eller dess gustavianska kalott varit någon förbättring. Allt tyder, såsom ofvan blifvit visadt, på, att för genomförandet af denna modernisering det ursprungliga centraltornet måst stryka på foten.

Det århundrade, som lämnat de bästa bidragen till kyrkans senare byggnadshistoria, är 1400-talet. Då fick som sagdt centralrummet sitt krysshvalf, då uppfördes det fristående stora tornet afsedt på en gång till försvars- och klocktorn; då pryddes kyrkans kor med ett stort, rikt snidadt, måladt och förgylldt altarskåp; då pryddes kyrkans hela interiör med monumentala kalkmålningar.

Valleberga kyrka. Kastalen sydost om kyrkan. Uppmätning ark. Th. Wåhlin.

Det fristående tornet är i all sin enkelhet en mäktigt imponerande byggnad. Dess massiva yttermurar omsluta nedtill ett stort, nära kvadratisk rum af anseelig höjd. Genom detsamma äro en hel

del ankarbjälkar dragna, men något bjälklag synes ej hafva någonsin afdelat rummet i två, hvilket annars för höjdens skull väl låtit sig göra. Någon annan öppning utåt än dörren och en del oregelbundet högt upp sittande gluggar finnes ej. Dörren är så låg, att den inträdande måste huka sig ned, och den har kunnat stängas inifrån medelst en i en djup fals i muren liggande bom, ständigt till hands att skjuta för. Rummet har tydligen varit befolkningens tillflyktsort i ofredstider, ett ställe, där kvinnor och barn kunde gömma sig undan de ovänner, som gjort strandhugg och nu plundrade och brände i den fruktbara och rika bygden. Den enda anfallspunkten var den tillbommade, låga och obekväma dörren. Från öfre loftet skötte männen försvaret. Och till detta öfre loft har det för en ovän ej heller varit lätt att tränga. En ännu lägre och obekvämare dörr än den ofvan beskrifna leder i södra sidan af nedre rummet till den i södra och västra murarna löpande trappan.

Det öfre loftet har 7 stora gluggar, däraf i södra sidan en och i hvardera af de öfriga två. Alla gluggarna utom den södra äro »kopplade», och midtkolonnerna äro af betydligt äldre ursprung än tornet. Om de tagits från kyrkobyggnaden eller från annat håll är ej godt att nu säga.

Af det gamla altarskåpet äro de båda flygeldörrarna ännu bevarade. De äro uppsatta i den gamla delen af västra korsarmen och visa de i ek skulpterade bilderna af de tolf apostlarne under ett sirligt baldakinverk i genombrutet arbete. Dörrarnas yttersidor, som antagligen haft målningar, sitta nu tätt emot muren, så att de målningar, som möjligen en gång funnits, nu med all sannolikhet äro förstörda. Dessutom finnas i kyrkan uppsatta två stora, i ek skulpterade bilder af apostlarne Petrus och Paulus, hvilka tydligen äro de gamla bilderna från skåpets midtelfält. Altarskåp af sådan typ med vanligen tre stående stora bilder i midtelfältet äro ganska vanliga i Danmark. I Köpenhamns Nationalmuseum finnas sådana från Faaborg och Seem (Jylland) samt Tjustrup (Sjælland). Kyrkans gamla målningar återfunnos vid en i januari månad i år af mig företagen undersökning, och har jag om detta fynd ingifvit utförlig berättelse till Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. De synas vara utförda under senare hälften af 1400-talet och återfinnas såväl i skepp som i kor och apsis. De gamla romanska målningar, som efter all sannolikhet en gång funnits, hafva fått gifva vika för den nya smakrikningens alster. Måhända är det just detta borthackande af de gamla målningarna och den gamla putsen, som gjort, att den nya

putsen fått så dåligt fäste på de afhackade och kanske ej just så väl rengjorda vägg- och hvalfytorna, att det nu är svårt att borttaga hvitningen utan att skada målningarna och den tunna putsskorpa, hvarpå de äro anbragta.

Äfven senare århundraden hafva emellertid gjort sina tillsatser. Den vackra renässanspredikstolen är ett arbete från 1619, och altartaflan är ett bevis på dekadansen under midten af 1700-talet. Detta senare århundrades sista årtionde har, såsom nämnt är, varit vittne till den sorgliga förstörelse som kyrkan, särskildt dess exteriör, genom dess stora utvidgning och kringbyggnad fick undergå. Och slutligen har 1800-talet gifvit både kor och korsarmar deras stora gjutjärnsfönster. Ändtligen ser det ut som om det skulle bli 1900-talet beskärpt att åter frilägga den gamla egendomliga byggnaden och af de senare tidernas tillsatser endast behålla det, som kan vara af historiskt värde, och som ej förstör eller döljer undan det urgamla templets egendomliga drag. Då de nya partierna i såväl påbyggnad som tillbyggnad komma att utföras i tegel och puts, hvarken kunna eller vilja de utgifva sig såsom någon otillbörlig förfalskning af det gamla, endast såsom nödvändiga supplement till detta, hvilkas afsikt och mening det endast är att göra den gamla rundkyrkan, sedan hon befriats från de henne förkväfvande tillbyggnaderna, möjlig att bibehålla såsom en hufvudsaklig integrerande del i församlingens framtida kyrka.

Dietrich Buxtehude.

1707 — 9. Maj — 1907.

Af **Jens Aarsbo.**

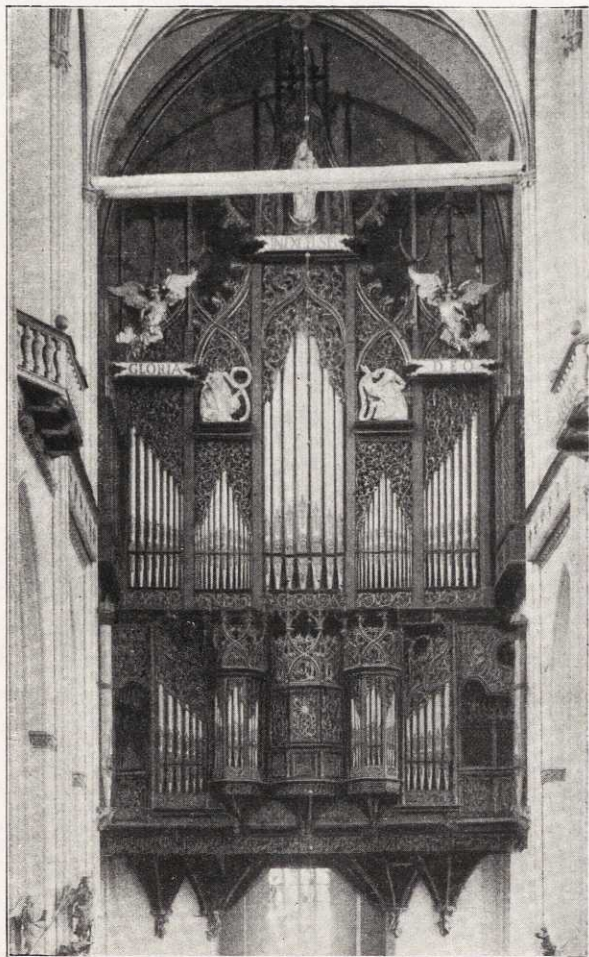
Amanuensis ved kgl. Bibliotek i København.

I.

Dansk Musikhistorie ejer ikke mange Navne af verdenskendt Klang. Saa meget større Grund er der til at fejre de faa, der virkelig forefindes, saa ofte Lejlighed gives. Det Navn, der staar over disse Linier, hører til en Personlighed, som er kendt og hædret overalt i de Lande, hvor *den historiske Musikrenæssance* har staaet paa Dagsordenen i en Menneskealder og mere, i Tyskland, i Frankrig og England. At det tillige er knyttet til en Mand, der var af dansk Fødsel, burde være rimelig Grund til, at hans Gerning og Betydning ogsaa var kendt og paaagtet i vort Land — hvad de imidlertid langtfra er efter Fortjeneste. I Tiden omkring Tohundredaarsdagen for hans Død kan det vel da være betimeligt ganske kort at opfriske, hvad Dietrich Buxtehude var, og hvad han betød i Samtid og Eftertid.

Hovedkilden til Buxtehudes Livshistorie er den danske Lærde JOH. MOLLERS store Værk »*Cimbria literata*» II. København, 1744. Om B. som Kunstner og Komponist er der senere, og især i vor Tid, fremskaffet et stort Materiale, men hans ydre Livsforhold er os væsentlig kun bekendt fra Mollers Notitser. Faderen til Buxtehude var Organist ved Olai Kirke i Helsingør igennem en Menneskealder; han hed JOHANN BUXTEHUDE; Moderen bar det gode danske Navn HELLE JESPERSDATTER. I denne By fødtes DIETRICH BUXTEHUDE 1637, og henved 30 Aar syntes han at have opholdt sig der, antagelig uddannet som Kirkemusiker under Faderens Vejledning. 1668 optræder han i Lübeck som Ansøger til det ansete Embede som Organist ved Mariekirken, og det fik han 11 April s. A*. I denne gamle

* Grunden til at Buxtehude netop drog til Lübeck, var maaske en ret nærliggende, skønt det aldrig er rigtig oplyst. Han havde sikkert Familie der. Allerede ca. 1500 blomstrer en Patricierslægt af Navnet B. i Staden.

Buxtehudes Orgel.

Ur Baudenkmäler: Stadt Lübeck, II, 1905.

Hansastad tilbragte han de sine sidste 39 Leveaar og naaede efterhaanden som Organist og Koncertgiver, som Lærer og Komponist et Ry, der af Samtidige allerede pristest som »Verdensberømmelse». Men senere hen gik han i Glemme og delte Skæbne for en Tid med saa mange af Kunstens Stormænd, især Johan Sebastian Bach, til hvem han saa straalende var knyttet som Lærer og Ven.

Hvorvidt man efter dette rent ud kan indordne Buxtehude under den danske Musiks Historie, har syntes mange tvivlsomt. Mærkeligt er det dog, at tyske Lærde og Historikere er flittige til at hævde ham som Dansker. PHILIPP SPITTA, den Mand, der gennem sin omfattende Vurdering af B:s Kunst i første Del af den store *Bach-Biografi* har sat ham det skønneste Eftermæle i nyere Tider (1873), kalder ham udtrykkelig »en Nordbo i snævrere Forstand, en Dansker». Den ansete, sydtyske Musikhistoriker, RICHARD BATKA, kalder ganske pathetisk Buxtehude *den store Dansker, den vældige Organist*. I Samklang dermed er han ikke omtalt i *Allgemeine Deutsche Biographie*, hvorimod hans Levned er skildret i *Dansk biografisk Lexikon*.

Det var især som Skaber af de vidt og bredt kendte »*Abend-musiken*» paa de fem Søndage før Jul, at Buxtehude indridsede sit Navn i Samtidens Historie. Med Understøttelse af Lübecks rige Købmænd, der havde levende Sans for at gøre deres By til et Hjem for Tonekunsten, begyndte han 1673 at iværksætte dette vældige Koncertforetagende, der krævede lige stor Opvisning af Sanger- og Instrumentalkræfter. Og saa livlig var Tilstrømningen dertil, at der f. Ex. 1705, 2. December, maatte beordres 2 Korporaler og 18 Menige af Stadsmilitsen hen at holde Orden derved.

Netop i dette mindeværdige Aar var det, at JOHAN SEBASTIAN BACH valfartede til Lübeck, hvor han blev saa mægtigt tiltrukket af Buxtehudes Personlighed og Kunst, at han tog sig den Frihed at forlænge sin Orlov (tjänstledighet) til det firdobbelte af, hvad hans Foresatte havde tilstaaet ham; noget de heller ikke glemte at laste ham for, da han omsider i Februar 1706 vendte tilbage til Arnstadt. Saavel den storslaaede Kunstpleje som ogsaa de gode, økonomiske Vilkaar, hvorunder Buxtehude levede i Lübeck, maatte nødvendigvis drage unge Musikers Sind mod den gamle Stad som mod et Paradis. Alene Organistembedet indbragte sin Mand den i hine Tider smukke Sum af ca. 1000 Mark aarligt (Marielkirkens Orgel havde 3 Manualer, Pedal og 54 klingende Registre). Allerede før Bach havde HÄNDEL og andre indfundet sig i Lübeck som Aspiranter

til denne Herlighed. Men Vilkaaret derfor, Ægteskab med Buxtehudes lovligt alderstegne Datter, huede ingen af dem. Alligevel drog de jo ikke skuffede hver til sit. Især for Bachs Orgelkunst havde dette Samvær med Lübeck-Mesteren stor Betydning. Gennem en sammenlignende vidtløftig Analyse af BACHS hidhørende Ungdomsværker har Spitta paa anførte Sted til Overflod godtgjort dette. Hvorvidt MAX SEIFFERT har Ret i, at ogsaa Buxtehude paa denne Maade influerede paa HANDEL, er vel et Spørgsmaal (Jahrbuch Peters 1902).

Blandt de mange andre Disciple og yngre Kunstnere, som Buxtehude i Aarenes Løb var Læremester for, er især et Par Nordboer af Interesse. NIKOLAUS BRUHN (1665—97) naaede, trods sin tidlige Død, Navnkundighed som Komponist, Organist og Violinvirtuos; især var hans Færdighed i Dobbeltgreb paa dette Instrument berømt, og ofte vakte han Forbavselse ved at traktere det, samtidig med, at han spillede Orgelbas med Fødderne. Paa Anbefaling af Buxtehude blev han Organist i København og i Husum, hvor han døde. Blandt hans Kompositioner spilles den Dag i Dag hans mægtige Orgelfuga over Koralen »Kom Hedningernes Frelsermand» (udg. bl. a. af GUILMANT i *Ecole classique de l'Orgue*). — End mere interessant er Forholdet mellem B. og den fremragende Komponist og Hofkapelmester, GUSTAV DÜBEN, i Stockholm († 1690). Düben tilhørte en til Sverrig indvandret og der i lang Tid meget udbredt og virksom tysk Musikerslægt. Paa en Rejse til Hamburg og andre betydelige Musikbyer kom han omkring Aarene 1765—68 ogsaa til Lübeck; og der indledte han et Venskab med Buxtehude, der gennem mange Aar gav sig Udslag i en livlig Udveksling af Musikalier. Saaledes gik det da til, at langt den største Del af Buxtehudes Kompositioner, for saa vidt de nu er kendte, maa søges paa *Upsala Universitetsbibliothek*, hvor de er havnet mellem Dübens Efterladenskaber. Men gennem et Par Aarhundreder var dog dette Gemmested ganske uænsset, saa at den lübske Musikhistoriker CARL STIEHL kunde gøre et stolt Fund, da han i 1888 fremdrog hele denne Musikskat, i alt o. 120 utrykte Kompositioner af Buxtehude.

Størsteparten af dem er en statelig Række *Kantater* og andre *Vokalværker*; men uheldigvis angives udtrykkelig ingen af dem som hørende til Buxtehudes »*Abendmusiken*». Af indre Kendemærker har MAX SEIFFERT dog ment at kunne udpege nogle faa Kompositioner, der har været udført ved disse Koncerter, og de foreligger nu udgivne i »*Denkmäler deutscher Tonkunst*». Allerede i B:s egen

Levetid skal 9 Aargange af disse »*Abendmusiken*» være trykte, men Exemplarer deraf har ikke været til at finde. — Paa fornævnte Sted er ogsaa i et særligt Bind offentliggjort Instrumentalværker af B., særlig 11 Triosonater, der oprindeligt blev udgivet i Hamburg 1694—96.

II.

Medens det saaledes kan have sin Vanskelighed at fastslaa Karakteren og Indretningen af Musiken til Buxtehudes Koncerter, kan man dog ud fra de bevarede trykte Texter til adskillige Abendmusiken danne sig et Billede af dem. Den anselige, pragtfulde Mariekirke, der var saa vel forsynet med alt, hvad der paa Forhaand kunde sætte Tilhørerne i Stemning, maatte afgive den gunstigste Skueplads for det hele. Virksom kunstnerisk Hjælp dertil fik Buxtehude af sin Svoger, Kirkens Kantor, SAMUEL FRANCK, og Lübecks talrige Stadsmusikantere var pligtige at assistere. Tager vi et Exempel fra Aaret 1678, opførtes der da en Abendmusik med Navnet »*Lammets Bryllup*». Hovedthemaet er hentet fra Evangeliet om de 10 Jomfruer. Det anvendes dels i Prosastrofer, dels i fri Omdigtning (Buxtehude var noget af en Poet, og overraskede gerne sine Venner med smukke Æresvers), med indstrøede Skriftsteder og Salmever. Kristus, Englene, Kirken, de Onde o. s. v. optræder som Personer, og det hele tager sig ud som et *Dramma per musica*, blot at der ikke ageres.

At disse Abendmusiken gjorde varig Lykke, skønnes deraf, at de fortsættes længe efter B:s Død og udvikles til stadig større Former. Vor danske Kunzens fortræffelige Bedstefader, JOHAN POUL KUNZEN, der døde 1757 som Organist ved Mariekirken, var saaledes en ivrig Befordrer af dem.

Tyngdepunktet i Buxtehudes Produktion ligger imidlertid ikke i hans vokale Arbejder, men i hans Orgelkompositioner. Spitta samlede og udgav i Halvfjerdserne to anselige Bind af dem, og fra den Tid har de stadigt staaet paa de betydeligste udenlandske Orgelspilleres Program. En 2. Udgave har Seiffert for nylig besørget. Blandt Buxtehudes Fortolkere maa især fremhæves den imponante franske Orgelvirtuos og Komponist, FELIX ALEXANDRE GUILMANT (f. 1837) og den energiske unge Tysker KARL STRAUBE, Organist ved Thomaskirken i Leipzig. Begge har de tillige udgivet enkelte af Buxtehudes Orgelkompositioner i Arrangementer til moderne Koncertbrug; særlig Straubes Samling »*Alte Meister*» giver tre af B:s ypperste hidhørende Arbejder. (Hos os har især GUSTAV

HELSTED fremført Orgelkompositioner af B. offentlig). En ganske særlig Hæder har Buxtehude nydt i Paris ved Guilnants »historiske Orgelkoncerter»; Programmet for dem omfattede Prøver af alle de gamle »Orgelskoler»s Kunst, den franske, den tyske, den engelske, italienske, nederlandske o. s. fr., og mellem dem træffer vi ogsaa »*l'école danoise*» med Buxtehude og Bruhn. Disse Koncerter har Guilnant under stor Tilslutning siden Aaret 1902 givet i Trocadéros skønne Musik-Hal.

Buxtehudes Orgelkunst faar af Spitta den stærke Ros, at den kan taale at vurderes efter den højeste Maalestok, som jo Bachs Mesterværker afgiver. Overraskende er især B:s Sans for glansfulde Klangvirkninger, hans dristige Harmonik og Kromatik. Skønt han overvejende bevæger sig i de større Former, tidt med bred Vidtløftighed, kan han dog mesterligt med faa Strøg fremtrylle det skønneste, sluttede Tonebillede, saaledes i den lille C-Durs Fuga, der er optaget i Guilnants »*Ecole classique*». En egen varm, stundom sværmerisk Inderlighed karakteriserer de bedste af Buxtehudes Orgelstykker. Men selv hvor dette fremtræder i fortættet Skikkelse, saaledes i det lille Thema, der i den ene *Ciaccona* (hos Straube) bringer HARTMANN'S »Mindes vi en fuldtro Ven» i Erindring, forfalder han dog ikke til nogen Art af Sentimentalitet; alt er her ægte, værdig Kirkestil.

I øvrigt har man villet skrive disse inderlige, bløde Drag i Buxtehudes Musik paa hans danske Oprindelses Regning. Og noget er der vistnok i dette. I den lille D-Moll-Passacaglio (hos Straube) er den fine og skære Passus i F-Dur, der indtræder efter de første vemodige 30 Takter, af en uforglemmelig Virkning. Den leder direkte Tanken hen paa den senere danske Romantiks første musikalske Mesterværk: GADES *Ossian-Ouverture*.

Naar Buxtehude i sin Levetid regnedes for at være en Kunstner af højeste Rang og pristest som verdensberømt, har Eftertiden altsaa ikke kunnet rokke synderligt ved den Dom. I Virkeligheden maa den Mand, der i Løbet af saa kort Tid kunde gøre Lübeck til et saa eftertragtet Musikcentrum, ogsaa have været fremragende som Personlighed. Dette fremhæver allerede den ansete Kritiker J. MATTHESON, og Buxtehudes Tiltrækningskraft overfor den store Skare af unge Musikere, der flokkedes om ham som Lærer, godtgør det mere end tilstrækkeligt. Blandt Samtidens ældre Kunstnere havde B. ogsaa Venner og Beundrere, saaledes den store Musikteoretiker ANDREAS WERCKMEISTER, Organist i Halberstadt. Han ejede smukke Klaver-

stykker af B. — Foræringer af denne — som senere desværre er gaaet tabt. Muligvis har Buxtehudes Forbindelser i Norden og især i Stockholm strakt sig videre end til den Dübenske Familie. En af ham komponeret Bryllupssang til Kong Karl XI. kunde tyde derpaa.

Som den store Kirkekunstner, Buxtehude var, ejede han ogsaa et dybt religiøst Sind. Rent og purt lyser det ud af alle hans Kompositioner og af den Kærlighed, hvormed han vidste at forme og sammenstille Texterne dertil af Biblen og Salmedigtningen. En naiv Sjæl røber sig deri, saaledes naar han kalder en af sine Abendmusiken »*det allerskrækkeligste og allerglædeligste, nemlig Tidernes Ende og Evighedens Begyndelse*». Da hans gamle Fader, Johannes, døde i Lübeck, 72 Aar gammel, skrev han en Sorgemusik under Titlen »*Den gamle Simeons fred- og frydefulde Hedenfart*». Og saaledes døde Buxtehude selv 9. Maj 1707 efter kort Tid i Forvejen at have hilst Kunstens store Solopgang med JOH. SEB. BACH.

Af Buxtehudes Orgel er nu kun den skønne Facade tilbage, som ovenfor er afbildet. Selve Verket er nybygget. — Foruden de nævnte Udgivere af Buxtehudes Orgelmusik kan følgende andre gøre Krav paa Opmærksomhed: Prof. dr. KRETZSCHMAR (Berlin), Dr. JOSEPH REINBERGER samt Englænderen JOHN. E. WEST, der har offentliggjort 4 Fugaer, 2 Chaconner, 1 Passacaglia og 2 Choralpræludier af B. (Novellos' Katalog: Organ-Music Pag. 12).

Versarterna i Olaus Petris psalmbok (1536).

Af **Sven Lampa.**

(Forts. fr. sid. 28.)

5. Blandade versarter.

De af Olaus Petris psalmer, som återstå till behandling, kunna vid första påseendet tyckas vara till sin rytmiska bildning helt oregelmissiga. Af L. HÖGMARCK, som i sin *Psalmopoeographia* (1736) ordnat Gamla psalmbokens psalmer i metriska klasser, ha de också (med ett undantag) icke kunnat föras in i några vissa grupper, och han har afstått från försöket att ge dem en metrisk tolkning. Någon större klarhet öfver deras bildning vinner man först genom granskning af de original, hvarifrån de utgått, och dessa äro i allmänhet psalmer af Luther, hvari man finner en utpräglad konstform, som stundom ligger tydlig, stundom endast genom melodians tillhjälp kan bestämmas. De Wallinska bearbetningarna framvisa regelmässig meter, som dock ofta nog är en ombildning, beroende på att den ursprungliga metern icke varit tydlig i Olaus Petris vers.

Psalmen Wij tro vppå alzmectig gud, som förekommer i äldsta samlingen och upptagits i N. psb. under nr 17, är en öfversättning af Luthers original. Schemat i detta föreligger klart, ehuru det någon gång upphäfves af betoningen. Strofen innehåller först en dubbelperiod, däri udda verser äro vanliga 8-stafvingar (jambiska med manlig kadens), jämna verser däremot trokeiska med kvinnlig kadens (således äfven med 8 stafvelser). Därefter följer en dubbelperiod med liknande trokeiska verser, och slutligen ett verspar af 8-stafvingar, där sista raden något afviker (— — — — —). De hela visar alltså en blandning af jambisk och trokeisk vers.

Liksom Luthers psalm afser Olaus Petris öfversättning tydligen att vara stafvelseräknande. Endast ett par afvikelser i fråga om stafvelseantalet förekomma (i äldre samlingen i alla tre strofernas första rader). Men i öfrigt är ganska stor frihet beträffande sänk-

ningarna, och tydlig skillnad göres ej mellan jambiska och trokeiska verser. Mest regelbunden ter sig första strofen:

Wij tro vppå alzmectig gud,
 som all ting j sina orde,
 skapat haffuer erlig och godh,
 gott är alt thet som han giorde,
 oss for fader wil han wara,
 aff sin eghen goda wilia,
 han wil oss altijd bewara,
 och oss ey ifrå sich skilia,
 han beskermer oss j sijn krafft,
 och ingen står emoot hans mact.

Wallin har genomfört Luthers schema, ehuru med utelämnande af egenheten i sista strofraden.

Psalmen Wij som lifvæ på werlden här (förekommade i äldsta samlingen och i N. psb. under nr 26) är öfversättning af en Luthers psalm, som är grundad på en äldre tysk sång, ursprungligen utgående från en medeltida antifoni rörande döden.* Af Olaus Petri har den gjorts till en treenighetspsalm. Med bevarande af det hufvudsakliga i den äldre sångens strofform har Luthers text först en dubbelperiod, där udda verser äro trokeiska manliga 7-stafvingar och jämna verser äro trokeiska kvinnliga 6-stafvingar (tänjda). Därefter följer en orimmad jambisk tänjd vers (7-stafvig), med vissa förändringar återkommande i alla tre stroforna; så komma 2 manliga rimmande verser, den ena jambisk, den andra trokeisk (8 och 7 stafvelser). Därefter är ett omkväde med schemat:

— ◡ ◡ — ◡ —
 — ◡ ◡ — ◡ —
 — ◡ ◡ — — ◡ ◡ — ◡
 ◡ — ◡ ◡ —;

slutligen två verser, af hvilka den ena är en trokeisk kvinnlig 6-stafving och den andra har schemat ◡ ◡ — ◡ — ◡ —, båda icke rimmande.

Olaus Petri har rätt noga följt denna invecklade byggnad. Dubbelperioden, som var rimmad endast i jämna verser, har han gjort fullständigt rimmande. Första versen i hvarje strof har fått ännu en sänkningsstafvelse: — ◡ — ◡ ◡ — ◡ — (i den äldre sam-

* Se Beckman s. 98.

lingen hade äfven strofens 5:e rad en tillagd sänkningsstafvelse).
Mot psalmens början hos Luther:

Mitten wir im leben sind
mit dem tod vmbfangen:
Wen such wir, der hülffe thu,
das wir gnad erlangen

svarar hos Olaus Petri:

Wij som liffue på werlden här,
äre dödzens fongar,
hwem få wij som hielpen är,
then wij epter longa?

Det afslutande *Kyrieleison* har O. P. ersatt med:

War oss barmhertig.

Wallins bearbetning företer inga särskilda olikheter mot Luthers vers.

Psalmen Nw bidie wij then helga and (i N. psb. under nr 135) är en öfversättning från Luther, som i första strofen af sin psalm med få förändringar upptagit en tysk sång från medeltiden: Nû biten wir den heiligen geist. Luthers psalm är stafvelse-räknande, med något svårbestämbart schema (jfr den hos Beckman s. 365 meddelade ursprungliga melodien med O. BYSTRÖMS bearbetning i *Luthers Kirchenlieder* nr 13). Strofen har dels ett verspar af manliga 9-stafvingar, dels en dubbelperiod af kortare versrader (4—6 stafvelser), såsom framgår af första strofen:

Nv bitten wir den heiligen Geist
Vmb den rechten glauben allermeist,
Das er vns behüte
An vnserm ende,
Wenn wir heim farn
Aus diesem elende.

Hos Olaus Petri lyder denna:

Nw bidie wij then helga and,
om een sanna tro och rett forstond,
at han for oss rådher j alla tijdha,
helst vti thet ytersta wij skolom hädan lijdh.

Han har upplöst stafvelseräkningen och utvidgat de båda sista verserna (hos honom satta i en versrad), ehuru icke regelbundet. Slutet af strof 3 lyder:

j frid och j roligheet wij som Christne äre.

Wallin har åstadkommit ett regelmässigt versslag, som visar flera förändringar. De båda första verserna ha blifvit 8-stafvingar, de båda sista äro regelbundet utvidgade; af de båda mellersta har ytterligare en gjorts rimmande, hvilket föranledt åtskilliga ändringar i innehållet. Det gamla omkvädet *Kyrieleison* är borttaget.

Psalmen Gud wari loffuat och högeliga prijsat (G. psb. nr 15) är öfversättning af Luthers original. Luther har en särdeles konstmässig form med genomförd stafvelseräkning. Första afdelningen i strofen består af 4 kvinnligt slutande verser, de båda udda med 11 stafvelser och de båda jämna med 8 stafvelser. I andra afdelningen äro två perioder, hvardera med manligt slutande verser, den ena med två 9-stafvingar, den andra med 6 och 7 stafvelser i verserna. Strofafdelningarna avslutas genom omkvädet *Kyrieleison*. Rytmisseringen är svår att noggrant fastställa. I första strofens förra del synes man ha växling af daktylisk och trokeisk rytm:

Gott sey gelobet vnd gebenedeiet,
Der vns selber hat gespeiset
Mit seinem fleische vnd mit seinem blute,
Das gib vns, Herr Gott, zu gute.

Men i de andra stroforna synas 11-stafvingarna vara 5-taktiga jambiska verser och 8-stafvingarna äro icke trokéer. Äfven i senare strof-afdelningen äro 5-taktiga verser. (Jfr rörande psalmens rytmisering Byström nr 21.)

Hos Olaus Petri har hvardera strofafdelningen blifvit en särskild strof (en anordning, som upptagits i G. psb.). Stafvelseräkningen är uppgifven, men i det hela har versernas proportionella längd blifvit någorlunda bibehållen. Rytmisseringen är föga regelmässig. Psalmens början öfverensstämmer noga med Luther:

Gud wari loffuat och högeliga prijsat,
som oss haffuer så wel spijsat,
med sin lekame och mz sinom blode,
thz giff oss herre gud til godhe.

I fortsättningen möta verser, som säkert äro 5-taktiga, t. ex. följande:

Herre med tinom anda oss ey förlåt,
then som lærer halla thet retta mååt.

Men konsekvent använda äro de icke.

I n:r 159 i N. psb. har Wallin omarbetat de båda första helstroforna till en samt sedan tillagt två själfständiga strofer. Han har genomfört ett strängt enhetligt schema, där första och tredje verserna äro jambiska 5-takter, och där 7:e versen blifvit ökad till likhet med den 8:e (v. 7 med dålig rytmisering), hvarjämte ett nytt omkväde införts.

Psalmen Gläd tich tu helga Christenheet (G. psb. n:r 124) är grundad på medeltidshymnen *Gaude visceribus* under inflytande af en inhemsk latinsk sång *Missus Gabriel*.^{*} Den äldre af dessa hymner är byggd på ett horatianskt versmått och den yngre på en sekvensvers, hvadan den svenska psalmens meter är oberoende af direkt förebild. Första strofen lyder:

Gläd tich tu helga Christenheet,
aff gudz stora krafft, miskund och godheet,
at then som evig är,
vtwalde een iungfru skäär,
aff henne lät sich födhas här.

Strofbyggnaden är tydlig. Först har man en period, som består af en vanlig 8-stafving och en 10-stafving, sedan en andra period, som består af en 6-stafving, en 7-stafving och en 8-stafving. Alla ha manliga rim, och stafvelseräkningen är noga iakttagen. Emellertid har en något olika uppfattning af vissa verser gjort sig gällande. Högmarck och Wallin ha uppfattat första perioden såsom vanlig hymnvers, i hvilket fall andra raden hos Olaus Petri blir en 4-takt med 2 dubbla sänkningar och icke en 5-takt. (I G. psb. är i denna rad stafvelseantalet ofta ändradt utan någon regel.) Strofens 4:e rad är enligt Högmarck full, enligt Wallin stympad (i likhet med 3:e raden.) Hos Olaus Petri kan den i själfva verket än läsas såsom trokeisk 4-takt, än såsom jambisk 3-takt med en dubbel sänkning. Bearbetningen för N. psb. (n:r 59) lämnar föga kvar af Olaus Petris psalm, som i sin helhet är en medeltidsmässig hymn till jungfru Maria.

Psalmen O rene gudz lamb, oskyldig (N. psb. n:r 94) är en öfversättning af Decii rimmade *Agnus Dei* på tyska. Verserna äro allesammans tänjda, och strofen är indelad i en dubbelperiod, en

* Se Beckman s. 184.

enkel period och en orimmad vers, alltså rimflätningen ababcccd. I den tyska sången, som har 3 strofer, uppträder sista versen såsom omkväde, med samma lydelse i de båda första stroforna men annorlunda i den tredje. Olaus Petri har till sin strof fogat äfven det sistnämnda omkvädet:

O rene gudz lamb, oskyldig
 på corsset for oss slactat,
 alltid befunnen tollig,
 ee huru tu war föractat,
 wora synder haffuer tu dragit,
 döden och heluetit niderslagit,
 forbarma tich offuer oss o Jesu.
 Giff oss tin ewiga frid o Jesu.

Tyskans mera stafvelseräknande vers är uppgifven; här växlar stafvelseantalet mellan 7 och 10 i versen. G. psb. har ofvanstående strof oförändrad. Geijer har för N. psb. genomfört jambisk rytm och borttagit det första omkvädet.¹

Hos Olaus Petri följer såsom tillägg till psalmen en strof, som är översättning af Luthers rimmade bearbetning af antifonien *Da pacem Domine*. Strofen består af en vanlig dubbelperiod jämte en orimmad tänjd vers. Hos Luther är jambisk gång, hos Olaus Petri dels jambisk, dels trokeisk. Strofen, som återfinnes såsom första strof i G. psb. n:r 310, har för N. psb. (n:r 303) ombildats af Wallin till regelbunden jambisk takt, som dock delvis är mindre lyckad.

Psalmen *Gud som all ting skapade*² är en bröllopspsalm («minne»), i G. psb. n:r 326. Strofen består af 2 dubbelperioder af likartad byggnad samt omkväde. Rim förekomma endast i jämna verser, utom i strof 3, där äfven udda verser rimma inom perioden. Versslaget är öfvervägande trokeiskt, i det upptakt saknas ungefär dubbelt så ofta, som den förekommer. Udda verser äro dels fulla, dels tänjda, jämna verser äro oftast stympade. Så i första strofen, som lyder:

Gud som all ting skapade
 sich till loff och prijs,
 skop han man och quinno
 och satte j paradijs,

¹ Frigels ogillande åsikt om dessa förändringar kan läsas hos Beckman s. 278.

² I en äldre skriftlig uppteckning af inledningsversen lyder den:

Gud skapte menniskian i paradys.

böd them bliffua samman,
 såsom itt köt och blod,
 och haffua gud för ögon,
 och liffua j kerlech godh,
 Gudi wari loff.

Emellertid förekomma mer oregelbundna bildningar, såsom då i jämna rader inträda kvinnliga verser, hvilka måste läsas med tänjning. T. ex. ur tredje strofen:

Ty scal mannen offuergiffua
 fader och moder,
 och när sijn hustru bliffua
 then gud honom foghar.

På grund af dylik blandning i rytmen blir stafvelseantalet växlande. Versens gång är stundom jämn, stundom tämligen ojämn.

6. Versslag i tillägg till Olaus Petris psalmer.

Redan till Olaus Petris äldsta samling af psalmer, kallad *Någre Gudhelige Wijsor*, funnos fogade 4 psalmer, som särskildt voro riktade mot papismen. Författaren till den första och troligen äfven de följande var OLAF SVENSSON.* I 1536 års psalmbok, där de 46 psalmer, som vi kunna anta härröra från Olaus Petris egen hand, erhållit titeln *Swenske songer eller wisor*, följa de 4 psalmerna med en särskild titel: *Några wijsor . . . om Anthichristum och hans wese- sende*. Vi skola af följande korta redogörelse finna, att Olaf Svensson med afseende på formgifningen i sina dikter intog samma växlande ståndpunkt som Olaus Petri, hvarjämte några särskilda konstbildningar förekomma.

I psalmen O Rom går thet nw så med tich (i G. psb. nr 236) består strofen af 2 dubbelperioder, den ena vanlig dubbelperiod, den andra med inrim i udda rader. Stafvelseräkning är i det hela iakttagen. Egendomligt nog ha i regel de jämna verserna (tänjda) 8 stafvelser i st. f. 7, d. v. s. en dubbel sänkning. Oftast är ojämn gång i versen, jamber förekomma egentligen endast i de inrimmade verserna. Rimmen äro mycket ofta orena. Första strofen lyder:

* Namnet finnes angifvet genom begynnelsebokstäfverna till hvarje strof i första psalmen.

O Rom går thet nw så med tich,
 som haffuer så stolt at liffuat,
 och tin påwa nogh weldelig,
 offuer alla wêrld förhäffuet,
 och giort tich bald med mykit wold,
 tijn mact gick öffuer alla,
 Föractat så både stora och små,
 som ey wille til tich falla.

I G. psb. ha ganska många förändringar vidtagits, till förbättring af innehåll eller versbetoning, hvarvid som vanligt den stafvelseräknande formen blifvit upphäfd.¹

I psalmen Gud fader wilie wij prijsa (G. psb. nr 237) består strofen af 2 dubbelperioder af tänjda och stympade verser (jfr sid. 25 och 26). Stafvelseräkning är här uppgifven, vanligen så att en eller flera sänkningar tillkommit. Stafvelseantalet växlar mellan 6 och 10 stafvelser (vid bearbetningen för G. psb. ha vanligen de kortaste verserna gifvits en mera normal längd). I allmänhet kan läsning efter betoningen äga rum. Rimmen äro goda. Första strofen lyder:

Gud fader wilie wij prijsa,
 och Jesum hans enda son,
 med erlig song och wijsa,
 thet är oss en stoor mon,
 at wij honom tacka och ära,
 och rett aff hiertans grund,
 for sina helga lära,
 både nw och j alla stund.

Psalmen Ah gud hwem skal iach claghe (»Een nunnos vrsegt hwarfore hon vtgick aff clostret») har samma strofbildning men sista perioden ökad med en tänjd vers. Stafvelseräkning är ganska noga iakttagen, eget nog med 7 stafvelser i hvarje vers (d. v. s. en dubbel sänkning i stympade verser). Rytin och rim äro goda.

Psalmen O Ewige gud aff ewigheet har ett versmått, hvar till motstycke finnes såväl i den tyska minnesången som i nyare tids diktning. Strofen består af 2 perioder, den förra med två 8-stafvingar (rimmande) och en 7-stafving, den senare med en 8-stafving (orimrad) och en 7-stafving (rimmande med föregående period).²

¹ Genom flera ändringar i strofbörjan är där ej heller författarens namn skönjbart.

² Fullt typiskt finnes detta versmått i första sången af Oehlschlägers Helge (»Frode paa Vifils Ø»).

Emellertid är stafvelseantalet växlande på grund af en eller två tilllagda sänkingsstafvelser. Ett par gånger förekommer inrim i den 4:e (eljest orimmade) versen, en gång i 1:a versen. Rytmen är stundom god, stundom knagglig. Första strofen lyder:

O Ewige gud aff ewigheet,
 som tina nåd haffuer oss beteedt,
 wij loffue tich och prijse,
 j thenna stund, aff hiertans grund,
 och siunge tich en wijse.

Strof 8 är helt och hållet jambisk:

O Jesu Christ på korsset doo,
 föröka och försterk wor tro,
 att wij må faste bliffua,
 och med titt swerd och Pauli sköld,
 then antichrist fördriffua.

Efter psalmboken äro 4 psalmer tillskrifna med samtida handstilar.

Psalmen O Herre gud wij tacke tigh har den vanligaste psalmmetern (se sid. 19). Formen är ojämn; i det hela härskar stafvelseräkning, och strof 2 är nästan jambisk. Men strof 3 är till sin förra del helt okonstnärlig.

I psalmen O Fadher vår j himmelrick består strofen af 3 rimpar (manliga). I allmänhet är stafvelseräkning, men ej jambisk gång. Rytmen är knagglig och rimmen stundom orena. Första strofen lyder:

O Fadher vår j himmelrick,
 Som oss alla kallar tiif [tich]
 Att bidhia tich som brodher kär,
 epter tu alles fadher är,
 Bönen kräffuer tw aff war mund,
 hielp henne gå aff hiertans grund.

Psalmen Jesus vpå korsit stodh (G. psb. nr 149) är bearbetning af en tysk öfversättning af Bolandus' latinska sång Stabat ad lignum crucis. Den har samma versmått som den ofvan behandlade O Ewige gud, men många oregelbundenheter förekomma. Versens ståndpunkt är medeltida: växling af 6 till 12

stafvelser, vanligast 7—9. På några ställen torde texten vara förvanskad, såsom äfven framgår af en jämförelse med G. psb. Första strofen lyder:

Jesus vpå korsit stodh,
honom fförlop hans helge blodh,
hans soor gjorde honom stoor pine,
siu ord han talade j sama stundh,
I merken them aff hiertans grundh.

Här har G. psb. genom annan slutvers:

Them behålt i tanckar tina

fått anslutning till den vanliga stroftypen.

Psalmen Christus är föddher äff en iwngffru reen gör intryck af medeltidsrim. Först är en 4-radig folkvisestrof (dubbelrimmande), därefter en strof med 2 rimpar, det förra med kvinnligt, det senare med manligt rim.

7. Slutänmärkingar om reformationspsalmerna.

Att fälla ett i alla afseenden väl grundadt omdöme om Olaus Petri såsom psalmförfattare är en svår uppgift, och detta såväl då det gäller innehållet som formen i hans psalmer. Äfven där han synes vara relativt själfständig, vet man icke, i hvilken mån han kan vara beroende af en äldre sång. Oftast utgick han ju emellertid från tyska original, med hvilka en jämförelse kan äga rum. Främst bland dessa stå utan gensägelse Luthers psalmer, och man finner lätt, att af dessa härliga diktverk äro Olaus Petris öfversättningar endast en återklang, där kraften och den djärfva flykten ersättas af en nykter och mindre poetisk uppfattning, ehuru väl öfversättningen i de flesta fall kan karakteriseras såsom väl funnen. Äfven i formen var Luther en mästare, stundom företrädande en helt modern ståndpunkt. Hans vers är kraftig, ofta fullt regelmässig, men ej så bunden af en bestämd konstform, att icke undantag göras. Emellertid kan man säga, att jämn jambisk gång och riktig betoning äro regel hos honom, liksom för öfrigt, om ock i mindre mån, hos samtida tyska psalmförfattare.

Då Olaus Petri gick att införlifva de tyska psalmerna med svenskan, kunde han icke alltid med framgång genomföra den jam-

biska formen. Utgående från vår äldre poesi, lät han den vanligen brytas genom friare vers. Vi ha funnit, att resultatet blifvit olikartadt. Han har stafvelseräknande dikter med god rytm, han har andra sådana med mera knagglig gång. Vidare har han ganska fri vers, som ändock är tung och motsträfvig. Den bästa versen, byggd på äldre grund, finnes i hans originalpsalm O Fader vår. Men äfven då han ställer sig på sådan ståndpunkt, återgår han icke till folkvisans ursprunglighet, i det han håller stafvelseantalet inom vissa rätt trånga gränser (vanligen 7—9 stafvelser, sällan 10), öfverensstämmande med de mera konstmässiga dikterna från vår medeltid. Den större oregelbundenheten i En jungfru födde beror väl därpå, att denna psalm troligen redan under medeltiden fått det väsentliga af sin form fastställdt. Emellertid utgör den ett intressant exempel på blandning af äldre och yngre principer, med öfvervikt för de förra.

Högmarck uppfattar, vid sin klassifikation af psalmmetra, versmåttan i de gamla psalmerna vanligen såsom jambiska, och det behöfver gå rätt långt i fråga om oregelbundenheter, innan han gör någon invändning. Emellertid finner han stundom versens gång vara så afvikande, att den »slänger sig in i ett annat genus, såsom hos de gamla icke ovanligt är».

Den åsikten har blifvit framställd, att reformationstidens psalmförfattare småningom växlat ståndpunkt i fråga om sin versifikation. Så skulle de äldsta psalmerna utvisa anslutning till den stafvelseräknande princip, som i originalen förefunnes, under det yngre psalmer hade att uppvisa en mera obunden versbildning*. Undersöker man noggrannare förhållandena, finner man, att ett sådant antagande hvad Olaus Petri beträffar icke har full giltighet. Bland psalmerna i den äldre samlingen äro visserligen de flesta mer eller mindre noga stafvelseräknande, men i några är stafvelseräkningen helt och hållet upphäfd. Och bland de yngre psalmerna finnas åtskilliga, som äro fullständigt stafvelseräknande, äfven om man bortser från den stora afdelningen från latinet öfversatta hymner. Ej heller kan man se, att Olaus Petri i de psalmer, som äro original, följer någon särskild metrisk princip: äfven här står syllabisk vers mot friare sådan. Likaså förhåller det sig med Olaf Svensson — om han nu får antagas såsom författare till alla psalmerna i tillägget.

* Jfr Rosenberg, *Nordboernes Aandsliv* III, s. 151 f.

När det gälde att för Nya psalmboken bearbeta vår äldre andliga diktning, hade man intet sinne för den form, som nedärfd från våra första psalmförfattare ännu i Gamla psalmboken med vissa modifikationer blifvit bevarad. Man inskränkte sig icke till de förändringar, som af innehåll och form kräfdes — visserligen ofta betydande nog —, utan man lät psalmmetern undergå en fullständig förändring. I samband med melodiernas uniformering gick den omändring af rytmen till jämn (jambisk eller trokeisk) gång, som tiden ansåg såsom den enda fullt konstnärligt berättigade — möjligen ock med tillägg för »regelbundna» daktyler. Men därför har också vår andliga diktskatt genom taktens utjämning blifvit så föga liffull som den är. Då man nu söker återställa den ursprungliga rytmiska melodien, kommer denna ej sällan i strid med texten, som bevarar sin pålagda stelhet. Så t. ex. då i stället för den gamla rytmiskt kraftiga inledningsversen:

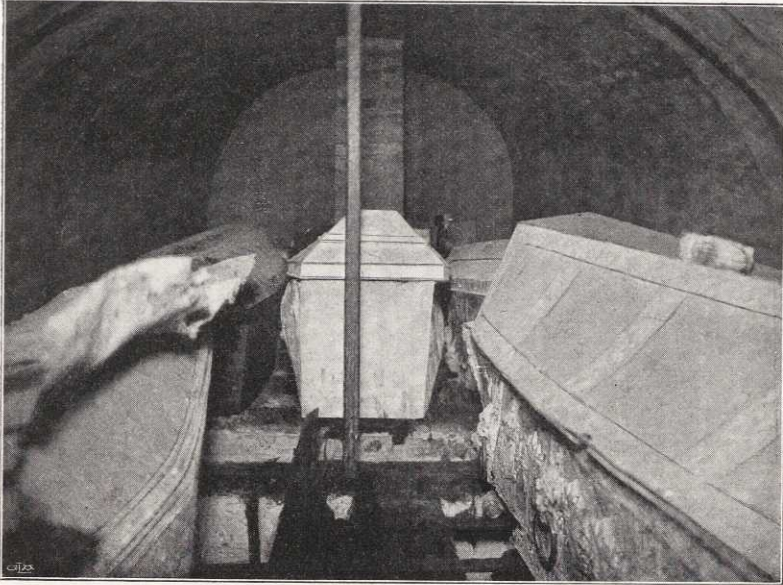
Gúd vare lófvad och hógeliga prísad

senare har trädt den utjämnde och dåligt rytmiserade:

Gud váre lófvad óch af hjártat prísad.

Den tanken är kanske för djärf, att liksom i ena fallet en återgång äger rum, man äfven kunde återinsätta en mera lifaktig rytmisk versbyggnad (och samtidigt ett ursprungligare innehåll). Men åtminstone den åtgärden borde dock vidtagas, att de värsta olägenheterna i anförda afseende blefve borttagna vid en skeende revision.

Ur de metriska principer, som voro gällande för våra äldsta dikter i deras bästa formgifning kunde en nationell versbyggnad ha blifvit utvecklad. I Gamla psalmboken finnas principerna kvar, ehuru där visserligen med många otympligheter på grund af bristande formell skolning. Men denna psalmbok var kär för allmänheten, den var en verklig folkbok, som genom sin stil och sin vers blef i hög grad bestämmande för en senare folkdiktning. Däremot var den utan inverkan på tidens konstdikt, som till sin form med få undantag gick helt andra vägar, undvikande all »knittelartad» vers, som ej berodde på efterbildning af folkvisor o. d. Först i en mera ny period af svensk sång har den gamla ståndpunkten, grundad på fri germansk vers, i större utsträckning kommit till heders, hos flera diktare med stor formell fulländning.

Strängnäs domkyrka. Det kungliga grafhvalfvet. Foto. 1907.

Midt i fonden synes Karl IX:s kista med de båda gemälernas kistor på ömse sidor.
I förgrunden pfalzgreffen Johan Casimirs och hans makas kistor.

Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag:

April—juni 1907.

Strängnäs Domkyrka.

Domkapitlet anhåller om tillstånd att öppna de kungliga och furstliga grafvarna i domkyrkan för att undersöka hvalfvens soliditet i och för flyttning af Carl IX:s monument och Sten Stures sarkofag.

V. H. A. Akad. och *Ö. I. Ämb.* tillstyrka framställningen.

Strängnäs domkyrka. Furstliga eller Stegeborgska grafhvalvet. Foto 1907.

Kistorna innesluta pfalzgreffen Adolf Johan och hans gemål Elin Elisabet Brahe. (Båda döda 1689.)

K. M:t bifaller densamma under förutsättning, att undersökningen företages under riksantikvariens och domkyrkoarkitektens kontroll gn. K. Bref d. 12 april 1907.*)

Önnestad (Lunds stift).

Församl., som gn. K. Bref d. 26 okt. 1906 och d. 22 mars 1907 erhållit stadfästelse på ett restaureringsförslag, anhåller om stadfästelse på ritning till värmeledningsanordning i kyrkan.

Ö. I. Ämb. meddelar vissa föreskrifter beträffande densammas utförande.

K. M:t stadfäster förslaget med Ö. I. Ämb:s tillägg gn. K. Bref d. 12 april 1907.

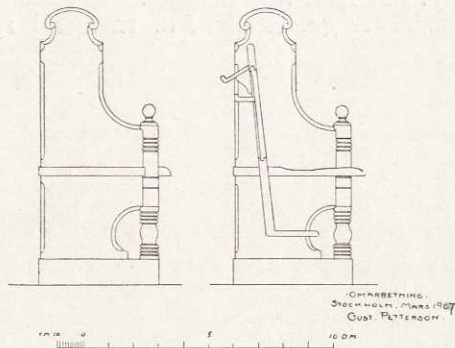
Långared (Skara stift).

Församl. inlämnar förslag till förändring af kyrkans inre, omfattande nytt golf, af trä i kyrkan, af cement i vapenhuset samt nya bänkar.

*) Undersökningen företogs d. 10 juni under ledning af riksantikvariern Hildebrand och slottsarkitekten Lilljekvist. Därvid befanns, att intet hinder mötte för grafmonumentens planerade flyttning. Däremot befunno sig kistorna i ett sådant tillstånd, att riksantikvariern funnit sig föranlåten hos *K. M:t* hemställa om bemyndigande att vidtaga åtgärder för deras försättning i värdigt skick.

Ö. I. Ämb. låter ark. G. Pettersson omarbета бänkritningen och föreslår kalkstengolf i vapenhuset.

K. M:t stadfäster i enlighet med Ö. I. Ämb:s ändringar gn. K. Bref d. 12 april 1907.

Långared. Ritning till nya бänkar. Omarbetning af arkitekt G. Pettersson.

Harplinge (Göteborgs stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ritningar till glasmålningar i 7 korfönster.

Ö. I. Ämb. låter vidtaga några smärre ändringar.

K. M:t stadfäster de ändrade ritningarna gn. K. Bref d. 12 april 1907.

Tengene (Skara stift).

Församl. inlämnar af ark. Hj. Tessing i Skara uppgjorda ritningar till ny kyrka.

Ö. I. Ämb. finner ritningarna alldeles oantagliga och hemställer till församl. att inlämna nytt förslag.

Församl. vidhåller emellertid sitt ursprungliga förslag och anser de framställda anmärkningarna fullt vederlagda däraf, att samma ritningar år 1890 godkänts för Vallsjö kyrka.

Ö. I. Ämb. anser sig absolut förhindradt att godkänna ritningarna. Då församlingens nuvarande kyrka, ehuru bristfällig, med enkla medel kunde upphjälpas, så att den kunde tjänstgöra såsom gudstjänstlokal ännu en tid, hvarunder församlingen kunde finna sig föranlåten att framlägga ett tillfredsställande förslag, hemställer Ämb., att de nuvarande ritningarna måtte kasseras.

K. M:t bifaller Ö. I. Ämb:s hemställan gn. K. Skrifvelse d. 12 april 1907.

Stockholm. Krematorium.

Sv. Likbränningsföreningen anhåller om stadfästelse på ett af hofintendenten G. Lindgren upprättadt förslag till begravningskapell med krematorium på Stockholms Norra begravningsplats.

Ö. I. Ämb. har intet att invända.

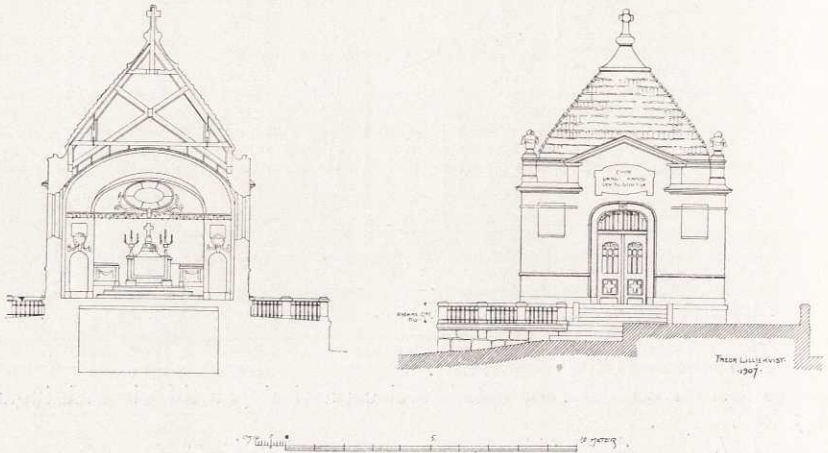
K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 12 april 1907.

Strängnäs. Grafkapell.

Församl. anhåller om stadfästelse på ett af ark. F. Lilljekvist uppgjort förslag till grafkapell å den nya kyrkogården (kostnad 8,081 kr.).

Ö. I. Ämb. har intet att anmärka.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 12 april 1907.

Genomskäring och hufvudfasad till grafkapell på Strängnäs kyrkogård af arkitekt Fr. Lilljekvist.

Västra Tunhem (Skara stift).

Församl. inlämnar ett af stadsingenjören A. Engelbrecht uppgjort restaureringsförslag, omfattande:

- 1) ny tornspira,
- 2) förändring af invändiga pelare och gesimser, indelning af den plana delen af taket medelst ramverk,
- 3) nya bänkar och förändring af altarringen och läktarbröstvärnet,
- 4) omläggning af golvet, hvarvid de gamla grafhällarna uppsättas vid väggarna i sakristian och under läktaren,
- 5) nya kaminer,
- 6) ommålning af kyrkans inre.

Ö. I. Ämb. låter ark. E. Lallerstedt efter besök på orten omarbete förslaget, så att tornspira, bänkar och läktarbröstvärn bli enklare. Vidare föreslås ny altarring samt att grafhällarna måtte bibehållas på sina platser.

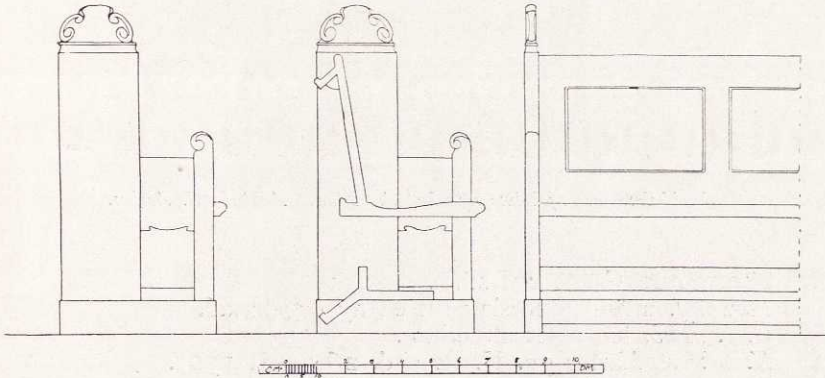
Församl. godkänner förändringarna.

V. H. A. Akad. anser, att grafhällarna böra uppresas enl. församl:s förslag. Hemställer om anmälan af fynd och grafgrubbingar.

K. M:t stadfäster *Ö. I. Ämb.*s förslag, men föreskrifver, att grafhällarna skola resas vid väggarna. K. Bref d. 26 april 1907.

Västra Tunhems kyrka. Förslag till ny tornhuf af arkitekt E. Lallerstedt.

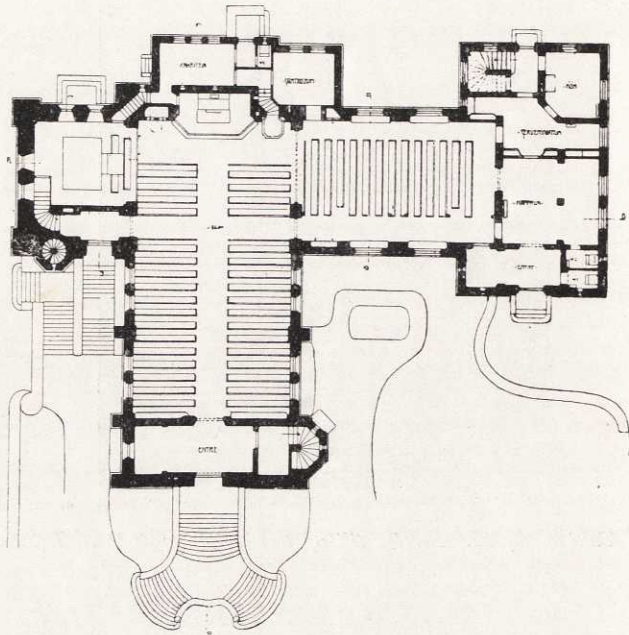
Västra Tunhems kyrka. Ritning till nya bänkar af arkitekt E. Lallerstedt.

Gideå (Härnösands stift).

Församl. inlämnar ritning till ny tornhuf samt förklarar sig villig antaga ark. F. Falkenbergs ritning till bänkar, som gn. Ö. I. Åmb. förut blifvit församl. tillställd (se sid. 48).

Ö. I. Åmb. vidtager några smärre detaljändringar på tornhufven.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 26 april 1907.

Stockholm. Kungsholms nya kapell. Plan. Arkitekt G. Améen.

Skepphult (Göteborgs stift).

Församl. inlämnar förslag till en ny orgelfasad.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 26 april 1907.

Stockholm. Kungsholms församling.

Församl. inlämnar ett af ark. G. Améen uppgjort förslag till kapellbyggnad inom församlingen.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

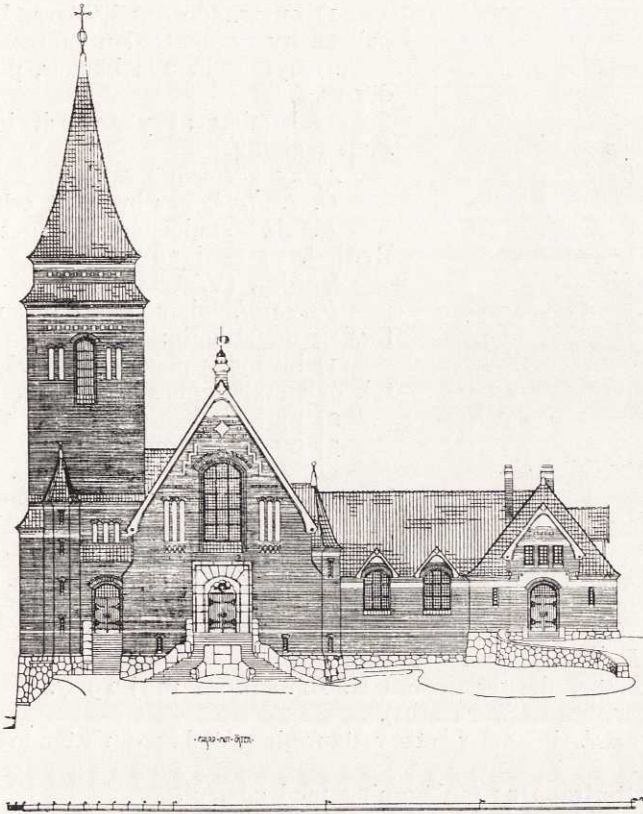
K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 3 maj 1907.

Söne (Skara stift).

Församl. inlämnar ritning till ny orgelfasad.

Ö. I. Ämb. anser förslaget kvasiromanska stilhållning icke lämplig, utan låter ark. Axel Lindegren omarbета förslaget.

K. M:t stadfäster Ö. I. Ämb:s förslag gn. K. Bref d. 3 maj 1907.

Stockholm. Kungsholms nya kapell. Fasad mot öster. Arkitekt G. Améen.

Valleberga (Lunds stift).

Församl., som gn. K. Bref d. 3 nov. 1906 fått ett restaureringsförslag stadfästadt (se sid. 52), inlämnar nu ritningar till orgel, orgelläktare, altarbarriär och bänkar, utförda af ark. Th. Wåhlin.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 3 maj 1907.

Trankil (Karlstads stift).

Församl. inlämnar ritning till nya bänkar.

Ö. I. Ämb. låter ark. T. Thorén uppgöra ny ritning, som af församl. antages.

K. M:t stadfäster Ämb:s ritning gn. K. Bref d. 3 maj 1907.

Ytter Selö (Strängnäs stift).

Församl. inlämnar ett af ark. G. Améen uppgjort reparationsförslag (kostnad 13,000 kr.) i hufvudsak omfattande:

Ytter Selö kyrka.

- 1) nuvarande orgelläktaren borttages och en ny orgelstrad uppföres,
- 2) nytt golf, nya bänkar, portar och dörrar,
- 3) lagning af yttre och inre puts samt målning,
- 4) ny värmeapparat.

Ö. I. Åmb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster förslaget gn. *K.* Bref d. 17 maj 1907.

Venjan (Västerås stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag omfattande:

- 1) invändig panelning af väggar och tak och omläggning af golvet,
- 2) nytt vindfång och nya bänkar,
- 3) ny värmeapparat.

Ö. I. Åmb. förordnar ark. *F. Falkenberg* att besöka orten. Han uppgör

ny ritning till bänkar och till korets och altarcyggens behandling samt föreslår uppförande af en vägg mellan kyrkan och den s. k. »gamla sakristian» med mur och nisch för värmeapparaterna.

Församl. godkänner förslaget med vissa mindre ändringar samt beslutar riva den nuvarande sakristian bakom koret.

Ö. I. Åmb. låter vidtagna de önskade ändringarna.

K. M:t stadfäster genom *K.* Bref d. 31 maj 1907.

Österplana (Skara stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag omfattande följande åtgärder:

- 1) yttertrappans omläggning med cement,
- 2) uppsättande af träpanel till fönstrens underkant,
- 3) inrättande af arkivrum i sakristians sydöstra hörn,
- 4) renovering och uppställande af en från den gamla kyrkan stammande dopfunt, af 2 gamla lampetter och ett krucifix samt af 4 gamla bilder och en del vapensköldar och grafstenar.

Ö. I. Åmb. hemställer att yttertrappan göres af sten i st. f. af cement, samt att renoveringen af dopfunt, krucifix och lampetter vidtages af kompetent person. Med renovering och uppsättning af de öfriga gamla föremålen borde man låta anstå, tills fullständigt förslag till kyrkans inre dekorativa anordning blifvit utarbetadt.

V. H. A. Akad. instämmer med *Ö. I. Åmb.*

K. M:t stadfäster i enlighet med *Ö. I. Åmb:s* hemställan gn. *K.* Bref d. 31 maj 1907.

Kolbäck (Västerås stift).

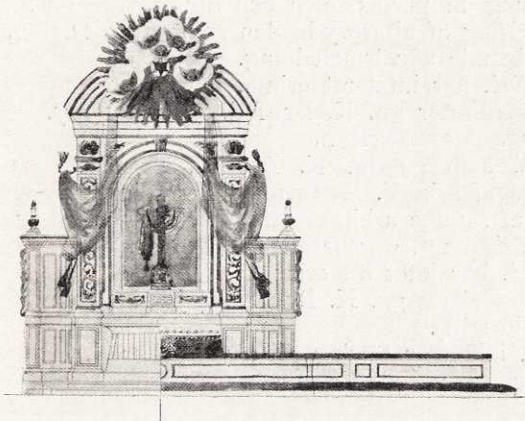
Församl. inlämnar ritning till arkivrum att utföras såsom en tillbyggnad till sakristian.

Ö. I. Åmb. låter ark. *G. Améen* besöka orten. Han anser förslaget kunna godkännas med vissa små ändringar, men anser att saken

mycket bättre skulle lösas genom att till arkivrum anordna en nu oanvänd utbyggnad — sannolikt fordom ett grafkor —, där äfven lämplig plats kunde beredas för åtskilliga äldre inventarier, ss. medeltida krucifix, taflor m. m., som nu på ett olämpligt sätt förvaras i tornet.

Församl. anser sig ej kunna undvara ifrågavarande utrymme såsom åhörarplats, utan vidhåller sitt förslag med iakttagande af Ö. I. Ämb:s ändringar.

K. M:t stadfäster församlingens förslag med Ämb:s ändringar gn. K. Bref d. 31 maj 1907.

Rydaholms kyrka. Ritning till altarpopsats af arkitekt Axel Lindegren.

Rydaholm (Växjö stift).

Församl. inlämnar ritningar dels till altarpopsats, bänkgäflar och dörrpartier (utförda af ark. Axel Lindegren), dels till trälist i innertaket och inklädnad af torntrappan.

Ö. I. Ämb. låter ark. Axel Lindegren omarbete ritningen till trälisten i taket.

K. M:t godkänner förslaget med Ö. I. Ämb:s ändring gn. K. Bref d. 31 maj 1907.

Almundsryd (Växjö stift).

Församl. anhåller hos Ö. I. Ämb. om utarbetande af ritningar till kyrkans restaurering. Ark. Axel Lindegren uppgör på Ämb:s begäran ett förslag (kostnad 23,450 kr.), omfattande:

1) anbringande af taklist och delvis förändrade takanordningar i det inre, uppsättande af väggpanel af de gamla bänkgäflarna, inläggande af nytt golf,

2) ny portal med nya portar och vindfång,

3) ny läktartrappa, nya bänkar, ny altarring samt målning af kyrkans inre,

- 4) anordnande af värmeledning,
- 5) yttertakets täckande med spån.

Ett på församlingens begäran uppgjort förslag till ny tornspira förkastas såsom varande för dyrbart.

Ö. I. Åmb. tillstyrker ark. Lindegrens förslag.

K. M:t stadfäster detsamma gn. K. Bref d. 31 maj 1907.

Alingsås (Skara stift).

Församl. inlämnar ett af ark. E. Thorburn uppgjort förändrings- och restaureringsförslag (kostnad 6,438 kr.), omfattande:

- 1) förändring af sakristian och dess förseende med nya fönster, ny dörr och väggpanel,
- 2) flyttning af predikstolen och dess förseende med ny trappa,
- 3) förändring af altarprydnaden samt ny altarring,
- 4) anordnande af värmeledning.

Ö. I. Åmb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 4 juni 1907.

Göteborg. Vasakyrkan.

Församl., som genom K. Bref d. 20 nov. 1903 erhållit stadfästelse på ett af ark. Y. Rasmussen uppgjort nybyggnadsförslag, inlämnar nu af samme arkitekt utförda ritningar till predikstol, altare och altarring, dopfunt, orgelfasad och bänkar.

Ö. I. Åmb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 4 juni 1907.

Ör (Växjö stift).

Församl. inlämnar förslag till ny orgelfasad.

Ö. I. Åmb. anser, att den nuvarande orgelfasaden om möjligt bör bibehållas.

Församl. anhåller om utarbetande af nytt förslag i öfverensstämmelse med nuvarande fasaden; dock borde bredden för att kunna rymma det nya verket göras lika stor som på det första förslaget.

Ö. I. Åmb. låter ark. I. Tengbom utarbete ett sådant förslag, som af *K. M:t* stadfästes gn. K. Bref d. 4 juni 1907.

Vallkärra (Lunds stift).

Församl. (se Kult och Konst, 1906, sid 221) inlämnar af ark. Th. Wählin utförda ritningar till altaruppsats, altarring, dopfunt, läktare, orgelfasad, bänkar, nummertaflo, predikstol, innerdörrar och kapitäl.

Ö. I. Åmb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 4 juni 1907.

Veberöd (Lunds stift).

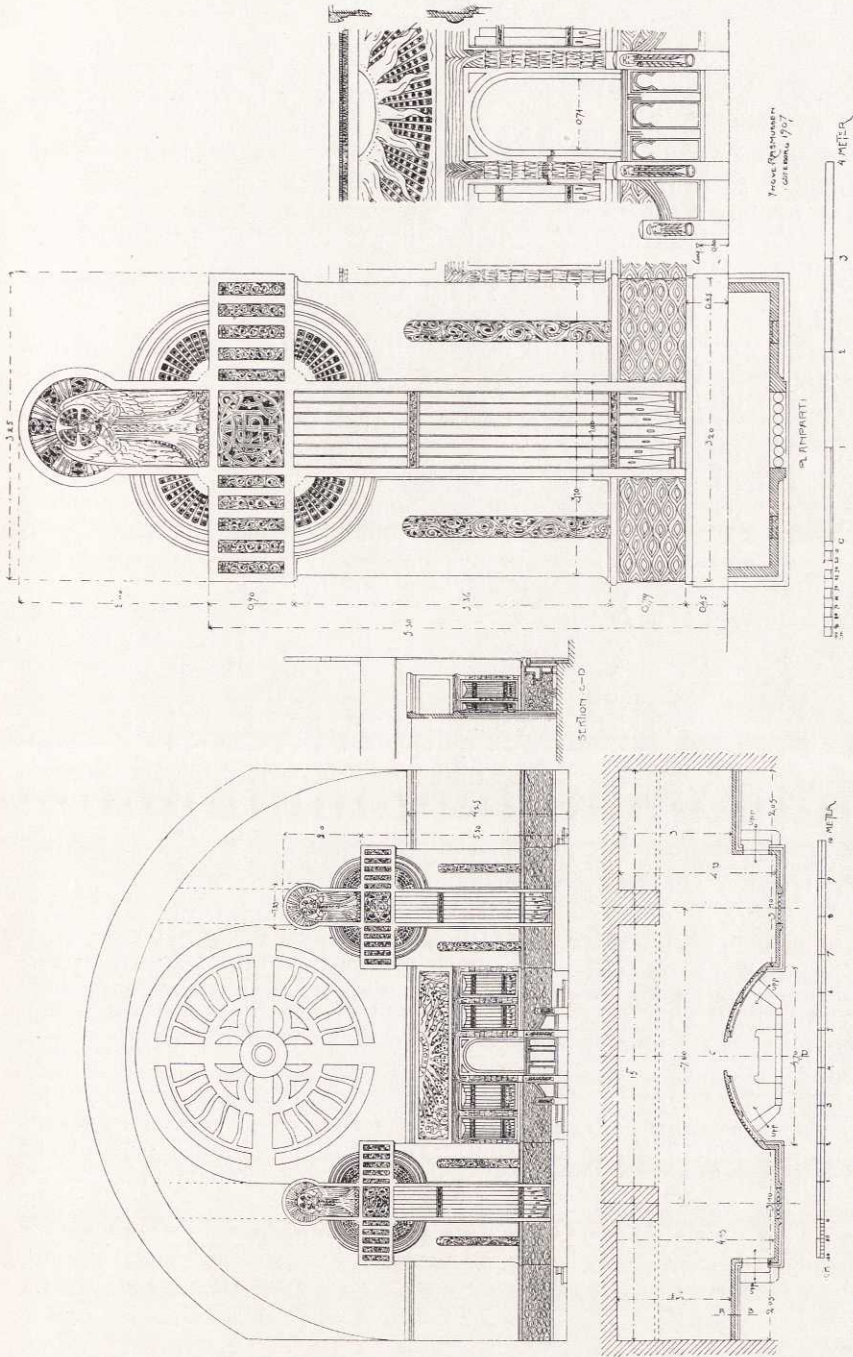
Församl. inlämnar ritning till ny orgelfasad.

Ö. I. Åmb. anser denna olämplig och låter gn. 1:e intendenten I. G. Clason utarbete ny ritning, som af *församl.* antages.

K. M:t stadfäster sistnämnda ritning gn. K. Bref d. 4 juni 1907.

Gårdhem (Skara stift).

Församl. inlämnar ett förslag till yttre restaurering, omfattande renhuggning af kyrkans yttermurar från puts, ersättande af nuvarande tegellistverk med sådant af kalksten samt murarnas fogstrykning.

Göteborg. Vasabykan. Ritningar till orgelfasad med detaljer att utföras i släppts med orneringar i hartsips. Arkitekt Y. Rasmussen.

Ö. I. Åmb. låter ark. G. Pettersson besöka orten. Han omarbetar ritningarna till bättre öfverensstämmelse med kyrkans stilhållning och föreslår att täcka nedre delarna af taket och tornspiran med skiffer, ej med koppar ss. församl. föreslagit.

Församl. antager förslaget, som af K. M:t stadfästes gn. K. Bref d. 14 juni 1907.

Fröjered (Skara stift).

Församl. inlämnar skissritning till ny altartafla af artisten Birger Sandzén jämte omramning.

Ö. I. Åmb. låter ark. I. Tengbom vidtaga några smärre detaljändringar i omramningen.

K. M:t stadfäster med dessa ändringar gn. K. Bref d. 14 juni 1907.

Stockholm. Matteuskapellet.

Församl. inlämnar af ark. E. Lallerstedt uppgjorda ritningar till vissa förändringar af kyrkan, omfattande:

- 1) ny ingång till sakristian,
- 2) inredande af grafkapell och likkällare i kyrkans flygel,
- 3) beklädande af kyrkans ytterväggar med naturlig sten.

Ö. I. Åmb. har intet att invända.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 21 juni 1907.

Herslöf (Lunds stift).

Riksantikvarien infortrade gn. K. Befallningshafvande förklaring öfver, att i församlingens kyrka vissa förändringsarbeten utförts utan vederbörligt tillstånd.

Församl:s förklaring innehåller: någon reparation hade ej ägt rum, endast vissa dekorationsarbeten. Hvalf och väggar hade — »enkelt och schablonmässigt» — målats i lim- och oljefärg, altarskrank och sakristidörrar hade ommålats, nya järnugnar insatts. Meningen vore att äfven omförgylla och ommåla de snidade predikstolsbilderna. Arbetena hade verkställts af församl:s patronus, danske undersäten godsägaren J. Hage utan församlingens hörande.

Ö. I. Åmb. låter ark. Th. Wåhlin besöka kyrkan. Af dennes undersökning framgår, att i det inre af kyrkan, som i vissa delar utgör en af Skånes äldsta romanska kyrkor, blifvit utförd en särdeles omfattande, för kyrkan fullkomligt främmande och ingalunda värdig dekorerings, som i väsentlig grad förändrat dess utseende, och detta utan att tillfälle beredts till undersökning, huruvida äldre målningar funnits.

Åmb. infortrar af församl. ritningar och fotografier öfver kyrkans inre samt noggrann redogörelse för och af sakkunnig person utförda ritningar till redan utförda dekoreringsarbeten och till alla öfriga arbeten, som kunde hafva vidtagits eller ämnade vidtagas.

Församl. insänder visserligen fotografier, men anser sig icke skyldig att efterkomma Ö. I. Åmb:s anmaning, äfven om denna vore lagligen befogad, emedan arbetena utförts af patronus utan församl:s hörande.

Pastor anför i skrifvelse, att han ansåge Ö. I. Ämb:s fordran sakna laglig befogethet, då förändringarna endast gällt kyrkans dekoration.

Domkapitlet däremot anser, att det ålegat vederbörande att utverka K. M:ts tillstånd före arbetenas utförande.

Ö. I. Ämb. åberopar k. förordningen d. 31 juli 1776 och k. kungörelsen d. 12 juni 1885 såsom stöd för sin fordran och anhåller, att K. M:t måtte infordra begärda handlingar.

K. M:t låter efter hörande af V. H. A. Akad. och justitiekanslersämb. gn. K. Befallningshafvande förständig församlingen,

att antingen föranstalta om kyrkans återställande, så vidt ske kan, i det skick, hvori den befann sig före de anmärkta förändringarna,

eller också till K. M:t i behörig ordning inkomma med framställning angående omdekorerung af kyrkan,

samt att, innan något arbete för reparation eller restaurering af predikstolen påbörjas, underställa frågan K. M:ts pröfning och afvakta dess beslut. Skrifvelse d. 21 juni 1907.

Tyvärre nödgas vi med anledning af Herslöfsmålet åter konstatera ett fall, där församlingen med sin kyrkoherde i spetsen underlåter att ställa sig gällande förordningar till efterrättelse med den sorgliga påföljd, att ännu en af Skånes gamla romanska kyrkor blifvit förvanskad och forskningsmaterial ohjälpligt tillintetgjorts. Och icke nog därmed. Sedan vägrar man att efterkomma myndigheternas direkta uppfordran att insända föreskrifna handlingar. Det sorgligt ryktbara Skifvarpsmålet (se Kult och Konst 1906 sid. 129 o. 133) kommer en ovillkorligen i minnet. K. M:ts utslag hälsas också med glädje af en hvar, som hyser kärlek till våra gamla kyrkobyggnader och därför gärna ser, att de komma i åtnjutande af det lagliga skydd, de så väl tyckas behöfva.

Sigurd Curman.

SMÄRRE MEDDELANDEN,
ANMÄLNINGAR OCH RE-
CENSIONER AF BÖCKER
OCH TIDSKRIFTER.

Studier i Lunds domkyrkas historia.

Ett genmäle.

I andra häftet af Kult och Konst för 1907 har hr Theodor Wählin låtit införa en »granskning» af min under fjolåret utgifna bok: »Studier i Lunds domkyrkas historia». Icke mindre än 19 stora oktavsidor är det utrymme, som han tagit i anspråk.

Med stora förväntningar har hr Wählin gått till läsningen af dessa »Studier». Papprets beskaffenhet, trycket, illustrationerna med flera i hans ögon »exceptionella» förhållanden ha gjort, att han ansett sig hafva rättighet att vänta »ganska mycket». Han är själf en man, som »så gärna vill tänka» sig att genom »noggrant och kärleksfullt studium af det ena som det andra större klarhet så småningom skall vinnas», och han glädes åt äfven »det minsta bidrag» till Lunds domkyrkas historia, »hvarje ny ljusglimt, om än aldrig så obetydlig».

Jag beklagar att ha kommit alla hans vackra förväntningar på skam. Blott med ett enda kapitel i boken: »Bågbyggnaden framför det norra kapellet i tvärskeppet» har han funnit sig tillfredsställd. De på noggranna iakttagelser grundade antagandena, de enkla och klara bevisen, det sakliga och anspråkslösa framställningssättet är det, som här på honom verkat öfvertygande. Men »rakt motsatt» är förhållandet med alla de öfriga kapitlen. »Författaren är nu ej längre nogräknad vare sig med det sätt, hvarpå faktiska förhållanden framställas, eller med valet af sina citat eller med sättet att tolka dem. Förf. uppträder ofta med sådan myndighet, att han ej skyr att framställa fullkomligt obevisade sätser såsom vore de allmänt erkända sanningar.» Det vimlar af vackra epitet. Jag schavotterar som »oöverhäftig»; min »samvetsgrannhet» betviflas, och min bok bär »en prägel af påtaglig opålitlighet». Icke ens mitt skrifsätt går fritt för kriorättarens plumpar.

Hr Wählin medger själf, att den karakteristik han gifver af mig kan synas innehålla »hårda ord». Men för att visa, huru rättvisa de äro, ber han sin läsare följa honom genom boken »kapitel efter kapitel». Experimentet lyckas, synes det, fullkomligt. Och »granskaren», redan förut bred i laterna, gör sig än bredare på den granskades bekostnad.

Men hvarför icke förnya experimentet? Hvarför icke följa »granskaren» själf, »kapitel efter kapitel»?

* * *

Hr Wählin begynner sin »granskning» med det första kapitlet i mina »Studier»: »Grundläggning och grundläggare».

»De urkunder, vi här hufvudsakligen hafva att utgå ifrån», fallar hans ord, »äro det s. k. Necrologium Lundense och den därmed ungefär samtida Liber Daticus vetustior, hvilka båda äro till sina äldsta delar nedskrifna i början af 1100-talet.» Må det genast tillåtas mig anmärka, att endast Nekrologiet här gärna kan komma ifråga, enär anteckningarna om Laurentiikyrkan i Liber Daticus äro ren afskrift ur detta, och samtidigt hänleda uppmärksamheten på, att föreställningen om att båda dessa codices till sina äldsta delar nedskrifvits i början af 1100-talet endast existerar i min »granskares» fantasi. Då han förklarar, att de äro utgifna i Langebeks »Scriptores rerum Danicarum», är det visserligen ett sant ord, men det talar näppeligen till förmån för hans insikter i modern källkritik och den kunskap om det lundensiska kapitlets minnesböcker, som han ger sig sken af att äga.

Hr Wählin fortsätter: »Dessa urkunder angifva Knut den helige såsom Laurentiikyrkans grundläggare, men tillskrifva äfven ärkebiskop Asker samma förtjänst. Eftersom Knut mördades år 1086 och Asker, som blef biskop 1089, utsågs till ärkebiskop först 1103 och år 1104 af påfven genom öfverräckande af pallium blef officiellt erkänd såsom Nordens förste ärkebiskop, så är det enligt förf. omöjligt, att de båda kunna ha grundlagt samma kyrka. Vidare hafva i Lund funnits ett äldre och ett yngre Laurentiikloster. Ergo har, enl. förf:s framställning, Knut grundlagt det äldre klostrets och Asker det senare klostrets kyrka; hvilket skulle bevisas. 'Alltför väl har man vetat i S:t Laurentii kloster, att Knut den helige aldrig grundlagt den kyrka Asker och Eskil vigde'. Det kan nästan se ut, som om förf. med sin noggranna kännedom om de gamla Laurentii-brödernas hemliga tankar rent af ville jäfva källskrifterna.»

Med förlof sagdt — hela denna för vetenskaplig metod och vetenskaplig kritik fullständigt främmande argumentering sökes förgäfvat i min bok. Den är mig från början till slut pådiktad af hr Wählin.

Den undersökning, jag i min bok verkställt ifråga om anteckningarna i Nekrologiet om Laurentiikyrkan i Lund, gaf till resultat, att två till synes skilda uppfattningar komma till uttryck i dessa: enligt den ena är Knut den helige ensam kyrkans grundläggare, enligt den andra, hvilken karakteriserar konung Knut såsom den «qui primus fundavit hanc ecclesiam» — hvilken *först* grundade denna kyrka — förutsattes ännu en, den under den 5 maj [1137] antecknade ärkebiskop Asker. På vägande skäl häfdade jag i sammanhang härmed ståndpunkten, att någon med biskopskyrkan i Lund förbunden klosterstiftelse icke existerat före Knut den heliges tid, och framhöll, hurusom i ett diplom, utfärdadt 1186, berättas, tydligen utan tanke på, att ett äldre Laurentiikloster skulle funnits i Lund, att konung Knut stiftade ett sådant, vid hvars invigning han bekräftade de donationer, som omnämnas i hans bref af 1085. Klosters kyrka omtalas visserligen icke. Men Saxo, hvars berättelse om Lunds domkyrkas byggning jag gentemot Paludan-Müller och andra uppvisat icke innehålla något väsentligt, som står i strid med andra källor, kompletterar i denna punkt diplommet af 1186. Han förklarar, att Knut den helige fullbordade och vigde S:t Laurentii kyrka samt på första invigningsdagen förrättade sin andakt vid altarna.

Det är på grundval af denna bevisföring, och ej på grundval af den mig af hr Wählin pådiktade, som jag häfdade uppfattningen, att Knut den helige fullbordat och vigt S:t Laurentii kyrka i Lund, samtidigt som jag fastslog, att denna kyrka måste hafva varit en annan än den nuvarande domkyrkan, hvilken enligt samtida, ojäfbara anteckningar vigdes åren 1123 och 1145. Och denna min åsikt om »grundläggning och grundläggare» fann jag stå i samklang med den från omkring 1131 stammande anteckning i Nekrologiet, som omtalar ett »altare veteris monasterii» — ett altare i det gamla klostret. I denna Knut den heliges kyrka är det också, enligt min uppfattning, som Erik Emune utfärdade sitt bref af 1135. »Hvarför i all rimlighets namn?» frågar min »granskare». Helt enkelt därför, hr Wählin, att det vid denna tid icke existerade någon annan åt S:t Laurentius vigd kyrka i Lund.

Men allt detta skall, äfven rätt fattadt, vara byggdt på lös sand. Jag skall hafva tolkat Nekrologiets uppgifter felaktigt. Det talas i dem, argumenterar hr Wählin, alltid om att Knut den helige

grundlagt »nostram» eller »hanc ecclesiam» — vår eller denna kyrka — och detta kan blott åsyfta »en enda kyrka», den enda Laurentii-kyrka, som dåvarande Laurentiibröder kände. Jag vill emellertid genast påpeka, att de anteckningar, i hvilka Knut den helige framstår såsom ensam grundläggare, i motsats till de öfriga enligt min mening tillhöra en tid, då endast hans kyrka existerade. För öfrigt behöfver jag icke för dem, som aldrig så litet äro inne i dessa förhållanden angifva hvad ordet ecclesia vid denna tid betecknade. Men åt hr Wählin öfverlämnar jag att slå upp Nekrologiet i Lagerbrings eller Langebeks upplaga och läsa innantill anteckningen om Svend Estridsen († 1076). Den lyder: »Huic nostre ecclesie duos mansus et dimidium dedit» — han gaf åt denna vår kyrka två och ett halft hemman. För att draga ut konsekvenserna af hr Wählns argumentering, tydligen samma Laurentii-kyrka, som först decennier senare existerar. Eller kanske rent af ett bevis här skulle föreligga för att Lunds domkyrka hvarken grundlagts af Knut den helige eller Asker utan redan af Svend Estridsen?

Det kan naturligtvis icke falla mig in att upptaga till bemötande hr Wählns funderingar om att de i Nekrologiet införda s. k. dödlornas öfverskrifter skulle vara »gjorda långt efter både Knuts och Askers dagar» eller, såsom han också ställer i utsikt, »afskrifna efter en äldre anteckning». Så vidt jag vet, härskar inom den vetenskapliga världen ingen meningsskiljaktighet i dessa punkter. Icke heller kan det falla mig in att med honom diskutera frågan om de båda i Nekrologiet omnämnda Laurentiiklosternas förhållande till hvarandra. I detta som i annat har han sin mening för sig och anför Nekrologiets ord om Erik Ejegod, hvilka jag aldrig, såsom han helt framt påstår, jäfvat, men tror i sin obekantskap med de historiska förhållandena, att det är åt S:t Laurentii kloster som denne konung gifvit »fjerdedelen» af staden Lund. På frågan: »När hafva Laurentiibröderna uppenbarat för författaren, att Knut grundlade sin kyrka just 1081?» skall jag inskränka mig till att svara med orden i Nekrologiets konungalängd: »Canutus sanctus qui nostram fundavit ecclesiam anno 1081» — Knut den helige, som grundade vår kyrka år 1081.

Jag kan naturligtvis icke bestrida det uttalande af hr Wählin, i hvilket hans logiska skarpsinne tar sig ett karakteristiskt uttryck: »Har professor Høyen i den nuvarande byggnaden icke kunnat påvisa säkra spår af den kyrka, som omtalas i Knuts gåfvobref, så är därmed icke sagdt, att han icke genom fortsatt studium af byggnaden kunnat

komma till annat resultat.» Men jag är alltför litet sangvinisk för att, som hr Wählin synes göra, tro, att han eller någon annan genom ett studium af de arkitektoniska formerna i Lunds domkyrkas krypta skulle kunna konstatera, om de härröra från Knut den heliges tid eller icke. »Ett intressant jämförande studium», falla hans ord. Jag kan endast beklaga, att hvarje verkligt jämförelsematerial saknas.

* * *

Det nästa kapitel i min bok, mot hvilket hr Wählin riktar sig, bär titeln: »Kryptkyrkan och dess grundplan». Här är »bevisföringen» enligt honom »af svagaste art», och går man »de byggnadstekniska utredningarna in på lifvet», möter »en betänkelig syn».

Hr Wählin har äfven ifråga om detta kapitel förvanskat min bevisföring. Jag tillåter mig därför återföra densamma i erinringen.

Sedan jag angifvit några data i kryptkyrkans historia, framhöll jag, att en liflig förbindelse vid 1100-talets början ägde rum mellan Lund och det södra Europa, och att denna förbindelse i regel gick öfver Rhenlanden, där vid denna tid kejsardömen i Spejer i sällsynt grad fängslade den kristna världens uppmärksamhet. Detta min utgångspunkt. Jag uppvisade därpå, efter att ha belyst vissa olikheter, den öfverensstämmelse i grundplan, som föreligger mellan kryptkyrkorna i Lund och Spejer. På båda ställena tre kvadrater i väster, skilda från hvarandra och uppdelade på lika sätt, i öster ännu en kvadrat, hvilken visserligen i Spejer är ökad med tre i norr och söder ligande hvalfspännan, men här som i Lund med de östligaste hvalf-afdelningarna till skillnad från alla de öfriga byggda icke som kvadrater utan afsevärdt smalare i riktning från öster till väster. Jag framhöll äfven, att icke blott fönsteranordningarna voro likartade utan att också nedgångarna till de båda kryptorna anbragts på lika sätt, och att trapporna på ömse ställen byggts parallellt med dem som förbinda sido- och tvärskepp. Ett inflytande syntes mig föreligga, och jag uppkastade frågan: »Skulle icke möjligen äfven i en eller annan handling en antydning om förbindelsen föreligga?»

En sådan antydning fann jag i Herbordi lefnadsbeskrifning öfver Otto af Bamberg, det tolfte århundradets kanske främste byggmästare inom Tyskland, den man, hvilken åren 1097—1103 hade ledningen af dömbyggnaden i Spejer. Då hans sändebud 1127 mötte i Lund, uttalade ärkebiskop Asker, kryptkyrkans byggherre, sin stolthet

och glädje öfver att hos sig ha de vördiga och ansedda sändebuden från en man, »om hvars stora och lysande verk han förut på skilda håll hade allmänt hört berättas» (cuius tanta et tam preclara facta vulgari fama passim predicari prius audisset). Då jag sammanställde detta uttalande med resultatet af den föregående undersökningen, föranledde det mig att yttra: »Kanske är det icke för djärft antaga, att Asker, då han erinrade sig Ottos 'stora och lysande verk', också skänkte en tanke åt byggmästaren af den katedral, till hvilken hans egen stod i så stor tacksamhetsskuld.»

Med fullständigt borteliminerande af den historiska ram jag gifvit min framställning begynner hr Wählin sin »granskning» med att förklara, att Askers uttalande om Otto af Bamberg icke kan »bevisa, att någon förbindelse varit mellan de båda kryptornas byggmästare». Jag är den förste att erkänna riktigheten af detta själfklara påstående, men måste, då en så underlig bevisföring tillskrifves mig, inlägga en gensaga mot denna förvanskning af min framställning. Att å andra sidan Askers ord, såsom hr Wählin förmenar, skulle bevisa »raka motsatsen» eller att ingen förbindelse funnits, är jag alltför litet skarptänkt att fatta. Hvarför »i all rimlighets namn» kan icke i Askers ord, att han »förut på skilda håll allmänt» hört berättas om Ottos »stora och lysande verk», ligga en antydning om byggmästaren af den katedral, från hvilken ett inflytande skönjes i hans egen? Min »granskare» talar något om arkitekter, som resa »på expresen med skizzbok och kamera», se sig om och vända hem igen, och om en äldre tids, hvilka togo till murslef och hammare och i årtal gingo under mästarens ledning, om Asker och hans förmodade arbetsledare från Spejer — jag ser icke, att det bevisar eller motbevisar något i denna punkt.

Emellertid söker hr Wählin ytterligare försvaga Askers uttalande genom att starkt reducera Ottos af Bamberg betydelse som byggmästare under åren 1097—1103. »Våga vi tänka oss», skrifver han, »att Ottos verksamhet vid ombyggnaden af dōmen i Spejer sträckt sig djupare ned än till blytäckningen, tornhattarna, takstolarna och möjligen en del af hvalfven och taklisterna?» Denna hr Wählins fråga röjer en så djup okunnighet om förhållandena, en så stor obekantskap med den nyare litteraturen i ämnet, att jag egentligen gjorde rättast i att icke besvara den. Samtiden prisade annars på tal om kyrkobyggnaden i Spejer Ottos af Bamberg »sagacitas» och hans »ingeniosa diligentia»; slutomdömet hos en af hans biografer lyder: »Non facile dici potest, quanta conservatio rerum facta sit et quanta

structure promotio.» För eftervärlden står han icke heller, som hr Wählin förmenar, »endast såsom utåt representativ ledare» för byggnadsverksamheten: det är i detalj utforskadt, hvilken utomordentlig roll som arkitekt Otto af Bamberg spelat vid den stora ombyggnaden af Spejerdômen. Jag har aldrig, som hr Wählin låter påskina, tillskrifvit honom »äran af kryptans, underbyggnadens, hela skapnad». Jag har endast häfdat hvad andra fastslagit före mig, att Otto af Bamberg är och var redan i Askers tid det stora namnet i Spejerdômens byggnadshistoria, och att det var honom äran för byggnaden tillerkändes.

När hr Wählin efter sina funderingar om Otto af Bamberg och Spejerdômen öfvergår till en »granskning» af hvad han kallar mina »byggnadstekniska utredningar», begynner han med en förklaring, »att de båda framställda kryptplanerna ej stämma öfverens med förf:s beskrifning» för att — efter en strid om ord, hvars tilltänkta udd i lika hög grad drabbar Carl Georg Brunius, grundläggaren af svensk konsthistorisk terminologi — komma till samma resultat som jag. Jag skall icke uppehålla mig härvid. Men då han därefter bortförklarar betydelsen af det »synnerligen märkvärdiga» förhållandet, att de näst östligaste hvalfadelningarna, till skillnad från de öfriga, icke äro byggda som kvadrater utan afsevärdt smalare i riktning från öster till väster, sker det på ett sätt, som måste påkalla en bestämd gensaga.

Hr Wählins långa resonemang lyder: »Antag nu, att vi hafva ett kvadratisk rum, öfvertäckt med exempelvis nio små kvadratiske hvalf, såsom i båda de föreliggande fallen — ett system, som i sig själf icke visar någon frändskap mellan de båda byggnaderna utan på båda håll har sin upprinnelse från en sträfvan att med låga hvalf öfvertäcka ett stort rum — och detta system skall från de rätvinkliga kvadratiske eller rektangulära hufvudrumsformerna fortsättas in i den halfrunda absis, huru ställer sig saken då? Jo, i båda de föreliggande fallen har man helt naturligt lagt absis så, att dess medelpunkt faller omedelbart utanför den raka delen af korsarmen. Medan absis efter sin bredd således kommer att indelas i tre kolonnafstånd, kommer den såsom en naturlig följd af sin halfcirkelform att på djupet hålla jämnt ett och ett halft kolonnafstånd i midten, men vid ena kolonnraden (från öster till väster räknadt) knappt detta mått. En så haltande indelning har man velat undvika, och man har ej heller stannat vid att göra de båda bågslagen från öster till väster sinsemellan lika. Man har nämligen ganska snart funnit, att man genom att tillåta sig en mindre ojämnhet i denna indelning skulle vinna en jämnhet i en annan mera i ögonen fallande delning, nämligen i uppdelningen af sköldbågarna på halfcirkelmuren. Och man har såväl i Spejer som i Lund valt denna utväg. För den byggmästare, som har aldrig så litet esprit

d'arrangement, faller sig detta som den naturligaste sak i världen, och man behöfver ej från Lund fara till Spejer för att lära sig den konsten.»

Hr Wåhlin är verkligen i besittning af »esprit d'arrangement», i hvarje fall då det gäller den skriftställareverksamhet han utöfvar. För en okritisk läsare står han här onekligen med palmerna i händerna. Alldeles så som hr Wåhlin resonerar, handlar en nutida byggmästare. Men en kritisk läsare inser lätt, att detta ingenting betyder för den föreliggande undersökningen. Det enda som här har betydelse är det sätt, på hvilket man i denna punkt resonerade och handlade vid den tid, då Lunds domkyrkas krypta byggdes.

Och i denna punkt tala de bevarade minnesmärkena ett tydligt språk. Korshvalfvens kvadratiske grundform iaktogs vid denna tid genomgående i kryptkyrkorna och fortsattes väster ifrån ända in i absis. Dessa kyrkor indelas i rutor nära nog som schackbräden, och man drar sig icke för de estetiskt föga tilltalande anordningar, som längst i öster blifva en följd häraf — »unschöne Verschneidungen», som det heter hos Dehio och Bezold. Man hade ännu icke »esprit d'arrangement». Från denna allmänna krypttyp, som man återfinner likaväl norr som söder om alperna, bilda emellertid nu kryptorna i Spejer och Lund ett par ytterligt sällsynta undantag: här är den kvadratiske grundformen modifierad i öster till förmån för det rent estetiska intrycket. Är det under sådana förhållanden något så underligt, att jag i denna punkt framhäft frändskapen de båda kryptorna emellan? Det är sant: denna motivering saknades i mina »Studier». Men kunskapen förutsattes, i hvarje fall hos kommande kritici.

Hr Wåhlin fortsätter: »Icke heller kan det räknas som en frändskap, att de olika hufvudafdelningarna i väster äro kvadratiske. Om midtkvadrat såväl som korsarmar i högkyrkan i Spejer såväl som i Lund varit byggda för att öfverhållas — och hvad Lund beträffar tror jag, att förf. är den förste, som har äran af att bestämdt förneka detta förhållande —, så har man endast i båda fallen valt den efter den tidens byggnadssätt enda riktiga planformen.»

Hr Wåhlins motivering i denna punkt är onekligen »af svagaste art». Och saken ställer sig gifvetvis helt annorlunda, när man som Brunius i hans senare år, J. B. Löffler och jag anser korsarmarna icke ursprungligen byggda för att öfverhållas. Men då så är, ligger det också nära att, i motsats mot hr Wåhlin, se »någon frändskap i att tretalet valts för uppdelningen af de större spännvidderna i mindre». Ytorna här hade kunnat vara uppdelade på annat sätt,

utan att det därför behöft blifva fråga hvarken om den skog af kolonner, som den senare romanska konsten älskade, eller kolonner »midt i delningen, midt för altaret», på hr Wählin's jargon »en pinne i midten».

Jag skall icke uppehålla mig därvid, att hr Wählin söker borteskamotera den af mig omnämnda likheten i fönsteranordningen i Lund och Spejer med orden: »Ja, det sitter ett fönster mellan hvarje kolonnpar.» Det visar i hvarje fall inga djupare insikter i den tidens kryptbyggnadskonst. Gärna må han också anse det tämligen själfklart, att de båda trapporna gå ned till kryptan från de för allmänheten tillgängliga sidoskeppen och ej från altarplatsen i midtskeppet. Men kanske hade jag kunnat begära, att han exakt lämnat sina läsare del af hvad jag i denna punkt anfört.

Jag har aldrig, som hr Wählin tillåter sig förmena, hyst uppfattningen, att man i Lund »i detalj velat kopiera» Spejerdömens krypta. I min bok har jag endast talt om ett inflytande. Och detta inflytande ser jag icke, att hr Wählin mäktat i ringaste mån utplåna.

* * *

I min boks tredje kapitel, »Jätte och jättekvinna», hvilket rör sig om de båda bekanta skulpturverken i Lunds domkyrkas krypta, är det mottot: »Donatus architectus, magister operis huius», som först väcker hr Wählin's misshag. Han yttrar — med hvad rätt torde det föregående hafva visat — om de tidigare kapitlens mottot: Nekrologiets uttalande om Knut såsom den hvilken först grundade domkyrkan i Lund och ärkebiskop Askers ord om Otto af Bamberg, att de »motbevisa hvad författaren önskar få fram»; detta motto »innebär» enligt hans mening »ett fullkomligt onödigt preciserande af den af förf. i denna uppsats framställda hypotesen».

Den utmärkte konsthistorikern d:r Francis Beckett har i en uppsats om de båda skulpturverken, skrifven på uppmaning af mig, framställt antagandet, att konstnären, utan att afse bestämda personer, med dessa bilder, som framställa en man, en kvinna och ett barn, velat visa betraktaren den nordiska menigheten, ung och gammal, föräldrar och barn, skänkande sitt stöd åt den kristna kyrkobyggnaden i deras land. Jag instämmer gärna med hr Wählin däri, att denna tolkning innebär »en vacker och upphöjd tanke»; skada blott, att den skall ligga så fjärran det tolfte århundradets föreställningsvärld. I min skildring framhöll jag också gentemot d:r Beckett det i grunden otroliga däri, att man i Askers tid och om-

gifning skulle nöjt sig med att på detta sätt personifiera en hel befolkning; jag menade det vida sannolikare, att man i »Finnfiguren» velat gifva bilden af en man, som haft med kyrkans byggnad att skaffa. »För denna tids okultiverade befolkning måste denna krypta hafva förefallit nära nog som ett underverk; de andlige själfva, som sett världen, gåfvo arbetet sitt erkännande, då de i kyrkans minnesböcker tecknade byggmästarens namn. I de stora dömerna i söder hade de sett byggmästarnes bilder sida om sida med helgonens och konungarnes. Hvad låg närmare, än att de också läto sätta Donati bild, stödjande och upprätthållande, på en hedersplats i hans kryptkyrka?» Men jag framhöll också, att alltsom tiden gick och det verkliga namnet på denna Donati bild föll i glömska, jättesägngen sköt växt och spirade upp omkring den. Som i det gamla Hellas trädde kyklopen fram. Och i byggmästaren, som stod vid kolonnen, kom befolkningen inom kort att se den jätte, om hvilken sägngen berättade, att han byggt kyrkan.

Hr Wählin kallar denne min Donatus »en skäligen tarflig personlighet». Och han motiverar detta med en fråga: »Huru är det ens tänkbart, att byggmästaren skulle, under det att ingen annan figural skulptur förekommer i kryptan, kunna vilja sätta sin egen bild i kroppsstorlek på en hvalfbärande kolonn och kröna ensamt denna kolonn med ett rikt utsiradt kapital?» »Skäligen tarflig personlighet» eller icke — sådan var uppfattningen under medeltiden, att det var mer än tänkbart. Men hr Wählin, som förmodligen funnit, att jag icke uttalat mig i detta subtila spörsmål, går vidare och förklarar, att om de andliga själfva »ombestyrt bildens resande i afsikt att hedra Donatus, så få vi väl antaga, att en sådan hedersbetygelse tillfallit honom först efter hans död (som ju inträffade i andra tredjedelen af 1100-talet) eller i hvarje fall först sedan kryptan blifvit färdig, ty förrän de sett hans verk, hade de väl ingen anledning att på ett så enastående sätt prisa mästaren.» Jag är tyvärr icke lycklig nog att som hr Wählin veta, när Donati död inträffade, och jag ser icke heller någon nödvändighet antaga, att bilden tillkommit först efter denna, knappast först sedan kryptan blifvit färdig. För mig äro dessa förhållanden öfverhufvudtaget fullkomligt obekanta. Jag har blott sagt, att bilden af mansfiguren är »ungefär samtida med byggnaden själf», ett uttalande, hvars tidsangivelse hr Wählin inexact återger.

Från »Finn»bilden öfvergår min »granskare» till en betraktelse öfver kvinnofiguren i kryptkyrkan.

Under det att jag i likhet med d:r Beckett i min skrift häfdat, att mansfiguren står såsom stödjande den pelare, till hvilken den sluter sig, framhöll jag, att kvinnofiguren i motsats därtill vore framställd som nedbrytande makt. Svårigheten att från denna utgångspunkt förlika de båda bildframställningarna med hvarandra och med Finnsäggen, är tydlig, och i min skrift pointerade jag också starkt, att det blott var »på försök» som jag framlade en lösning af problemet. Till mina många missgrepp hör emellertid nu enligt hr Wählin, att jag i detta sammanhang vågat uttala tanken, att kvinnobilden möjligen tillkommit senare än den manliga, kanske först mot slutet af det tolfte århundradet, och är att betrakta som en frukt af säggen. Det är mycket möjligt, att min hypotes i denna punkt med tiden visar sig icke hålla streck, men jag kan icke se, att de skäl, som af hr Wählin anförts mot densamma, väga synnerligen tungt. Likheten i dräkt mellan de båda skulpturerna är »så slående», heter det, »att man icke mera kan begära, då man betänker, att vi hafva framför oss en man och en kvinna». Men den bevisar för den, som något litet känner dräktförhållandena under den äldre medeltiden, ingenting för bildernas samtidighet, på sin höjd att båda figurerna äro iklädda samma samhällsklass dräkt. »Om likheten i mejselföringen få vi», som hr Wählin också anmärker, »ej tala». Mansfiguren blef under Gustaf III:s tid »renhuggen».

Hr Wählin förklarar, att aldrig någon, innan jag vågade min tolkning af kvinnobilden, honom veterligen påstått, »att det från början skulle varit meningen att framställa Finn och hans gemål». Det hade varit »ett rent nonsens att påstå, att det första skulpturverk, som Laurentiidömens byggmästare satte in i sin kyrka, skulle vara ämnadt att framställa en jätte, om hvilken byggmästaren åsyftade, att den sägen en gång skulle utbilda sig, att han, jätten, byggt kyrkan och sedan — af skäl, som byggmästaren redan hade färdiga åt säggen — sökte störta sitt verk i grus». Resonemanget förefaller minst sagdt något löst — »ett rent nonsens» blir påståendet, att bilderna ursprungligen afsett jättefamiljen, ju först, då man tillskrifver kryptans byggmästare äran af deras utförande. Men detta gör ingen af de många från Jens Lauritzen Wolff (1654) till J. B. Löffler (1883), hvilka representera en åsikt, hvars existens är hr Wählin obekant. För öfrigt behöfver Finnsäggen icke, såsom denne »granskare» menar, »hafva kraft århundraden för sin uppkomst» eller tillhöra en tid, »då man icke längre förstod kryptans mystiska dunkel utan tänkte sig henne såsom ett tillhåll för jättar och troll».

Medeltiden var sägnernas och legendernas tid, och det tarivas icke att hafva läst djupt i dess litteratur för att veta, huru hastigt traditionen förmådde i grund förvanska händelser och fakta.

Det finnes heller ingen anledning att med hr Wählin antaga, att det lejonhufvud, som pryder »Kathoveddören» i Ribe, hastigare om-diktats till ett katthufvud än Finnsäggen knutit sig till skulpturerna i Lund.

*
*
*

Det vidlyftigaste kapitlet i min bok utgöres af en studie öfver Adam van Düren, hvars verksamhet såsom Lunds domkyrkas byggmästare jag sökt ställa i ny belysning. Min »granskare» förklarar kategoriskt, jag vet icke med hvad rätt, att jag här »strängt taget» går utanför domkyrkans »egentliga historia», och föregifver, att på grund häraf och då »ämnets skärskådande i detalj skulle kräfvat mera tid och mera utrymme än hvad som står honom till buds», han nödgas »till största delen förbigå detta kapitel». Onekligen ett bekvämt sätt att draga sig ur spelet. Hvad som åsyftas kan ju ändå anses vunnet. Hr Wählin förstår allt för väl, att efter dessa hans ord läsaren icke gärna kan vara i okunnighet om på hvad sätt detta »skärskådande i detalj» skulle hafva utfallit.

Emellertid finner hr Wählin ett par små anmärkningar lämpliga och utplockar för ändamålet ur kapitlet tvenne i förbigående fallda »högst märkliga påståenden», sammanlagdt ett par rader. Och han underlåter icke att upplysa sin läsare, att endast det ena af dessa är nog »för att gifva den föreliggande boken en prägel af påtaglig opålitlighet».

Min första förseelse är, att jag »kategoriskt» gjort uttalandet: »det trätak, som förut täckte midtskepp och tvärskepp», och senare upprepat: »de båda korsflyglarna, hvilka, såsom redan nämts, från början haft trätak». Det »synes», säger hr Wählin, »icke vara tillräckligt att blott nämna en sådan sak för att bli trodd». Han, och han tror många med honom, »väntar med spänning på framläggandet af bestyrkande fakta». Jag kan naturligtvis icke annat än känna mig djupt smickrad af den uppmärksamhet, hvarje uttalande af mig synes väcka, och ge ett uttryck åt förhoppningen att en gång blifva i tillfälle befria både honom och de »många» från »spänningen». Om jag emellertid i kapitlet om Adam van Düren icke framlagt bevisen för min uppfattning, var det helt enkelt därför, att problemet här aldrig upptogs till behandling. Större konsthistorici än både hr Wählin

och jag hafva tidigare debatterat denna fråga — jag slöt mig här liksom i frågan om tiden för sträfpelarnas byggning till de mest betydande. Det är under omständigheter af denna art inom den vetenskapliga världen en erkänd grundsats, att citat icke äro behöfliga.

Min andra förseelse är, att jag kommer med det »högst förbluffande påståendet, att det södra tornet till sin öfre del varit åttkantigt». En not upplyser här visserligen: »efter meddelande af Helgo Zetterwall». Men denna bestyrkande källhänvisning kan i hr Wåhllins ögon aldrig anses tillräcklig — han stannar »ovillkorligen häpen» inför ett så kortfattadt meddelande. Och i följande ord afkunnar han sin straffdom: »Af hvad natur är nu detta meddelande om tornformen? Är det verkligen sådant, att förf. anser sig kunna med sådan tvärsäkerhet upptaga det och offentligen låta det gå vidare, då väcker det sannerligen förvåning, att berättelsen om en sådan öfverraskande upptäckt affärdas på två rader och ej framlägges med mera bevisande kraft. Är det åter sådant, att hvarken den förste sagesmannen eller referenten kan bringa bevis därför, ja, då är det oförsvarligt handladt af referenten både gentemot den ursprunglige sagesmannen och framför allt mot själfva saken att så lättsinnigt och utan någon som helst reservation gifva offentlighet åt en sådan obevisad utsago.» Det är ju en verklig moralpredikan, icke utan en viss schartauansk lyftning. Om det kan vara till någon tröst, vill jag meddela, att jag äfven i denna punkt hoppas kunna befria från »spänningen». Och detta så snart jag finner lämpligt offentliggöra de privatbref af Zetterwalls hand, som jag innehar.

Till dess åtminstone får jag väl finna mig i att anses som »påtagligt opålitlig».

* * *

Efter att i bokens sista kapitel, »Nya tider», hafva fört skildringen af Lunds domkyrkas öden efter reformationen fram till början af 1800-talet, yttrade jag: »Det var ännu den tid, då man nedref för att föryngra; den tid som följde, skulle rifva för att föråldra. På barbarerna följde arkitekterna.» Knappast något synes hafva missagat min »granskare» mera än detta uttalande och den teckning om två sidor, som därefter följer af Brunii och Zetterwalls verksamhet. Han erbjuder sig frivilligt som de missfirmade arkitekternas advokat och träder modigt inför skranket.

Grundtanken i hans försvarsoration är följande.

Det hör i våra dagar »nästan till god ton att på tal om restaureringar» kasta »all skuld öfver på arkitekten. Det är ju så rysligt enkelt, och så är man själf ifrån saken». Men man borde betänka, att de »vetenskapliga fackmännen» ha sin »dryga del i ansvaret». »Ett eklatant exempel» i detta fall afgifver Lunds domkyrka.

Bland arkitekterna räknas först och främst Brunius, men att han var skapad till murare lär man i enlighet med hans eget yttrande ha »kunnat se på hans stora händer»; i öfrigt en »oskolad byggnadsintresserad», som bör räknas bland de vetenskapliga fackmännen. »Sedan hafva vi Helgo Zetterwall, som ju utan gensägelse är arkitekt.» Denne har »beröfvat Lunds domkyrka många af hennes minnen och ersatt dem med stilrent krimskrams». Men är det verkligen på honom vi få kasta skulden? Det motstånd, med hvilket Brunius mötte Zetterwalls tidigare förslag till domkyrkans restaure- rande, utmynnade i tillsättande af en kommission, i hvilken bland andra konsthistorikern, professor Niels Lauritz Høyen hade plats. Denna kommission framlade för Zetterwall »den plan han borde följa»; han följde »den honom gifna anvisningen och uppgjorde ett projekt, som enligt hans uppfattning var i öfverensstämmelse med det gifna programmet» och af kommissionen erhöi »de amplaste loford». Projektet blef visserligen af öfverintendentsämbetet afstyrkt och af Kungl. Maj:t afslaget, men Zetterwall fortsatte, »en gång eggad af den danske sakkunnige, med okuflig energi på den inslagna vägen, och för de modifikationer han tvangs att vidtaga ha vi vårt öfverintendentsämbete, alltså våra arkitekter, att tacka». I kommissionens af Høyen författade förslag igenkänner man de »fördömda Zetterwallska principerna». Man ignorerar totalt »ett så hänsynslöst sköflingsbegär, då det uppträder hos en konsthistoriker och därtill hos en af våra 'finaste kännare'», för att i stället »sätta sig till doms öfver den arkitekt, som blef satt att utföra 'kännarens' planer, och dömer icke blott honom utan också alla hans yrkesbröder utan åtskillnad.»

Det förefaller föga sannolikt, att de anklagade efter denna försvarsoration hafva utsikter att frikännas. Och jag är till och med ganska säker, att de båda hufvuddelinkventerna, muraren och handtlangaren, om de varit tillstädes och hört hr Wählin inför skranket, skulle harmset ha desavouerat denne sin advokat.

Den dager, i hvilken hr Wählin placerar såväl Brunius som Zetterwall, är enligt min mening fullständigt falsk.

Om Carl Georg Brunius' rang som konstforskare tvistas det knappast längre. Trots de brister, som vidlåda hans författareskap, kan omdömet i min bok icke anses öfverdrifvet: »Hans namn är större än de flestas, då det gäller svensk konsthistorisk forskning: han är här mannen som rödjer väg.» Arkitekten Brunius åter står väl icke på samma höjd som konstforskaren, men jag skulle därför aldrig låtit förläda mig till, att som hr Wählin gör, reducera honom till endast en »oskolad byggnadsintresserad». Det är tendens. Och omdömet visar för öfrigt en fullständigt ohistorisk syn på förhållandena. I en tid, då Axel Nyström och Fredrik Blom förde an, be-tecknar den Brunianska stilen, trots allt hvad som kan anföras emot den, ett afgjort, om också hittills ej tillräckligt beaktadt framsteg inom svensk arkitektur.

Att bortresonera Helgo Zetterwall såsom arkitekt har hr Wählin icke tilltrött sig. Men då det gäller att så vidt möjligt fria honom både från sköflingen af Lunds domkyrka och dess utstofferande med »stilrent krimskrams», griper han en annan utväg. Byggnadskommissionens utlåtande — det är dagtecknad den 17 oktober 1863 och uppgjort i enlighet med iakttagelser på platsen föregående månad — visar enligt hans mening, att man icke får kasta skulden på Zetterwall; denne är blifven satt att utföra en af de kommitterades, »kännarens», professor Niels Lauritz Høyens planer.

Hr Wählins påstående låter i hög grad underligt. Skulle det icke vara af samma art som så många af hans andra?

Jag skall till en början i största korthet skizzera de förändringar Lunds domkyrka undergick under Helgo Zetterwalls ledning.

Helgo Zetterwalls »restaurering» skaffade först ur världen Lunds domkyrkas hela västparti. Tornen med mellanliggande del af midtskeppet nedrefvos i grund; återuppförda visade de förra arkitektoniskt brutna murytor med tre kolonettgallerier ofvan hufvudlisten, medan i den mellanliggande gafveln insatts tre romanska fönster med däröfver inmuradt galleri. Sträfpelarna och sträfbågarna utmed kyrkan i öfrigt bortbrötos och ersattes med lisener; korsflyglarnas gaflar ombyggdes, och deras gotiska fönster veko platsen för romanska, två i norr och två i söder, ofvan hvilka pelargångar inmurades. Det brutna tak kyrkan hade ersattes med den nu förefintliga spetsvinkliga betäckningen; gafvelkranen å absiden borttogs. Inne i midtskeppet slogos hvalfkapporna nya, och de efter ett annars i kyrkan obefintligt system byggda norra och södra väggarna i skeppets östligaste kvadrat lämpades efter de öfriga.

I hvilken dager ställer sig nu denna ombyggnads resultat jämförda med byggnadskommissionens utlåtande och Zetterwalls egna tidigare uttalanden och restaureringsförslag?*)

I kommitterades utlåtande ifrågasättes ingenstädes ett nedrivande af västpartiet; de inskränka sig till att påpeka, hurusom det östra partiet i katedralen i Worms med tre fönster och ofvanliggande galleri »maaske lader sig heldigt anvende, naar det stemmes efter Charakteren i Lunds Kirke,» och uttala sig endast sväfvande rörande restaureringen af tornen — de önska deras »simple, glatte Murflade» bibehållen och förklara, att om takens form och tornens höjd, på hvilken senare användningen af det öfre galleriets rester kommer att öfva ett betydande inflytande, »vil der i det utförte Project bedre kunne udtales og det bør derfor her ikke foregribes». Det är möjligt, att Zetterwall genom hänvisningen till Worms fått idén till västra gafvelns kolonettgalleri, hvilket han sedan upprepat å de båda korsflyglarna, men hvad de tre romanska fönsterna beträffar, finnas de redan å ett restaurationsprojekt af hans hand från december 1862. Sträfpelare och sträfbågar önskade kommissionen borttagna — redan i ett memorial till domkyrkorådet, dateradt den 19 maj 1862, har emellertid Zetterwall framhållit, att »det utan all fråga kommer att ingå i den blifvande restaurationsplanen, att de yttre spännbågarna och sträfpelarna borttagas», och i projektet af 1862 äro de också ersatta med lisensystem. Tvärskeppsgaflarnas två romanska fönster ses å samma projekt; redan här saknas också gafvelkransen å absiden. Mansardtakets borttagande föreslogs väl äfven af kommissionen, men redan 1860 har Zetterwall uttalat sig därför, och det följande året bestämde han sig för den takbetäckning han sedan gaf åt domkyrkan. I stället för hvalf i midtskeppet ville kommissionen platt trätak; om den väsentliga förändring Zetterwall företog i dess östligaste hvalfkvadrat innehåller utlåtandet ej ett ord.

Det framgår af denna jämförande framställning, att hr Wählin lika litet som annars träffar det rätta, då han gör Zetterwall till en utförare af Høyens planer. Redan det restaureringsförslag han uppgjorde 1864 står som ett verk af honom. Låt vara, att kommissionens utlåtande var, för att begagna Zetterwalls egna ord i februari 1864, till sina hufvudsakligaste delar det program han under utarbetandet af förslaget följde, men, som han också framhåller, det öfverensstämde

* Kommissionens utlåtande är, med oriktig tidsangivelse, tryckt i N. L. Høyens Skrifter II, 231—250. I öfrigt är det följande så godt som uteslutande byggdt på i handskrift föreliggande material.

med hans egna åsikter, och dessa hade han, såsom här visats, i de allra flesta punkter redan tidigare häfdat. Detta Zetterwalls restaureringsförslag blef aldrig, som hr Wählin helt lättvindigt påstår, af öfverintendentsämbetet afstyrkt, och då det sent omsider omsattes i verkligheten, hade det af sin upphofsman, ej — såsom det också till arkitekternas favör påstås — af öfverintendentsämbetet, i väsentliga punkter ändrats. När så äntligen Lunds domkyrka änyo stod färdig, tog med rätta Helgo Zetterwall ensam ansvaret. Han var en man genomträngd af de idéer, åt hvilka han i sin verksamhet gaf ett uttryck, och han lät själf rista sitt byggmästarenamn i en kvader vid sidan om domkyrkans hufvudportal.

Jag har i mina »Studier» icke nämt Høyens berömda namn i samband med restaureringen af Lunds domkyrka — framställningens korthet var enda orsaken. Men äfven om det skett, hade det intet ändrat i omdömena. Ansvaret hade i alla fall lagts där det ligger.

* * *

Det återstår att med ett par ord visa halten af de rader, med hvilka hr Wählin avslutar sin uppsats. Han förklarar här, att hvad jag yttrat om arkitekterna »är så mycket ofattligare, då man af bokens sluttirad får klart för sig, att förf. ännu dags dato står kvar just på den Høyen-Zetterwallska ståndpunkten och upptar och fullkomligt in absurdum förfäktar dessa mäns principer».

Ingen må förtänka mig, om jag häpnade, då jag läste dessa ord. Sida för sida förkunnas det i min bok vördnad och pietet för minnena från det förflutna; dess slutkapitel är en utkastad handske mot dem, som sköflat och förstört, och i samma kapitels »sluttirad» skulle jag nu plötsligen, som i en handvändning, hafva öfvergått på just dessa senares ståndpunkt. Non credo quia absurdum.

Så mycket är sant: äfven jag hyllar återställandets princip. Men det är skillnad på återställande och återställande. Helgo Zetterwall uttalade en gång icke om en af andra »honom gifven byggnadsplan», som hr Wählin med vanlig frihet påstår, utan om sin egen verksamhet i Lund, att hvad han afsåg var att åt domkyrkan där gifva det utseende den »på grund af dess stil och arkitektoniska förhållanden i det hela ursprungligen kunde hafva haft» (Aftonbladet 16/4 1875). Uttrycket är träffande. Det avslöjar sin upphofsman fullkomliga brist på verklig historisk uppfattning. Det visar hans sätt att återställa. I motsats härtill är det för mig icke blott det

»ursprungliga», alltid mer eller mindre en fantasi, utan det förlutna öfverhufvud, hvilket i en byggnad sådan som Lunds domkyrka har existensberättigande. Lunds domkyrka är för mig ett historiskt monument. Hvad jag vill är ett återställande, så vidt ett sådant ännu är möjligt, af hvad »arkitekterna» i sitt stilrenhetsraseri sköfjat. Tanken är icke gammal. Och jag har heller aldrig ett ögonblick betviflat, att den skulle väcka gensagor. Men jag hade aldrig trott, att man, som hr Wählin tillåter sig, skulle besvarat den med att fråga: »Skola vi nu åter börja göra 'stilenlig' arkitektur och skulptur från 1100-talet?»

Mina principer äro i hr Wählins ögon »underliga»; han vet icke, om han skall bevärdiga dem med omdömet »stilrent eller historiskt krimskrams». Men är det då verkligen för en modern människa med historiskt sinne något så afvita att »våga drömma» om en tid, då all den maskingjutna eller maskinhuggna dussinsulptur Zetterwall åstadkommit i Lunds domkyrka ånyo plockas ned och bäres utanför portarna? Där är icke mycket att spara på, hvarken midtskeppets cementdjur med de elektriska lågorna i gapen, sandstensbalustraderna, baldakinfriserna och högaltaret med dess stenbeläten eller hufvudportalen i väster. Det ena som det andra har mycket litet med konst att skaffa. Konstverken ligga till stor del undanvräkt. Jag har »vågat drömma», att de en gång skulle återfå sina platser. Det är sant: vi veta icke hvar »alla» varit anbragta. Men vi veta mera än nog, äfven om hufvudportalen i väster, för att börja arbetet.

Men då detta arbete en gång börjar, skall man säkert icke inskränka det blott till skulpturen. Den tid skall komma, då man går vidare. Då man ånyo, såsom det föreslogs redan på 1850-talet, borttager den omotiverade från Spejerdömen importerade trappan i midtskeppet, blottar muren mellan detta och kryptan, skrapar väggar och hvalf rena från guld och färg och — hvarför icke? — också öppnar den inåt blott igenmurade fönsteröppningen i den norra tvärskeppsmuren, »om hvilkens utseende och konstruktion» domkyrkans nuvarande arkitekt har »så ringa kunskap». När detta skett, skall man i hvarje fall hafva sökt att försona hvad en tidigare generation förbrutit.

»Vi äro alla underkastade förvandlingens lag», meddelar hr Wählin. »Men vi vilja hoppas, att förvandlingen skall vara en utveckling framåt och ej en tillbakagång.» En förhoppning, i hvilken jag gärna instämmer.

* * *

Vi ha följt hr Wählin »kapitel efter kapitel» i den »granskning» han ägnat mina »Studier i Lunds domkyrkas historia». Jag har aldrig ett ögonblick ifråga om det enda kapitel däri, som af honom berömmes, erkänt hans kompetens att göra berömmet; är det underligt, att jag efter slutad vandring icke heller erkänner kompetensen att klandra?

Om mina skäl härtill upplyser den föregående framställningen. Den visar hvilka insikter hr Wählin äger i de ämnen, där han med så stor aplomb upphäft sig till domare, och hans genomgående minst sagdt lättvindiga sätt att handskas med sanningen. Den visar, att han vrängt mina ord och i min mun lagt uttalanden och bevisgrunder, som han utan stöd pådiktat mig.

Maj 1907.

Lauritz Weibull.

Världens äldsta orgel.

(Meddeladt.)

Genom pressen gick nyligen en notis, hämtad ur Gotlands allehanda, att läraren vid Kungl. Musikkonservatorium, Dir. C. F. Henneberg, innevarande års sommar funnit världens äldsta orgel i Sundre på Gottland. Denna notis innehöll en del oriktiga, på missförstånd beroende uppgifter. Fragmentet af orgeln från Sundre, utgörande endast fodralet, hvilket, sedan orgeln en gång tjänat ut och blifvit afrustad som musikinstrument, under flera sekel begagnats som sakristia i kyrkan, har i många år förvarats i Statens historiska museum i Stockholm. Såväl detta orgelfynd som ett annat dylikt från Norrlanda (Gottland) finnes afbildadt i H. HILDEBRAND: *Sveriges Medeltid*, del III. Å Sundreorgeln fanns en pergamentslapp, som redan år 1827 borttogs och hamnade i Vitterhetsakademiens ägo; och på denna lapp står årtalet 1370 angifvet som orgelns begynnelseår enligt följande latinska hexameter:

*Anno millennio trecento septuageno
Hoc opus est Sundris per Vernerum fabricatum
In Brandborgh natum subtiliter arte magistrum
Hoc procuravit hic tunc curatus Evidus
Spiritus ad sydus, cuius celeste meavit.*

Såvidt man hittills känner, torde Sundreorgeln vara den äldsta lämning efter en verklig orgel, som något land har att uppvisa. Denna heder skulle enligt A. G. HILL: *The organ-cases and organs of the middle ages and renaissance* (1888) tillkomma en götisk orgelfasad i kyrkan St Catharina i Sion (kantonen Wallis i Schweiz). Icke efter någon skriftlig uppgift utan blott och bart efter gotikens former tilltror sig nämnda

författare att fixera åldern för ifrågakvarande orgeldetalj till år 1390. Anmärkas bör, att en sådan auktoritet beträffande medeltidskonsten som riksantikvarien H. HILDEBRAND hänför den schweiziska orgelfasaden till början af 1500- talet eller allra tidigast slutet af 1400- talet. Äfven om år 1390 vore riktigt, så öfverträffar ju Sundreorgeln med 20 år det hittills som äldst ansedda fyndet.*

Direktör Henneberg, som för ett par år sedan med understöd af allmänna medel gjort resor i Tyskland, Schweiz och Frankrike för att studera den moderna orgelbyggetekniken, och som för närvarande är sysselsatt med att utarbete en tidsenlig orgelhandbok för Sveriges organister, åtog sig i början af 1906 att för svenska Vitterh.-, Hist.- och Antikvitets-Akademiens samt för Conservatoire's i Paris räkning beskrifva de båda antika orglarna från Sundre och Norrlanda. Då det emellertid vore högeligen önskligt att få orgeln historia så uttömmande som möjligt behandlad i ett sammanhang, började dir. H. att samla källor till en dylik historia, hvarvid det snart nog visade sig, att vårt land i det fallet äger ett ofantligt rikt och hittills ej bearbetadt material af sådan vikt, att åtskilliga i den utländska litteraturen hittills gängse uppfattningar beträffande medeltidens orglar måste komma att ändras. Genom skriftliga och andra underrättelser är tills dato (slutet af augusti 1907) känt, att minst 15 kyrkor på Gottland ägde orgelverk under medeltiden. För att leta efter möjligen befintliga lämningar af dessa orgelverk har dir. H. företagit tvne resor till Gottland, den ena år 1906 på egen bekostnad, den andra innevarande år med bidrag från Vitterh.-, Hist.- och Antikvitets-Akademien. Gifvetvis blefvo de kyrkor, hvarest orglar bevisligen funnits, synnerligen noggrant genomletade, framför allt Sundre och Norrlanda, i den händelse något, som kunde komplettera de fragmentariska fynden därifrån, ännu fanns i behåll. Inalles 59 kyrkor äro nu genomletade. Det positiva resultatet af dir. H:s efterforskningar är några nyfunna, ytterst intressanta orgellämningar från Ånga och Etelhems kyrkor, bl. a. ett klaviaturbräde med ovanligt klara och tydliga majuskler af 1300- tals typ, angifvande den då brukliga tonskalan med B rotundum och B quadratum. Äfven dessa fornlämningar äro nu införlifvade med samlingarna i Statens historiska museum. K. Vitterh.-, Hist.- och Antikvitets-Akademien har genom en synnerlig välvilja och stor frikostighet möjliggjort en ingående beskrifning af samtliga orgelfynden.

Resultatet häraf kommer att på akademiens bekostnad tryckas och utgifvas särskildt i stort format, rikt illustrerat. Arbetet beräknas utkomma under vinterns löpp.

På grund af bristande utrymme nödgas tidskriften att blott i största korthet omnämna till henne inlämnad litteratur.

Ernst Sauermann. Die mittelalterlichen Taufsteine der Provinz Schleswig-Holstein. Lübeck. B. Nihring 1904. Femtiotvå goda afbildningar komplettera förf:s text och gifva oss en god föreställning om ämnet, som är af allra största betydelse för vår svenska konsthistoria, dels genom figurreliefernas art på dopfuntskålarna, hvilken ofta visar paralleller till svenska svårlösta ikonografiska gåtor, dels genom det faktum,

* Afbildningar af orglar finnas, som gå tillbaka ända till tiden före Kristi födelse. Reproduktioner af dylika kan man se i HERRMAN DEGERING: *Die Orgel, ihre Erfindung und ihre Geschichte bis zur Karolingerzeit* (Münster 1905). Från medeltiden finnes en mängd orgelafbildningar upptagna hos EDWARD BUHLE: *Die musikalischen Instrumente in den Miniaturen des frühen Mittelalters* (Leipzig 1903).

att en mycket stor del af Schleswigs funtar äro af gottländsk kalksten och enligt författarens plausibla bevisföring äfven af gottländsk tillverkning.

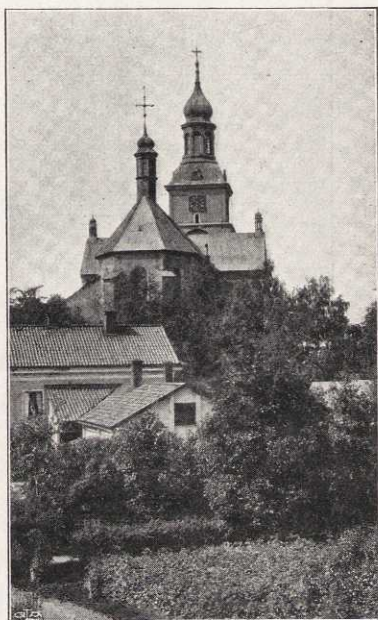
Otto Rydbeck. Kung Hans och »Drottning Kristine», två bildstenar från Kjöbenhavns slott (særtryk af Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1907). Den manliga af dessa båda reliefer, hvilka som bekant nu sitta i portgången till Köpenhamns Nationalmuseum, anser förf. skulpterad af Adam van Düren, mest känd som domkyrkobyggmästare i Lund i början af 1500-talet. Med denna intressanta studie fullständigare förf. förut gjorda undersökningar öfver Adam van D., af hvilka jag särskildt vill påpeka en uppsats i Fataburen 1906. p. 171 om »ålen och lejonet» på basen af en pelare i Stockholms Storkyrka.

Thorild Wulff. Indisk arkitektur (aftryck ur Teknisk Tidskrift 1907, afdeln. för arkitektur. Häft. 3, 4 o. 5) Stockholm 1907. Under en botanisk expedition i Ostindien har förf. gjort studier i den urgamla indiska tempelbyggnadskonsten, hvilka han meddelar i en väl illustrerad uppsats, som fått formen af en kort men redig öfversikt af den tropiskt detalj-yppiga, och likväl så storslagna buddhistiska och nybrahmanska arkitekturen.

Några ord rörande Christine kyrka i Falun,

i anledning af de senaste reparations- och förändringsarbetena därstädes,
åren 1904—1906.

»Falu Stads Nya Kyrka, hwilken, så wäl till en tjenlig belägenhet på den wackraste plats i Staden, som ock till en förträfflig Architektur och många kostbara prydnader, är en bland de wackraste kyrkor i Stiftet, anlades år 1642 och fullbordades 1659» — säger komminister Eric Hammarström i sin år 1791 tryckta bok om »Äldre och Nyare Märkwärdigheter wid Stora Kopparberget, Tredje Samlingen», — samt tillägger: »Den nämnes ock för Christinä Kyrka efter Höglöfig i åminnelse Hennes Kongl. Maj^t Drottning Christina, som ej allenast til dess anläggning gifwit sitt nådiga tilstånd, utan äfwen genom särdeles frikostighet, til dess fullkomnande det mästa bidragit.»

Christine kyrka i Falun.

»Kyrkans Grundritning samt mycket regulaira och wackra byggningsätt har man at tilskrifwa Nicodemus Tessin, en namnkunnig Architect i Drottning Christinä tid, och berömd stamfader för Grefliga Tessinska Släkten, hwilken gifwit de Swänkska en stadgad Smak i Byggningskonsten.»*

* Några ritningar från denna tid föreligga emellertid icke, och att Tessin d. ä. skulle ha varit deras eventuelle författare, synes mig ej finnas mycket som talar för; måhända har han — som föddes i dec. 1615 och finnes omtalad i Sverige så tidigt

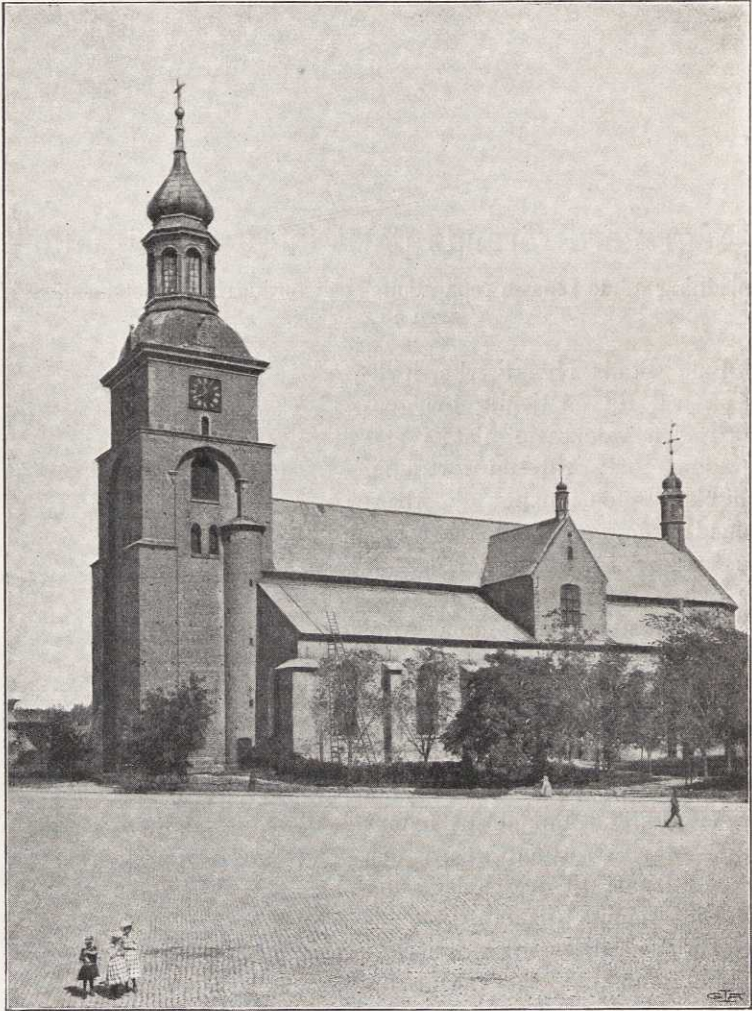

Fig. 2. *Vy från torget. 1892. Efter fotografi.*

Den ursprungliga, 1659 färdigblifna tornspiran nedbrann redan 1711 och ersattes då med ett »tak af bräder och därofwan uppå en kur med stort Spirplank». År 1761, då en stor del af Falun dels

som 1639 — på uppdrag af den intresserade drottning Christina, tid efter annan inspekterat det storslagna byggnadsföretaget, men härtill torde med all sannolikhet hans befattning med byggnaden också hafva inskränkt sig.

genom våld, dels genom mordbrand lades i aska, hotades kyrkan starkt af elden. — »Då deräst icke manskap blifwit förordnat til wattens upphandlande i Tornet och Byggmästaren Violen med en lina fästat sig på öfwersta toppen af torntaket, och där, under strängaste hetta, flera timar å rad begjutit tornet och sig sjelf med watn, under det at andre wid takfoten hindrade at det redan rökande taket icke fick antändas, så hade hela Tornet med Uhr och Klockor, til och med sjelfwa Kyrkan gått till sin undergång» — berättar Hammarström.

SjälF såg jag och imponerades första gången af Christine kyrkas på en gång storslagna enkelhet och rika inredning sommaren 1892, då jag af församlingens kyrkoråd tillkallades för att uppgöra förslag till »ett värdigt iståndsättande» af kyrkan. Mitt första intryck af byggnadens yttre var då, att här behöfdes egentligen ingenting göras; allt såg så förträffligt ut, den härliga patinan icke minst. Vid ett närmare undersökande af den pittoreska ytans beskaffenhet kom jag emellertid till ett något annorlunda resultat.

Kyrkans yttre utgjordes af fogstruket tegel i stort format, med i grått affärgade taklister, imiterande huggen sten. Kyrkans trenne portöppningar — spetsbågiga — voro försedda med kopparklädda portar — i synnerligen bristfälligt skick visserligen — men hvad hufvudingången beträffar af högt konstvärde, »förärade af Råd- och Handelsmannen, Balzar Hansson och des Hustru år 1670». De rundbågiga fönsteröppningarna voro försedda med karmar och bågar af furu med blyinfattade små glas i bågarna. Taket var täckt med grå svensk skiffer och tornet med koppar i en härlig grön färg. Såväl yttertaktäckningen som tornhufven voro nygjorda vid reparation på 1860-talet; den senare — utförd efter en år 1864 i nåder gillad, af arkitekten J. F. Åbom uppgjord ritning — anslöt sig synnerligen väl till tornkroppen, verkande som ett organiskt helt med denna. Den har icke nu varit föremål för reparation.

Kyrkans inre var hållet helt i hvitt, med undantag endast för de hvalfven uppbärande kolonnerna, hvilka visade spår af en rödaktig marmorimitation, utförd i oljefärg, samt ett bakom altaret i kalkfärg utfördt, konstlöst blåmåladt draperi med gula fransar, äfvensom en del epitafier. Golfvet i gångarna och i korets lägre del utgjordes af dels utslitna grafhällar, i allra flesta fall utan spår af inskription eller ornering, men däremot ofta sönderfallna i delar, och dels trasig och gropig tegelsten, ilagad med kalkstensflisor. I bänkkvarteren och i korets högre liggande del utgjordes golfvet af

bräder. Den rikt skulpterade, sällsynt vackra predikstolen med sitt härliga tak, den ståtliga altaruppsatsen och bänkvartereren med sina för tiden karakteristiska rikt skulpterade inhägnader och dörrar — hvilket allt först under en senare tid erhållit sin, rent yrkesmässigt sedt dåligt utförda hvitstrykning — var emellertid, den främmande hvitstrykningen till trots, af en viss målerisk charme och af en för

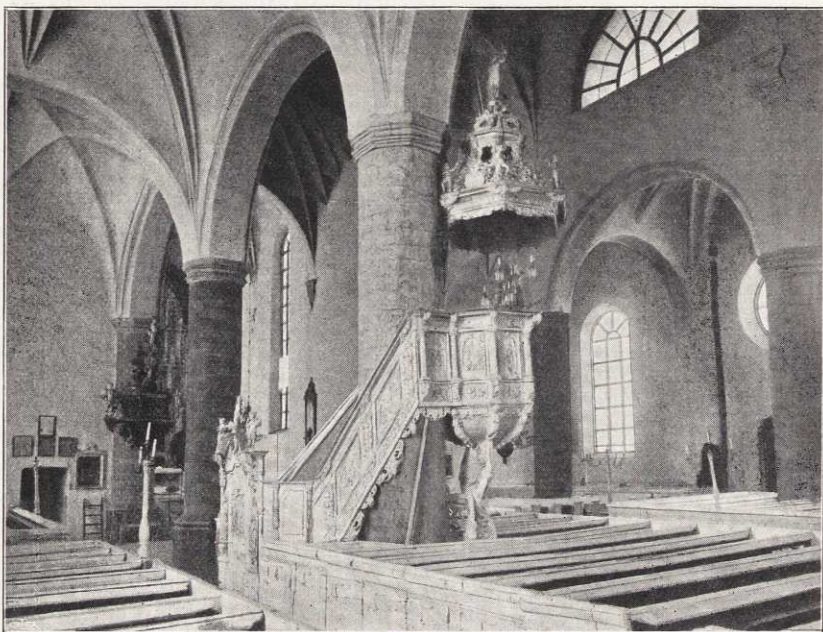

Fig. 3. *Interiör före reparationen 1904—1906.*

våra förhållanden ovanligt rik och ståtlig helhetsverkan. Väggarnas öfre delar, fulla af årtiondens damm. och hvalfkuporna smyckade med fantastiska fuktfläckar och festoner af spindelnät, kaminrök o. d., de nötta smått smutsiga bänkdörrarna på sina ofta halta, grofva gångjärn och spår efter bortfallna lås, de små blyinfattade gröna glasrutorna och icke minst det söndriga, mångfärgade golfvet och de fyra stora svarta gurneyska ugnarna med sina upp genom hvalfven gående mångvikta plåtrör, hvilka en mindre härdig generation på 1860-talet ansett sig behöfva insätta i helgedomen, gjorde emellertid, att man icke kunde säga, att interiören befann sig i ett för en

gudstjänstfirande församling riktigt lämpligt skick, men å andra sidan bidrogo antydde omständigheter och brister i hög grad att åt interiören gifva en långt ålderdomligare och väsentligt pittoreskare prägel, än de egentliga konstföremålen och byggnadens enkla klara konstruktion ensamt skulle förmått, en prägel som vid en reparation — äfven om denna endast komme att inskränka sig till en grundlig rengörning och nyhvitning af väggar och hvalf — skulle gå aldeles förlorad, åtminstone för något tiotal år. Ja det var en sannskyldig njutning för ett målaröga att skåda den idylliska interiören sådan jag såg den första gången. Hvar man ställde sig i kyrkan, hade man de ypperligaste akvarellmotiv.

Men här som på många andra ställen sågo de kyrkobesökande församlingsborna på sin gamla kyrka med andra ögon än målaren och turisten. Man ville ha bort fuktfläckarna i hvalfven och likaså spindelväfvarna, dammet och röken, till och med smutsen. Vidare ville man sitta bekvämare i sina bänkar och bli af med de hinderliga bänkdörrarna; därtill ett golf som icke dammade, och där man icke riskerade att vricka fötterna; likaså ville man ha de rykande och skrymmande värmeugnarna med sina delvis i själfva kyrkan liggande ved- och kolförråd utbytta mot en tidsenligare uppvärmningsanordning m. m. m. Och jag måste ju säga, att jag i allmänhet fann dessa församlingens önskningar rätt förståeliga, sedda äfven från min sida . . . Och så gjordes ett första förslag.

Kyrkans stomme och exteriör var vid denna tid, likasom nu, tämligen oförändrad sedan dess färdigblifvande med undantag för tornets spira, yttertaket's betäckning och fönsternas indelning i rutor.

Invändigt däremot hade kyrkans inredning vid åtskilliga tillfällen undergått mer eller mindre omfattande förändringar, hvarvid en del föremål försvunnit. Så fanns ännu under Hammarströms tid »bak uti kyrkan» kvar både *manfolkläktaren* och *fruntimmersläktaren*, — »hvardera i 2:ne afdelningar och 29 bänkar, samt understödda af fem starka pelare af Furuträ». Dessa läktare voro anlagda år 1666 och »blåmålade». Vidare omtalar Hammarström »*kurarne*» innanför södra och norra dörrarna: »framsidorna fannerade med Ek, uti prydliga fyllningar emellan flera wridna stolpar, tjäna till att öppnas wid ut- och ingång», — äfven dessa voro »öfwerstrukna med en blå målning», — och *korskranket* »med 2:ne dörrar och 4 pelare liksom med om lindade vinrankor och derofwan uppå 4 stycken Sinnebilder». Rörande detta senare berättar Hammarström, att »öfra Listen, med 2:ne Lejon och Swänska Wapnet, blef år 1716 den 17—24 Junii på Lands-

höfdingen Jonas Cedercreuz's bekostnad, flyttat högre up til hvalfwet, spirorna borttagna och förwarade, samt allenast nedanwärket behollit».

Alla dessa delar af den ursprungliga eller tidigare inredningen och utsmyckningen hade emellertid under 1800-talet nedtagits. Orgelläktaren och de på sin tid till något hundratal uppgående, rikt skulpterade och grant målade vapensköldarna och epitafierna, hvilka under 16- och 1700-talet uppsatts i kyrkan, och hvilka åt kyrkan gåfvo ett välkommet tillskott i färgprakt, på samma gång de utgjorde intressanta illustrationer till de mera betydande Kopparbergssläkternas historia, hade så småningom fått göra sällskap. Ofvanpå sakristian i ett svårtillgängligt rum återfanns en rik samling lämningar af dessa härligheter. Endast fem af sköldarna voro — ehuru sönderfallna äfven dessa — i så pass behåll, att de kunde lagas och återuppsättas i kyrkan, men resten, utgörande lämningar dels från korskränket och orgelläktaren, däribland en mängd figurer i träskulptur, och dels från nedtagna epitafier, var så defekt, att hvarje tanke på desammas återställande eller återupprättande måste öfverges. (Alla dessa lämningar äro nu förvarade i det till kyrkomuseum apterade f. d. kapitelrummet i kyrkan, hvilket rum under de senaste 40 åren användts till kol- och vedbod. De hafva naturligtvis icke varit föremål för någon som helst »restauration» eller ens lagning.)

Under förra århundradet hafva enligt anteckningar i kyrkostämmoprotokollen bl. a. följande åtgärder i kyrkan vidtagits:

1816 flyttades altartaflan längre fram i koret (d. v. s. mot korets fondvägg), — »för att få ett gladare utseende». Samtidigt inlades nytt trägolf i korets östligaste del och »botades remnorna i hvalfven».

1817 hvitmenades kyrkans pelare, och pelarfoten anströks grå. Altartaflan, hvars rika ramverk hittills varit omålade, fick första gången sin anstrykning af vit oljefärg, och bänkarna, som hittills likaledes varit omålade, målades invändigt röda och utvändigt i s. k. pärlfärg. Kyrkans väggar och hvalf hvitlimmades invändigt.

1825 omlades kyrkans koppartak och försåldes »öfverflödiga ljuskronor och ljusarmar».

1827 erhöll enskild person församlingens tillstånd att på egen bekostnad hvitmåla predikstolen — hittills omålade — och alla läktarna, »i samma smak som Altartaflan».

1849 reparerades ytterväggar och tak.

1855—57 borttogos sidoläktarna, de s. k. mans- och fruntimmersläktarna, hvilken fråga tidigare behandlats vid 3:ne kyrkostämmor.

Samma år påbörjades ombyggnaden af orgeln, för en kostnad af 12 000 r:dr b:co. I sammanhang härmed nygjordes och förstorades orgelläktaren. Kyrkans väggar och hvalf »renoverades», och pelarna oljemålades. Fönsterna reparerades och gjordes delvis nya.

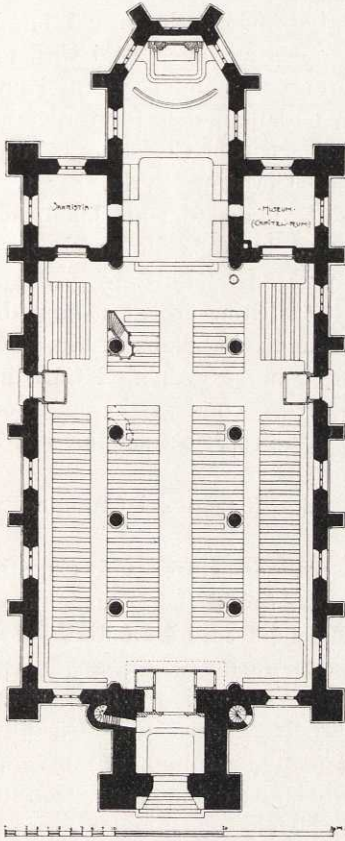

Fig. 4. Christine kyrka i Falun. Plan af inredningen sådan den fastställdes af K. Maj:t den 24 juli 1903.

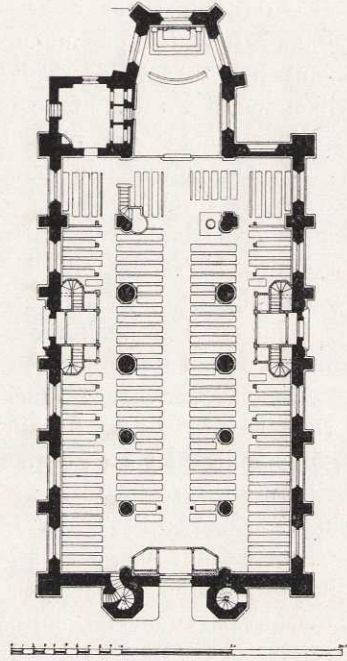

Fig. 5. Jakobs kyrka i Stockholm. Plan af inredningen efter förändringarne 1893.

Vid reparationen 1864—65 borttogs koppartäckningen på taket och ersattes med skiffer, hvarjämte tornet erhöll sin nuvarande kopparklädda afslutning. Fyra nya värmeugnar insattes i kyrkan, och skorstenar i form af små kopparklädda torn uppsattes öfver de bägge transeptgafarna. Vid samma tillfälle erhöll också inredningen

— specielt bänkarna — sin hvitstrykning delvis förnyad. Till dessa arbetens utförande lämnades ritningar och anvisningar af arkitekten J. F. Åbom.

1877 insattes fönster å läktarna i hvalfven.

Vid tiden för mitt besök i Falun var jag just i färd med att reparera och göra en del ändringar beträffande det inre i Jakobs kyrka i hufvudstaden, och jag frapperades nu öfver att i Christine kyrka återfinna precis samma planform och samma system i uppbyggnaden som i Jakobs kyrka, med undantag dels för tornet och dels för hvalfvens hufvudform, hvilken senare i Christine är rundbågig, då den i Jakob är spetsbågig. Christine kyrka har tornbyggnad i väster på mera vanligt sätt, under det att Jakob som bekant har tornet placeradt midt öfver kyrkans hufvudskepp — hvilket medför, att 4 af de invändiga pelarna i Jakob äro gröfre än de öfriga, under det att alla pelare i Christine äro af samma diameter. De sinsemellan olika stjärnhalfven i Jakobs kyrka återfinnas och förekomma till och med i samma ordning i Christine. Pelarna äro i båda fallen af röd kalksten — och deras kapitäl och baser äro hvarandra lika i de bägge kyrkorna. På samma sätt de hvalfanfangen uppbärande kapitelkonsolerna.

I Jakobs midthalf förekommer årtalet 1642 och i Christine, på samma ställe, 1651.

Dimensionerna äro emellertid väsentligen större vid Christine kyrka. Dess största invändiga längd och bredd (koret undantaget) utgör nämligen 38×25 meter, hvilka motsvarande mått i Jakobs kyrka utgöra resp. 31×21 meter. Största invändiga längdmåttet från västsidan till väggen bakom altaret utgör i den förstnämnda $58\frac{1}{2}$ meter mot 49 meter i Jakob. Christine kyrkas stomme är bibehållen oförändrad, medan i Jakobs kyrka genombrytningar af murverket gjorts, hvarigenom de närmast koret belägna delningarna, som förr användts och afsetts till sakristia och kapitelrum, under förra århundradet tillagts själfva kyrkan. Byggmästare har enligt å i bägge kyrkorna förekommande inmurade stentaflor i båda fallen varit HANS FORSTER. (Tysk, död år 1656.)

Mitt reparationsförslag af år 1892 kom emellertid ej till utförande, och frågan fick hvila i 10 år.

År 1902 framlades ett på uppdrag af särskilda komiterade utarbetadt nytt förslag, som skilde sig från det äldre i hufvudsakligen följande trenne punkter.

Enligt det äldre förslaget skulle fönsterkarmar och bågar af trä, hvilka delvis nygjorts och insatts vid reparationen på 1850-talet bibehållas; — de voro redan 1892 visserligen något angripna af röta, men dock icke så att de ej kunde repareras och användas. Under de därpå följande 10 åren, under hvilka i afvaktan på den stora reparationen ingenting åtgjorts för fönsternas underhåll, hade emellertid trävirket så försämrats, att detsammans bibehållande blef omöjligt, hvadan helt nya fönster nu måste göras.

Det äldre förslaget upptog anbringande af nya öppna bänkar öfverallt i kyrkan, under det att enligt det reviderade förslaget de för kyrkan särdeles karakteristiska anordningarna med de gamla, med dörrar försedda bänkkvarteren skulle bibehållas.

Det äldre förslaget upptog vidare på vederbörandes särskilda begäran hvalfkupornas och väggarnas sparsamma dekorerande i färg, hvilket arbete vid revideringen af förslaget uteslöts.

Den 30 juli 1902 fattade kyrkostämman beslut »att i hufvudsaklig öfverensstämmelse med ark. Möllers förslag låta verkställa reparation af Christine kyrka, framförallt med iakttagande däraf, att alla nödiga åtgärder vidtogos för kyrkans framtida bestånd samt för dess inre anordning till lämplig och tidsenlig gudstjänstlokal», — och uppdrogs åt en af sju personer bestående komité att bringa detta beslut till verkställighet. Vid samma tillfälle beslöts att till täckande af kostnaderna för reparationen — förutom donationer och gåfvor samt tidigare afsatta medel — upptaga ett amorteringslån å 160,000 kronor.

Komitén var emellertid från början tveksam beträffande de gamla bänkdörrarnas bibehållande, och den 5 oktober samma år beslöt kyrkostämman på kyrkorådets hemställan, med frångående af sitt tidigare beslut, att nya öppna bänkar skulle göras, »med rätt för komitén att besluta om desammans närmare anordning».

Sedan med anledning häraf ny bänkplan med s. k. öppna bänkar enligt komiterades anvisning uppgjorts — de gamla bänkdörrarna, delvis ramponerade och äfven angripna af röta, skulle nödortfigt repareras och anbringas som panel kring kyrkans väggar —, insändes ritningarna till Kungl. Maj:t för fastställelse, hvarvid mitt förslag till bibehållande af den äldre bänkkvarterindelningen och de gamla bänkdörrarna fick medfölja.

De gamla bänkarna voro emellertid ytterst obekväma och trånga att sitta i. Afståndet från ryggstöd till ryggstöd utgjorde i allmänhet endast 72—78 centimeter (öfverintendents-åmb:t anger 85 centi-

meter såsom minsta mått). Då det inte kunde vara hvarken min eller någon annans mening, att församlingen fortfarande skulle sitta illa i sina bänkar, så upptog mitt förslag härutinnan, att inom de gamla bänkkvarteren ny inredning beträffande ryggstöd och sits m. m. skulle göras af samma bekvämlighetsgrad som för de nya öppna bänkarna beräknats, d. v. s. med ett afstånd från ryggstöd till ryggstöd af 88—90 centimeter, beroende på de något olika afstånden emellan kyrkans pelare. En följd af denna afståndsökning blef, att bänkdörrarna måste utökas med omkring 15 centimeter för hvarje, hvarigenom deras proportioner naturligtvis förändrades.

För församlingen var emellertid förslaget med de öppna bänkarna och de i sammanhang härmed på annat — och i och för sig lämpligare — sätt förlagda sidogångarna, en lifsfråga; reparationsanslaget beviljades under bestämdt uttalande häraf.

Af de myndigheter, som i detta ärende hördes, förordade Kungl. Maj:ts befallningshafvande och Vitterhetsakademien på det kraftigaste arkitektens förslag om bibehållande af de gamla bänkkvarteren, hvilka »tillsammans med den synnerligen vackra predikstolen och altare-upsatsen bildade ett karakteristiskt helt från Sveriges storhetstid af högt konstvärde, — en helhetsbild till hvilken det vore ytterst sällsynt att i någon svensk kyrka träffa ett motstycke».

Domkapitlet och öfverintendents-åmb:t ansågo sig emellertid ej kunna motsätta sig församlingens bestämdt uttalade önskan, så mycket mindre som det ju enligt ämbetets förmenande »kunde ifrågasättas, huruvida icke den för erhållande af bekvämare bänkinredning, af arkitekten föreslagna och i öfrigt nödvändiga utökningen af bänkdörrarna, hvarigenom desammas proportioner blefve väsentligt förändrade, vore att anse som minst lika stor vandalism som hvad af församlingen föreslagits, eller att förflytta och anbringa bänkdörrarna så godt som orörda till panel kring kyrkans väggar».

Den 24 juli 1903 fastställde Kungl. Maj:t förslaget i enlighet med församlingens önskan, och på hösten samma år påbörjades arbetena så smått.

De företagna åtgärderna kunna uppdelas i tvenne hufvudgrupper:

A) arbeten nödvändiga för byggnadens underhåll i allmänhet, såväl ut- som invändigt, äfvensom för dess tidsenliga uppvärmning och belysning samt för erhållande af bekvämare sittplatser m. m. och

B) arbeten, föranledda hufvudsakligast af hänsyn till kyrkans invändiga prydnade och ombonande.

Till den förra kategorien höra en del af de invändiga arbetena och alla utvändiga arbeten, hvilka senare emellertid inskränkt sig till följande:

1) Förstärkning af grunden i byggnadens nordvästra hörn.
 2) Fullständig omtäckning af alla yttertak — undantagande tornets — med användande af den gamla skiffern så långt denna räckte och i öfrigt ny skiffer af samma sort som den förutvarande; skiffern, lagd på underlag af näfver, är anbragt på den delvis reparerade och ilagade underpanelen;nock, fotbleck och vinkelskifvor äro af ny koppars. Den på 1860-talet nylagda skiffern hade fästats medels förtennt järnspik, hvilken på många ställen trots förtenningen afrostad, hvarigenom skiffern lossnat och äkt ner och taken så småningom blifvit allt otätare, oaktadt upprepade årliga lagningar. Nu har skiffern såväl som kopparn fästats med kopparspik. (Före reparationen vid 1860-talets midt voro taken i sin helhet täckta med koppars.)

3) Borttagande af den naturlig sten imiterande kalkafslamningen å alla taklister, hvarefter dessa, som voro och fortfarande äro utförda af handslaget formtegel, fogstrukits och, där så behöfts, ilagats med nytt formtegel af samma sorter som förutvarande.

4) Anbringande af ny sockellist af röd granit, i stället för den äldre, helt förvittrade, af röd kalksten från Rättvik utförda, och i sammanhang härmed uppriktning och fogstrykning af granitsockeln rundt hela byggnaden. Rörande denna list, en enkel fas, säger redan Hammarström, att »dessa Stenar äro mycket förfallna och förvittrade, så att denna Kyrka är et öfvertygande bevis, det Flo-kalk (=kalksten från Rättvik) ej dåger til byggnader under bar Himmel, regn eller hetta».

5) Anbringande af nya yttertrappsteg af grofhuggen grå granit i stället för de förutvarande totalt förslitna stegen.

6) Insättning af nya fönstermasverk af finhuggen Orsasandsten i alla fönster i stället för förutvarande fönsterkarmar och bågar af furu, och nyputsning af alla fönster- och portsmygar, såsom förut, dock med fullständigt bibehållande af öppningarnas plats, storlek och form. Fönsteröppningarna, hvilka liksom kyrkans hvalf äro rundbågiga, förete i fasadytan en nästan omärklig spetsbågsform.

Af sidoskeppens nya fönstermasverk förekomma, förutom de tvenne rundfönsterna, trenne varianter och af korets två. Alla fönster äro försedda med falsar för dubbla glas.

Ursprungligen hade kyrkan fönster af smidesjärn med blyinfattade glas, med inbrända vapen och familjenamn m. m. I slutet

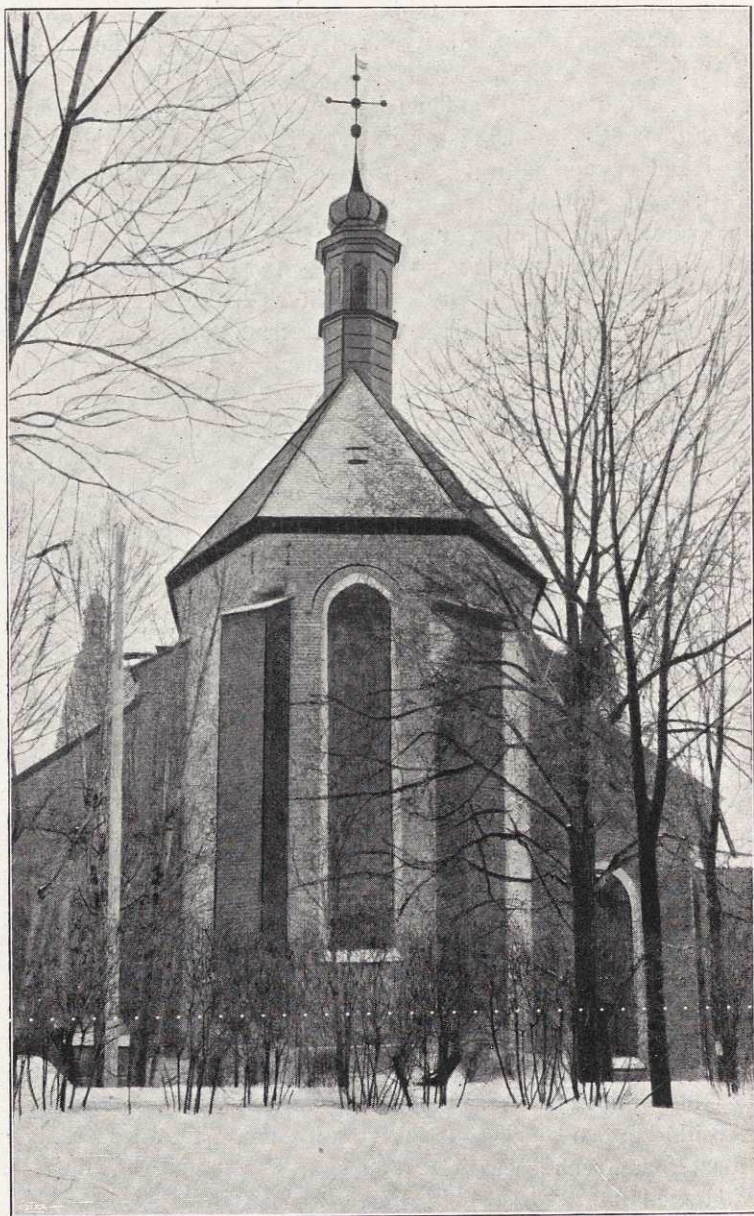

Fig. 6. *Vy af koret.*

på 1700-talet utbyttes dessa första gången mot fönsterkarmar af furu, »försedda med klara glasrutor i lång fyrkant». Skälet till detta byte torde få sökas däri, att den s. k. »roströken» från grufvan småningom förtärde järnet, och af detta skäl gjordes de nya fönsterna icke heller denna gång af smidesjärn, som ju annars varit det ur flera synpunkter lämpligaste och vid 1600-talets kyrkor mest förekommande.

Solbänkarna, hvilka ursprungligen varit gjorda af röd kalksten, af samma sort som den gamla sockel-listen, voro under hela 1800-talet täckta med koppar. De nya solbänkarna äro utförda af röd granit, af samma sort som den nya sockel-listen.

7) Borttagande af en del skadade tegelstenar å fasadytorna, (särskildt å contreforterna) och lossnade tidigare ilagningar, samt dessas ersättande med nytt handslaget tegel af samma dimensioner och färg som det ursprungliga. (Tidigare ilagningar voro utförda af tegel i mindre format och af mörkare färg än det ursprungliga.)

8) Omtäckning af alla contrefortfall med koppar såsom förut, hvarvid emellertid för bättre afledande af vatten och snö större fall åstadkommits.

9) Nya kopparbeklädda ytterportar i alla portöppningar; i hufvudportalen utgöra de nya portarna kopior af de äldre, i drifven koppar konstnärligt utförda, särdeles vackra portarna från 1670 (men med utsättande likväl af tillverkningsåret 1905.) De äldre, originalportarna, hvilka vid åtskilliga tillfällen tidigare lagats, ville man nu icke förgripa sig på genom att än en gång reparera desamma, utan man föredrog att lämna dem orörda och förvara dem i den till kyrkomuseum apterade delen af kyrkan. De nya portarna äro med stor konstskicklighet utförde af kopparslagaren C. F. Bergström i Falun.

De invändiga arbetena af gruppen A, äro följande:

1) Putsning och vitkalkning af väggar och hvalf och borttagande af färgen samt lagning och fogstrykning af kyrkans af röd kalksten, s. k. »Rättviksmarmor», utförda pelare.

2) Uppbrytning af det gamla golfvet, hvarvid de grafstenar — fem till antalet —, som ännu företedde spår af ornering eller inskription och voro så pass hela, att de med försiktighet kunde transporteras, uppsattes å väggarna i vapenhuset. Öfriga grafstenar nedsänktes 15 cm. och kvarligga alltså öfver sina resp. grafvar, under det nya golfvet. (Redan på Hammarströms tid voro »grafstenarnas inskrifter till större delen oläslige».)

Sedan till förekommande af från marken uppstigande fukt och obehaglig lukt från tidigare grafvar ett betonglager utbredds öfver

marken i dess helhet, belades golvet i gångarna med kalkstensplansten och inom de nya bänkkvarteren med plank på underslag. Golfvet i korets lägre liggande del — som emellertid, dels för erhållande af mera värdighet och dels för beredande af bättre plats för värmeledningsapparaterna, höjdes från förutvarande ett trappsteg till nuvarande tre trappsteg — är belagdt med marmor och kalkstensplansten i ett rikare mönster med monogrammet I. H. S. i midten och årtalen 1655—1905. I korets högre liggande del, där golfvet före reparationen utgjordes af trä, har det nya golfvet med sina två trappsteg utförts af ek.

3) Uppsättande af, såsom ofvan omtalats, helt nya öppna bänkar utförda af furu och oljemålade. De gamla bänkdörrarna hafva tillvaratagits, lagats nödortfigt samt anbragts som panel kring kyrkans väggar, hvarvid de med rikare skulptur försedda placerats i koret.

I sammanhang med beslutet om anbringande af nya bänkar beslöts också, att sidogångarnas antal skulle fördubblas och desammas läge förändras, dels för att pelarnas baser skulle bli fritt synliga från sidogångarna och dels för att bänkarna (speciellt sidoskeppens) skulle bli mindre långa och platserna foljaktligen lättare tillgängliga. Förr stodo pelarna så att säga midt i bänkkvarteren, sågo ut att växa upp ur dessa i stället för ur marken, alldenstund man aldrig kom åt att se deras baser. Då de gamla bänkkvarteren icke stodo att rädda, var emellertid denna förändring af sidogångarnas läge i och för sig en ur alla synpunkter gifven förbättring.

I koret, som i jämförelse med kyrkans rika inredning i öfrigt var rätt styfmoderligt behandladt, och som före reparationen föredde en mera ödslig och torftig anblick, har i sammanhang med det ofvannämnda panelverket uppsatts dels en väggfast, gafvelförsedd bänk å ömse sidor om ingångarna till sakristia och museum, och dels en serie nerfällbara sittplatser fästade i de rikt skulpterade bänkskärmarna framför nyssnämnda bänkar. Härigenom har ett 40-tal sittplatser beredts i koret.

På samma ställen i koret funnos äfven före reparationen ett antal sittplatser af mera primitiv art inom låsförsedda dörrar af enklaste slag.

Bänkarna, såväl som allt snickeri- och bildhuggeriarbete i öfrigt, äro tillverkade på platsen under tillsyn och ledning af den erfarne byggmästare, som ledt arbetet i sin helhet.

4) Ny uppvärmningsanordning är inrättad enligt ing. W. Dahlgrens system med varmluft. Värmeapparaterna äro uppställda i en

under korets lägre del utgräfd och öfverhväld varmkammare af stora dimensioner. Tillträde till denna är beredt utifrån under fönstret å kapitelrummets östra yttervägg. Den i kyrkan befintliga luften nedföres i varmkammaren genom tvenne, i sidoskeppens östra begränsningsväggar upptagna, med smidesgaller försedda öppningar och den uppvärmda luften utsläppes i koret genom öppningar, ordnade som gallerier öfver dörrarna till sakristian och museet. Kolkällare är anordnad under marken utanför kyrkan, å korets södra sida.

Värmeledningen har under den gångna vintern, efter hvad jag inhämtat, fungerat på ett synnerligen tillfredsställande sätt.

Till uppvärmningen torde också — förutom insättande af dubbla glas i fönsterna — böra räknas anbringande af s. k. vindfång innanför kyrkans trenne ingångar. Utanför hufvudingången i väster fanns visserligen vapenhuset, men då detta var försedt med stora, tunga, inåtgående ytterportar, hvilka vid gudstjänstillfällena alltid stodo öppna, så var det nödvändigt att, för undvikande af drag och utestängande af kyla, äfven här anordna vindfång, hvilket gjordes i sammanhang med uppförandet af den nya orgelläktaren, hvarom mera här nedan.

Ända intill senare hälften af 1700-talet synes man, enligt Hammarström, ej haft någon dörr eller vägg i den stora spetsbågiga hvalföppningen emellan kyrkan och vapenhuset. Han skrifver nämligen härom: »För at äfwen förekomma drag, medan Västra dörarna stå öppna, bygdes år 1768 på kyrkans bekostnad ett skrank emellan kyrkan och Wapenhuset, med hög dubbel mellandör och två lägre Sidodörrar, hvilka sednare förmedels stål-fjädrar tillsluta sig sjelfwa; öfwer mellandören är ett wackert fönster med förbemälda årtal.» Detta »skrank» kvarstår ännu och utgör ena väggen i det nya vindfånget. — Årtalet är synligt från vapenhuset.

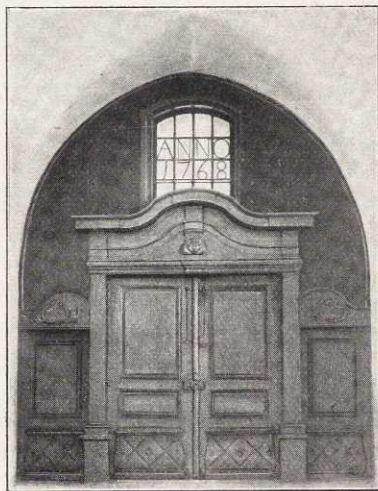

Fig. 7.

Vindfången vid norra och södra ingångarna utgöras af små träbyggnader försedda med två par ut- och ingående, s. k. balans-

dörrar, prydda med en del skulpturarbeten, men naturligtvis icke på långt när så rika som de af Hammarström beskrifna, långt in på 1800-talet kvarstående, blåmålade »kurarne» från 1600-talet. Dessa, som bl. a. ofvantill voro försedda med »fordom Landshöfdingen Duvalls Friherrliga Wapn på Södra och hans Frus, Friherrinnan Yxkulls Wapn på norra kuren», voro säkerligen en gåfva af »Samma Herrskap».

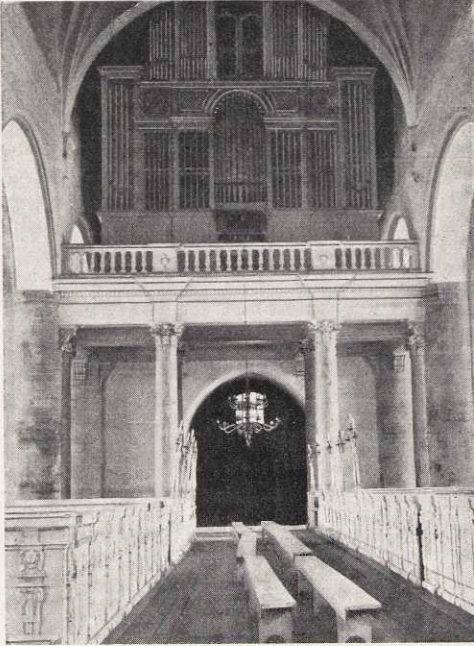

Fig. 8. Den gamla orgeln och orgelläktaren; uppförda 1857.

måste anskaffas. Den gamla stammade, såsom redan omnämnts, från 1850-talets slut, och dess yttre, liksom den samtida orgelläktarens, hade just inte mycken samhörighet med den eleganta och rika inredningen i kyrkan i öfrigt, lika litet som den hade något konstvärde i och för sig. Orgelläktaren, byggd af trä med marmorimiterade kolonner och listverk, satt dessutom olämpligt högt upp och var onödigt klumpig och skrymmande. I sammanhang med anskaffande af ny orgel och anordnande af vindfång i denna del af kyrkan gjordes alltså ny orgelläktare, och genom att den nya orgeln helt och hållet flyttades in i det mot kyrkan öppna, hittills obegagnade tornrummet, kunde

5) Inledande af elektrisk belysning. Armaturen i kyrkan utgöres hufvudsakligen af nya mässingskronor, till ett antal af 23 stycken, upphängda dels i sidoskeppens samtliga hvalf 10 st., dels midt framför hvarje pelare i hufvudskeppet 9 st., och dels i koret 6 st. Kronorna äro tillverkade vid Otto Meyers konstgjuteri i Stockholm, efter särskilda ritningar utförda af arkitekten Axel Lindegren och under dennes personliga tillsyn. Tvenne äldre i kyrkan förut befintliga kronor äro återupphängda, den ena i hufvudskeppets mittelhvalf och den andra i koret midt öfver dess lägre del.

6) Kyrkans orgel, hade tjänat ut, hvadan ny sådan

Fig. 9. Den nya orgeln och orgelläktaren.

denna läktare göras väsentligt mindre skrymmande än den förutvarande Orgelfasaden, orgelläktaren och vindfånget samarbetades alltså till ett helt, jämförelsevis rikt snickeriarbete, hållet i samma tidsfärg som den äldre inredningen och med motiv i detaljerna från denna, men naturligtvis inte på långt när så rikt som det ursprungliga, hvilket, att döma efter den mängd figurer och öfriga lämningar som ännu finnas kvar, måtte ha varit synnerligen praktfullt. Orgeln, som med undantag för fasaden, är levererad af den välkända firman Zetterqvist & Son i Örebro, har 30 stämmor och 2 manualer. Den nya läktaren har platser för ett 60-tal sångare.

7) Sex stycken nya nummertaflo af svartmålad plåt med rikt skulpterade ramar i furu äro uppsatta å väggarna i kyrkans sidoskepp samt försedda med siffror af polerad mässing.

8) Ny fristående altarring har uppsatts i korets högre liggande del, i stället för den förutvarande söndriga och i öfrigt mindre värdefulla.

9) Ny dopfunt af finhuggen och delvis blankpolerad kolmårdsmarmor samt försedd med lock och fat af drifven och polerad mässing — allt utfördt i enlighet med lämnade ritningar — har erhållits såsom gåfva samt uppställts i södra sidoskeppets östligaste del (närmast intill koret).

10) »Sacristian, som förr hade samma höjd som sidoskeppen, d. v. s. full höjd, blef år 1780 försatt med ett mellantak af trä; . . . Äfven är en ny dörr öppnad midt emot lilla gången till Predikstolen», — berättar Hammarström. Detta »mellantak» har nu blifvit utbytt emot ett brandfritt bjälklag, på det att utrymmet ofvan sakristian måtte kunna tjäna till arkivlokal. Nyssnämnda »nya dörr» — hvilken af prästerskapet förklarades vara numera obehöflig — måste i och för att möjliggöra värmeledningsanordningens genomförande på sätt som skett igenmuras, hvarjämte en ny mindre, med vindfång försedd dörr ut i det fria upptagits å sakristians norra vägg. En trappa från sakristian förmedlar tillträdet till arkivet.

11) Predikstolen, »förfärdigad til den 3 Oct. 1654 af Bildhuggaren Joh. Göstafsson i Norrköping för 262 $\frac{1}{2}$ R:d eller 1,050 Dal. k:mt. nästan öfwer alt utaf Alträd, med vår Frälsares heliga Födelses, Lewernes, Lidandes, döds och upståndelses Historia, samt de 12 Apostlars bilder med Bildhuggarekonst utsirad och omålad, har en öfverhängande himmel med bilder, innan til målad ljusblå; up uti hufwen äro förgyldta strålar och därunder en förgyld Dufwa . . . Altsammans förärat af framledne Herr Anton Trotzig. Trappgången

är utvidgad, samt dören med lås och nyckel til nyes gorde år 1743», — berättar oss Hammarström.

I följd af församlingens härofvän omnämnda beslut att förlägga de nya sidogångarna omedelbart intill pelarna (hvarigenom de förutvarande sidogångarna flyttades cirka 1 meter närmare pelarna) kunde predikstolens dörr och trappa icke kvarstå oförändrade utan att detta skulle inverka hindrande för trafiken i den nya gången — den inkräktade på $\frac{2}{3}$ af denna — och det hela dessutom se alltför tillfälligt och störande ut. Man hade då tvenne alternativ för frågans lösning. Det ena att bibehålla predikstolen på sin dåvarande plats men sänka densamma så att trappan blef så mycket kortare, att både den och dörren fick plats inom det nybildade bänkkvarteret. Det andra af mig föreslagna, gick ut på att flytta predikstolen från sin dåvarande pelare till den nästa österut, då både trappa och dörr, och hela predikstolen i öfrigt, oförändrad skulle få plats, utan att inkräkta på den nya gången; härigenom skulle predikstolen också komma att stå på en vida lämpligare plats i kyrkan, en plats, som den efter mycket att döma nog tidigare innehaft, och åhörarna å de å ömse sidor om hufvudgången längst österut belägna bänkkvarteren skulle icke behöfva sitta och titta på hvarandra utan, som sig bör, få blicken riktad mot altaret. (I Jakobs kyrka — som ju har så många jämförelsepunkter med Christine — sitter predikstolen inte bara en, utan *två* pelare längre österut.)

Detta förslag — enligt hvilket predikstolen och dess trappa icke på något sätt stympades — blef också af Kungl. Maj:t fastställt. Församlingen beslöt emellertid på extra kyrkostämma att i denna del icke f. n. realisera den af Kungl. Maj:t fastställda planen utan låta predikstolen tillsvidare kvarstå på sin plats och i sammanhang härmed vända på bänkarna i de nyssnämnda, östligast belägna kvarteren.

Följden af detta beslut blef, att predikstolstrappan förkortades och predikstolen sänktes, hvarigenom den figur, som så att säga uppbar predikstolen, icke såsom förr fick rum emellan golfvvet och predikstolens underkant utan måste försänkas ner i en enkom gjord grop i golfvvet. Figuren — icke vidare lycklig i och för sig — verkade emellertid alltför burlesk i sitt nya läge — den såg ut att komma uppkrypande från underjorden —, hvadan jag icke kunde motsätta mig komiterades begäran att tillsvidare få borttaga och i kyrkomuseet förvara densamma. — Den har säkerligen icke tillhört predikstolen från början — är åtminstone icke af samma hand —,

och var mera lösligt fästad under predikstolen. Då denna senare en gång blir flyttad till sin rätta plats i kyrkan, är det likväl att hoppas, att figuren i fråga — på grund af gammal häfd om inte annat — kommer till heders igen.

Till denna grupp af arbeten torde också — ehuru den delvis kan hänföras till grupp B — böra räknas:

12) kyrkans invändiga målning.

Väggar och hvalf äro, såsom redan sagts, hållna i en nästan hvit, endast svagt bruten kalkfärg, och pelarna — vederbörligen rengjorda och befriade från sin delvis lösa, marmorimiterande målning — hafva sin naturliga röda kalkstensfärg.

Allt snickeriarbete, som vid 1800-talets slut fanns kvar i kyrkan, (med udantag af epitafierna) — d. v. s. altare, predikstol och bänkar —, var såsom tidigare omtalats omåladt ända intill midten af 1800-talets förra hälft, då det erhöll en hjärtlös hvitstrykning, som bra lite hörde samman med eller passade till den rikt skulpterade, synnerligen praktfulla 1600-talsinredningen.

Denna hvitstrykning var emellertid, särskildt hvad bänkarna beträffar, rätt mycket både afnött och smutsig, och äfven å altare och predikstol syntes — för att använda ett mildt uttryck — duktiga spår efter tidens tand. Vid konfirmationstillfällen förr i världen plägade dessutom läsbarerna i sin ifver och välvilja smycka dessa inredningsföremål med blommor och grönt, hvilket för större säkerhets skull fästades medels kraftiga spikar i bildsniderierna. Att dessa senare icke foro så synnerligen väl af denna hvarje år upprepade och säkerligen af samma välvilja förestafvade men icke desto mindre omilda behandling, torde ligga i öppen dag. Förutom de många klara spikhålen vittnade en del bortfallna näsor och listdelar m. m. tydligt härom.

Då nu den gamla bänkinredningen icke kunde räddas, icke skulle bibehållas på sin plats, lika litet som den uttjänta orgeln och orgelläktaren, och alltså det till volymen viktigaste af kyrkans inredning togs bort för att ersättas med nytt, fanns ju icke mycken anledning att, beträffande färgen å den *nya* inredningen, omfattande orgel och orgelläktare, vindfång, alla bänkar, nummertaflo och altarring m. m. — kort sagt allt utom altare och predikstol — låta förleda sig eller känna sig bunden af att fortfarande behålla den för inredningen i fråga alldeles främmande, på 1800-talet tillkomma hvita färgen. Å dessa nya delar — som i alla fall, åtminstone af hållbarhets-hänsyn, måste bestrykas med någon färg — ansåg man sig ha frihet

att anbringa den färg man ur olika synpunkter kunde finna för byggnaden i öfrigt lämpligast och mest tilltalande.

Komitén ansåg dessutom — af praktiska skäl — den hvita färgen mindre tjänlig, såsom varande besvärlig att hålla ren, åtminstone hvad bänkarna beträffade.

Färgfrågan var emellertid en fråga af allra största vikt för kyrkans blifvande utseende, och som meningarna inom komitén beträffande färgen voro mycket delade, och min tid vid tillfället synnerligen upptagen af en mängd nya göromål i tjänsten, ansåg jag för sakens skull rådligast och lämpligast att åt särskild specialist på detta område uppdraga att uppgöra förslag samt leda och utöfva tillsyn öfver det synnerligen grannliga målningsarbetet.

Valet föll härvid helt naturligt på slottsarkitekten Agi Lindgren, hvilken på ett i mina ögon synnerligen förträffligt sätt ledt målningsarbetet i ett flertal kyrkor här i landet (bl. a. också i Jakobs kyrka), och under hans personliga ledning och efter hans anvisningar är allt målnings- och förgyllningsarbete i kyrkan utfördt.

Hufvudfärgen å inredningsföremålen är *blå*, d. v. s. den blå färg som förekommer å inredningsföremålen i åtskilliga svenska kyrkor från 1600-talets senare hälft, och som vid denna tid också förefunnits i Christine kyrka — de inredningsföremål, som under 1600-talet öfver hufvud taget hade någon färg — undantagande epitafer och sköldar — voro, enligt Hammarström och såsom ofvan nämnts, just »blåmålade». Samma blå färg är heller inte så ovanlig i äldre allmogeskåp i Dalabygden och kunde sålunda äfven ur denna synpunkt synas ha en viss häfd för sig.

Sedan den blå färgen sålunda bestämts, kunde man svårligen (hvilket tidigare, om de gamla bänkkvarteren bibehållits, dock varit min afsikt) låta de enda gamla, för gudstjänsten nödvändiga inredningsföremålen, som ännu funnos kvar i kyrkan, nämligen altare och predikstol, bibehålla lämningarna af den främmande, numera dessutom smutsiga och delvis afnötta hvita färg de en gång erhållit. Åtminstone måste någonting ur konserveringssynpunkt göras åt denna färg, sedan löst sittande detaljer fastsatts och bortfallna listdelar ersatts med nya. Att ännu en gång bestryka dem med den hvita färg man i och för sig ansåg orimlig, därtill kunde man ej förmå sig — något vägande skäl härtill förefanns ej heller —, och så erhöles äfven dessa delar, för att komma i harmoni med den öfriga inredningen, samma blå hufvudfärg som denna — en färg som de,

om de under 1600-talet blifvit målade, med allra största sannolikhet skulle ha erhållit.

Till framhävande af vissa detaljer och för att bereda omväxling och förhöja intrycket af vissa af inredningsföremålen hafva å altare och predikstol samt å orgeln och orgelläktaren äfvensom å de nya vindfängen och nummertaforna en del förgyllningar och uppläggningar i färg anbragts. Åt predikstolen och dess tak har gifvits en rikare förgyllning, och å altaret har, förutom guld och färger, äfven silfver kommit till användning, hvarjämte öfver hela altaret utbredds liksom ett skimmer af rosa.

För att åt koret gifva ett som sig bör något rikare utseende än åt kyrkan i öfrigt — i motsats till hvad som förr ägde rum, då koret var mera styfmoderligt behandladt — har å panelen därstädes en — om än ytterst sparsam — förgyllning och färguppläggning ägt rum.

Målningsarbetet har på ett förträffligt sätt utförts af målaremästaren J. Nerman i Falun.

Vi öfvergå nu till åtgärder hänförliga till grepp B (kyrkans invändiga prydnade och ombonande), och äro dessa — förutom det ofvannämnda anbringandet af bänkdörrarna som panel kring kyrkans väggar — följande:

1) I hufvudskeppet, högt uppe, förekomma tvenne svagt spetsbågiga öppningar, en å norra och en å södra väggen, in till tvenne kammare belägna ofvanpå sidoskeppens hvalf (en öfver hvardera norra och södra ingången till kyrkan). I dessa öppningar ha tidigare varit »små Läktare, med Bildhuggare-arbete och swarta speglar, bygde år 1666, förnämligast för at deruppå (såsom i Davids högre Chor) holla vocal och Instrumental-Musik på Stora Högtidsdagar . . .» (Hammarström). År 1877 hade dessa läktare borttagits (sådana förekomma ännu i Jakobs kyrka) och öppningarna tilltäckts med simpla fönsterbågar af trä. Dessa voro emellertid ytterst rankiga och illa gjorda och hafva nu utbytts mot enkla masverk af huggen sten af samma sort som öfriga fönster i kyrkan.

2) Korets 4 fönster hafva försetts med glasmålerier. I hvarje fönster förekommer en figurframställning ur nya testamentet och en ur gamla, den senare med motiv hänsyftande på den förra. Sålunda framställes: »Jesu födelse», »Bergspredikan», »Korsfästelsen» och »Uppståndelsen», och inunder dessa i mindre skala: »Moses upphittas af Faraos dotter», »Moses med lagens taflo», »Moses och kopperarmen» samt »Jonas utsprutas ur hvalfiskens buk». Samtliga

bildframställningar äro omgifna af ramverk och baldakiner i 1600-talets smak.

Dessa glasmålerier, hvilka äro en gåfva af framlidne brukspatron W. Falk (företvarande kyrkovärd i församlingen), äro utförda vid den bekanta firman F. X. Zettlers atelier i München (samma firma som levererat glasmålningarna till korfönsterna i Jakobs kyrka, med hvilka de också äga någon likhet).

3) I alla öfriga fönster i kyrkan har insatts blyinfattadt glas, i allmänhet fyrkantiga små rutor, hvarvid emellertid rosverket i fönsternas öfre del äfvensom de bägge rundfönsterna (öfver norra och södra ingångarna) försetts med ornamentala glasmålerier i starkare färger. Dessa arbeten äro utförda af firman Neumann & Vogel i Stockholm.

4) I kyrkan förut befintliga epitafier hafva befriats från smuts och damm, bortfallen färg har ersatts med ny liknande den förutvarande, hvarjämte de till stor del utplånade inskriptionerna friskats upp, så att den intresserade besökaren ännu några år framåt kan få något begrepp om till hvilkens ära de resp. epitafierna på sin tid uppsatts.

Såsom tidigare omnämnts, hafva å sakristians vind en del lämningar tillhörande på sin tid i kyrkan uppsatta vapensköldar påträffats. Dessa lämningar hafva hopplockats och »restaurerats», hvarigenom 5 stycken af de gamla sköldarna kunnat i kyrkan återuppsättas. Restaureringsarbetet kar utförts af artisten C. W. Pettersson (som därtill rekommenderats af riksantikvarien), med biträde af bildhuggaren Eugen Hammarberg, hvilken sistnämnde på ett synnerligen förtjänstfullt sätt utfört det mesta af bildhuggeriarbetet å de nya inredningsdelarna i kyrkan, speciellt å den nya orgeln och orgelläktaren m. m.

5) »Altartaflan ganska dyrbar och af ovanlig storlek» — säger Hammarström — »är af skönt Bildhuggarearbete, samt föreställer uti särskilda målningar i midten, vår Frälsares Påskalamb, Korsfästelse, Himmelsfärd och återkomst til Domen, samt på sidorne med Bildhuggarekonst prydeligen utarbetade de fyra Evangelisters och Apostlarnes bilder. Denna tafla tillika med Dopstenen och Chorskranket, är äfven förärad af den förmögne Anton Trozig och dess Fru Maria Lemmens. (Efter anno 1665.)»

Då altaruppsatsen på sin tid — 1816 — flyttades till sin nuvarande plats, erhö! den nytt underrede, nytt bord och trenne nya trappsteg (allt simpelt arbete af trä), hvilka nya delar icke på något

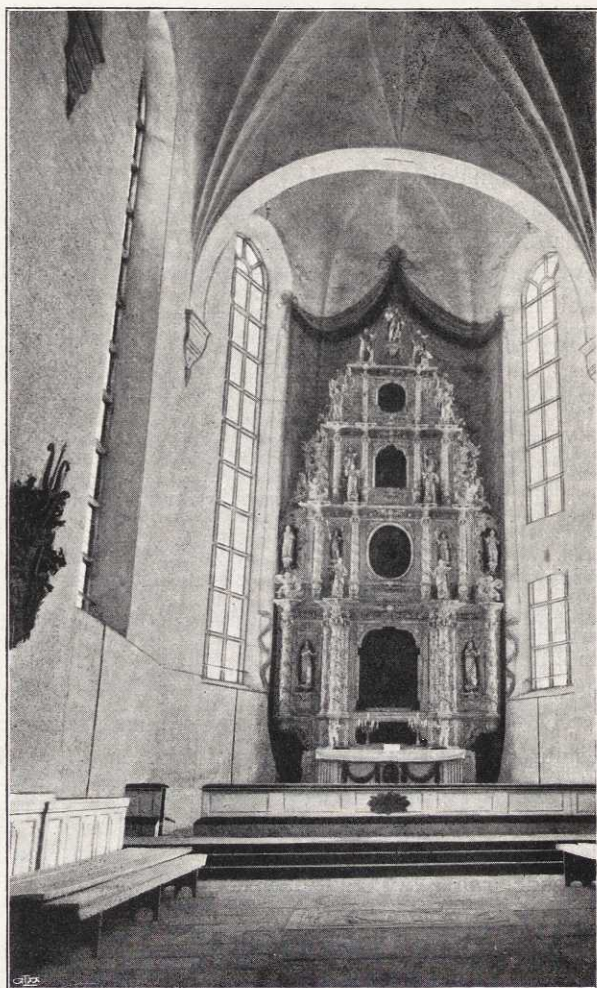

Fig. 10. *Koret före reparationen 1904—06.*

sätt stodo i harmoni med den äldre magnifika uppsatsen. Denna kom därjämte att sättas åtskilligt för lågt, och för att i någon mån söka afhjälpa detta missförhållande och på samma gång få den nu hvitmålade altaruppsatsen att skilja sig från den hvita väggen bakom densamma uppmålades på denna det tidigare omnämnda, dåligt utförda blå »skynket». Då man svårligen nu kunde förmå sig att bi-

behålla eller friska upp detta banala, den härliga altaruppsatsen försimplande skynke — och då man vidare önskade, att det praktfulla altaret fullt skulle komma till sin rätt och på ett värdigt sätt göra sig gällande i kyrkan, beslöt man höja detsamma och förse det med nytt solidare och mera passande underrede, nytt bord och nya trappsteg; dessa nya delar, hvilka bekostats af en intresserad f. d. församlingsbo, äro utförda af polerad, ljus, grön marmor och därigenom tydligt skiljande sig från den äldre, i trä skurna uppsatsen för öfrigt. Af den ursprungliga underdelen och bordet, som enligt Hammarström varit muradt, fanns ej ett spår kvar.

Vid altarets tidigare omnämnda förflyttande borttogos också en del sidoornament, hvilka emellertid delvis finnas kvar (förvarade i kyrkans museum) men hvilka man lika lite nu som vid tiden för altarets förflyttning kunde få utrymme för på den nya platsen emellan fönsterna.

De i altaruppsatsen förekommande 4 icke synnerligen värdefulla oljefärgstaflorna hafva försiktigt rengjorts af artisten C. W. Petterson.

Och härmed torde samtliga reparations- och förändringsåtgärder vara uppräknade — med undantag för de transparanta urtaflorna å kyrkans torn. Rörande denna åtgärd, som jag på det bestämdaste och upprepade gånger under årens lopp afrådt — och som icke ingick i reparationsförslaget — har komitén icke i längden kunnat motstå den starka opinionen hos allmänhet och press, utan gifvit med sig, hvadan dessa för byggnaden alldeles främmande och för gudstjänstbehovet icke absolut nödvändiga, urtaflor kommit till. Emellertid, när man nu efteråt ser på saken, så synas de mig icke så störande, som jag hela tiden dessförinnan förespeglat vederbörande och mig själf. Intrycket af desamma — speciellt färgintrycket — är icke olikt det man erfar inför urtaflorna å Köpenhamns nya råd-hustorn.

Beträffande kostnaderna, så hafva dessa i ett för allt, enligt räkenskaperna, uppgått till den aktningvärda summan af kr. 313,275,79.

Till desammas täckande har församlingen anvisat: dels tidigare afsatta medel	Kr. 49,045,38
dels donationer och gåfvor tillhopa	» 97,877,50
dels räntor	» 20,471,37
samt att täckas genom lån Kr. 160,000,— af hvilket sistnämnde behöft anlitas enda st	» 145,881,54

Summa Kr. 313,275,79

Slutligen är att nämna, att hela reparationsföretaget stått under ledning af en af församlingen tillsatt, af 7 personer bestående, synnerligen intresserad byggnadskomit . Det ingalunda lättskötta ordf randskapet i denna komité har innehafts af ledamoten af riksdagens första kammare, bankdirektören m. m. O. Herdin, till hvilken församlingen står i största tacksamhetsskuld f r det städse vakna intresse och den synnerliga omtanke han under hela tiden ägnat företaget.

Såsom närmaste ledare af arbetena på platsen har komitén haft förmånen att få anlita den erfarne kyrkobyggm staren P. Hallander, hvilken på ett synnerligen insiktsfullt sätt, med stor skicklighet och klok omtanke, fört de m ngomfattande och maktpåliggande arbetena till ett lyckligt slut.

Första söndagen i december månad 1906 öppnades kyrkan under stora högtidligheter  nyo f r den allmänna gudstjänsten, och i sammanhang härmed öfverlämnade församlingen till byggmästare Hallander, såsom en erkänsla för det utmärkte sätt p  hvilket han ledt arbetena, en hedersg fva af fem tusen kronor.

Reparationsarbetet har — liksom de flesta större kyrkoreparationsf retag, vare sig hemma eller i utlandet — blifvit olika bed mdt, i synnerhet hvad de *invändiga*, mera omfattande åtgärderna beträffar, och mången har med förtrytelse sagt, att interiören förlorat såväl det landtligt pittoreska som det ålderdomliga, det »gammaldags», som tidigare hvilade öfver densamma, en dom som åtminstone inte f r närvarande l rer kunna j fvas.

Men  r det egentligen så mycket att undra öfver att detta f r tillfallet förlorats, då man betänker hvad som gjorts och till allra största delen *m st* göras åt kyrkans inre? Jag har i början af denna uppsats sökt klargöra, hvad som före reparationen åt interiören hufvudsakligast gaf dess pittoreska, åldriga prägel, och om jag undantar de gamla b nkkvarterens borttagande och den nya färgen — hvilken ju är en smaksak —, så hafva *alla*  friga här ofvan uppräknade åtgärder, enligt mitt förmenande, varit dels högeligen nödvändiga, dels synnerligen önskvärda och i alla händelser väl motiverade, för ernående af *ett* af ändamålen med byggnaden, nämligen dess användande till gudstjänstlokal f r vår tids människor.

Såsom tidigare omtalats,  r *hela* inredningen, med undantag för altaruppsats, predikstol och epitafier, *nygjord*. Då därtill kommer,

att *hela ytan* af kyrkans stomme, hvad det *inre* beträffar, också är *ny* (och på ofvan angifna skäl *måste* göras helt ny) från golf och pelare till och med väggar, hvalf och fönster, så kan det icke rimligtvis bli tal om att, omedelbart efter en så omfattande reparation, erhålla eller ha kvar vare sig det landtligt pittoreska intryck eller det intryck af vördnadsbjudande ålder, som det slitna golfvet, de defekta inredningsföremålen och, sist men icke minst, den härliga patinan på sin tid gaf, försåvida man inte ansett sig kunna och vilja, genom anbringande af konstgjord patina, försöka vilseleda samtiden beträffande den nya ytans ålder — ett tillvägagångssätt, som jag visserligen vet användes på en del ställen i världen, men som jag emellertid icke skulle kunnat tillstyrka. Men kommer tid, kommer råd, och det är väl knappast troligt, att den kommande tiden skall fara mildare fram med helgedomen än den gångna gjort, och då — så är åtminstone min både förhoppning och öfvertygelse, — kommer nog Christine kyrka att än en gång och inom en jämförelsevis kort tid framstå i hufvudsakligen samma härlighet som den gjorde före reparationen 1904—1906.

Hur är det Ch. Garnier säger i sitt ypperliga arbete: *A travers les Arts? »C'est l'architecte qui fait les monuments, mais c'est le temps qui les parfait.»* Dessa ord torde äga sin tillämpning äfven vid reparationen af en till praktisk användning alltjämt afsedd byggnad, då denna reparation, på grund af omständigheterna, *måst* blifva så omfattande som den ifrågavarande invändiga. Och jag tror, att vi äfven beträffande det *inre* af Christine kyrka utan alltför stor oro kunna afvakta tiden — fullbordaren.

Stockholm i september 1907.

Carl Möller.

Behöfver vårt högmässoritual reformeras?

I.

Några inledande tankar och principuttalanden.

Det är en rörlig tid vi lefva i. Andra skulle kanske hellre vilja säga »rörig». De finna allt så sammanrördt som i kaos. Inga ljuspunkter skönjas. Intet »varde ljus» höres. De gamla fasta punkterna vackla. Allt sättes under debatt och skärskådas i kritikens kalla ljus. Intet är för heligt att vidröras af profana händer. Vår tid är makalöst rörlig. — Ja, så ha kanske ängsliga själar tyckt i hvarje tidsskede.

Och dock tror jag det icke skulle erbjuda någon större svårighet att med historiens och erfarenhetens vittnesbörd ådagalägga, att den mänskliga utvecklingen långa tider liknar en flods jämna, nästan omärkliga lopp i sin djupa fåra genom slättlandet. Andra tider åter liknar den samma flods framstörtande i skummande forsar och dånande vattenfall.

Jag tror mig ha fog för det påståendet: *Vår* tid rör sig på den brusande forsens stadium. Liksom hela vattenmassan och hvarje enskild droppe rusa hastigare fram i forsén än under flodens lugnare lopp, så försiggår ock den mänskliga utvecklingen på alla områden i raskare tempo under upprörda tider. Och en sådan är den närvarande. En lugnare samlingens tid har föregått densamma. Utvecklingsfloden har därunder alltjämt upptagit i sig nya tillflöden af lifskraftiga tankar och idéer. Med obetvinglig makt tränger sig nu något nytt fram på alla lifsområden.

Härmed vill jag för ingen del påstå, att det alltid är någonting »nytt» egentligen detta som vill fram. Ofta nog är det blott något, som en längre eller kortare tidrymd varit förbisedt eller glömdt eller till sitt värde underskattadt. Och därför vill det fram i en ny be-

lysning och undergå omvärdering, renadt från en viss tids skefva uppfattning. Det var nämligen något af oförgånligt värde däri. Men en renings- och omsmältningsprocess måste det genomgå, innan det blir upptagbart i en ny tids medvetande och kan af den värdesättas.

Med det anförda ville jag blott leda uppmärksamheten in på det lifsområde, som antydes i öfverskriften till denna uppsatsserie. Jag tror mig ha anledning att frukta, att detta bland oss är för litet uppmärksammat. Och om så är, länder det — sådan är min öfvertygelse — oss alla till skada och förlust. Därpå hoppas jag i det följande kunna lämna tillfyllestgörande bevis.

Men jag har ock en annan anledning till de förutskickade allmänna reflexionerna. De kunna ju ock få gälla som ett slags ursäkt för att jag vågar ge mig in på detta för många så ömtåliga område. Jag förutser nämligen, att jag med detta inlägg skall komma att stöta många för hufvudet. Ty de älska vår gudstjänst, sådan den nu är och sådan de lefvat sig in i den. De vilja därför icke vara med om några förändringar. — »Vår gällande handbok» — så tycker jag mig höra andra invända — »är ännu icke 13 år gammal, och redan kan man sätta i fråga, att den behöfver ändras!» — Jag tror mig förstå denna ömtålighet. Kyrkohandboken af år 1894 har varit den enda af *kyrkans böcker* — så brukar man kalla bibeln, katekesen, psalmboken och kyrkohandboken —, som hittills nästan förskonats från att vara föremål för ett allmännare reformeringsnit. Skall nu turen komma till den också!»

Redan nu vill jag därför söka i någon mån lugna dessa farhågor.

Till dem som älska vårt gudstjänstritual sådant det är skulle jag vilja säga tre ting.

Jag vågar tro, att det följande skall visa, att jag älskar vår gudstjänst så högt som någon och att det just är därför jag bringar dess reformering på tal. Vidare dristar jag tro, att den uppmärksamme läsaren af dessa blad skall, sedan han läst dem, bekräfta detta mitt påstående. Och slutligen tror jag, att många flera, som förut icke satt mycket värde på vår församlingsgudstjänst, skola börja fatta tycke för densamma eller åtminstone hålla före, att det icke är »bara döden i grytan».

Dem som hålla på *status quo* i afseende på vår liturgi, emedan de i allmänhet äro emot rubbningar i det bestående, är det nog litet svårare att komma på det klara med. Dock vågar jag äfven med hänsyn till dem hoppas på ett icke alltför ogunstigt bedömande af det försök, jag i det följande kommer att göra, till belysning af

de brister, som vidlåda vårt högmässoritual. Ty jag är lycklig nog att kunna med visshet förutsätta, att de och jag äro fullt ense med hvarandra i *en* sak: vi älska vårt svenska folk och äro lifligt öfvertygade därom, att vi i vår församlingsgudstjänst hafva ett af de förnämsta källsprängen för vårt folks lif, hälsa och framtid. Hela kyrkans historia lämnar därpå bevis tillfyllest.

Har jag därmed träffat vår gemensamma hjärtepunkt, så hoga sig genast en mängd synpunkter för ett förmildradt bedömande af de reformationsönskemål, jag dristar antyda.

Hvem vågar t. ex. bestrida, att det ligger någon sanning i det i våra dagar ofta hörda talet om vårt folks »afkristnande»? Visserligen tror jag det ligger en smula öfverdrift däri, om man ser saken i stort, ser på hela landets befolkning och tillika tar i betraktande de religiösa strömningar, som förgrena sig här och där på djupet i folkhafvet. Dessa äro mindre kontrollerbara.

Men nog ger det i alla fall anledning till de allvarligaste undersökningar af *de orsaker*, som framkallat den närvarande genomsnittsställningen och stämningen bland vårt folk i religiöst hänseende. Och skulle den i blott någon ringa mån ha sin orsak däri, att vårt folk — man må därvid tänka på icke blott den s. k. obildade utan äfven och kanske icke minst på den bildade delen daraf — finner vår gudstjänst illa motsvara deras behof och önsknings, så vore det ju anledning nog och öfvernog att söka afhjälpa bristerna.

För min personliga del är jag lifligt öfvertygad därom, att stora skaror bland vårt folk hålla sig borta från församlingsgudstjänsten, emedan det är något däri, som de icke förstå, eller som de sakna, eller som de icke gilla eller åtminstone icke finna tilldragande.

Skola vi icke däraf eggas att söka blicka in i folksjälén, så djupt vi förmå intränga däri, och söka efter nya anknytningspunkter? Skulle icke detta vara ett studium, värdt någon ansträngning och själfuppoffring af dem som känna hvad personligt ansvar och medansvarighet är, »i en tid då man ofta står vanmäktig inför frågan, huru människor skola uppväckas till medvetande af sin plikt som evighetsvarelser och då de gamla talesätten och de gamla formerna mångenstädes icke verka längre vare sig på de obildade eller bildade»? — Eller skulle i svenska kyrkan den ande vara alldeles utsläckt, som flammade bakom orden: *Hvem är svag, och jag varder icke svag? Hvem får anstöt, och jag brinner icke?* (2 Kor. 11: 29.)

* * *

Har jag med förestående rader lyckats afvinna den benägne läsaren en smula intresse och välvilja, så är min afsikt med dem uppnådd. Jag torde då kunna påräkna hans uppmärksamhet, när jag nu går att utpeka *några riktlinjer* för den enligt min mening synnerligen påkallade reformeringen jämte en del grunder, som synas mig tala för densamma.

Att vi stå där vi nu stå i fråga om vårt högmässoritual har nog enligt mitt förmenande sin särskilda orsak däri, att hithörande frågor omfattats med lefvande intresse blott af ett ytterst ringa fåtal män inom vår kyrka. Jag tänker därvid icke blott på de teologiska lärosätenas innehafvare utan lika mycket på de i det praktiska församlingsslifvet arbetande prästerna.

Utän arbete och ansträngning vinnes ju öfver hufvud intet af värde i denna vår värld. Och det liturgiska området är nog ännu i vårt land en så godt som obruten mark. Och sådan mark har intresse blott för den som tror, att den är mäktig att bära rika skördar, bara den blir grundligt bearbetad och odlad.

Ett sådant arbete pågår intensivt i våra dagar öfverallt i de evangeliska landskyrkorna i Tyskland. T. o. m. det urkonservativa Würtemberg är allvarligt betänkt på att reformera sin liturgi efter den närvarande tidens behof. Man sysselsätter sig med att rikta församlingsgudstjänsten med nytt stoff; öser flitigare ur bibeln och letar fram i ljuset kostliga pärlor från alla tidsåldrar i Kristi kyrka. Ty »allt liturgiskt arbete leder närmast in i ett kyrkligt fordom och därmed till begrundande af det allmänkyrkliga». (Julius Smend.)

Men å andra sidan måste vårt liturgiska arbete vända sin uppmärksamhet på *vår* tids särskilda behof. Ty det torde icke med fog kunna förnekas, att människorna i hvarje tidsskede dock ha ett säreget drag i sin andliga fysionomi. Och denna skulle kanske kunna för vår tid karakteriseras sålunda: Ett kraftigt och nyktert verklighetssinne, behof och åstundan att se tingen sådana de verkligen äro utan att låta sin blick grumlas af hvarjehanda slags glasögon, dem andra vilja pålägga. Detta verklighetssinne är ganska kritiskt gentemot det traditionella och konventionella. Vår tid åstundar sålunda framförallt saklighet, sanning och verklighet.

I fråga om liturgien skulle detta bland annat betyda, att nutidsförsamlingen är angelägen om att i sin gudstjänst möta det af henne fattbara och begripliga. Och därtill har hon, menar jag, full rätt, om vi bara icke tänka på det med förståndet fattbara allenast utan taga med i räkningen människan som ett harmoniskt helt med alla

hennes förmögenheter — taga med äfven hennes känslolif, hennes samfundssinne, hennes skönhetssinne, hennes aningsförmåga o. s. v.

Äro dessa nutidsmänniskans och nutidsförsamlingens behof och kraf berättigade, följer icke däraf att de böra så vidt möjligt tillfredsställas? Och i den mån detta icke kan ske genom och i vårt nuvarande högmässoritual, torde det därför snarast möjligt böra gestaltas så, att det bättre fyller sitt ändamål.

Några synpunkter, som härvid böra enligt min mening fattas skarpt i sikte, ville jag härmed i det följande framhäfva.

Vårt högmässoritual bör tillgodose behofvet af

1) **en rikare omväxling.**

Att ständigt i de olika gudstjänstmomenten återvända till samma formulär, samma inledande ord (den s. k. *introitus*afdelningen) med samma syndabekännelse, samma skriftord, samma bönerop o. s. v. på de stora högtidsdagarna och bönedagarna med deras olika grundtankar och firningsämnen som på de vanliga söndagarna, under advents- och jultiden som under fastlagstiden, på långfredagen som på påskdagen o. s. v. — det ger till känna *ett gränslöst armod.*

Och detta synes mig så mycket beklagligare, som det är alldeles onödigt och opassande.

Det är *onödigt*. Ty rikedomen är helt enkelt öfverflödande, ja, outtömlig. För att styrka detta — ifall det ännu skulle behövas — skall jag blott hänvisa till ett arbete på detta område, där detta öfverflöd blifvit på ett glänsande sätt ådagalagdt. Jag syftar på den af professorn i Strassburg *Julius Smend* på offentligt uppdrag utgifna: *Kirchenbuch für evangelische Gemeinden zunächst für die in Elsass-Lothringen.* Strassburg 1906.

I denna kyrkohandbok är, kunde man säga, vägen utstakad för alla evangeliska kyrkosamfund, som vilja reformera sin gudstjänst och göra densamma rik på uppbyggelse för alla berättigade anspråk. Den är, om man så vill, en materialsamling. Den kan därför gifva en god handräckning åt alla evangeliska kyrkosamfund, som åstunda nytt liturgiskt material. Den visar oss nämligen mästartehandens förmåga att välja och tillgodogöra sig den Heliga skrifts omätliga rikedom såväl som kyrkans liturgiska skatter. Den visar oss äfven, hur behofvet af omväxling kan på ett rikligt och värdigt sätt tillgodoses.

Se här några exempel på det senare.

Såsom *ingångsord* för adventstiden lämnar den liturgen att välja mellan 13 korta hälsningsutsagor, hämtade ur ett enda eller

sammanställda ur flera bibelord. För julhögtiden 8, för nyåret 6, för epifaniastiden 7 o. s. v.

Såsom *syndabekännelse* och till densamma sig slutande *trösteord* gifves att välja på: för advents- och jultiden 4, för ny års- och epifaniastiden 3, för passionstiden 3, för påsktiden 2 o. s. v.

På den rika tillgången för öfrigt på såväl agendariska som andra källor att ösa ur skall jag tillåta mig att i slutet af denna inledningsuppsats lämna exempel.

Nu kan det icke förnekas, att gentemot intresset för en rikare omväxling också står ett annat: behovet af en viss stabil fasthet, som för församlingen möjliggör en större förtrogenhet med enskilda stycken af gudstjänsten. Det beror ju i praxis i ganska hög grad på lokala och personliga förhållanden. Och kyrkohandboken kan äfven där brukas med välsignelse, hvarest man menar sig böra ålägga sig en större begränsning i valet af de särskilda liturgiska momenten. I hvarje fall kommer *det personliga* mera till sin rätt och får större utrymme. Och betydelsen däraf kan knappast öfverskattas. Därom strax mera här nedan.

Det stora armodet i fråga om rikare omväxling i vår gudstjänst är också *öpassande*, sade jag.

Detta torde näppeligen behöfva något vidare bevis. Ty det anstår ju illa den, som har stora tillgångar, att gifva torftiga smulor åt ett skriande behof. Och blir det icke rent af brottsligt, när det gäller en så öfvermåttan viktig sak som att vid församlingsgudstjänsten utdela åt Guds församling af Guds hus' öfverflöd? Inneslutes icke i församlingsgudstjänsten roten till allt sundt och sant församlingslif och allt sundt och sant andligt lif hos individen med för öfrigt? Och är det icke i församlingsgudstjänsten sådant lif skall näras för att kunna växa sig starkt?

Men hvarje enformighet och entonighet är en fiende till allt sundt lif, äfven det gudstjänstliga.

»Ett rikt och sundt lif blir däremot aldrig enformigt. Enformigheten, tråkigheten, det stereotypa, det är just bristen på lif. Och när det tomma, det tråkiga kommer, då är man kommen bort från lifskällorna och har glidit ut i formerna, som alltid äro fattigare än lifvet.» (J. A. Eklund.)

Och är det manne icke så ställdt i mångas tankar och känslor vidkommande vårt gudstjänstliga lif, att det synes dem som härskade där idel död? Och ha vi egentligen rätt att förundra oss däröfver, att det mångenstädes uppstått t. o. m. motvilja mot den stela en-

formigheten i vår gudstjänst? »Utan att göra sig klart för, hvare denna känsla har sin grund, känna de lifligt nog, att den på ett allt annat än lefvande sätt mångenstädes handhafda liturgien, hvars föredragande nästan ovillkorligen öfvergår till ett mekaniskt uppläsande, bringar ett främmande element in i den evangeliska gudstjänsten, som på ett ganska betänkligt sätt erinrar om de »döda gärningar», på hvilka den romerska gudstjänsten är så öfvermåttan rik.»*

Att det hos vårt folk verkligen förefinnes detta behof af omväxling, kan man bland annat se af det sätt, hvarpå det tar emot extra gudstjänster såsom skörde- och missionsgudstjänster, vespergudstjänster och kyrkligt nationella festgudstjänster. Äro kyrkbankarna annars glest besatta, nog får man då »fullt hus».

Och hvilken värdefull hjälp mot den lifsfientliga *slentrianen* med dess ödeläggande verkningar skulle vi icke få i en rikare omväxling!

Då kunde, såsom ofvan antyddes, personligheten, den särskilda tillfälliga stämningen hos prästen och i församlingen under säregna förhållanden och omständigheter mera komma till sin rätt. Då måste liturgen på förhand göra sig förtrogen med det val han har att göra för ett visst gudstjänstillfälle och dagens särskilda firningsämne. Då blir det hela något helgjutet och enhetligt. Och i och med detsamma inga »döda punkter», som församlingen icke kan följa med på och hvarigenom helhetsintrycket i väsentlig mån förfelas.

Och det synes mig verkligen vara någonting synnerligen värdt att sörja för, att hvarje gudstjänst från början och till slut får en enhetlig prägel, för att i sig innesluta denna *exusia*, denna gripande makt (jfr Mat. 7:29), som icke blott för det flyktiga gudstjänstillfället *tar hand om* församlingsmedlemmarnas hjärtan.

Vårt högmässoritual bör vidare tillgodose behofvet af

2) större åskådlighet, naturlig enkelhet och klarhet.

Det finnes moment i vår liturgi, som äro så oklara, att hvarje författare af någon betydelse, som försökt sig på att utgifva någon vägledning för undervisningen om vår gudstjänst, stannat i olika meningar. Därpå exempel vid en kommande detaljbehandling. Huru skall under sådana förhållanden den meniga församlingen kunna ha någon klarhet i det hela!

* Jfr *Friedrich Spitta*: Bref rörande den ev. gudstjänsten, öfversättning af Erik G. Ljungqvist, Stockholm 1893, sid. 69.

Man må undervisa hur mycket som helst sina konfirmander och äldre församlingsmedlemmar om dessa konstlade sammanhang och psykologiskt konstiga ställen — de skola innerst förbli oförstådda af menige man dessa lärda konstruktioner. Och det är af menige man våra församlingar bestå. Det är af dem vår gudstjänst skall vara förstådd och älskad. Det är af denna gudstjänst församlingens olika åldrar ända ned till barnen skola gripas och lyftas öfver sig själfva, öfver hvardagligheten, öfver den mänskliga skröpligheten och synden in i Guds den härliges, den majestätiskes och barmhärtiges, saliga umgänge. Och detta med *hela* sin varelse. Endast då blir gudstjänsten kär för alla.

Till följd af den kännbara bristen på tilltalande enkelhet och klarhet i vår gudstjänst har man i vår tid slagit in på vägar, som väl med rätta torde böra få namnet: nödfallsutvägar. Det har dess bättre uppstått i sinnena en allmännare vakenhet öfver församlingens stora förpliktelse att taga vara på ungdomen, som i afseende på kristlig fostran och omvårdnad blifvit betänkligt försummad i ett stort antal hem. Och så har man anordnat särskilda barn- och ungdomsgudstjänster på särskilda tider och med något enklare gudstjänstanordningar.

Så prisvärda sådana anordningar under vissa lokala förhållanden och omständigheter än äro, så medföra de dock mycket betänkliga olägenheter. Mig synas de vara försvarliga endast i dessa omätligt stora stadsförsamlingar och andra med dem i detta afseende likställda, där kyrkorummets nödiga begränsning lägger hinder i vägen för en verklig *församlingsgudstjänst*. Ty till en sådan hör väl, att inga åldersgränser böra få stå i vägen för den kristliga familjens medlemmar att *gemensamt* och alltså *samtidigt* möta Herren på heligt rum. Förlusten däraf för det hvardagliga samlifvet dem emellan blir oersättlig i mer än ett afseende. Här är dock icke platsen att därpå närmare ingå.

En med församlingsvården förtrogen och af erfarenheten mognad ungdomens vän bland vår kyrkas lärare har om dessa speciella ungdomsgudstjänster yttrat följande behjärtansvärda ord, som här äro på sin plats:

»Att dela upp människorna efter åldersklasser och hålla särskilda gudstjänster för de olika åldrarna, så att barn skulle gå en viss timme på söndagen och så kanske just gå hem, då föräldrarne gingo till kyrkan, och så de unga en annan tid på dagen, det kan väl icke vara lämpligt, äfven om det skulle vara möjligt. Divisions-

kristendomen är nog icke något fullkomligare slag af det kristna lif, som beskrifves så här: De voro alla endräktigt tillsammans. Men den där delningsmetoden vore nog tidsenlig. Ty det är nästan exempellöst att få se föräldrar tillsammans med sina barn och sina unga vuxna gossar och flickor. Äro de på samma gudstjänst, sitta barnen gärna så långt från föräldrarna som möjligt. Det är alldeles som om de skämdes för far och mor. Så mycket angelägnare synes vara att icke främja denna söndringslusta, utan samla och ena så mycket som möjligt, samla unga och gamla till gemensam gudstjänst. Söndagen är samlingsdag.»

Och den största af alla samlande makter i ett söndradt släkte är gudstjänsten själf. Men då måste dess sammansättning och sammanhang de olika momenten emellan vara enkelt, fattbart, tilltalande, så att den blir föremål för *allas* kärlek och beundran. Och det man icke ens aningsvis kan fatta eller fattas af kan man icke älska och beundra.

Det är därför alldeles nödvändigt, att hvarje särskildt moment i det gudstjänstliga handlandet enkelt och naturligt sammanbindes med alla de öfriga till ett enda helgjutet helt, så att den helhetsverkan, hvarom förut talades, underlättas. Intet får oförstådt försiggå såsom ett tomt tal eller betydelslös handling. Enhvar på sin ståndpunkt och utvecklingsgrad må kunna taga eller gifva det han förmår af och i det gifna momentet och det hela.

Liksom en rikare omväxling skulle införa i gudstjänsten mera arbete och lif, så skulle en sådan lättfattlig anordning tillföra full och klar *medvetenhet* i det gudstjänstliga handlandet. Om de isärfallande styckena i vår liturgi sammanbindas med hvarandra till en konstnärlig enhet medels de många medel, som härför stå oss till buds, så skall detta utan tvifvel utomordentligt lyckligt bidra till gudstjänstens förinnerligande och på samma gång hjälpa församlingen ifrån benägenheten för en viss slö passivitet, som annars så gärna vill hvilat öfver henne såsom en tyngande känsla däraf, att hon här icke har någon uppgift sig förelagd.

»En omvändelse från döda gärningar till att tjäna lefvande Gud» skulle sålunda äfven härvid och härigenom kraftigt kunna befordras och igångsättas.

I nära anslutning härtill står en annan fordran, som vårt högmässoritual icke fullt och helt tillfredsställer. Och det är

3) sanningskrafvet.

Härvid tänker jag då icke blott på detta ords innebörd af kraf på biblisk evangelisk sanning utan äfven på sanning i psykologiskt hänseende, subjektivt och objektivt.

I förra afseendet må här ett enda exempel vara nog. Och att denna svaghet börjat mera allmänt inses och gifva sig uttryck, behöfver icke särskildt styrkas. Det ligger i nutidens verklighetskynne. Och det skulle vara en förnärmelse mot Sveriges tänkande och kännande prästerskap, som ständigt måste göra sig reda för sina handlingars innebörd, att tänka annorlunda om dem.

En af dem har t. ex. i Svensk kyrkotidning n:r 32 för innevarande år under märket *On* uttalat sig härom på följande sätt:

»Det finnes i vår kyrkas frambärande af de kristliga hufvudbegreppen synd och nåd ett ännu långt ifrån öfvervunnet fel. Framställningen af den förra har varit djup och kraftig men tillämpningen af den senare mycket svag. Hur allvarlig är icke syndabekännelsen i vår gudstjänst, men hur krymper icke aflösningen samman, så att där är knappast något att få fast om! På syndabekännelsen följer en liten 'bön', som folket naturligtvis anser höra till syndabekännelsen, men andra säga vara en aflösningsbön. Således skulle en bön om aflösning vara ett nöjaktigt svar på en ingående syndabekännelse. Nu har man äfven gjort *gloria* till aflösningsord. Men för hvarje enkelt tänkande är *gloria* i första hand en lofsång till Gud och ej ett aflösningsord från Gud till människorna. Vål är aflösningen efter skriftemålet bättre, men ett kraftigt bibelord — ett ord från Gud — skulle säkerligen med mera styrka tränga sig in i en efter benådning längtande själ än detta 'tillsäger jag eder'. Och verkar det ej förslöande med afseende på förlåtelsen, när man strax efter aflösningen vid skrifteålet uppmanar ofta samma församling till ny syndabekännelse vid början i därpå följande högmässa?»

Detta citat är en gyllene exponent på flera svagheter i vårt ritual. Jag vill blott peka på två. Först och främst lämnar det ytterligare bevis för den i föregående afdelning framhållna bristen på reda och klarhet i vår gudstjänst. För det andra bekräftar det — hvad i detta sammanhang närmast skulle framhållas —, att den evangeliska sanningens fullhet icke kommit till sin rätt på en så central punkt i gudstjänsten som den i exemplet antydda.

Det nu belysta momentet är för öfrigt en reminiscens från den katolska mässan. Men sanningen går *före* det katoliserande intresset.

Såsom bevis på bristande sanning i psykologiskt hänseende i vårt högmässoritual behöfver jag blott hänvisa på introitusafdelningen.

Här har rationalismen från 1700-talet riktigt bitit sig fast. Ty visserligen bjuder vår nuvarande kyrkohandbok på åtskilliga ändringar af 1811 års handbok i detta stycke. Men den gamla surdegen har blifvit kvarlämnad i alltför stor dosis. Och bara »*litet* surdeg försyrar hela degen».

Till rationalismens kynne hörde på kultens område det storstladt pompösa, det högräfvande, det braskande. Detta skulle nämligen ersätta anden med sin renhet och sanning. Att 1811 års män icke kunde helt frigöra sig från den andeströmning, som då ett halft århundrade varit den allenhärskande i den bildade världen, var icke underligt. Men att traditionens makt på så jämförelsevis kort tid hunnit blifva så stark öfver de män som *gifvit* oss 1894 års handbok, att de icke kunde lösgöra sig från det uppstyltade, på inre sanning så fattiga *exordium*, som möter oss i vår högmässas trefaldiga »helig», — det är ägnadt att väcka vår förundran.

Men som sagdt, krafvet på sanning och verklighet tränger sig i våra dagar fram med både fart och kraft. Därför känna vi oss icke längre till freds med vårt »introitus».

Låtom oss då något närmare kasta en granskande blick på detsamma.

Detta trefaldiga »helig», hämtadt ur Jes. 6 kap., var ett uttryck för serafernas tillbedjan och vill nu här tjäna som en erinran till den gudstjänstfirande församlingen att också falla ned i tillbedjan inför den trefaldt Helige. Men här ligger svagheten genast uppenbar.

När den mäktige Josef presenterades för Egyptens folk, kunde hans förriddare med full effekt utropa sitt: »*abrek*», fall på knä! — Men liturgen har icke samma makt i sin hand att förödmjuka hjärtan och fylla dem med sannskyldig tillbedjan genom att endast upprepa serafernas tillbedjande ord om Guds helighet. Profeten Jesajas var säkerligen i detta ögonblick mera disponerad för tillbedjan, än våra församlingar i vanliga fall äro. Dess medlemmar komma från världsoch hvardagslifvet med dess hvarjehanda i begär och intressen uti hjärtan och sinnen. De ha knappast hunnit sätta sig ned och samla sina förströdda tankar i en enskild bönesuck; deras öron nåddes väl ock af sinnena samlande och stämmande orgeltoners sakta brus, ifall detta instrument sköttes på ett rätt sätt; mer eller mindre djupt kända hjärtebehof fingo de äfven gifva uttryck åt i den därefter sjungna ingångspsalmen eller versen — och nu skola de genast vara färdiga att i sanning tillbedja! Nu skulle den religiösa känslan vara värmd och stegrad till denna höga grad af heligt försjunkande i och

stilla förtröstansfullt öfverlåtande åt den helige Guden, — något som väl bland annat ingår i tillbedjans begrepp! Och allt detta, *innan* själen fått uttala sig i syndabekännelse och mottagit förlåtelsens visshet!?

Detta dock under förutsättning af de bästa möjliga subjektiva förutsättningar hos församlingens medlemmar. Men redan det att förutsätta ett sådant homogent sinnelag hos en församlings medlemmar, samlade till gudstjänst, är en psykologisk omöjlighet. Så mycket osannare blir då en sådan ingång i gudstjänsten, om vi taga i betraktande den rama verkligheten i våra församlingar!

Nej, liksom vi få stiga steg för steg för att komma upp på en höjd, så behöfver också själen sina »trappsteg» för att komma upp på tillbedjans höjder.

Detta »trishagion» har äfven en annan olägenhet. Och den består däri, att det *nästan är omöjligt att läsa* — att läsa rätt nämligen. Men detta står i innerligaste sammanhang med det nyss påpekade. Skall det läsas rätt, måste det ske på ett sätt, som hos den läsande förråder någon åtminstone ringa grad af tillbedjan. Eljest rycker han icke heller någon annan med sig därtill. Men hvem står den sinnesstämningen alltid till buds? Och lägger icke det ständiga upprepadet af samma höga ord söndag efter söndag, år in och år ut rent af ett öofverstigligt hinder i vägen därför både hos liturgen och församlingen, äfven om det annars vore möjligt?!

Detta »helig» har också aldrig haft sin plats *här* i hela kyrkans historia och *i intet annat land* än i Sverige från år 1811.

Alla föregående svenska gudstjänstordningar och handböcker ända från reformationstiden börja helt enkelt med några inledande hjärtliga ord till församlingen att ödmjuka sig inför Herren och bekänna sin synd.

Nog vet jag, att man söker ge en konstlad psykologisk förklaring, som skall ge sitt berättigande åt »helig» på denna plats såsom inledning eller snarare *föranledning* till syndabekännelsen genom hänvisning till Jes. 6 kap. och profetens där utropade »ve mig» etc. Men såsom redan är ådagalagdt, gör profetens förhållande vid detta tillfälle icke våra församlingar till sina själsfränder hvarenda söndag vid gudstjänstens början.

Detta vare nog såsom exempel på behöfvet af full och hel sanning i vår gudstjänst. Den följande detaljgranskningen tillhör

* Något möjligare ställde sig framsägandet, om det nu såsom förr finge *sjungas* detta »helig». Men i sak vunnes i alla fall intet.

det att peka hän på de önskingar man kan hysa, när det gäller att ersätta bristerna.

Med denna inledning har jag som sagdt blott velat angifva några synpunkter för den riktning, i hvilken vårt högmässorituals reformering enligt mitt förmenande bör gå.

*
*
*

Till sist anser jag mig redan nu böra anteckna en del hithörande litteratur, som blifvit rådfrågad, och som mer eller mindre direkt i den följande granskningen kommer att anföras. Härvid sättes inom parentes den kortare formel, hvarunder hänvisning till de särskilda arbetena sker.

Bälter, Sven: Historiska Anmärkingar om Kyrko-ceremonierna vid den offentliga Gudstjänsten etc. Örebro 1838 (Bälter, kyrko-ceremonierna). — *Berggren, P. Andr.:* Förslag till ändringar i svenska kyrkans högmässoritual. Norrköping 1888. (Berggren, Ändringar.) — *Bring, S. L.:* Kyrkans handlande såsom objekt för Den praktiska Teologien. Lund 1885 (Bring, Kyrkans handlande). — *Diffenbach, Georg Christian:* Evangelische Handagende I och II. Gotha 1887 (Diffenbachs Handagende). — *Eklund, Per:* Det kyrkliga Gudstjänstfirandet. Stockholm 1885. — *Höck, J. H.* Über die Liturgie, Schwerin 1899. — *Jensen, Gustav:* Inledning i Prestetjänesten, Kristiania 1888. — *Densamme:* Afhandlingar om Gudstjeneste og Menighedsliv. Kristiania 1887. — *Koch, Edvard Emil:* Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs der christlichen deutschen evangelischen Kirche. Stuttgart 1866—1870. — *Liliencron, R. von:* Liturgisch-musikalische Geschichte der evangelischen Gottesdienste. Schleswig 1883. (Liliencron, Geschichte.) — *Densamme:* Die Aufgaben des Chorgesanges. Oppeln 1895 (Liliencron, Die Aufgabe). — *Densamme:* Chorordnung für die Sonn- und Festtage des evangelischen Kirchenjahres. Gütersloh 1900. (Liliencron, Chorordnung.) — *Löhe, Wilh.:* Agende für christliche Gemeinden des lutherischen Bekenntnisses. 3 Auflage. Nördlingen 1884. (Löhe, Agende.) — *Nielsen, Fredrik:* Aktstykker til Gudstjenestens og Liturgiens historie. Kjöbenhavn 1878. — *Martin, C. R.:* Sveriges första svenska Mässa, Uppsala 1901. — *Missale romanum.* Stockholm 1863. — *Monatsschrift für Gottesdienst u. kirchliche Kunst,* herausgegeben von Dr Friedrich Spitta u. Dr Julius Smend, flere årgångar. — *Quensel, Oskar:* Bidrag till Svenska Liturgiens historia. Uppsala 1890 I och II. — *Rietschel, G.:* Lehrbuch der Liturgik I, II. Berlin 1900 och 1906. — *Smend, Julius:* Der evangelische Gottesdienst. Eine Liturgik nach evangelischen Grundsätzen. Göttingen 1904. — *Spitta, Friedrich:* Bref rörande den evangeliska Gudstjänsten. Öfversättning af Erik G. Ljungqvist. Stockholm 1893. — *Sulze, E.:* Församlingslif i den protestantiska kyrkan. Öfversättning af Matilda Langlet. Stockholm 1893. — *Ullman, U. L.:* Liturgik. Lund 1874. — *Densamme:* Svenska kyrkans högmässa. Göteborg 1894.

Dessutom: Svenska kyrkohandböcker från reformationen till närvarande tid. — Gottesdienstordnung für die evangelisch-lutherische Kirche der Provinz Schleswig-Holstein. Schleswig 1891. — Kirchenbuch für evangelische Gemeinden zunächst für die in Elsass-Lothringen. Strassburg 1906. — Entwurf von Formularen für die Agende der evangelischen Landeskirche (Preussen), Berlin 1893. — Entwurf einer Agende. Evangelisches Missale. Von P. Koehler; Halle 1891.

Erik Fredlund.

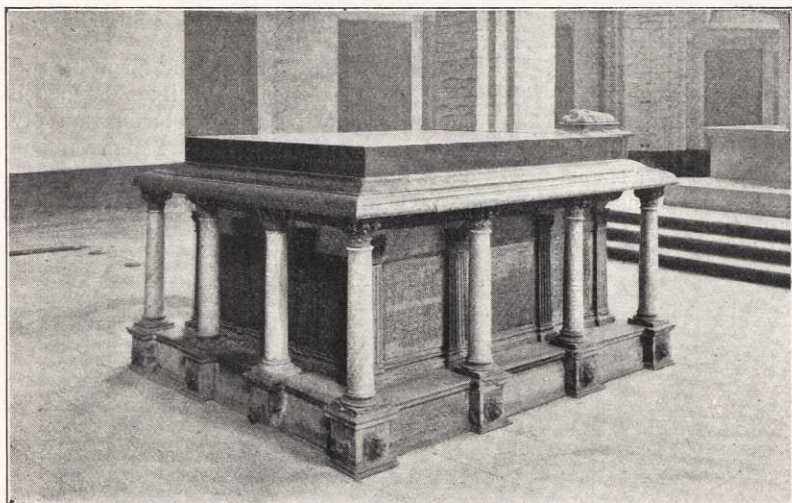

Foto. 1917.

Strängnäs domkyrka. Karl IX:s grafmonument.

De kungliga grafvårdarna i Strängnäs domkyrka.

Med anledning af den tillämnade förflyttningen af de kungliga grafmonumenten i Strängnäs domkyrkokor (se sid. 231) meddela vi här några afbildningar af de båda intressantaste och vackraste af desamma, nämligen monumenten öfver konung Karl IX och öfver den lilla prinsessan Isabella, († 1566) dotter till Johan III och Katarina Jagellonica.

Karl IX:s monument, rest nära öfver det grafhvalf, där hans och hans båda gemålens kistor förvaras tillika med åtskilliga af deras barn och anhöriga, är ett ståtligt renässansverk, utfördt af grågrön kalksten med kolonetter af rosafärgad och gulhvit marmor. Änglahufvudena å dessas postament äro af alabaster. Monumentet omgafs ända till inpå 1700-talet af ett praktfullt smidesjärnsgaller, som ännu finnes fullständigt i behåll, anbragt i kyrkans båda västligaste kapell. På monumentet stod ett slags ryttsstaty, bestående af en trähäst bärande Karl IX:s praktrustning, rikt graverad och förgylld. Äfven denna finnes i behåll i Strängnäs rika domkyrkomuseum. En bild af monumentets ursprungliga utseende gifver oss ett kopparstick efter Peringskjölds teckning från slutet af 1600-talet. Å detsamma saknas dock den öfversta, rätvinkligna kalkstensplattan. Hästen står direkt på den andra profilerade skifvan. Och vid närmare undersökning finner man också, att den öfversta plattan är af modernare ursprung, sannolikt hyflad och polerad med maskin, under det

att öfriga delar äro huggna och polerade för hand. Den pålades väl sannolikt efter hästens bortflyttning.

Den lilla prinsessan Isabellas förtjusande monument består af ett sarkofagartadt postament af röd och grågrön kalksten, på hvilken hennes bild af marmor hvilar utsträckt. Någon närmare beskrifning torde vara öfverflödigt på grund af de här meddelade afbildningarna. Sedan en längre tid tillbaka har man ansett detta lilla vackra renässansverk vara utfördt af den flamländske konstnären Willem Boy, som lång tid var verksam i Sverige för Johan III:s räkning.

Foto. 1907.

Strängnäs domkyrka. Parti af gallret, som omgifvit Karl IX:s monument.

Docenten Aug. Hahr i Uppsala, som på senaste tiden bedrifvit forskning angående Willem Boys verksamhet här i Sverige, har behandlat de båda ifrågavarande grafmonumenten i en uppsats i Svenska Dagbladet för den 30 sistlidne juni, hvari han dels på stilkritiska grunder, dels med anförande af samtida dokumentariska vittnesbörd bekräftar antagandet, att Boy är mästaren till Isabellas monument. Dessutom framkastar han såsom en synnerligen antaglig hypotes, att äfven Karl IX:s monument blifvit utfördt efter utkast af Boy, samt att det ursprungligen varit ämnadt att

uppbära liggande bilder af de döda.* Det skulle i så fall ha blifvit utfördt på dåvarande hertig Karls beställning efter hans första gemåls, Marias af Pfalz, död år 1589. Detta år var vidare försoningsåret mellan hertig Karl och Johan III, hvarför intet hinder mötte att få använda konungens konstnär Boy. Emellertid gifte hertigen snart om sig med

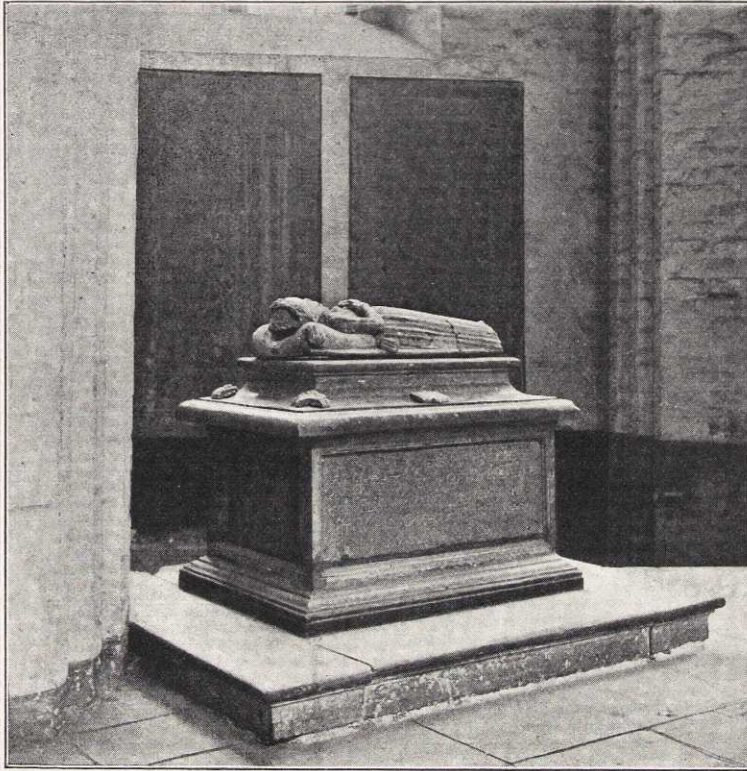

Foto. 1907.

Strängnäs domkyrka. Prinsessan Isabellas grafmonument.

Kristina af Holstein, och denna fullföljde vid makens död icke den ursprungliga planen att afbilda konungen och hans första gemål, utan i

* Denna rekonstruktion af monumentet är icke alldeles ny. Ty sedan hästen och harnesket på nådig befallning år 1859 nedtagits och flyttats till Nationalmuseum, uppgjorde prof. Scholander på uppdrag af öfverintendentsämbetet ett förslag, »afseende jämte grafvärdens iståndsättande för öfrigt att ofvanpå sarkofagen anbringa liggande bilder af Carl IX och hans båda gemåler, utförda i s. k. artifiiciel sandsten». Förslaget kunde i brist på medel icke utföras, utan nöjde man sig att till en början pålägga den slipade ofvannämnda kalkstenshäll, på hvilken bilderna voro afsedda att hvila, hvartill anvisades 200 riksdaler genom K. bref d. 27 jan. 1868. (Meddelande af lektor Isak Fehr, Strängnäs.)

Foto. 1907.

Strängnäs domkyrka. Marmorbilden på Isabellas grafmonument.

stället uppsattes endast konungens harnesk. Först långt senare fick Maria af Pfalz sitt monument, hvilket sitter på en pelare i närheten af Karl IX:s. Dess stil tyder på 1600-talets första hälft, och det är mycket sannolikt, att det uppsatts af hennes dotter Katarina och dennas make pfalzgrafven Johan Kasimir, hvilka båda ligga begrafna i samma grafhvalf som Karl IX och hans gemåler.

Foto. 1907.

Strängnäs domkyrka. Prinsessan Isabellas monument.

Vi ha velat påpeka detta docenten Hahrs intressanta uppslag i sammanhang med offentliggörandet af vidstående bilder och hänvisa för de närmare detaljerna till hans ofvan anförda uppsats.

Sannolikt få vi tillfälle att senare återkomma till behandling af dessa vackra renässansminnen, då de uppställts på sina nya platser.

S. C.

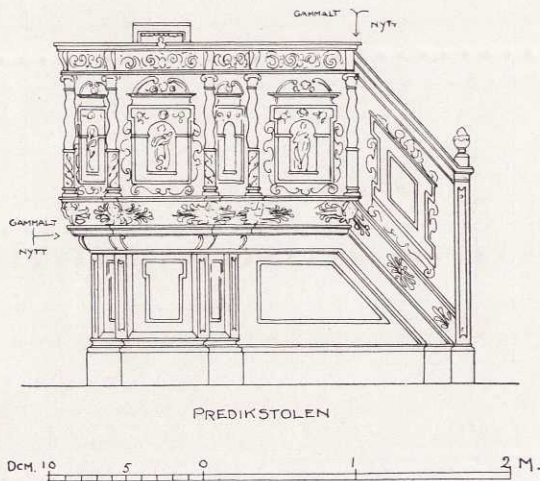
Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag. Juli—september 1907.

Torsås (Kalmar stift).

Församl. anhåller om tillstånd att i trä utföra nuvarande målade altarprydnad samt i samband därmed uppställa ny altarring.

Ö. I. Ämb. låter ark. I. Tengbom uppgöra ny ritning till altarring.

K. M:t stadfäster förslaget med Ämb:s ritning gn. K. Bref d. 5 juli 1907.

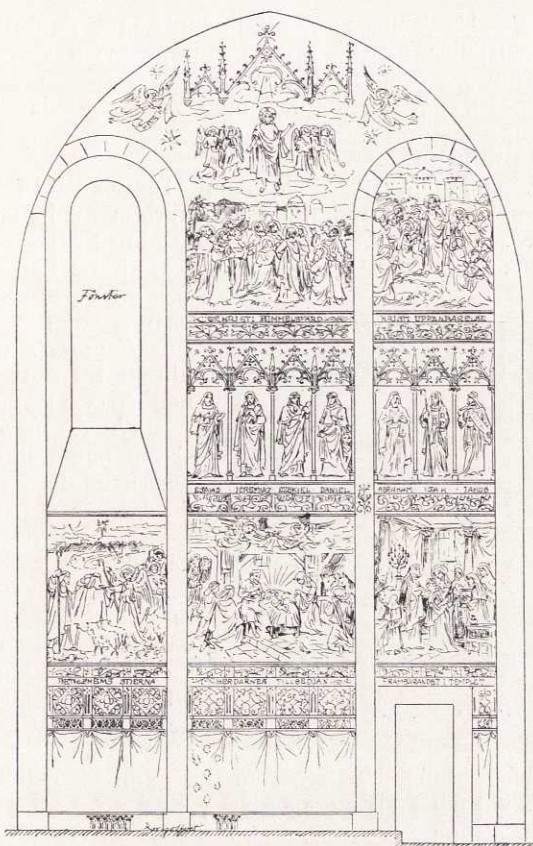

Strå. Förslag till restaurering af gamla predikstolen af ark. Ch. Lindholm.

Strå (Linköpings stift).

Församl. inlämnar till restaureringsförslag omfattande:

- 1) förändring af innertak i kyrka och sakristia samt nytt golv af trä i kyrkan,
- 2) nya fönster i kyrkan, upptagande af nytt fönster och ny dörr i sakristian samt af en ny dörr mellan kyrka och torn,
- 3) ny läktartrappa, reparation af nuvarande altare samt renowing af predikstolen.

Visby domkyrka. Artisten Häggs förslag till målningar å korets södra vägg.

Ö. I. Ämb. uppdrar åt ark. Ch. Lindholm att på orten granska förslaget. På grund af hans framställning föreslår Ämb., att höjningen af taket måtte ske enligt af Lindholm uppgjord ritning, hvaregenom någon ändring af takstolarna ej behöfde ske; vidare att det nuvarande planstengolfvet måtte bibehållas i gångarna. Den gamla rika predikstolens renovering borde uppdragas endast åt fullt kompetent person, hvarjämte föreslås, att kyrkans gamla, i sakristian förvarade altaruspsättning måtte återuppsättas i stället för den nuvarande skäligen tarfliga.

Församl. antager de föreslagna ändringarna, utom hvad som rör färgbehandlingen af taket, samt anhåller, att Ö. I. Ämb. måtte uppätta förslag till dekorerings af kyrkans väggar.

Ö. I. Ämb. hänvisar församl. att själf vända sig till ark. Lindholm för detta dekoreringsförslag.

V. H. A. Akad. har intet att invända mot Ämb:s ändringsförslag men hemställer att få pröfva kompetensen hos den person, som skall restaurera predikstolen.

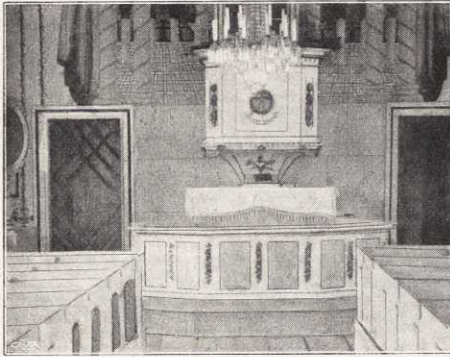
K. M:t stadfäster i enlighet med Ämb:s förslag gn. K. Bref d. 5 juli 1907.

Visby domkyrka.

Församl. inlämnar ett af artisten Herman Hägg uppgjort förslag till omdekorerung af koret i domkyrkan med målningar.

Ö. I. Ämb. och *V. H. A. Akad.* hafva intet att erinra.

K. M:t stadfäster förslaget gn. K. Bref d. 12 juli 1907.

Ångersjö kapell. Altare och predikstol.

Foto 1906.

Ångersjö kapell (Härnösands stift).

Församl. inlämnar ritningar till nytt kapell (kostnad 59,000 kr.).

Ö. I. Ämb. finner förslaget oantagligt och förordnar ark. Fr. Falkenberg att besöka orten. Han upplyser, att det nuvarande kapellet äger ett visst kulturhistoriskt värde och ingalunda verkar förfallet eller vanvårdadt utan med enkla medel borde kunna försättas i fullt värdigt skick. Ämb. hemställer, att församl. måtte afstå från sitt förslag till

nybyggnad och i stället låta reparera det gamla kapellet.

Församl. vidhåller sitt förslag.

Domkapitlet och *kontraktsprosten* tillstyrker reparationsförslaget.

Ö. I. Ämb. afstyrker bestämdt det inlämnade ritningsförslaget.

K. M:t vägrar stadfästa det af församl. inlämnade förslaget men förklarar, att hinder icke möter för församlingen att efter i behörig ordning fattadt beslut iståndsätta kapellet i enlighet med af *Ö. I. Ämb.* upprättadt förslag. Skrifvelse d. 12 juli 1907.

Tranemo (Göteborgs stift).

Församl. inlämnar ett af ark. Ch. Lindholm uppgjort förslag till glasmosaik i fönstren, afsedt att utföras af Fern & Perssons förgyllerietabl. i Göteborg.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

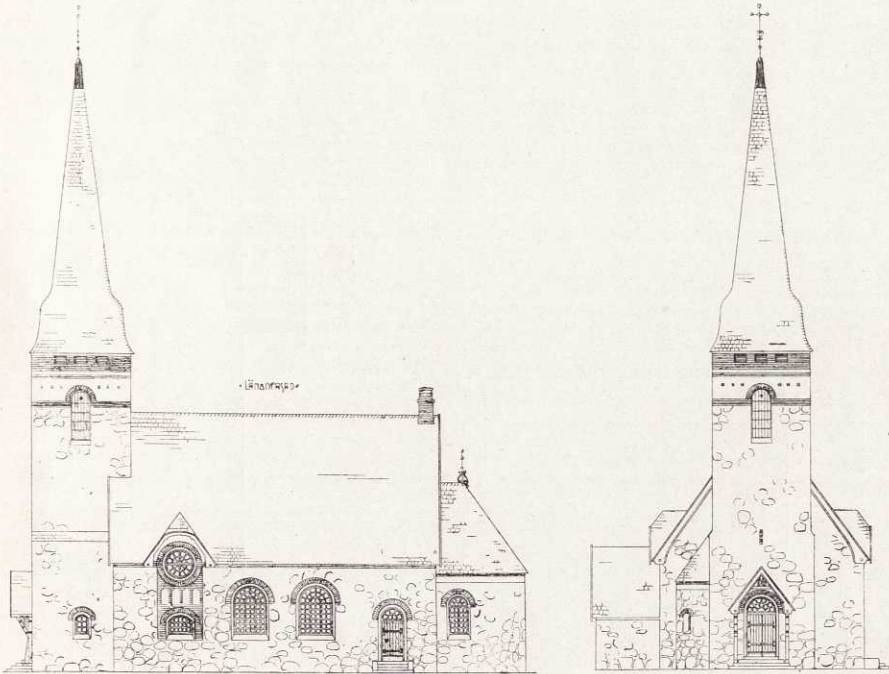
K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 19 juli 1907.

Högsjö (Härnösands stift).

Församl. inlämnar ett af ark. A. Thurdin uppgjort restaureringsförslag, omfattande:

1) omläggning af golfvet, ombyggnad af läktaren och dess trappor,

2) nya bänkar,

Långfasad.

Tornfasad.

Södra Härene. Ritning till ny kyrka af ark. G. Améen.

3) ompnutsning och dekorerung af väggar och tak,

4) ny uppvärmningsanordning.

Ö. I. Ämb. låter ark. A. Johansson omarbete dekoreringsförslaget, hufvudsakligen genom reduktion af vissa öfverlastade partier.

Församl. godkänner dessa ändringar.

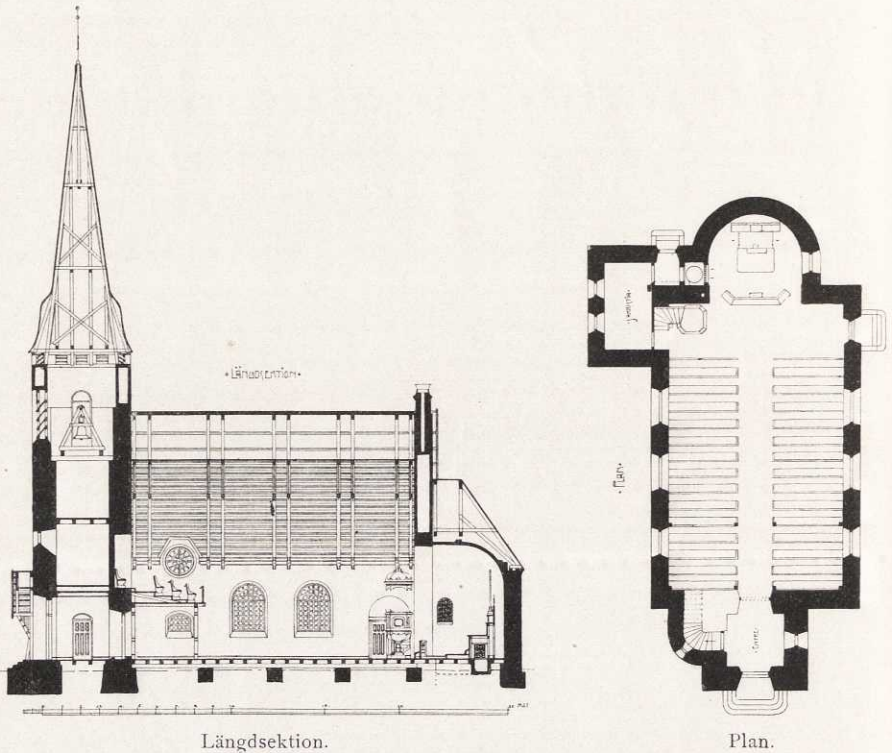
K. M:t stadfäster förslaget med Ämb:s omarbetning gn. K. Bref d. 19 juli 1907.

Kalfsvik (Växjö stift).

Församl. inlämnar förslag till inre dekorerung af kyrkan samt till upptagande af ett fönster ofvan predikstolen och i samband därmed predikstolstakets höjande.

Ö. I. Ämb. låter ark. I. Tengbom granska förslaget på orten, hvarvid åtskilliga ändringar göras och detaljföreskrifter ang. färgbehandlingen lämnas, bl. a. att inredningsföremålen vid ommålning borde erhålla samma utseende som de nu ägde, samt att själfva altartaflan icke borde röras.

K. M:t stadfäster det af Ämb. ändrade förslaget gn. K. Bref d. 26 juli 1907.

Södra Härene. Ritning till ny kyrka af ark. G. Améen.

Södra Härene (Skara stift).

Församl. insänder ett af hr J:son Fries uppgjort förslag till ny kyrka i stället för den nedbrunna (kostnad 29,400 kr.).

Ö. I. Ämb. finner detta förslag oantagligt på grund af såväl estetiska som tekniska och praktiska olägenheter. Låter ark. G. Améen uppgöra ett helt nytt förslag, hvars kostnad (35,000 kr.) icke öfverstiger det af församl. inlämnade förslaget, hvars kostnadsberäkning var för lågt tilltagen.

Församl. antager Améens förslag, som af *K. M:t* stadfästes gn. K. Bref d. 26 juli 1907.

Norrbärke (Västerås stift).

Församl. inlämnar ett af ark. G. Améen uppgjort förslag till begravningskapell invid församlingens kyrkogård.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 26 juli 1907.

Stockholm. Storkyrkan.

Församl. anhåller om tillstånd att göra sådan ändring i det gn. K. Bref d. 28 febr. 1907 (se sid. 157) fastställda förslaget till inre

restaurering af kyrkan, att dess norra och södra läktare finge indragas så som bifogad ritning utvisade.

Ö. I. Åmb. har intet att invända.

K. M:t stadfäster ändringen gn. K. Bref d. 26 juli 1907.

Villberga (Uppsala ärkestift).

Församl. inlämnar ett af ark. S. Cronstedt uppgjort restaureringsförslag omfattande:

- 1) nytt golf, i gångarna af kalksten, under bänkarna af trä,
- 2) igenmurning af korfönstret och det mindre sakristifönstret; upphuggning af västra och södra portalerna samt upp-tagande af en dörröppning å vinden till korets öfverbyggnad,
- 3) ombyggnad af orgelläk-taren med anordnande af vind-fang under; uppställande af nya bänkar,

4) värmeledning,

5) restaurering af äldre målningar.

Ö. I. Åmb. har intet att erinra.

V. H. A. Akad. meddelar, att målningarna undersökts gn. riksantikvariens försorg, samt att detaljföreskrifter lämnats åt målning-restauratören.*

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 26 juli 1907.

Tveta (Strängnäs stift).

Församl. inlämnar en af ark. S. Cronstedt uppgjord ritning till ny korbyggnad invid östra gaveln af kyrkan.

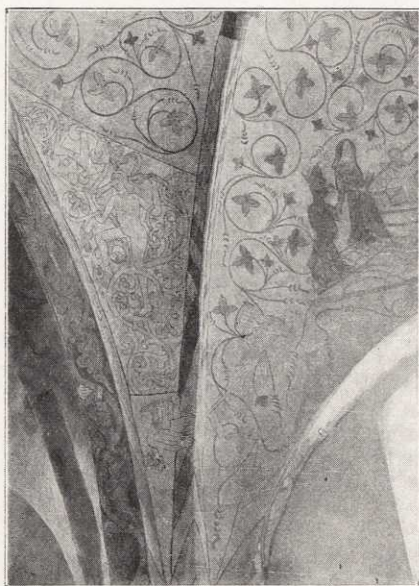
Ö. I. Åmb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 10 aug. 1907.

Göteborg. Landala kapell.

Församl. inlämnar ritning till ny sakristia.

Ö. I. Åmb. har intet att erinra.

Villberga. Hvalfmålningar. Rankornamentet med den nakna figuren tillhör det senare målningslagret. Foto. 1907.

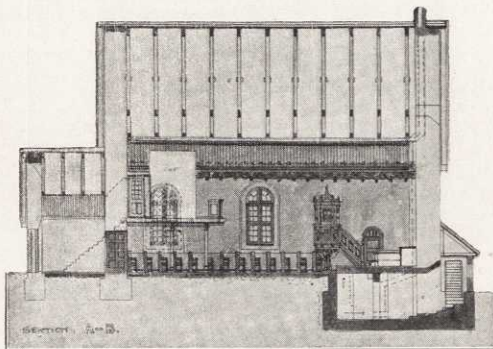
* *Församl.* hade nämligen utan vederbörligt tillstånd börjat framknacka målningarna, hvarom anmälan inkom till Riksantikvariern. Kyrkans hvalf voro täckta med 2 lager målningar, det äldsta sannolikt från 1400-talets första, det yngre lagret från dess sista fjärdedel. Emellertid var redan allra största delen af det yngre lagret bortknackadt, då undertecknad på Riksantikvarierns anmodan besökte kyrkan. Alltså ett värdefullt konsthistoriskt material förintadt utan att tillfälle gifvits till dess undersökande. Sådana brott mot gällande förordningar och de enklaste kraf på pietet borde dock icke tolereras, äfven om de, såsom här var fallet, gjorts i god tro. Restaureringen af målningarna anförtröddes sedermera åt dekorationsmålaren Norström.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 10 aug. 1907.

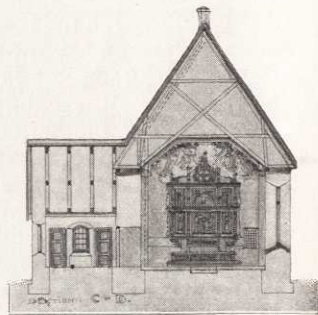
Vånga (Linköpings stift).

Församl. inlämnar ett af ark. Agi Lindegren uppgjortt restaureringsförslag, som omfattar:

- 1) sakristians aptering till värmekammare; inredning af ny sakristia i norra korsarmen,
- 2) flyttning af predikstolen,

Längdsektion.

Tvärsektion.

Öjaby. Restaureringsförslag af ark. Axel Lindegren.

- 3) inre dekorerung.

Ö. I. Ämb. förordnar hofintendenten G. Lindgren att besöka orten. Han lämnar nya ritningar, som enligt församl:s beslut omfatta blott inre dekorerung och nya bänkar.

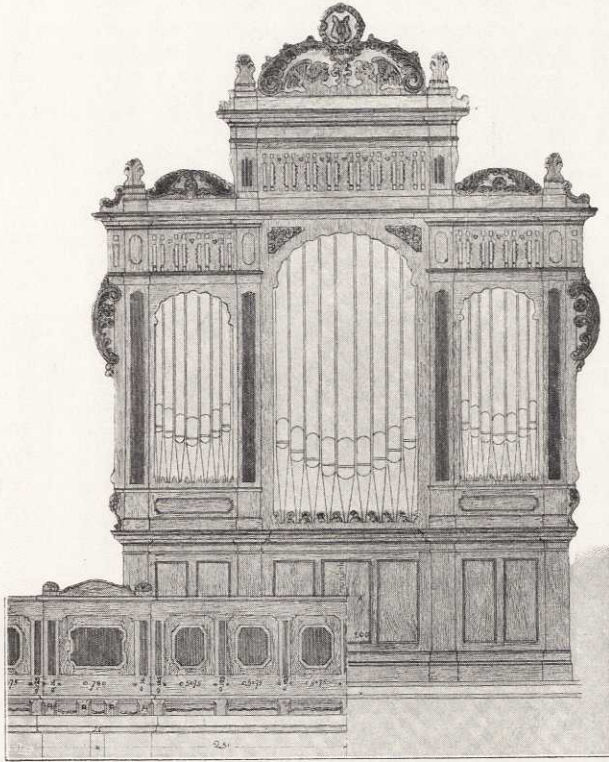
K. M:t stadfäster dessa nya ritningar gn. K. Bref d. 10 aug. 1907.

Öjaby (Växjö stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag med en kostnad af 17,612 kr.

Ö. I. Ämb. låter ark. Axel Lindegren besöka kyrkan, och han uppgör ett nytt förslag:

- 1) ytermurarne påmuras, fönsterbänkarne höjas och hufvudgångens dörröppningar förstoras,
 - 2) förändring af innertakets kontur,
 - 3) golvet lägges med plansten i gångar, kor och vapenhus, i öfrigt af trä på underlag af konstgjord asfalt,
 - 4) ett nytt fönster upptages i sakristian, som förses med ny skåpinredning,
 - 5) orgelläktarens djup minskas och en inne i kyrkan belägen trappa till densamma anordnas,
 - 6) värmeledning anordnas.
- Detta förslag förordnas af *Ö. I. Ämb.*

Ockelbo. Ritning till ny orgelfasad af ark. G. Améen.

Församl. antar förslaget utom hvad beträffar läktartrappan, dörrarnes utvidgning, planstensbeläggningen samt skorstensanordningen. Vill täcka golvet med linoleummatta på beten.

Ö. I. Ämb. tillmötesgår församl:s önskan, utom hvad beträffar golfbeläggningen. Linoleum kan icke anses värdigt i en kyrka och är dessutom opraktiskt i en fuktig gråstensbyggnad.

K. M:t stadfäster Lindegrens förslag med de af *Ö. I. Ämb.* förordade ändringarna gn. K. Bref d. 10 aug. 1907.

Ockelbo (Uppsala ärkestift).

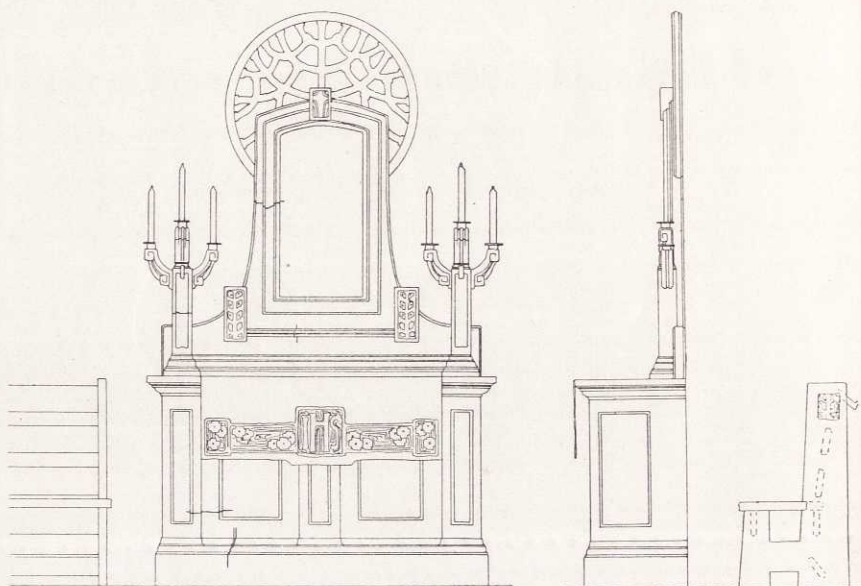
Församl. inlämnar af ark. G. Améen uppgjorda ritningar till altare, dopfunt, predikstol, orgelfasad, läktare och bänkar.

Ö. I. Ämb. tillstyrker.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 13 aug. 1907.

Norra Strö (Lunds stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag omfattande följande åtgärder:

Framifrån.

Från sidan.

Fukkasjärvi. Ritning till altare och bänkar af ark. C. Westman.

1) nya fönster i sakristian och kyrkans s. k. torfbod; borthuggning af putsen å dessa byggnader samt fogstrykning af deras tegelmurar, hvarjämte deras gafflar skulle förses med aftrappningar,

2) upptagande af det ursprungliga, nu igensatta midtfönstret i koret samt förminskande af de båda andra korfönstren till samma dimensioner och utseende som midtfönstret,

3) anordnande af värmeledning.

Ö. I. Ämb. låter ark. Th. Wählin besöka orten. På grund af hans yttrande, hemställer Ämb., att sakristian och torfboden, som uppförts på 1800-talet, måtte bibehållas putsade; vidare att vid midtfönstrets upptagande måtte göras noggranna iakttagelser öfver spår efter ursprungliga anordningar för glasets insättning m. m., som borde tjäna till förebild för den nya glasanordningen. Dessutom hade kommit i dagen, att öfver ingången från koret till sakristian befunde sig ett gammalt fönster med den ursprungliga muröppningen i väl bevaradt skick och med fönsterkarmen kvarsittande å sin plats, till större delen bibehållen. Dess smygar ha varit putsade och den inre målade med en helgonfigur å hvarje sida. Detta fönster borde bibehållas fullständigt oförändradt.

Församl. antager dessa ändringar.

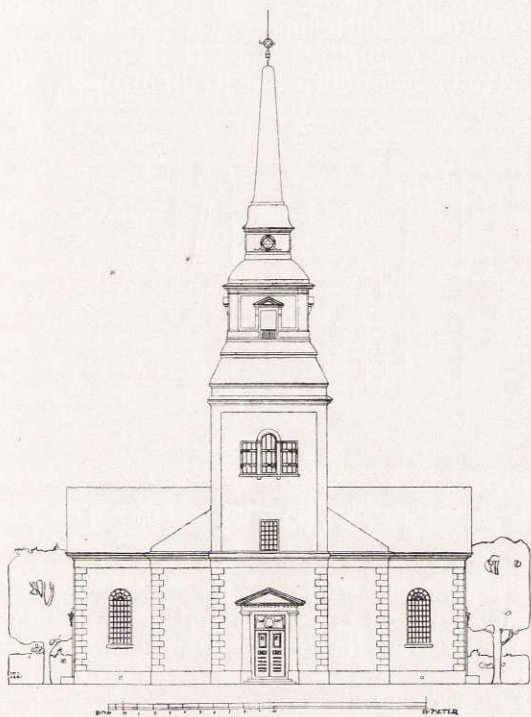
V. H. A. Akad. instämmer med Ö. I. Ämb.

K. M:t stadfäster i enlighet med Ämb:s ändringar gn. K. Bref d. 16 aug. 1907.

Jukkasjärvi (Luleå stift).

Församl. insänder ett af ark. C. Westman uppgjort restaureringsförslag omfattande:

1) ommurning af grunden under kyrkan och klockstapeln; nytt spåntak och uppsättande af mindre träspira å taknocken,

Skärkind. Västfasad. Restaureringsförslag af ark. E. Lallerstedt.

2) upptagande af tidigare förefintliga fönster under orgelläktaren samt nya trappor och dörrar till läktaren,

3) ny altarpuppställning, nya bänkar och ny predikstolstrappa.

Ö. I. Ämb. och *V. H. A. Akad.* ha intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 16 aug. 1907.

Björke (Visby stift).

Församl. inlämnar ett af byggmästaren N. Pettersson uppgjort restaureringsförslag omfattande följande åtgärder:

1) lagning af ytterputs, renhuggning och fogstrykning af äldre släthuggna partier,

2) fönstren ändras till medeltida former med glasmålningar i blyfalsar,

3) nya dörrar med beslag, nytt altare och altarring, ny orgel,

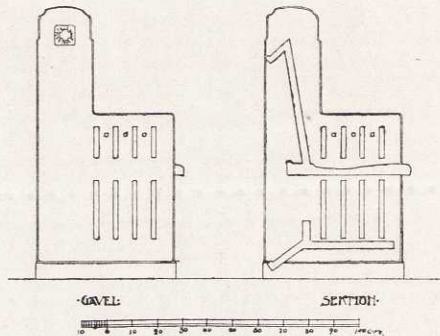
4) ny sakristia med utrymme för ångpanna till ny värmeledning,

5) restaurering af väggmålningar.

Ö. I. Åmb. låter hofintendenten G. Lindgren vidtaga vissa smärre ändringar, samt förordar placeringen af den nya orgeln framför en tillämnad tornbåge å kyrkans västra gafvel.

V. H. A. Akad. anhåller att få pröfva kompetensen hos den person, som skall utföra målningsrestaureringen.

K. M:t stadfäster förslaget med Ö. I. Åmb:s ändringar och i enlighet med Akad:s hemställan gn. K. Bref d. 23 aug. 1907.

Skärkind. Ritning till nya bänkar af ark. E. Lallerstedt.

Skärkind (Linköpings stift).

Församl. inlämnar ett af ark. E. Lallerstedt uppgjort förslag till kyrkans restaurering (kostnad 41,140 kr.), omfattande följande åtgärder:

- 1) ny tornöfverbyggnad,
- 2) förstoring af korutrymmet, förändring af altarringen och uppsättande af ett i kyrkans ägo befintligt gammalt altarskåp,
- 3) förändring af orgellåktaren samt uppställning af nya bänkar,
- 4) värmeledning,
- 5) inre dekorerung.

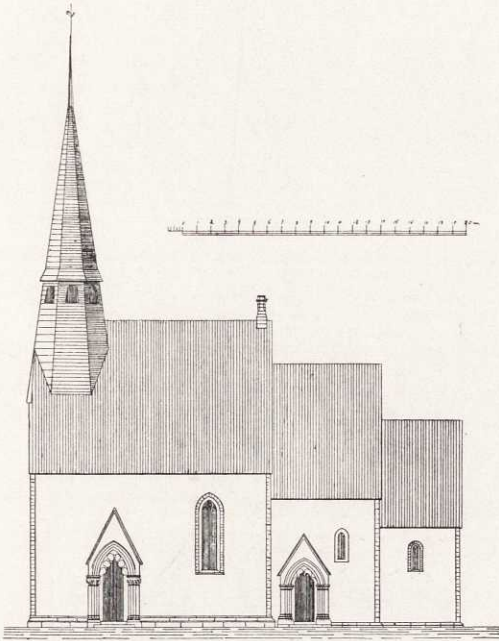
Ö. I. Åmb. och V. H. A. Akad. ha intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 23 aug. 1907.

Kräklingbo (Visby stift).

Församl. inlämnar ett af byggmästaren N. Pettersson uppgjort restaureringsförslag (kostnad 11,900 kr.), omfattande:

- 1) tornspiran ombygges, 2 järnankare inläggas öfver skeppet, muren öfver triumfbågen ommuras,
- 2) väggar och hvalf omputsas, huggen sten rengöres,

Kräklingbo. Södra fasaden.

3) nytt rundfönster i väster, nytt fönster i sakristian; nytt glas i blyfalsar i alla fönster,

4) stora porten i söder delas på höjden i två halfvor, ny dörr till torntrappan,

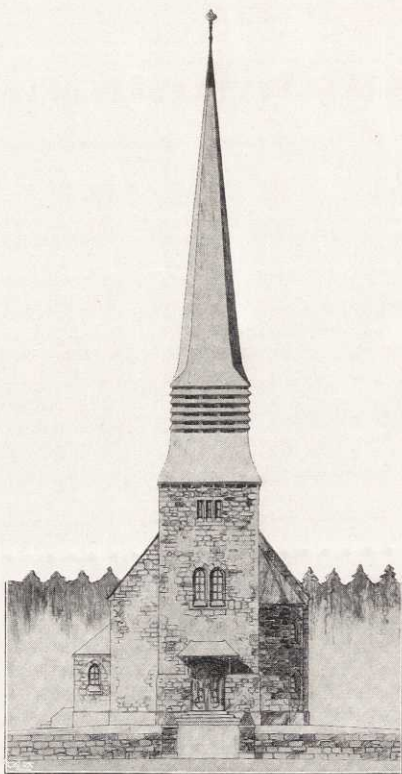
5) läktaren borttages, nytt golf (under bänkarne af trä, i gångarne af cement); bänkarne ändras, och ett gammalt altarskåp uppställs på altaret,

6) kamin insättes i nordöstra hörnet.

Ö. I. Ämb. låter hofintendenten G. Lindgren granska förslaget och hemställer, att tornet såväl till form som konstruktion göres fullständigt lika det nuvarande, att de delar af golvet, där ej bänkar stå, beläggas med kalksten. Vidare göras vissa ändringar beträffande blyfönstrens dekorerings samt föreskrifves, att noggrann undersökning angående möjligen förekommande äldre vägg- eller hvalfmålningar bör göras af sakkunnig person, innan det inre omputsas. Vidare bör någon restaurering af det gamla altarskåpet icke vidtagas förrän *V. H. A. Akad.* lämnat nödiga anvisningar och föreskrifter.

V. H. A. Akad. instämmer med *Ö. I. Ämb.* och hemställer om anmälan af alla fornyfynd under arbetets gång.

K. M:t stadfäster förslaget med respektive ändringar och tillägg gn. K. Bref d. 23 aug. 1907.

Jät. Förslag till ny kyrka af ark. E. Lallerstedt.

Jät (Växjö stift).

Församl. fick gn. K. Bref d. 10 febr. 1905 stadfästelse på ett af ark. E. Lallerstedt uppgjort förslag till ny kyrka. Då det visat sig, att kostnaderna för detta förslag voro för höga för församl., anhåller församl. nu om stadfästelse å nytt af ark. E. Lallerstedt uppgjort förslag, gn. hvilket kostnaderna nedbringas till 49,800 kr.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 13 sept. 1907.

Ramsåsa (Lunds stift).

Församl. anhåller att få uppsätta en »Christus consolator» i gips i stället för den nuvarande altartaflan.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

V. H. A. Akad. hemställer, att den gamla altartaflan måtte bevaras för framtiden.

K. M:t bifaller anhållan med *V. H. A. Akad:s* villkor gn. K. Bref d. 20 sept. 1907.

Vireda (Linköpings stift).

Församl. inlämnar ett delvis af ark. Axel Lindegren uppgjortt restaureringsförslag omfattande följande åtgärder:

1) ytterväggarna (af trä) rödfärgas, innerväggarna rappas, vapenhuset boaseras,

2) nytt korfönster upptages, nya dörrar insättas, ny torntrappa, ny läktartrappa och nya läktarstöd,

3) predikstolen repareras, förses med ny trappa och flyttas till sin gamla plats, nytt altare och altarring, nya bänkar. Å altaret uppställas ett äldre krucifix,

4) ny värmeugn,

5) äldre takmålningar restaureras, och väggarna nydekoreras.

Ö. I. Ämb. låter ark. Axel Lindegren vidtaga smärre förändringar å läktarstöden och predikstolstrappan samt hemställer, att de gamla takmålningarna måtte lämnas orörda, då de visat sig icke vara i behof af restaurering.

V. H. A. Akad. instämmer med *Ö. I. Ämb.*

K. M:t stadfäster förslaget med *Ö. I. Ämb:s* ändringar gn. K. Bref d. 20 sept. 1907.

Sigurd Curman.

SMÄRRE MEDDELANDEN.

Hieronymus-framställningar. Med anledning af Dr Brisings uppsats öfver detta ämne i föregående häfte har amanuensen i Kaiser-Friedrich-museet i Berlin Dr Valentiner, tillstållt tidskriften följande i öfversättning meddelade skrifvelse.

Då Herr Dr Roosval haft godheten att uppmana mig att foga ett yttrande till Herr Dr Brisings anmärkning angående den helige Hieronymus i Palazzo Rosso i Genua (Kult och Konst 1907 sid. 185), så begagnar jag tillfället att gifva en förut af mig framställd åsikt riktigare form. Jag fasthåller vid den väl äfven af Dr B. delade uppfattningen, att framställningar af samma slag som Genuataflan återgå till ett förloradt original af Quinten Matsys. Men man måste skilja mellan framställningar af helgonet i halffigur, i helfigur och sådana, där han bildar staffage för ett större landskap. Den sistnämnda kategorien, som brukar förekomma under Patinirs eller Herri met de Bles' namn, bör f. n. icke sättas i samband med Quinten Matsys. Ville man nämna en konstnär, till hvilken kategorien skulle kunna återföras, så vore det snarare Gerhard David, med hvilkens skola några af Patinirs verk hänga tillsammans. Den tafla, som Dr B. anför som vittne för sitt antagande, den helige Hieronymus i Lichtensteingalleriet, är med rätta bestämd som Patinir. Helgonet erinrar f. ö. i sin vridna ställning om Bles-mästare och har svåriligen något att göra med Quinten. Denna mening biträdes äfven af en af de bästa Matsys-känarne, Walter Cohen, Bonn, som dessutom meddelar mig, att signaturen

Kuinten Massys F 1513 är helt ovanlig för Quinten (han signerar alltid Metsys eller Matsys), och som dessutom riktigt anmärker, att taflan tillkommit senare än datum angifver. Påskriften kan knappast ha tillkommit före 1700-talet och tillåter, då den är ditsatt i förfalskningssyfte, ingen slutsats om en tradition. Lichtensteingalleriets tafla har icke heller någon likhet med taflan i Palazzo Rosso. Men jag medgifver gärna, att jag satt den genesiska taflan i närmare samband med Quinten än den förtjänar. Visserligen intager den bland halffiguriga Hieronymusbilder en undantagsställning så till vida som den är särskildt fint utförd och visar helgonet framför ett landskapsutsnitt. Men, såsom jag senare öfvertygat mig, stammar det i utförandet från Jan van Hemessens hand och stämmer fullkomligt med hans Hieronymusbilder i Wiens Hofmuseum äfvensom med ett hittills obeaktadt arbete af samme konstnär i Pinakoteket i Modena — Hieronymus i studiekammaren. — Att sammanställa Hemessens verk skulle väl löna sig, ty han måtte på sin tid varit mycket ansedd, eftersom hans taflor spridts till alla länder — Italien, Österrike, Spanien, Rumänien (»Matteus kallas till apostel» i konungens af Rumänien ägo) och, såsom Dr Roosval meddelar mig, Sverige. Äfven i frågan om identiteten med Braunschweiger-monogrammistens härskar oklarhet. Mycket talar dock för Eisenmanns åsikt. Så framgår redan af Karel van Manders ord, att H. äfven målade små taflor. Den af honom själf anförda taflan »Många stående apostlar, gående med Kristus upp till Jerusalem» kan näppeligen hafva innehållit halffigurer i naturlig storlek eftersom apostlarne betecknas som »stående» och »gående». Beskrifningen passar däremot mycket bra på två taflor med liknande komposition, den ena i museet i Gotha, den andra i Herr Felix Græfes ägo i Heidelberg. Båda arbetena förmedla stilistiskt mellan de signerade Hemessarna å ena sidan och monogrammistens taflor å den andra: den heidelbergska taflan står den förre närmare, den gotha'ska den senare, men båda äro af samma hand.

Wilhelm R. Valentiner.

Sällskapet Kyrkosångens Vänner.

A. Redogörelse för dess verksamhet år 1906.

a) Centralkommittén.

Denna hade sitt årssammanträde den 4 okt. i Skara. Därvid omvaldes för 1907 samtliga dess styrelsemedlemmar och adjungerade ledamöter. Bland öfriga fattade beslut må följande nämnas: 1) Luleå nybildade stiftskrets blef upptagen i sällskapet K. S. V. 2) Åt hrr R. Norén och J. A. Franzén uppdrogs att slutredigera och till Ecklesiastikministern framlämna K. S. V:s hemställan med afseende på klockare- och organistfrågans lösning. 3) Kretsarnas sekreterare böra årligen före den 1 juli till Centralkommitténs sekreterare insända en kortfattad och i språkligt hänseende sorgfälligt utarbetad redogörelse för verksamheten under det förlutna året; hvar 3:e år (från 1906 räknadt) insändes samtidigt en fullständig medlemsförteckning, uppställd i enlighet med den år 1906 publicerade. Den sistnämnda jämte redogörelsen för verksamheten 1903—1905 skulle gratis tillställas samtliga arbetande medlemmar i sällskapet (detta har sedermera skett genom vederbörande kretssekreterares försorg).

b) Kretsarna.

1. Skara stiftskrets.

Ett »allmänt sångmöte» var af kretsen anordnad i Skara den 3 och 4 okt. Den förra dagen gafs på aftonen i domkyrkan ett »Sångföredrag», därvid, med benäget biträde, utfördes åtskilliga historiskt ordnade äldre och nyare kyrkliga sångstycken. Den senare dagens f. m. upptogs af ett diskussionsmöte, därvid följande frågor behandlades: 1) Hvilka åtgärder kunna och böra vidtagas, på det K. S. V:s verksamhet må blifva mer fruktbarande? (inledare kyrkoherden W. Ålander; 2) Bör koralen göras tidsenlig? (inl. kyrkoherden G. T. Lundblad). På e. m. förekom en koralstund, ledd af prosten R. Norén. Mötet afslutades med vespergudstjänst i domkyrkan, därvid biskopen H. Dannel predikade.

Kretsen höll vid samma möte sitt årssammanträde, därvid alla funktionärer omvaldes samt stadgarnas omredigering beslöts.

2. Kalmar stiftskrets.

Under året 1906 ha liturgiska vespergudstjänster anordnats i Borgholm och Kalmar, å den senare orten såsom afslutning af stiftsmötet. Vid båda tillfällen medverkade en af pastor Olsson i Kalmar bildad blandad kör. Församlingarnas intresse för dessa gudstjänster synes fortfarande vara lifligt. Glädjande har ock varit att märka menighetens kraftiga deltagande i den rytmiska psalmsången.

Under stiftsmötet hölls af pastor P. Valerius Olsson ett synnerligen väckande föredrag om »Församlingens aktiva deltagande i gudstjänsten, särskildt den kyrkliga sången».

I en och annan af stiftets församlingar hafva lokalkörer bildats, med hvilkas biträde vespergudstjänster kunnat hållas.

Kretsens styrelsemedlemmar omvaldes för 1907. Till ombud i Centralkommittén utsågs rektor Josef Lind i Kalmar.

3. Linköpings stiftskrets.

Vid sammanträde den 8 jan. 1906 i Linköping beslöts bl. a. att på lämpligaste sätt söka åstadkomma samarbete med stiftets organistförening, hvilket betraktades som ett oeftergiftigt villkor för kyrkosångens höjande i församlingarna. Följande dagar höllos vespergudstjänster i Kärna kyrka invid Linköping samt i domkyrkan. Förutom vid nämnda tillfällen sjöng kören flera sånger vid de gudstjänster, som den 9—11 jan. anordnats af inom stiftet i kyrkans intresse arbetande föreningar. Åhörarne voro särskildt vid vespergudstjänsterna talrikt samlade; den rikliga kollekt, som upptogs för bestridande af med vespergudstjänsterna förenade kostnader, vittnade ock om allmänhetens oförminskade intresse för dylika gudstjänsters anordnande.

Vid organistföreningens årsmöte den 18 juli i Norrköping diskuterades frågan om samarbete med K. S. V. Föreningen uttalade därvid sitt varma behjärtande af denna viktiga angelägenhet och uppdrog åt sin styrelse att tillsammans med K. S. V:s deputerade anordna ett gemensamt möte nästa sommar å en centralt belägen plats i stiftet, något som af K. S. V:s tillstådesvarande ombud framhållits som synnerligen önskvärdt.

Sitt årsmöte höll stiftskretsen i Linköping den 20 aug., därvid, förutom omval af funktionärer förekom diskussion om centralkommitténs fråga angående lämpliga åtgärder för höjande af sången å lägerplatserna, äfvensom beslut fattades att icke såsom hittills koncentrera verksamheten på sångarfärder, konserter o. d., utan att hufvudsakligen genom anordnande af diskussioner, koralafnarn m. m. söka främja föreningens syften.

Slutligen må nämnas, att 14 ex. af tidskriften »Kult och konst» genom vice ordförandens försorg blifvit spridda inom stiftet.

4. Strängnäs stiftskrets.

Den 18—20 juni 1906 hölls i Strängnäs allmän stiftskonferens, hvarvid äfven stiftskretsen af K. S. V. hade sitt ordinarie årssammanträde. En vespergudstjänst hölls i domkyrkan den 3:e mötesdagen.

Något allmänt diskussionsmöte kom detta år ej till stånd.

Inom flera församlingar har man börjat att i kyrka och skola tillgodogöra sig de arbeten, som genom Centralkommitténs försorg utkommit. Gammalrytmiska koraler får man nu ofta höra både vid den offentliga gudstjänsten och i skolorna. Men många präster och organister hysa ännu stora betänkligheter vid, ja rent af ovilja mot den gammalrytmiska formen. Dessa betänkligheter grunda sig dock ofta på, att de rytmiska koralerna vid utförandet »misshandlas», på så sätt att den ledande organisten antingen utför rytmen alldeles oriktigt eller ock spelar i en så svindlande fart, att församlingen icke kan följa med. Det gäller nu att söka bortarbota dessa skefheter.

Styrelsen omvaldes för 1907.

5. Växjö stiftskrets.

a) *Växjöafdelningen* har under 1906 arbetat hufvudsakligen på samma sätt som under närmast föregående år. Sålunda har kören varit samlad till öfning en gång under hvarje kvartal och i samband därmed hållit sånggudstjänster på skilda platser inom stiftet. Passionsvesper var anordnad i Jönköpings Sofiakyrka den 16 mars, då årsmöte hölls med hela stiftskretsen. Båda körerna medverkade vid denna vesper, som var synnerligen anslående och talrikt besökt. Sällskapets ordförande, domprosten Henning, predikade. Reformationsgudstjänster höllos i Åsheda den 16, i Näshult den 17 maj, i Ljungby den 4 och i Vislanda den 5 juli. Den 19 dec. hölls i Växjö domkyrka matutin, företrädesvis anordnad för stadens skolbarn såsom en afslutning af höstterminen.

Ett styrelsesammanträde har under året hållits, då väckta förslag om ändring af sällskapets stadgar varit under debatt. — Vid sångsammanträdena hafva alltid några aktuella frågor genom föredrag och diskussion afhandlats. På årssammankomsten behandlades frågan om åstadkommande af större enhetlighet vid de båda körnas verksamhet ute i församlingarna. Vid besöket i Ljungby, då Jönköpingsafdelningen äfvenledes var tillstädes, diskuterades de frågor, som Centralkommittén utsändt till behandling af kretsarna. Vid decembersammanträdet höll pastor D. Rudin ett särdeles intressant och instruktivt föredrag om orgelns användning vid gudstjänsten. Frågan om spridningen af sällskapets organ »Kult och konst» blef då föremål för meningsutbyte, äfvensom frågan om psalmvalet vid de allmänna gudstjänsterna. De aktiva medlemmarna bland både präster och kantorer hafva hvar på sin ort anordnat enkla sånggudstjänster, vid hvilka församlingarnas skolbarn och ungdom varit de företrädesvis medverkande. Härigenom hafva de inom församlingarna förefintliga sångkrafterna samlats och utvecklats samt intresset hos både äldre och yngre stegrats. All sång har vid dessa tillfällen varit utslutande unison.

Såsom ett slutomdöme om verksamheten kan sägas, att kyrkosångsfrågan omfattas med ett allt större intresse af den kyrkobesökande allmänheten.

b) *Jönköpingsafdelningen* har också haft sina stadgeenliga sammanträden och öfningar, vid hvilka förekommit rytmisk psalmsång, mässång och korsång. Utom de nämnda tillfällen, då båda körerna varit sammanslagna, har Jönköpingsafdelningen haft reformationsvesper i Skärstad, skördevesper i Svartorp och Malmbäck, adventsvesper i Månarp, matutin i Barkeryd vid Tveta prästsällskapskonferens och ändtligen vesper i

Nässjö. Vid en del af de nämnda gudstjänsterna hafva blandade körer från Jönköping och Nässjö medverkat. Samtliga gudstjänsterna hafva varit talrikt besökta. Sångarne hafva genom det hjärtliga och frikostiga mottagande, de rönt bland församlingsborna, värmts och lifvats till förnyade ansträngningar i det påkostande och tålmodspröfvade kyrkosångsarbetet. Det har visat sig, att kyrkosång ännu är nyckeln till hjärtat hos mängden, som eljest förblifvit kall och likgiltig för heliga ting.

Tilläggas bör, att vid en i slutet af det föregående året föranstaldt förfrågning hos stiftets alla församlingspastorer och organister en betydande majoritet gifvit ett gynnsamt svar på dessa spörsmål:

a) »Har inom eder församling försports något intresse för och frukt af K. S. Vs arbete?» (105 ja och 61 nej), samt

b) »Har den rytmiska psalmsången omfattats med intresse af församlingsmedlemmarna?» (110 ja och 56 nej).

I 92 församlingar befunnos lokalkörer af barn eller äldre vara bildade, och 32 bland dessa körer förklarade sig villiga att ansluta sig till och låta sin verksamhet regleras af kretsens hufvudkörer.

6. Lunds stiftskrets.

Kretsen har under året 1906 förlorat sin ordförande, kontraktsprosten G. Strömer, som alltsedan dess stiftande den 2 mars 1892 innehafvt detta förtroendeuppdrag. Med oförminskadt intresse omfattade han föreningens verksamhet in i det sista, fast svikande krafter alltmera hindrade honom att arbeta för kyrkosångssakens framgång; och det måste hafva känts bittert för honom, då han omsider meddelade, att hans brutna hälsa nödgade honom att träda tillbaka från ordförandeplatsen. Hans afsägelse hade ej hunnit behandlas, då hans död inträffade den 10 augusti 1906.

Vid sitt sammanträde den 11 septemner 1906 valde kretsen till sin ordförande professorn i praktisk teologi vid Lunds universitet, teol. doktor O. Holmström (för öfrigt skedde omval af styrelsen), samt beslöt att företaga en omläggning af sin arbetsplan, så att kretsen genom kyrkosångsmöten, till hvilka särskildt organister och kantorer samt folkskolans lärare och lärarinnor inbjudas, och genom föredrag m. m., skulle söka väcka allmänhetens intresse för föreningens verksamhet, på det att allt flera måtte ingå i föreningen och deltaga i dess arbete.

Körens offentliga verksamhet har under året varit inskränkt därtill, att den sjungit vid Lunds stifts prästmöte den 11—13 september.

Sedan ett förut gjort försök att komma till samarbete med Lunds stifts organist- och kantorsförening ej ledt till åsyftadt resultat, vände sig kretsens styrelse den 3 oktober 1906 till styrelsen för nämnda förening med hemställan, bland annat, huruvida det ej vore lämpligt, att de båda föreningarnas möten höllos på samma ort och tid samt att dessa möten ordnades så, att hvardera föreningen först hade sammanträde i sin särskilda lokal för behandling af de ärenden, som stodo på dess särskilda föredragningslista, hvarefter de kunde mötas till gemensamt tankeutbyte rörande frågor, som kunde väckas och befinnas lämpliga för gemensam behandling.

Ärendets vidare behandling tillhör följande arbetsår.

7. Uppland—Stockholmskretsen.

Vid kretsens årsmöte i Stockholm den 27 och 28 november anordnades förra dagen en *sångafton* in Adolf Fredriks kyrka med hufvuduppgift att låta församlingen få ett intryck af den musikaliska omklädnad, som *Rich. Norén* och *John Morén* utarbetat till *Edvard Evers'* »Tillägg till 1819 års psalmbok». Uppsjungning af 18 valda melodier skedde under ledning af Östermalms kyrkokör. Menigheten, som till trängsel fyllde kyrkan, deltog med stigande intresse och kraft i sången efter de utdelade textbladen.

Följande dags förmiddag upptogs af kretsens offentliga förhandlingar på Adolf Fredriks kyrksal. Tvenne ämnen behandlades: 1) *Hvilka åtgärder kunna och böra vidtagas, på det att K. S. Vs verksamhet må blifva mera fruktbringande?* Inledningsföredraget af kyrkoherden *F. W. Ålander* (Mariestad) är infördt i 2:a häftet af Kult och konst för år 1907. 2) *Finnas några giltiga skäl att uppskjuta ett allmänt återgående till psalmsångens ursprungliga, folkmässigt rytmiska form?* Inleddes af direktör *John Morén*. — Under diskussionen väcktes förslag om att afsöndra Stockholm från Upplandskretsen, »emedan kretsen vore för stor, för att dess verksamhet skulle kunna bli tillräckligt fruktbringande». Med anledning häraf beslöt kretsen anmoda förslagsställaren,

hofpredikanten E. D. Heüman, att sammankalla ett möte för diskussion om bildandet af en särskild krets i hufvudstaden af K. S. V.

Mötet afslöts i Adolf Fredriks kyrka med en högtidlig *vespergudstjänst*, som till firningsämne hade: Det nationella samhället. En kort predikan hölls af kyrkoherden Heüman.

8. Karlstads stiftskrets.

På grund af sjukdomsfall bland styrelseledamöter samt andra inträdda ogynnsamma förhållanden har den offentliga verksamheten under år 1906 legat nere.

9. Västerås stiftskrets.

Kretsens årsmöte hölls i Köping den 11 september 1906, då bl. a. förekommo till behandling de af kyrkoherden Fredlund inledda frågorna:

1. »Behöfver vårt högmässoritual reformeras?»

2. »Huru bör liturgens sång utföras för att motsvara sin liturgiska ställning?»

Dessutom ventilerades en af direktör N. V. Törnell, Väster-Färnebo, väckt fråga »om skrifvelse till Kyrkosångens Vänners Centralkommitté angående vidtagandet och fullföljandet af åtgärder i och för höjandet af våra kyrkomusikers sociala och ekonomiska ställning», hvarvid enhälligt beslöts att »ingå till Kyrkosångens Vänners Centralkommitté med anhållan, att denna måtte vidtaga erforderliga åtgärder snarast möjligt för att åstadkomma nödiga reformer i fråga om kyrkomusiciens utbildning, tjänsteställning, aflöningsförhållanden, pensionering m. m. — allt i enlighet med det beslut, som i ärendet fattades vid Kyrkosångens Vänners andra allmänna förbundsfest i Västerås den 5 och 6 juni 1901».

Vidare förekom vid mötet en »koralafton» under ledning af kyrkoherden Fredlund och såsom afslutning en särdeles anslående liturgisk aftonbön.

Stiftskretsen har i öfrigt under år 1906 ej kunnat vidtaga några mera effektiva åtgärder för främjandet af Kyrkosångens Vänners syftemål — detta till följd af kretsens föga lysande ekonomiska ställning för närvarande. Dock må man väl hoppas, att den af K. Maj:t beviljade kollekten samt en ökad tillslutning från såväl präster och organister som allmänheten i öfrigt måtte skänka större framgång åt föreningens arbete.

10. Göteborgs stiftskrets.

På årssammanträdet den 13 febr. diskuterades de af Centralstyrelsen uppställda frågorna.

Då fattades ock det bestutet att vid hvarje körsammanträde i följd genomgå några koraler ur Kyrkosångens Vänners koralbok för att närmare lära känna dessa och under gemensamt studium blifva bättre i stånd att hvar på sin plats befrämja kännedomen om dessa koralskatter.

Många glädjande tecken tyda på, att kyrkosångssaken kommer att gå framåt med kraft.

11. Lule stiftskrets.

Kretsen stiftades i Åsele den 5 april 1906 genom beslut af därvarande sångförening att ombilda sin verksamhet i K. S. V:s riktning. (Se härom Kult och konst 1906 sid. 144 ff.). Arbetet bedrefs så raskt, att en första vespergudstjänst och en i stor stil anordnad psalmafton kunde hållas under påsken och K. S. V:s koralbok kunde definitivt antagas till ledning vid psalmspelningen under gudstjänsterna.

På grund af de säregna förhållandena i Lule vidsträckt stift fördelas arbetet här på lokalföreningar inom de olika församlingarna. Dessa bilda blandade körer, barnkörer och äfven manskörer i och för kyrkosångens höjande och reformerande hvar på sin ort. Kyrkosångsrörelsen står här på »den allmänna rösträttens» grund. Blandad kör är här dess hufvudorgan. Män och kvinnor sitta i styrelserna, och kvinnorna ha icke varit minst verksamma och ihärdiga, snarare tvärt om. Hittills bildade lokalföreningar höra alla till lappmarksförsamlingar.

Åsele K. S. V. har under 1906 haft ett 50-tal öfningar och »uppträd» omkring 30 gånger (nämligen vid 2 vespergudstjänster, 2 psalmaftrar, 3 konserter på högtidsdagar samt vid djurskydds-, nykterhets-, folkbildnings- och fosterländska möten).

Vilhelmina K. S. V. (stiftad den 6 maj) har haft ett 30-tal öfningar och bland annat hållit en vespergudstjänst och en större psalmafton, men har ej ansett lämpligt införa den rytmiska psalmsången vid gudstjänsten annat än undantagsvis, af pietet för församlingens åldrige klockare. — Inom Nästansjö stora by öfvas flitigt och sjunges vid »bönerna» rytmisk psalmsång.

Gellivare K. S. V. (stiftad den 7 nov.). Barnkören medverkar söndagligen vid gudstjänsten. Blandade kören uppträdde med högtidssånger vid julgudstjänsterna.

Stensele K. S. V. (stiftad den 21 nov.)* har medhunnit ett 30-tal öfningar och uppträdt ett 10-tal gånger, bl. a. vid 2 psalmaftnar och 4 konserter. Föreningen har lyckats genomdriva psalmsångens reformation och har dessutom insjungit medel till altarduk och antependium (hvilka under jan., febr. och mars 1907 också blifvit af föreningsmedlemmar förfärdigade och nu pryda kyrkan).

I *Lycksele* ha några första steg tagits till psalmsångens reformerande alltifrån den 15 oktober. Likaså i *Skellefteå* stads- och landsförsamling. Vid *seminarierna* i Umeå, Skellefteå och Lycksele öfvas rytmisk psalmsång. Af stiftskretsens sångledare ha psalmaftnar (utom de nämnda i Asele, Gafsele by, Vilhelmina, Stensele och Barsele by) hållits i Dorotea, Lycksele 2 st., Vindelgränsele by, Sorsele 2 st., Gargnäs och Vännäs byar. Dessutom har vid husförhören alltid den rytmiska psalmsången demonstrerats.

Reformationen har således gjort en god början. Medlemsantalet har från juni månad fördubblats och var vid årets slut mer än 150 personer.

B. Från Centralkommitténs sammanträde den 31 juli 1907 i Jönköping.

För år 1908 omvaldes till ordf. biskopen U. L. Ullman, v. ordf. och kassaförvaltare kyrkoherden K. Thunander (St. Sundby), sekreterare och bibliotekarie kyrkoherden G. T. Lundblad (Trollhättan), äfvenså adj. ledamöterna prosten R. Norén, direktörerna J. Morén och J. Lindegren samt pastor H. Palm; till adj. medlem nyvaldes musikdirektören och organisten vid Allhelgonkyrkan i Lund fil. kand. N. P. Norlind.

Vidare fattades bl. a. följande beslut:

1. Till Seminariekommittén skulle insändas en hemställan om kyrkosångens bättre tillgodoseende i de nya bestämmelserna för folkskoleseminarierna samt i den väntade nya Normalplanen.
2. Till Konsistorierna skulle göras en hemställan om främjande af tidskriften *Kult* och konstns anskaffande för kyrkoarkiv och länebibliotek.
3. Årsberättelsen 1906, som inflyter i *Kult* och konstns text, skall i afdrag gratis utdelas till K. S. V:s alla arbetande medlemmar, detta genom vederbörande kretssekreterares försorg.
4. Forts. af preludiesamlingen inställes tillsvidare (prenumeranter därå för 1907 återfå prenumerationsavgiften genom anhållan å resp. postanstalter).
5. Allmän förbundsfest firas 1908 i Kalmar.

C. Centralkommitténs frågor och erinringar

till kretsarna (aftryck ur *Kult* och *Konst* år 1905 sid. 146 med tillägg 1907; jfr K. o. K. år 1907 sid. 144 o. följ.).

I. Frågor,

som, där de ej ännu upptagits till behandling, torde behandlas vid kretsarnas möten, hvarefter svaren insändas till Centralkommitténs sekreterare.

1. *Hvilka åtgärder kunna och böra vidtagas till förbättring af den fosterländska och kyrkliga sången å lägerplatserna?*

Frågan har förberedelsevis behandlats vid centralkommitténs årsmöte under K. S. V:s 3:e allmänna förbundsfest i Uppsala den 19 sislidna augusti på grund af en från Västerås-kretsens inkommen skrifvelse i ämnet. Oberoende af de åtgärder, som från centralkommitténs sida komma att vidtagas, torde dock denna frågas stora nationella betydelse kräfva, att den behandlas äfven vid kretsarnas möten öfverallt ute i landet. Allmänhetens uppmärksamhet och intresse för densamma torde därigenom bättre vinnas. En god lösning af densamma torde ock därigenom underlättas. Saken gäller landets värnpliktiga ungdom, dess fortsatta bildning i fosterländsk samt religiöst-sedlig anda.

* Se notisen i *Kult* och *konst* 1906 sid. 296.

2. *Huru skall en fruktbringande samverkan mellan K. S. V. och organistföreningarna åstadkommas och ordnas?*

Sällskapet K. S. V., som inom sig sluter ett icke obetydligt antal organister och kantorer, hyser det varmaste intresse för de sträfvanden, organistföreningarna upptagit på sitt program, men är ock öfvertygad om, att dessa skola lättare och snarare komma till ett lyckligt resultat genom fördomsfri och ädel samverkan mellan dem och sällskapet. Möjliggörandet af och de lämpliga formerna för dylik samverkan är innebörden af denna viktiga fråga.

Flera gånger och senast t. o. m. vid organistmötet i Stockholm 1907 (af hrr Norlind och Rendahl m. fl.) har offentligen påståtts, att K. S. V. *som villkor för dylik samverkan* fordra obetingadt godkännande af *alla* de rytmiska former och detaljer, som förekomma i K. S. V:s koralbok (utg. af G. T. Lundblad), speciellt den s. k. »blandade taktarten» (= sextakt med växlande betoning; exempelvis ursprungliga rytmen i mel. 77, 113 m. fl. hos Hæffner). Och så länge så vore fallet, kunde ingen samverkan ifrågakomma.

Detta påstående saknar all grund. Sällskapets stadgar innehålla ej minsta tillstymmelse till dylika villkor för medlemskap uti eller samverkan med sällskapet. Faktiskt finnas flere medlemmar af sällskapet, som ingått och obetingadt upptagit däri, ehuru de ej godkänna alla och speciellt nämnda rytmiska former i sällskapets koralbok. Och om något uteslutande från sällskapet af denna orsak har gifvetvis aldrig varit fråga. *Det förmenta hindret för samverkan med K. S. V. finnes således alls icke till.* Detta faktum torde vid den viktiga frågans behandling i kretsarna och vid organistmöten *noga observeras.*

II. Erinringar

rörande sällskapets verksamhet och formerna därför.

1. På grund af den erfarenhet, som under senare åren inom några kretsar vunnits, förordas såsom en synnerligen lämplig form för sällskapets verksamhet anordnandet af *offentliga diskussions- och sängöfningsmöten å skilda orter inom resp. kretsområden.* Dessa möten kunna lämpligen öppnas med en kort liturgisk morgonbön i ortens kyrka samt avslutas med en enklare eller rikare *vespergudstjänst*, därvid ortens sångkrafter, om ock blott en unison skolkör, säkerligen gärna lära vilja medverka. Diskussionen inledes med kortare anföranden af någon medlem i kretsen, präst eller organist.

2. I samband med dessa möten eller fristående från dem, eventuellt i stället för avslutande vespergudstjänst, är synnerligen lämpligt att anordna offentliga s. k. *koralaftnar* eller *kyrkosångsaftnar.* Med eller utan inledande *populärt kyrkosångshistoriskt föredrag* företages därvid, efter några inledande anvisningar och upplysande notiser samt framför allt möjligast bästa föresjungning af ledaren, gemensam uppsjungning af valda rytmiska koraler. För sagda ändamål hänvisas dels till »*Kyrkosången 1904*», där rikligt material för historiskt inledningsföredrag kan hämtas, dels till »*Valda typiska koraler i reviderad rytmisk form*» enligt K. S. V:s koralbok (2:a uppl.), som naturligtvis därvid bör användas. De valda typiska koralmelodierna å särskilda tryckta blad, afsedda att för tillfället utlånas bland menigheten, kunna å kr. 5 per 100 ex. rekvireras hos prosten Rich. Norén, adr. Torstunaby. Hvarje krets bör äga ett tillräckligt antal exemplar däraf. I stället för Valda typiska koraler kunna ock med fördel användas: *Kyrkosångens Vänners Psalm melodier i urval, ordnade efter psalmboken*, utgifna af G. T. Lundblad (Land, C W. K. Gleerups förlag); pris 50 öre i mjukt, rödt klotband och bekvämt fickformat.

Dylika koralaftnar skola, om de rätt ledas, aldrig förfela att göra ett levande intryck af den rytmiska psalmsångens afgjorda företräde. Dylika sångstunder ha ock öfverallt i olika delar af vårt land, i stad och på landet, af församlingarna omfattats med det lifligaste intresse och aldrig visat sig erbjuda några verkliga svårigheter. Anordnandet af sådana rekommenderas därför på det varmaste.

3. Även rekommenderas mera *slutna öfningsmöten* mellan präster och organister, därvid liturgisk sång och läsning öfvas för främjande af ett naturligt och rätt betonadt föredrag i förening med inbördes broderlig kritik.

4. Vid anordnandet af *vespergudstjänster* torde man omsorgsfullt undvika det välmentade men mindre välbetänkta skattandet åt en ytlig och förskämd smak genom val af sådant textuellt och musikaliskt innehåll, genom sådan gång och form, som

saknar kyrkligt liturgisk anda och hållning. En vespergudstjänst måste för att vara berättigad byggas på den gammalluterska vesperns historiska grund och får icke urarta till något slags musikalisk soaré eller aftonunderhållning, icke vara någon konsertartad tillställning.

5. För att *skolans* sängundervisning, jämlikt K. brefvet den 20 mars 1885, måtte bl. a. blifva en »förskola för sången i kyrkan», är angeläget att väl tillvarataga den knappa tiden genom *planmässigt ordnade psalm- och mässångsförfningar*. Goda anvisningar lämnas i OLIVER HAGLUNDS broschyr: *Om sången i skolan*. (Gleerups förlag, 50 öre.)

6. »Psallappen» bör lämnas organisten så tidigt, att nödiga förberedelser kunna medhinnas, eventuellt med skolkören. Präst och organist böra i vänlig samverkan göra allt hvad göras kan för att *höja församlingssången*. Härvid är ingalunda olämpligt att inbjuda församlingen till en stunds sängöfning före eller efter gudstjänsten.

D. Litteratur.

1. K. S. V. uppmanas varmt att både själfva prenumerera på (eller i bokhandeln köpa) sitt eget organ tidskr. *Kult och Konst* och främja dess spridning, icke minst dess anskaffande för kyrkoarkiv och sockenbibliotek. Den bildade allmänheten bör genom nämnda publikation kunna vinna ökad insikt och intresse för ej blott den kyrkliga sången och musiken utan och mycket öfrigt, som hör den kyrkliga kulten och konsten till. Tidskriften behöfver väsentligen ökad spridning, om dess utgifning skall kunna fortsättas. Dess upphörande skulle innebära en stor förlust. Vid direkt rekvisition hos förl. P. A. Norstedt & Söners Förlagsexp., Stockholm, kunna dubbelhäftet 1905 samt årgångarna 1906 och 1907 i mån af tillgång ännu erhållas med 25 % rabatt. Deras rika, värdefulla, fint illustrerade innehåll är alltjämt af fullt aktuell betydelse.

2. Det skulle utan tvifvel vara en välbetänkt åtgärd, om hvarje krets så småningom skaffade sig ett valdt *bibliotek* af kyrkosångslitteratur, afsedt för utlåning bland kretsens arbetande medlemmar.

Bland böcker och tidskrifter, lämpliga för sådant ändamål, må i första rummet påpekas följande.

I. Böcker.

Kyrkosången 1904. Sällskapet Kyrkosångens Vänners årskrift. Redigerad af *Richard Norén* under medverkan af *E. Fredlund* och *H. Palm*, Uppsala, W. Schultz' förlag.

Lämnar flera innehållsrika, kyrkosångsfrågan belysande uppsatser, såväl historiska som teoretiskt-praktiska, tjänliga som material för föredrag och inledningar vid kyrkosångsaftnar och möten.

1819—1918. En koralbroschyr af *Johan Lindegren*. Ett ledigt, intressant och delvis genialiskt dräpande inlägg i koralfrågan, utg. till organistmötet i Stockholm 1907. Stockholm, Elkan & Schildknecht; pris 50 öre.

Svensk Musikhistoria af *Tobias Norlind*. Gleerupska universitets-bokhandeln. Hjalmar Möller, Lund, 1906. Pris 2: 50. Den numera välkände musikhistoriske forskaren och författaren gifver här ett innehållsrikt, lättläst försök till svenska musikens historia med talrika källhänvisningar; det första i sitt slag.

Rytmens Trollmakt, Några bidrag till människans historia, af prof. *Gustaf Cederschiöld*. Stockholm, Albert Bonnier. Pris 2: 50.

Ett synnerligen intressant och läsvärdt arbete, som gifver åtskilligt mera än man väntar af bokens titel.

Allgemeine Theorie der musikalischen Rhythmik seit J. S. Bach; af Grundlage der Antiken etc.; von Professor *Rudolph Westphal*. Leipzig, Breitkopf & Härtel, 1880: 298 sidor. Mk 10: —.

Ett både i historiskt och musikteoretiskt hänseende högst betydande och intressant arbete, viktigt för dem, som vilja tränga djupare in i den musikaliska rytmens väsen och lagar.

Rhythmisch! Eine hymnologische Streitschrift gegen Herrn Professor D. Cornill, von *Phil. Wolfrum*, akadem. Musikdirektor och Professor in Heidelberg, Leipzig, Breitkopf & Härtel, Mk 0: 75.

En intressant broschyr af den framstående musikprofessorn och tonsättaren Philipp Wolfrum, en af banerföranne för den gammalrytmiska koralsången och förf. till näst-följande arbete.

Die Entstehung und erste Entwicklung des deutschen evangelischen Kirchenliedes in musikalischer Beziehung, für Theologen und kirchliche Musiker dargestellt von *Phil. Wolfrum*, professor in Heidelberg. Mit musikalischen Beilagen: Leipzig, Breitkopf & Härtel 1890. 239 sidor, Mk 8:—.

En för präster och kyrkomusiker, mäktiga tyska språket, oundgänglig handbok. Användes som lärobok vid flera universitet och musik konservatorier i Tyskland.

Geschichte der Musik im Umriß, von Professor u. Geheimerath *Heinrich Adolf Köstlin*; 5:e neubearbeitete Ausgabe, Berlin, Reuther & Reichard, 1899; Mk. 8:—, geb. Mk. 10:—.

Denna välskrifna, i hela den bildade musikvärlden spridda och välkända handbok i musikens historia, som icke bör saknas i något musikbibliotek, behandlar äfven kyrkomusikens historia.

(Inom parentes må här tilläggas, att en på aktiebolaget »Ljus» förlag utgifven »Populär allmän musikhistoria af Karl Valentin» gifver alltför litet på kyrkomusikens område för att förtjäna rekommenderas här. Så är ock fallet med andra äldre musikhistoriska verk på svenska, hvilka dessutom numer äro alldeles föråldrade.)

Der Gregorianische Choral, seine ursprüngliche Gestalt und geschichtliche Ueberlieferung von *Dom Joseph Pothier* (Solesmes, Frankrike), übersetzt von *P. Ambrosius Kienle*. Tournay, Druck u. Verlag der Gesellschaft S. Jean L'évang., 1881.

Ett modernt klassiskt hufvudverk rörande den gregorianska sångens historia, väsen och teori, för dem som vilja tränga djupare in däri.

Magister Choralis. Theoretisch-praktische Anweisung zum Verständniß und Vortrag des authentischen römischen Choralgesanges, bearbeitet von *Fr. Xaver Hubert* (föreståndare för kyrkomusikal. institutet i Regensburg, stor musikhistorisk forskare och författare). Regensburg, Friedrich Pustet, 1890; Mk. 1:40.

Oundgänglig teoretisk-praktisk handbok för den gregorianska sångens, resp. altarsångens väsen och utförande.

II. Tidskrifter.

Korrespondenzblatt des Evangelischen Kirchengesangvereins für Deutschland, herausgegeben von dem Vorstände des Zentralausschusses. Red. *Herman Sonne* (hertigl. råd i Darmstadt). 10:e årgången 1907. 12 häften om året. Leipzig, Breitkopf & Härtel; pr. Mk. 2:— (tillsammans med någon af de två följande blott 1 mark).

Detta den stora allmänna tyska kyrkosångföreningens innehållsrika, väl redigerade organ bör icke saknas i något kyrkomusikaliskt bibliotek. Föregående äldre årgångar böra äfven anskaffas.

Siona. Monatschrift für Liturgie und Kirchenmusik; zur Hebung des kirchlichen Gottesdienstes, herausgegeben von D:r theol. *Max Herold*. 32:a årg. 1907. Gütersloh, C. Bertelsmann; Mk. 5:— (för 12 h. årligen jämte musikbilaga till hvarje häfte).

Gammalt, ansedt organ för liturgiska och kyrkomusikaliska frågors lösning på strängt historisk grund.

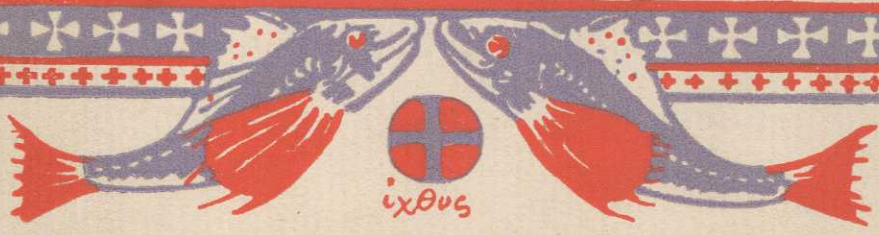
Monatschrift für Gottesdienst und kirchliche Kunst, herausgegeben von Professor D:r *Friedr. Spitta* und Prof. D:r *Julius Smend* i Strassburg; Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht; 12:e årg. 1907. 12 häften årl., något illustrerade; Mk 6:—

Mera modernt anlagd, talangfullt redigerad tidskrift, som äfven behandlar bildande kyrklig konst, ehuru den på detta område ingalunda kan mäta sig med »Kult och konst». Har oftast äfven något musikstycke i slutet.

Denna litteraturförteckning, som icke upptager korallböcker och andra rena musikverk, hvilka böra ägas af medlemmarne själfva, utan blott mindre musikhistoriska och musikteoretiska arbeten, kommer eventuellt att fortsättas i nästa års redogörelse med förteckning å större verk, som utförligt behandla hymnologiens och kyrkomusikens historia, samt rent musikaliska samlingsverk.

FONS
VITAE

ixθyς

KUMMELKÖNS

Plas

UTGIVARE: RICHARD NÖREN

1907

206

ANMÄLAN.

KULT OCH KONST, tidskrift för hymnologi, kyrkomusik, kyrklig bildande konst samt liturgiska frågor i allmänhet, som började med ett i slutet af 1905 utsändt dubbelhäfte, afslutar med 1906 års fjärde häfte sin första fullständiga årgång.

Startandet af en tidskrift sådan som denna, baserad på fördomsfri vänlig samverkan mellan den kyrkliga kultens och konstens litterära målsmän, har naturligen sina vanskligheter. Detta så mycket mer, som tidskriften i den skandinaviska Norden saknar föregångare. Till vanskligheterna räkna vi ej minst att få tidskriften allmänna känd och spridd, då hithörande fält bland den stora allmänheten hos oss ännu äro så litet odlade.

För det välvilliga uppmärksammande och erkännande, som från den dagliga och periodiska pressens sida kommit tidskriften till del, och för det intresserade, vänliga mottagande, hon från allmänhetens sida redan under sitt första år fått röna, är det oss ett behof att fram bära vår värdsamma tacksamhet. De många uppmuntrande bevis på intresse och förståelse, red. haft glädjen erfarat, låta oss hoppas, att vi i någon mån lyckats fylla en uppgift, hvars omfångsrikhet dock, tyvärr, står i alltför stor missproportion till tidskriftens begränsade utrymme.

Utan stödet af intresserad, sakkunnigt biträde skulle sådant ej varit möjligt. Till alla dem, som medverkat till tidskriftens startande och spridande, och främst till dem, hvilka såsom medarbetare skänkt henne sitt värderika stöd, säga vi vårt förbindliga tack.

Då **KULT OCH KONST** härmed anmäler sin fortgång efter samma plan under 1907, hoppas red. få påräkna samma medverkan såväl från våra medarbetares som från allmänhetens sida. Redaktionen skall icke sky någon möda för att göra tidskriften så innehållsrik, omväxlande och värdefull som möjligt. De f. n. högst aktuella frågorna om psalmbokens revision, om kyrkomusikens och speciellt den svenska psalmsångens renässans, om kyrkliga restaureringsprinciper och bättre vård om kyrkliga fornminnen m. fl. skola särskildt uppmärksammas. För sakligt hållna inlägg i dessa och andra inom vårt område liggande frågor står tidskriften alltid öppen, oberoende af åsikter. För signerade artiklars innehåll (rent anonyma sådana införas ej) ansvara resp. författare själfva.

För öfrigt hänvisa vi till den utförliga anmälan, som varit intagen i alla hittills utkomna häften, och till den förteckning å våra medarbetare, som åtföljde dubbelhäftet 1905. Några nya medarbetare tillkomma 1907.

KULT OCH KONST utkommer äfven 1907 i fyra häften om tillsammans 320 sidor i samma utstyrelse som hittills. Med större erfarenhet rörande tryckningstid m. m. vilja vi utlofva större regelbundenhet och snabbhet i häftens utgifning. Priset blir detsamma som förut: 5 kronor, lika på posten och i bokhandeln. Å omslaget och i särskilda annonsbilagor intagas **annonser till pris**, som uppgöres med förlagsfirman, P. A. Norstedt & Söner.

Redaktionen.

(Utgifvarens adress: Torstunaby.)

OBS! KULT OCH KONST borde anskaffas för och tillhandahållas i de svenska kyrkornas boksamlingar samt sockenbiblioteken. Rörande lämpligheten häraf får redaktionen hänvisa till nedanstående, af *H. H. Årkebiskopen* benäget lämnade rekommendation:

»Tidskriften "KULT OCH KONST", som afhandlar ämnen hörande till den kyrkliga liturgien, psalmen, musiken, byggnadskonsten, paramentiken samt kyrkliga fornminnen, är genom sitt rikhaltiga och lärrika innehåll samt ett lättfattligt och underhållande framställningssätt enligt min tanke i hög grad värd att införlifvas med boksamlingar, som tillhöra kyrkor, samt med sockenbibliotek.

Upsala den 17 december 1906.

J. A. EKMAN,
Årkebiskop.»

Föreliggande (första) häftes innehåll:

	Sid.
<i>Axel L. Romdahl</i> : Bibeln i Rembrandts bilder (illustr.)	1
<i>Sven Lampa</i> : Versarterna i Olaus Petris psalmbok (1536)	12
<i>Richard Norén</i> : Kyrkopsalmen och den andliga visan	29
<i>Sigurd Curman</i> : Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag; oktober—december 1906 (illustr.)	48

Smärre uppsatser, anmälningar och recensioner af böcker.

Lauritz Weibull: Studier i Lunds domkyrkas historia. (Hist. Tidskr. f. Skåneland utg. af Lauritz Weibull. Årg. 1906, H. 2—3.) Granskning af *Th. Wåhlin*. (Illustr.)

Edvard Evers: Tillägg till 1819 års Psalmbok, förslag med statsbidrag utgifvet år 1906. Granskning af *Th. E.*

Richard Norén: Tvenne hymnologiska 300-årsminnen: Johan Rist och Paul Gerhardt (illustr.).

Af **KULT OCH KONST** kunna dubbelhäftet 1905 (3 kr.) och hela årgången 1906 (5 kr.) i mån af tillgång ännu rekvireras hos P. A. Norstedt & Söners förlagsexpedition, Stockholm.

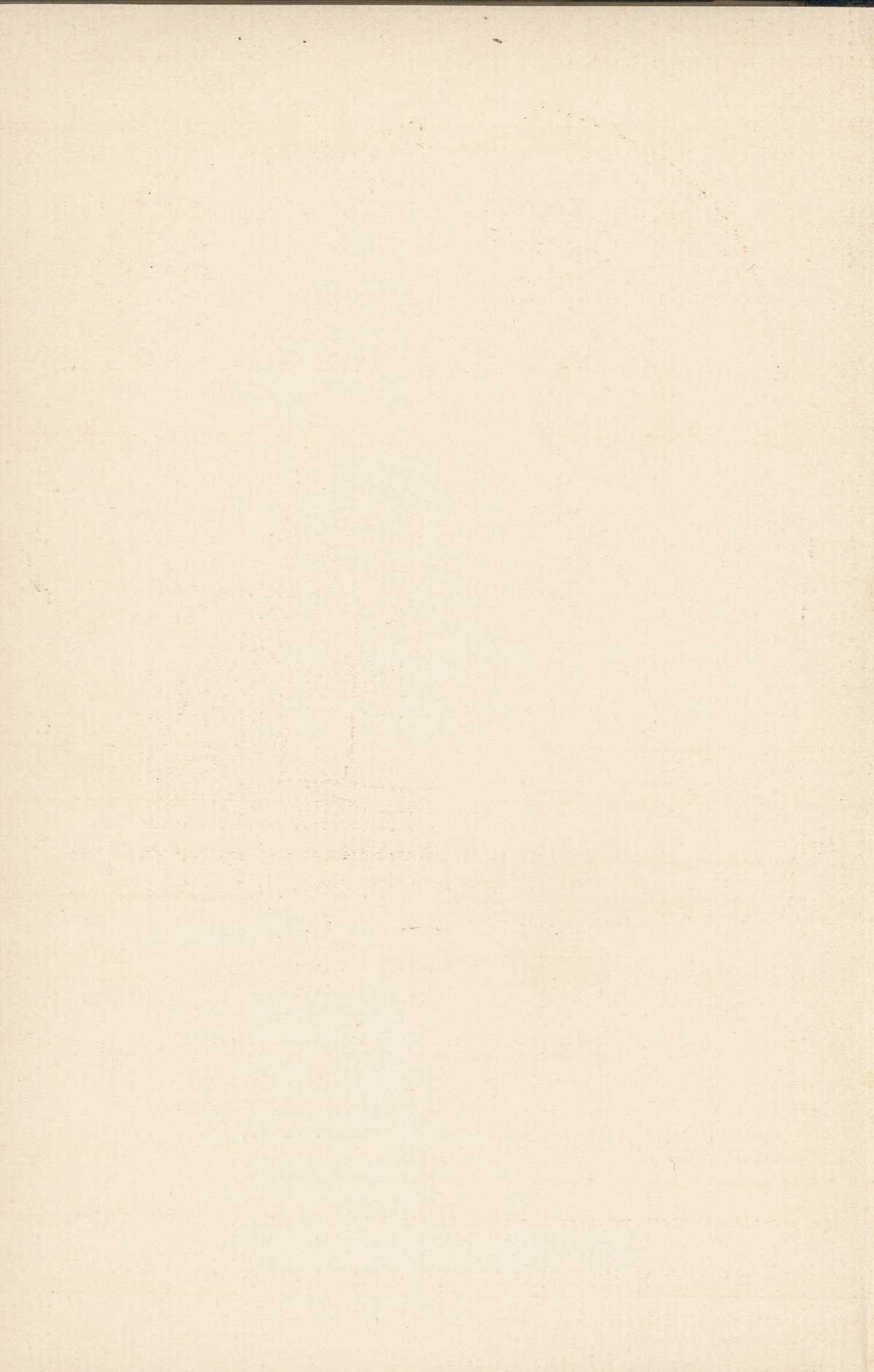
206

Plas

UTGIFVARE: RICHARD NORÉN

1907

ANMÄLAN.

KULT OCH KONST, tidskrift för hymnologi, kyrkomusik kyrklig bildande konst samt liturgiska frågor i allmänhet, som började med ett i slutet af 1905 utsändt dubbelhäfte, avslutar med 1906 års fjärde häfte sin första fullständiga årgång.

Startandet af en tidskrift sådan som denna, baserad på fördomsfri vänlig samverkan mellan den kyrkliga kulturen och konstens litterära mättsmän, har naturligen sina vanskligheter. Detta så mycket mer, som tidskriften i den skandinaviska Norden saknar föregångare. Till vanskligheterna räkna vi ej minst att få tidskriften allmännare känd och spridd, då hithörande fält bland den stora allmänheten hos oss ännu äro så litet odlade.

För det välvilliga uppmärksammande och erkännande, som från den dagliga och periodiska pressens sida kommit tidskriften till del, och för det intresserade, vänliga mottagande, hon från allmänhetens sida redan under sitt första år fått röna, är det oss ett behof att frambära vår värdsamma tacksamhet. De många uppmuntrande bevis på intresse och förståelse, red. haft glädjen erfarat, låta oss hoppas, att vi i någon mån lyckats fylla en uppgift, hvars omfångsrikhet dock, tyvärr, står i alltför stor missproportion till tidskriftens begränsade utrymme.

Utan stödet af intresserad, sakkunnigt biträde skull sådant ej varit möjligt. Till alla dem, som medverkat till tidskriftens startande och spridande, och främst till dem, hvilka såsom medarbetare skänkt henne sitt värderika stöd, säga vi vårt förbindliga tack.

Då **KULT OCH KONST** härmed anmäler sin fortgång efter samma plan under 1907, hoppas red. få påräkna samma medverkan såväl från våra medarbetares som från allmänhetens sida. Redaktionen skall icke sky någon möda för att göra tidskriften så innehållsrik, omväxlande och värdefull som möjligt. De f. n. högst aktuella frågorna om psalmbokens revision, om kyrkomusikens och speciellt den svenska psalmsångens renässans, om kyrkliga restaureringsprinciper och bättre vård om kyrkliga fornminnen m. fl. skola särskildt uppmärksammas. För sakligt hållna inlägg i dessa och andra inom vårt område liggande frågor står tidskriften alltid öppen, oberoende af åsikter. För signerade artiklars innehåll (rent anonyma sådana införas ej) ansvara resp. författare själfva.

För öfrigt hänvisa vi till den utförliga anmälan, som varit intagen i alla hittills utkomna häften, och till den förteckning å våra medarbetare, som åtföljde dubbelhäftet 1905. Några nya medarbetare tillkomma 1907.

KULT OCH KONST utkommer äfven 1907 i fyra häften om tillsammans 320 sidor i samma utstyrelse som hittills. Med större erfarenhet rörande tryckningstid m. m. vilja vi utlofva större regelbundenhet och snabbhet i häftenas utgifning. Priset blir detsamma som förut: 5 kronor, lika på posten och i bokhandeln. Å omslaget och i särskilda annonsbilagor intagas **annonser** till pris, som uppgöres med förlagsfirman, P. A. Norstedt & Söner.

Redaktionen.

(Utgifvarens adress: Torstunaby.)

OBS! KULT OCH KONST borde anskaffas för och tillhandahållas i de svenska kyrkornas boksamlingar samt sockenbiblioteken. Rörande lämpligheten häraf får redaktionen hänvisa till nedanstående, af *H. H. Årkebiskopen* benäget lämnade rekommendation:

»Tidskriften "KULT OCH KONST", som afhandlar ämnen hörande till den kyrkliga liturgien, psalmen, musiken, byggnadskonsten, paramentiken samt kyrkliga fornminnen, är genom sitt rikhaltiga och lärorika innehåll samt ett lättfattligt och underhållande framställningssätt enligt min tanke i hög grad värd att införlivas med boksamlingar, som tillhöra kyrkor, samt med sockenbibliotek.

Upsala den 17 december 1906.

J. A. EKMAN,
Årkebiskop.»

Föreliggande (andra) häftes innehåll:

	Sid.
<i>Tobias Norlind</i> : Musiken i Västerås under 1600-talet	97
<i>Osvald Sirén</i> : Målningar af Orcagna och hans bröder Nardo och Jacopo. Med 12 afbildningar	111
<i>Wilh. Ålander</i> : Kyrkosångens vänners verksamhet	142
<i>Sigurd Curman</i> : Stadfastade byggnads- och restaureringsförslag; januari—mars 1907 (illustr.)	155
<i>Nils Östgren</i> : Om orgelns användning vid gudstjänsten. Några ord med anledning af prostens Frans Blix' artikel i ämnet	164

Smärre meddelanden, anmälningar och recensioner.

- Samfundet S:t Eriks årsbok*. Rec. Oscar Wieselgren.
Otto Fånse: Medeltidsminnen. Rec. J. R.
Andreas Aubert: Die malerische Dekoration der San Francesco-Kirche in Assisi. Rec. J. R.
Osvald Sirén: Giotto. Rec. J. R.
Fornvännen. 1:a årgången. Rec. J. R.
Den nya skruden för biskopen i Lule stift. Med 2 bilder. J. R.

Af **KULT OCH KONST** kunna dubbelhäftet 1905 (3 kr.) och hela årgången 1906 (5 kr.) i mån af tillgång ännu rekvireras hos P. A. Norstedt & Söners förlagsexpedition, Stockholm.

